

NAUKA DRUŠTVO TRANZICIJA

Zbornik radova

povodom Jubileja 18 godina Evropskog defendologija centra

NAUKA – DRUŠTVO – TRANZICIJA

– ZBORNİK RADOVA –

sa međunarodnog naučnog skupa na temu
„Doprinos nauke razvoju društava u tranziciji”
održanog 29. i 30. maja 2015. godine u
Banjoj Luci, a povodom Jubileja 18 godina
Evropskog defendologija centra

III

IZDAVAČ

EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka
Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore „DEFENDOLOGIJA,“ Nikšić

ZA IZDAVAČA

prof. dr Duško Vejnović
mr Slavko Milić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

prof. dr Duško Vejnović

UREDNICI

doc. dr Nebojša Macanović
dr Velibor Lalić

NAUČNI ODBOR

prof. dr Duško Vejnović, Banja Luka, prof. dr Neven Brandt, (Ljubljana – Slovenija), prof. dr Dragan Koković (Novi Sad - Srbija), dr Velibor Lalić, Banja Luka, doc. dr Nebojša Macanović, Banja Luka, prof. dr Želimir Kešetović (Beograd - Srbija), prof. dr Dilip Das (SAD), prof. dr Laurence Armand French (SAD), dr Dominique Wisler (Švicarska), akademik prof dr Miodrag Simović, Banja Luka, prof dr Vaso Bojanić, Banja Luka, prof. dr Nenad Suzić, Banja Luka, prof. dr Miroslav Bobrek, Banja Luka, prof. dr Nenad Radović, Beograd, doc. dr Marjan Gjurovski, Skoplje, prof dr Vladimir Stojanović, Beograd.

RECENZENTSKI ODBOR

prof. dr Mile Dmičić, prof. Dr Levi Kreft (Ljubljana - Slovenija), prof. dr Mile Rakić (Beograd - Srbija), dr Dragan Radišić (Sarajevo), prof. dr Victor Nemuann, (Rumunija), prof. dr Siniša Tatalović (Zagreb – Hrvatska), prof. dr David Last (Kanada), dr Ostoja Barašin, dr Slobodan Simić, prof. dr Nedžad Bašić, prof. dr Ari Hello (Finska), prof. dr Dennis J.D. Sandole (SAD), doc. dr Zoran Đurđević (Beograd - Srbija), doc. dr Nenad Radović (Beograd - Srbija), prof. dr Ljubiša Mitrović (Niš - Srbija), doc. dr Nebojša Macanović (Banja Luka), prof. dr Zoran Milošević (Beograd - Srbija), mr Slavko Milić (Nikšić - Crna Gora), prof. dr Vladimir Stojanović (Beograd – Srbija), doc. dr Nevzet Veladžić, prof. dr Radoja Radić, prof. doc. dr Saše Gerasimoski, prof. dr Goran Nedović (Beograd – Srbija), dr Srećko Protić (Beograd – Srbija), prof. dr Braco Kovačević (Banja Luka), doc. dr Jagoda Petrović (Banja Luka), prof. dr Miodrag Romić (Banja Luka).

ŠTAMPA

Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banja Luka

ZA ŠTAMPARIJU

Željko Ubiparip

UREDNIŠTVO I ADMINISTRACIJA

Srpska ulica 63, 78 000 Banja Luka, Republika Srpska - Bosna i Hercegovina
Telefon/faks: 051/309-470
Web stranica: www.defendologija.com
e-mail: defendo@blic.net
Žiro račun: 562 099 0000236689

LEKTOR I KOREKTOR

mr Tatjana Ponorac, prof.

PREVOD

mr Tatjana Ponorac, prof.

TIRAŽ

500 primjeraka

PREDGOVOR

NAUKU I VISOKO OBRAZOVANJE TREBA SMATRATI PRVIM ČINIOCEM EKONOMSKOG RAZVOJA

Poštovani čitaoci, uvaženi akademski i stručni radnici, ljubitelji pisane riječi, pred vama, nama, se nalazi Zbornik radova pod naslovom „**Nauka, društvo i tranzicija**“ koji je rezultat međunarodnog naučnog skupa na temu „**Doprinos nauke razvoju društava u tranziciji**“ koji će se održati 29. i 30. maja u Banjaluci, u organizaciji **Evropskog defendologija centra iz Banja Luke i Defendologija centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore „Defendologija“ iz Nikšića**. Ideja o održavanju skupa na ovu aktuelnu temu nastala je povodom obilježavanja **Jubileja 18 godina Evropskog defendologija centra iz Banjaluke**. Evropski defendologija centar od svog osnivanja, gotovo prije dvije decenije sve do danas njeguje naučnu i stručnu misao i kritički posmatra i tumači društvene procese, društvene pojave i društvene tvorevine, ukazujući na postojeće stanje u društvu i na njegove mogućnosti koje su zaleđene u postojećoj strukturi društva, u vremenu tranzicije i velikih, kako međunarodnih, tako i nacionalnih i regionalnih zajednica. Tim Evropskog defendologija centra, između ostalog, postavio je pitanje **gdje je mjesto i uloga nauke u našem društvu, gdje je mjesto i uloga akademske zajednice danas, kod nas i društvima u okruženju**. Želja nam je da se kritički osvrnemo na proces tranzicije, sintagmu često korišćenu u posljednje dvije decenije u regionu jugoistočne Evrope i šire. Da li je tranzicija ispunila očekivanja, kakvo je stanje u regionu? **Na žalost proces tranzicije nije doveo do stvaranja stabilnijeg društva, funkcionalnijih institucija, veće ekonomske, pravne, moralne, socijalne, političke, kulturne i svake druge stabilnosti**. Suprotno tome, u porastu je pad proizvodnje, nestanak velikih preduzeća, nezaposlenost, kriminal, siromaštvo, urušavanje nauke i visokog obrazovanja, i odlazak mladih talenata i školovanih ljudi u razvijene zemlje. Od zamišljenog društva slobode polako i siguno se krećemo ka društvu neslobode i nesigurnosti. Sagledavajući stanje u visokom obrazovanju, kojemu treba vratiti obraz, u akademskom smislu **krećemo se u pravcu hiperprodukcije akademskih zvanja sa sve manje stvarnog znanja**, sve više je debelih knjiga i tankih pisaca, sve više je učitelja, nastavnika i profesora što objavljuju više nego

što su pročitali, sve više je tzv. mašinske nastave, a u akademsku zajednicu se ubacuju i uvlače tzv. akademske „nakaze i akademski mediokriteti“. Moralna je obaveza konstatovati ovu društvenu devijaciju i zalagati se da se ona prekine, da prestane. Certificuju se neznalice, a u akademsku zajednicu se uvode oni koji je razaraju, uništavaju.. Nauka kao generator društvenog razvoja determinisana je stanjem u društvu, prilagođavajući se nastalim okolnostima i potencijalima s obzirom na ograničena materijalna ulaganja u nju. Gdje se nalazi akademska zajednica danas, koje su akademske kompetencije onih koji ulaze u tu zajednicu i u kojoj mjeri oni učestvuju u međunarodnoj razmijeni znanja i kakav daju dorinos razvoju društva uopšte? – samo su neka od pitanja na koje treba dati odgovore. Nauka i obrazovanje u savremenim globalnim procesima počivaju na principima tržišta, funkcionalnosti i upotrebljivosti. Da bi bili konkurentni u međunarodnoj razmijeni znanja i rezultate svojih istraživanja objavljivali u vodećim časopisima, nužan je ozbiljan i naučno utemeljen pristup. Tamo ima mjesta samo za naučne radove koji predstavljaju rast znanja u određenoj naučnoj oblasti i gdje se objavljuje samo ono što je novo i bitno, što će stvoriti novu vrijednost. Oni koji nisu saznali za takvu utakmicu objavljuju ono što je novo ali nije bitno, tu su i drugi koji objavljuju ono što je bitno ali nije novo, i **na kraju treba spomenuti i kategoriju kvazinaučnih radnika koji pišu o temama koje nisu niti nove niti značajne za određenu naučnu oblast.** Neophodno je napomenuti da većina naučnih radnika je savjesna i da svoj veliki intelektualni i kreativni potencijal usmjerava u razvoj....Međutim, **naša dužnost i obaveza je da ukažemo na negativne pojave i procese, gdje umjesto upotrebe nauke, na djelu je zloupotreba, i nepostojanje odgovornosti za neetička ponašanja u nauci i obrazovanju.** Nisu riječke prakse objavljivanja što većeg broja radova u cilju kvantiteta kako bi se ispunili uslovi za **(ne)akademske napredovanje,** sperčavajući mogućnost napredovanja onima koji se istinski bave naučnim radom, a za to nemaju adekvatnu priliku. Time se nanosi trajna šteta sa dalekosežnim posljedicama društvu u cjelini. Naučni skup povodom koga objavljujemo Zbornik radova nije imao za cilj da sagleda sve fundamentalne probleme stanja u nauci, obrazovanju i društvu i da nudi sva rješenja i preporuke. Takav pristup bi bio previše ambiciozan i teško ostvariv, imajući u vidu postojeće stanje u društvu, akademskoj zajednici, obrazovanju i nauci uopšte. Namjera nam je bila da okupimo naučne i stručne radnike iz regiona, kako bi se sagledalo stanje u pojedinim oblastima, ukazalo na neke probleme i dala neka realna i moguća rješenja. Zbornik sadrži oko 80 radova, preko 100 autora iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Makedonije i Bugarske. **Velika je vrijednost skupiti toliki broj intelektualaca, mislioca, stvaraoca iz podijeljenog i konfliktnog regiona na jednom mjestu, koji se još uvijek bori da u obrasce i stilove ponašanja akademske elite uvede stvaranje, a ukine i protjera varanje.**

U narednom periodu u duhu tradicije Evropskog defendologija centra iz Banjaluke nastojat ćemo organizovati okupljanje naučnika i istraživača radi prezentovanja rezultata naučnih istraživanja, razmjene iskustava i rasprave o va-

žnim pitanjima nauke, pojedinih naučnih područja, disciplina, struke i drugih aktivnosti, te donošenja smjernica i odluka u vezi s daljim naučnoistraživačkim aktivnostima. Važna je to i ozbiljna misija i vizija za ovo osiromašeno tranzicijsko društvo i vrijeme. **Na njoj treba istrajati..., smjelo, umno, razumno, etički, stvaralački, razvojno..., danteovski rečeno, treba više smjelosti, hrabrosti...**

Glavni i odgovorni urednik

SADRŽAJ

PREGOVOR.....	III
---------------	-----

NAUKA, KULTURA, OBRAZOVANJE

<i>prof. dr Ostoja Barašin</i> OBRAZOVANJE U REPUBLICI SRPSKOJ KAO MOTOR TRANZICIJE	1037
---	------

<i>gp Sīevan Đakiћ</i> <i>mp Predraї Obrenoviћ</i> OBRAZOVANJE И НАУКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ПРОЦЕСУ ТРАНЗИЦИЈЕ	1051
---	------

<i>dr Milan Gužvica</i> <i>dr Darko Paspalj</i> KOORDINACIJA I KVALITET USVOJENOSTI OSNOVNIH ELEMENATA TEHNIKE IZ PROGRAMA SPECIJALNOG FIZIČKOG OBRAZOVANJA	1059
---	------

<i>īprof. gp Ragmiло Д. Пеїровић</i> ХАГАДА ИЗ САРАЈЕВА И ЛИКОВНЕ ПРЕДСТАВЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ ИЗ 1456. ГОДИНЕ.....	1069
---	------

<i>Darko Paspalj</i> <i>Milan Gužvica</i> <i>Ljubiša Preradović</i> PREDVIĐANJE USPJEŠNOSTI IZVOĐENJA ODBRANE OD NAPADA ŠTAROM ODOZGO NA OSNOVU MOTORIČKIH SPOSOBNOSTI STUDENATA	1084
---	------

<i>doc. dr Nada Šakotić</i> <i>Bojana Miranović</i> TIMOVI ZA IZRADU I PRAĆENJE IROP-A ZA DJECU SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA.....	1096
--	------

SOCIOLOGIJA

Francuz Vedran

PARSONSOVA TEORIJA DRUŠTVENE STRUKTURE..... 1115

MEDIJI I KOMUNIKACIJE

mr Kristina Bobrek Macanović

mr Vesna Novaković

UPOTREBA DRUŠTVENIH MEDIJA U FUNKCIJI TROŠKOVNE
EFIKASNOSTI INTEGRISANIH MARKETINŠKIH KOMUNIKACIJA.....1127

MEĐUNARODNI ODNOSI

gp Драїан Рагушић

УКРАЈИНСКА КРИЗА И ЊЕН УТИЦАЈ НА
МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ 1141

BEZBJEDNOST I DEVIJANTNOST

pred. vš. Mirzo Selimić

BORBA PROTIV KORUPCIJE U DRŽAVNIM ORGANIMA UPRAVE U
BOSNI I HERCEGOVINI, SA OSVRTOM NA MJERE BORBE PROTIV
KORUPCIJE U ORGANIMA UPRAVE U KANTONU SARAJEVO 1159

Edin Čolaković

Maid Pajević

UTICAJ SIGURNOSNOG MENADŽMENTA
NA STABILNOST JAVNIH PRIHODA 1169

Milenko Vojvodić

Naim Čeleš

POVEZANOST NASILJA U SPORTU I GOVORA MRŽNJE 1182

Tatjana Vujović

Mihajlo Mijanović

PORODIČNA DISFUNKCIONALNOST UZROK
DELINKVENCIJ E U PERIODU ADOLESCENCIJE 1192

PRAVO

Горан Маричић, МА

РЕОРГАНИЗАЦИЈА СТЕЧАЈНОГ ДУЖНИКА 1211

ЕКОНОМИЈА I МЕНАДЏМЕНТ

mr Lazar Dreč

ANALIZA NIVOА ZADOVOLJSTVA ZAPOSLENIH NA
PRIMERU PREDUZEĆA MEŠOVITI HOLDING „ELEKTROPRIVREDA
REPUBLIKE SRPSKE“ – МАТИЧНО PREDUZEĆE, A.D. TREBINJE 1227

UPUTSTVO AUTORIMA..... 1241

NAUKA, KULTURA, OBRAZOVANJE

OBRAZOVANJE U REPUBLICI SRPSKOJ KAO MOTOR TRANZICIJE

Pregledni rad

UDK 37.014.3(497.6 RS)

Prof. dr Ostoja Barašin¹

Apstrakt: *Vaspitno-obrazovni sistem predstavlja složen društveni sistem i nema tog društva koje ne počiva na vlastitom vrijednosnom sistemu. S pravom se govori o sistemu, jer vaspitanje i obrazovanje, uistinu, jesu jedan od nasloženijih fenomena društva. Budućnost društva zavisi od vrijednosti, a obrazovni sistem predstavlja jedan od najozbiljnijih izazova kada je budućnost društva u pitanju. I pored ogromnog nataloženog iskustva u funkcionisanju vaspitno-obrazovnog procesa i dalje smo zaokupljeni pitanjima: šta je svrha obrazovanja?, Da li želimo vaspitati i obrazovati pojedinca, odgovorne članove društva, prenositi znanja ili učiti kako se uči? Je li moguće odgojiti čovjeka u svim njegovim dimezijama? Jesmo li suočeni sa padom svih vrijednosti vaspitanja i obrazovanja na svim njegovim nivoima? Pored svih dilema jedno je jasno, sistem vaspitanja i obrazovanja je pod snažnim uticajem društvenih procesa i zato je podložan promjenama i otporima.*

Ključne riječi: *vaspitanje, obrazovanje, sistem obrazovanja, obrazovne potrebe*

1. OPŠTI POGLED

Obrazovanje je društveni fenomen i po tome se uočava bitna razlika između ljudskog društva i životinjskih vrsta. "Kao tekovina društva postalo je njegova determinanta, uslov njegovog opstanka i progressa. Obrazovanje je osnova društvenog razvitka, ali može biti i retrogradno, može kočiti progres." (Suzić, 2001:118). Čovjek je oslonjen na naučeno ponašanje koje se prenosi simboličkom aktivnošću, odnosno, svjesnim ili nesvjesnim učenjem. Za razliku od drugih

¹ Profesor Sociologije obrazovanja na NUBL

živih vrsta, čovjek nema urođene instinkte koji vode do tipičnih načina ponašanja. I druge životinjske vrste mogu stvarati nove obrasce ponašanja, komunicirati i prenositi te obrasce na nove generacije, ali te mogućnosti su znatno ograničenije. (Haralambos, 2002:2-3).

Društvo, bez obzira na njegov karakter, ima određene funkcionalne preduslove koji moraju biti zadovoljeni. Dirkem je u svom empirijskom istraživanju stopa samoubistava pokazao da je ova stopa povećana kod onih ljudi koji nisu dovoljno društveno integrisani (samci, ljudi u gradovima, protestanti nasuprot katolicima i sl.), odnosno da je stopa veća u vremenima u kojima ne postoje jasne društvene norme (anomija) zbog naglih društvenih promjena. Funkcionalizam pretpostavlja da svi dijelovi društva moraju funkcionirati skladno kako bi održali samo društvo. To pretpostavlja usklađenost političkog, ekonomskog, *obrazovnog* i ostalih podsistema koji funkcioniraju po zajedničkim načelima i vrijednostima, odnosno, usvojenom sistemu vrijednosti. Na individualnom nivou to znači da svi pojedinci unutar istog društva dijele zajedničke vrijednosti tj. da je vrijednosni sistem funkcionalan.

Konfliktne teorije pretpostavljaju da pojedine društvene grupe imaju fundamentalno različite interese tj. da je društveni konflikt permanentno stanje društva. Društveni konflikt oko vrijednih resursa (novca, ugleda, moći, obrazovanja) dovodi do društvene promjene. Interakcionizam se, za razliku od funkcionalizma i marksizma koji su makroteorije, bavi neposrednim interakcijama među ljudima tj. predstavlja mikrosociološku paradigmu. Osnovna pretpostavka interakcionizma implicira da se moraju istraživati značenja kojima pojedinci u svojim postupcima pridaju značaj, tj. da se njihovo ponašanje ne može saznavati i razumjeti „izvana“. Vrlo važan učinak na ponašanje pojedinca ima njegovo samoodređenje, koje je pod uticajem mišljenja i reakcije drugih ljudi.

Smisao obrazovanja, u kojem god sistemu obrazovanja da se ostvaruje, uvijek je isti: pojedinca učiniti sposobnim za samostalan lični i normalan socijalni život, osposobiti ga za samostalno djelovanje i učiniti ga društveno korisnim članom zajednice. Ali, kao i svako važno područje društvenog života, i obrazovanje je slika društva i ono što se u njemu dešava u velikoj mjeri govori o tom društvu. "To pitanje ima dva elementa značajna sa sociološkog aspekta: a) da li je obrazovni proces moguć i do kojih granica, ili je pak ličnost u svom razvitku determinisana sredinom u kojoj živi i svojim urođenim dispozicijama, nesklonostima i b) da li je vaspitanje u svom retroaktivnom djelovanju moćno i do kojih granica, ili nema nikakve moći da djeluje na tok ekonomskih, političkih i drugih zbivanja u društvu. Samo ako se postavimo na stanovište da obrazovni proces može uticati na formiranje karaktera ličnosti i, s druge strane, ako prihvatimo shvatanje da vaspitanje igra veliku ulogu u procesu društvenog razvoja, možemo pravilno uočiti karakter i ulogu vaspitno-obrazovnog procesa sa sociološkog aspekta.

Dvije su opasnosti, odnosno krajnosti, pri obradi tog pitanja: a) mišljenje da se procesom vaspitanja i obrazovanja može izmijeniti svijet, a da se društveni odnosi ostave netaknuti, b) mišljenje da je izmjena proizvodnih odnosa dovolj-

na za stvaranje novih, humanističkih društvenih odnosa, bez ikakvog djelovanja odgojnog faktora. Obje su krajnosti pogrešne i štetne, te ih u praktičnom životu treba otkloniti” (Fiamengo, 1975:311)

Prošle su dvije decenije od završetka tragičnog ratnog perioda u BiH u kome su svi gubitnici. Danas, poslije dvije decenije, čini se da je mnogo teže upravljati poslijeratnim mirom nego ratom. Pred društvom su veliki problemi i izazovi, imajući na umu da su tranzicija i oporavak od ratnih razaranja krenuli istovremeno. Svaki od ovih problema je složen sam za sebe, a udruženi zajedno učinili su da kriza i društvena anemičnost predstavljaju ozbiljnu prepreku razvoju društva. Još uvijek se spoticemo o prošlost, velika je neizvjesnost, nedostaje vizija i snaga da se krene efikasnije prema budućnosti. Svi žele bolju budućnost, ali nje ne može biti bez ozbiljnih promjena u sferi obrazovanja. Nove generacije traže humaniji i demokratičniji obrazovni sistem, ekonomija traži obrazovanje u funkciji obezbjeđenja sposobnih kadrova da odgovore profesionalnim zahtjevima, sve je veći otpor dominaciji autoriteta.

Obrazovanje je budućnost društva i snažna težnja čovjeka da dobije kvalitetno i sveobuhvatno obrazovanje. Mnoge reforme obrazovanja su iza nas, ali rezultata nema ni na vidiku. To je dokaz neadekvatnosti reformskih zahvata. Jedno je sigurno, uspješne reforme neće biti dok se ne dogodi reforma aktera obrazovnog procesa, nastavnika, jer su oni navažniji činilac tog procesa. Promašaji obrazovnih koncepcija imaju nesagledive štetne posljedice, kako za pojedince, tako i za cijelo društvo. Te posljedice se osjećaju decenijama i generacijama i vrlo je teško to ispraviti u kasnijem periodu. One se još snažnije manifestuju u siromašnim društvima i društvima u tranziciji, kojima je potrebna obrazovana i osposobljena radna snaga. Potrebna je snaga koja može promijeniti društvene odnose i prilike. Dakle, potreban je sistem bez brzopletih rješenja i nametanja parcijalnih modela. Jednom rječju, nemamo vremena za nove eksperimente. Moramo biti načisto šta želimo.

Slijedeći takvo polazište ...”doćićemo do shvatanja obrazovanja kao niza određenih očekivanja, i to posebno sljedećih:

- Koje svoje vrijednosti i običaje društvo nastoji da promovise,
- Kojim sadržajima će se dati prednost u procesu prenosa znanja
- Koja sredstva će se koristiti da bi se ostvarili ti ciljevi” (Gone, 1998:18).

Obrazovanje je u stalnom razvoju, a razvojem idustrije ono još više dobilo na intenzitetu. ”Štećene vještine i znanja nisu statična, neka od njih zastarijevaju, postaju prevaziđena, a za nekim postaje potreba produbljenijeg spoznavanja i izučavanja. Nije samo obrazovanje u ekspanziji i intenzivnim promjenama, već je ono uslovljeno i snažnim društvenim kretanjima. Usvojenost obrazovanja je kognitivno, odvija se multidisciplinarno i predstavlja snažan faktor društvenog napretka. Porast broja učenika i studenata, povećanje broja obrazovnih institucija dovoljno govori o značaju obrazovanja za društvo, a posebno za ekonomski razvoj” (Fočo, 2003:81). Sistem obrazovanja treba posmatrati kao najvažniji element životne i razvojne infrastrukture svakog pojedinca i društva. Nje-

gov ukupan efekat određuje obim, kvalitet i efekte izgradnje i korišćenja svih drugih sistema i resursa, kao i ukupan kvalitet života i razvojne potencijale pojedinca i zajednice. Zato, sistem obrazovanja treba razvijati tako da svoju ulogu ostvaruje pravovremeno, kvalitetno i efikasno.

2. POGLED U RETROVIZOR-ŠTA SMO NASLEDILI?

Prva razmišljanja o odnosu obrazovanja i društva potiču još od antičkih grčkih mislilaca, od sofista, Platona i Aristotela, pa do postaristotelovskih škola-stoika i epikurejaca. Raspravljajući o najboljem uređenju države, Platon i Aristotel smatraju da državom treba da vladaju filozofi, ljudi koji su veliki dio života posvetili obrazovanju i vlastitom usavršavanju. Pri tome, Aristotel posebnu pažnju posvećuje moralu vladara. "Isto tako se drugdje događa da je država po zakonima demokratska, a da je uprava oligarhijska zbog vaspitanja i morala" (Aristotel, 1975:97). Ne treba zapostaviti činjenicu da su Platon i Aristotel, kao i drugi grčki mislioci tog doba, smatrali da obrazovanje nije za robove.

Odnos društva i obrazovanja je star koliko i misao o društvu i njegovom uređenju. Razmišljanja i različita viđenja obrazovanja u društvu u staroj Grčkoj filozofiji su iznošena fragmentarno, nesistematično i kontekstualno. To je rezultat prakse u kojoj obrazovanje nije bilo posredovano sistemom. U Platonovom djelu za reprodukciju i očuvanje države važnija je uloga vaspitanja nego zakona. U vaspitavanju je najvažniji početak. Djeci treba pričati bajke, ali one ne smiju biti lažne niti služiti za zabavu; u njima ne treba govoriti ružno o bogovima (da oni ratuju ili čine nepravdu) nego govoriti o slozi i ljubavi. Platon smatra da treba zabraniti tužne i meke melodije, a dopustiti samo muške i borbene. Cilj muzičkog vaspitanja je sklad dobrote i ljepote u duši. Tjelesno vaspitanje, odnosno gimnastika treba da stvori zdravo tijelo, da bi u njemu bila zdrava duša.

Aristotel je kao Platonov učenik preuzeo neke ideje od svoga učitelja. Kao i Platon, vidi da se preko usaglašenosti interesa pojedinaca u državi ostvaruje sreća, moralno savršenstvo i pravednost. Da bi to ostvarila, država mora biti idealna, a idealne oblike vladavine nudi Aristotel u knjizi "Politika". Za sociologiju obrazovanja je zanimljivo kako je Aristotel istraživao idealne oblike vlasti. Grad-polis je u to vrijeme imao sva obilježja države. Proučavao je ustave tih državica kako bi otkrio idealni tip vlasti.

Za vaspitanje Aristotel kaže da mora biti u osnovi isto za sve građane i o njemu se mora starati država, a ne pojedinci. Vaspitanje je nužno za održavanje Ustava i svakoj vrsti Ustava odgovara jedna vrsta vaspitanja. Vaspitanje slobodnog čovjeka se mora razlikovati od vaspitanja onog ko nije slobodan. Slobodan čovjek ne smije učiti da radi. Nauke koje su korisne čovjek treba da uči samo do određenog stepena, a nikako do kraja. Važno je da se uči iz spostvene pobude, a ne po volji drugoga. Zbog korisnosti uči se čitanje, pisanje, crtanje i tjelesno vežbanje.

Za helenski period, u cjelini, treba istaći da je obrazovanje bilo tretirano u okviru filozofskih i drugih učenja o državi i društvenom uređenju. Antička grčka filozofija je dala temelj različitim koncepcijama o društvu koje će se razvijati sve do danas. Još u to doba obrazovanje je snažno uticalo na društvo, iako je bilo dostupno samo najbogatijem sloju.

U srednjem vijeku dominira teološko poimanje društva i obrazovanja. Tok istorije se objašnjava religiozno mističnom doktrinom koja se razlikuje po dvije koncepcije:

- 1) hrišćanskoj i
- 2) prirodno-istorijskoj.

Predstavnici hrišćanske koncepcije tumačenja društva i odnosa u društvu su sv. Augustin i Toma Akvinski. U svome poznatom djelu "O dravi božijoj" (De civitate Dei) Augustin iznosi tezu da se ljudska istorija zasniva na determinizmu zakona koji su određeni božijom voljom. Postoje dva carstva: nebesko i zemaljsko. Nebesko carstvo ili božija država je oličenje dobra proizašlo iz ljubavi prema bogu. Primjer za ovo carstvo je Rim sa papom kao vjerskim poglavarom. Zemaljsko carstvo je nastalo iz Adamovog grešnog pada kao prvog čovjeka. Njegovi potomci ne mogu biti drugo nego grešni. "Ukoliko je čovjek upućen samo na snagu svoje prirode, on nije u stanju uopšte da stvori moralno, nego samo, u najpovoljnijem slučaju, njegov spoljni privid" (Jodl, 1975, str. 90). Augustin smatra da su paganske vrline samo blistavi porok. Krajnja konsekvenca ovog učenja u pogledu obrazovanja bi bila da je ono po svrsi nezavisno od ljudske volje. Ako uzmemo njegovu tezu da izbavljenje ili božija milost ipak postoji za mali broj izabranih, moramo ublažiti ovo shvatanje o svrsishodnosti obrazovanja. Ovu sofističku kontradiktornost u Augustinovom učenju popravlja njegova teza da učenje moralnosti ili znanje o moralnosti predstavlja početak izbavljenja. U odnosu na antičku grčku misao, ovo učenje odriče vezu moralnosti i ljudske prirode. Čovjekov duh će svoju moralnost izgraditi kopiranjem božije moralnosti, a ne u svojoj harmoniji sa prirodom.

Za Halduna (Ibn Haldun) se može reći da je prvi predstavnik sociologije, da je preteča ove nauke i da je dao osnov za neke teorije koje će se kasnije javiti kao što su: evolucionizam, demografske koncepcije i strukturalizam. Njegovo učenje za sociologiju obrazovanja je važno jer daje osnov za napuštanje religioznog misticizma i znatno doprinosi da se odgovornost sa boga pomjeri na čovjeka. Teza o imitaciji i asimilaciji upućuje na važnost socijalnog učenja i obrazovanja.

Novovjekovna naučna misao donosi vrlo značajan pomak od religioznog misticizma ka svjetovnom i realnom gledanju na društvene procese. Dva su argumenta za to: a) društveno-ekonomske i političke promjene i b) napredak teorijske misli. Društveno-ekonomske i političke promjene razvijaju prvi put u istoriji ljuskog društva organizovan sistem obrazovanja.

Prvi oblici kapitalističke robne proizvodnje potiskuju ustaljene feudalne odnose, razbijaju rascjepkane i nestabilne društvene grupacije i feudalnu zatvorenost. Nastaju velike nacionalne države, a novi industrijski način proizvodnje

stvara bogatstva nepoznata dotadašnjoj ljuskoj istoriji. Industrijska proizvodnja traži obrazovanu radnu snagu, traži znanja i sposobnosti koja u dotadašnjoj civilizaciji nisu postojala: poznavanje tehnologije, tržišta i zakona akumulacije kapitala. Ljudi na feudalnom imanju su mogli proizvesti sve što im treba za život, sada se, međutim, javljaju milioni ljudi koji zavise od industrije, koji zavise od toga da li će ono što oni proizvode biti prodato na tržištu. To je vrijeme modernizma koje se označava kao pokret koji slavi ideje evropske ere prosvjetiteljstva iz XVIII vijeka, kada je iz doba renesanse preuzeta negativna valorizacija srednjovekovnog poimanja stvarnosti. Govorimo o vremenu kada je zavladao duh racionalizma zasnovan na pozitivizmu. Ideja vodilja prosvjetiteljskog zanosa je riječ "progres"—otjelovljenje vjerovanja da se ljudski duh može i mora unaprijediti i usavršiti, a koja je zasnovana na Darwinovoj teoriji evolucije, koja je, zajedno sa diskursom humanizma, istine, emancipacije, identiteta, univerzalizma, ideologije i prisustva, dala ideološki profil Francuskoj revoluciji.

U tom periodu javljaju se različite ideje o obrazovanju iz kojih proizilaze različite obrazovne koncepcije. Hobs je za društveno vaspitanje, Ruso je za povratak prirodi, a Lok smatra da se dijete rađa kao tabula raza i da se obrazovanjem može učiniti sve.

U ovom periodu, djelom "Velika didaktika" Jana Amosa Komenskog, utemeljen je prvi model škole i organizovan školski sistem. Ovaj model škole ima nastavni plan i program, časove, školsko zvono, učenike podijeljene u razrede i druge organizacione detalje koji do dana današnjeg nisu radikalnije promijenjeni. Razradio je i niz didaktičkih uputstava za rad u nastavi. Ovim je Komenski snažno doprinio masovnosti obrazovanja, čime je obrazovanje postalo snažan i nezaobilazan faktor društvenog razvitka.

3. POGLED U OGLEDALO-TAKVA NAM JE SADAŠNJOST

Obrazovanje je slika društva. Razvojna očekivanja od obrazovanja oscilirala su tokom nekoliko posljednjih decenija. Ono što su šezdesetih godina prošlog vijeka otkrili američki istraživači ekonomije obrazovanja o doprinosu obrazovnih investicija privrednom rastu SAD-a, nisu se ostvarile u zemljama koje su svoje ekonomsko zaostajanje namjeravale riješiti značajnijim ulaganjima u obrazovanje svoga stanovništva. Rezultati obrazovanja nisu se na najbolji način iskoristili u pojedinim podsistemima njegovog okruženja. Najbolje obrazovani ljudi napuštali su takve sredine i odlazili iz zemalja u kojima su stekli kvalitetno visoko obrazovanje i time više doprinosili razvoju razvijenih nego nerazvijenih zemalja. Očigledno, obrazovanje je tako snažno kontekstualizovano da njegovi učinci zavise o sinergijskom djelovanju ostalih dijelova društva, pa obrazovne reforme bez širih društvenih reformi ne mogu ispuniti očekivanja.

Šezdesetih godina došlo do svojevrsnog razočaranja u obrazovanje zbog sve bržeg zastarijevanja znanja stečenog školovanjem. Poluživot nekih znanja u profesijama zasnovanim na nauci skratio se ispod pet godina tako da je ekono-

mija bila sve manje zadovoljna kvalitetom obrazovanih ljudi koje je zapošljavala. Sve se otvorenije počelo govoriti o “krizi obrazovanja” koja, zbog svoje globalne rasprostranjenosti, poprma obilježje “svjetske krize obrazovanja”.

U ovakvom stanju i sa ovim zahtjevima u pogledu profilisanja efikasnijeg obrazovanja sociologiji je otvoren prostor za bavljenje spoznajama i praćenje događaja u realnom vremenu i prostoru. Ovakve mogućnosti ima malo koja nauka. Kao sociolozi, moramo priznati, ali i upozoriti da sociologija ima veoma mali domet, kako zbog njenog nerazumijevanja, tako i zbog njenog neopravdanog potiskivanja. Jedan od veoma značajnih razloga za ovakvo stanje jeste i dosadašnja praksa da se sociologija proučava iz udžbenika koji su, često, napisani teško razumljivim jezikom i lišeni realnog života. Sociologija je nužnost i to treba nametnuti kao imperativ, bez obzira na otpore i sveprisutnu praksu da se ona isključi iz školskih programa. Aktuelnost društvenih zbivanja koji se odvijaju različitim intenzitetom daju legitimitet naporu da se sociologiji otvori prostor za znatno veću ekspanziju, kako u sazajnom prostoru, tako i u primjeni.

Ako tražimo suštinski problem jednog društva, kakvo je ovo u Bosni i Hercegovini, treba ga potražiti i u sistemu obrazovanja. Obrazovanje u BiH karakteriše visok stepenom decentralizacije i nepovezanost sistema obrazovanja i tržišta rada, prvenstveno zbog još uvijek prisutne tranzicije kojoj je sprost i neefikasnost glavno obilježje. Ovo stanje se najjednostavnije može opisati kao sukob „starih navika i novih pravila”. Na žalost, obrazovanje je izgubilo navažnji svoj dio, a to je obraz. Gubljenju obraza doprinijelo je više međusobno povezanih činilaca. Sa jedne strane, društvo u anomiji, sa neefikasnom i neorganizovanom tranzicijom ostalo je bez sistema vrijednosti. Mnoge vrijednosti su izgubile svoju integrativnu i pokretačku snagu zbog čega su na površinu izbile mnoge pukotine u kulturi kao što su pohlepa, kleptomanija, dominacija skorovejića i malograđana. Postalo je mnogo važnije imati nego znati. Učenici i studenti u obrazovne institucije odlaze po diplome, a ne znanje. Ljudi sa znanjem postaju nepoželjni i nepodobni, a novi talas meritokratije su povelili ljudi koji koji ni sami ne mogu reći za šta su sposobni, tvrdeći da su sposobni za sve. Pošto smo porazili i pogazili znanje, zanemarili smo i primarnu misiju obrazovnih institucija koje su postale poprište sukoba partijskih kadrova koji više brinu o partijskim interesima nego o obrazovanju mladih. Ovakvoj situaciji su doprinijeli i sami prosvjetni radnici koji su poniženi socijalnim beznađem, čija su primanja manja od primanja nekvalifikaovanih radnika u javnim preduzećima. Poslije svake reforme obrazovanja đачke torbe su sve teže, a znanje sve tanje. Reformiše se obrazovanje, a iz reformi su izuzeti nastavnici koji treba da sprovedu reforme. Kada se uzmu u obzir sve ove činjenice dolazimo do zaključka da je obrazovanje postalo svrha sebi, a teret društvu.

Postoji mnogo činjenica koji ukazuju da škola gubi raazvojnu trku. Djetinjstvo današnje djece se po mnogo čemu razlikuje od djetinjstva generacija koja sada vaspitavaju djecu. Malo je današnjih diploma o završenoj školi koje su upotrebljive sa stanovišta dostupnosti radnog mjesta. Mnogi današnji poslo-

davci ne biraju radnike prema diplomi i kompetencijama, jer su na sceni neke druge vrijednosti i drugi kriterijumi. Takvo stanje opravdano maneće suštinsko pitanje, u kojoj mjeri današnja škola zaista priprema učenike za budući život i utakmice koje savremena stvarnost nameće?

Osnovni problem u ustaljenoj praksi da se u školi promoviše jedan sistem vrijednosti, a u realnoj stvarnosti drugi. U školi je mjerilo uspjeha znanje, a u stvarnosti znanje predstavlja samo jedan korak na dugom životnom putu. Informaciono komunikacione tehnologije za manje od dvadeset godina su učinile revoluciju u dostupnosti informacijama i znanju. Ta revolucija i njeni benefiti se nisu odrazili na školsku stvarnost. I dalje se koriste udžbenici u kojima su sadržaji stari više od pola vijeka, a tabla i kreda i dalje praše u našim učionicama. Današnji ušenci modernija i aktuelnija znanja i informacije pronalaze na internetu nego što ih dobiju u školi i zbog toga se postavlja pitanje da li je savremena školska praksa potrebna ovom društvu. Zbog prenatrpanosti obrazovnih ciljeva u odnosu na vaspitne upali smo u totalnu "akademsku" usmjerenost nastave. Zbog takvog pristupa vaspitanju imamo situaciju da se mnogi problemi javljaju prilikom uključivanja mladih u društveni život i rad u domenu koji se ne odnosi toliko na znanje i vještine, koliko na obične ljudske vrijednosti i kvalitete. Teško je izdvojiti bilo koju društvenu oblast koja nije opterećena zloupotrebama i drugim pojavama koje nemaju veze sa stručnošću. Posmatramo li međusobnu povezanost škole, nauke i tehnologije vidljivo je da je škola izgubila razvojnu trku.

Kada je riječ o bosanskohercegovačkom društvu, činjenica je da još uvijek traje tranzicijsko kretanje društva od socijalističkog ka liberalno-demokratskom. Mnoštvo reformi koje se preduzimaju u privrednom, političkom, pravnom i drugim sektorima, nisu zaobišle ni sektor obrazovanja. Posljednjih 20 godina obilježili su uvođenje devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja, razne reforme u srednjoškolskom obrazovanju (obaveznost, demokratičnost, modularnost nastavnog plana i programa u Republici Srpskoj) te bolonjska reforma visokog obrazovanja. Potpuno sprovođenje tih reformi predstavlja izazov za Bosnu i Hercegovinu, naročito kad je riječ o usvajanju državnog kvalifikacijskog okvira, vrednovanju i promociji neformalnog obrazovanja i radu na uvođenju cjeloživotnog učenja.

Sve ove reforme se odvijaju u potpuno izmijenjenom društvenom kontekstu, u kome je društveni (ekonomski, politički, pravni...) poredak zasnovan na drugačijoj logici i načelima od onih koje je imao sistem kojeg smo napustili. Ali, čini se, da su načela na kojima se treba ostvariti jedno stabilno i prosperitetno društvo pogrešno shvaćena, što znači da je taj proces krenuo u lošem pravcu. Izgleda da se novo načelo individualizma u BiH shvata kao egoizam, dok je staro načelo solidarost shvaćeno kao zavisnost, a ne međuzavisnost, kao što se to nekad podrazumijevalo. Ovaj sukob, zapravo, pogrešno shvaćenih načela posebno je vidljiv na nivou visokog obrazovanja u BiH.

Škola, i sam sistem obrazovanja kod nas, mijenja se sporo i vrlo često na način koji ne odgovara zahtjevima vremena. Obrazovni sistem je i u vremenu

potpuno novih tehnologija i nove organizacije rada zasnovan na enciklopedizmu, monološkoj (ex-catedra) metodi, reprodukciji znanja bez jasnih kompetencija, ili sa kompetencijama iz vremena prošlosti. Uči se iz udžbenika koji su prepuni neadekvatnih sadržaja, ocjenjuje se pamćenje često nekorisnog gradiva, pasivna uloga učenika u obrazovnom procesu, nastavni sadržaji su isti za sve učenike.

Nije moguće da se kroz agitaciju jednog ministarstva, pa makar to bilo i ministarstvo prosvjete, promjeni fizionomija profesorskog zanimanja, da oni za kratko vrijeme postanu visokoprofesionalni, kreativni i motivisani kadar. U društvu u kome se inženjeri, ljekari, profesori i drugi visokoobrazovani kadrovi mogu naći na socijalnim programima, srednji sloj gubi svoja obilježja. U uslovima razorenog sistema vrijednosti i kada je obrazovni sistem na dnu ljestvice vrijednosti, a srednji sloj dezorganizovan i dezorijentisan, onda se širom otvara prostor eskalacije svih mogućih društvenih devijacija i dezorijentacija. To potvrđuje tezu da obrazovanje, u nestabilnim socijalnim uslovima, nije najznačajniji faktor sekundarne socijalizacije.

Ispoljavanje svih oblika nasilja u postsocijalističkim društvima otkrivaju sociološku činjenicu da vođe grupe identifikacije postaju predstavnici kriminogenog ponašanja, a ugled u ovakvim društvima određen je nasilništvom, kriminalitetom i spremnošću da se, po svaku cijenu, postignu materijalni ciljevi. To obezvrjeđuje proklamovane ciljeve da škola bude mjesto njegovanja pravednosti, nenasilne komunikacije i tolerancije. Kada društvo u dužem periodu nema jasne društvene ciljeve, škola gubi vaspitnu i socijalizatorsku ulogu sa jasnim ciljevima i vrijednostima.

Obrazovanje kao najorganizovaniji prenosilac znanja, vrijednosti i kulture jednog društva, kao najmasovniji kanal socijalne pokretljivosti i socijalne promocije, prati i dijeli sudbinu društva. Obrazovanje je, kao važan društveni pod-sistem onaj socijalni filter, koji, nakon svih turbulencija, može usmjeriti društvo ka stabilnom sistemu vrijednosti.

4. POGLED KROZ PROZOR-VIDIMO LI BUDUĆNOST

“U uslovima globalizacije i međunarodne utakmice problematika ekonomskog i društvenog razvoja postaje sve važnijim predmetom rasprava u međunarodnim organizacijama koje se bave razvojem, predmetom nacionalnih razvojnih politika te znanstvenih istraživanja razvoja. U tom kontekstu, razmatra se razvojna uloga obrazovanja, odnosno njegov mogući doprinos pojedinih dimenzijama društvenog razvoja. Drži se neupitnim da je razvojni potencijal obrazovanja velik, gotovo presudan, te da razvojem nauke i novih tehnologija raste do te mjere da se drži jednom od glavnih poluga napretka. Takvo gledanje najbolje dolazi do izražaja u konceptima “društva znanja” i “ekonomije utemeljene na znanju” u kojima se znanje, odnosno obrazovanje, smatra glavnim razvojnim resursom. Pri tome se posebno naglašava uloga obrazovanja

u ekonomskom rastu i razvoju, a manje se analiziraju njegovi doprinosi drugim dimenzijama društvenog razvoja. Kako razvojni potencijal obrazovanja zavisi o dostignutom nivou ekonomije, političkom ustroju i sociokulturnom kapitalu, istraživanja uloge obrazovanja u razvoju i strateško planiranje obrazovanja trebalo bi voditi računa o cjelini društvenog konteksta. O njemu, naime, ne ovise samo društvene potrebe za obrazovanjem, nego i njegove mogućnosti da ih zadovolji.” (Pastulović, 2012:19).

Zajednica koja u svoje mlade naraštaje ne ugradi potrebu za razgovorom i trpeljivost prema drugom i drugačijem ne može računati na budućnost. Na budućnost se može računati ako zajednica vaspitanje o obrazovanje mladih usmjeri prema dijaloškom mišljenju i prednostima koje proističu iz razlika.

”Krizna obrazovanja danas je kriza obrazovne teorije, naučenih postupaka, kriza obrazovnih institucija, temelja na kojima obrazovanje počiva. Obrazovanje nije samo put kojim se uspostavlja i održava istorija čovjeka, nego i pitanje punoće života i moralnog dostojanstva. Ako želi da izađe iz krize, škola se više ne može shvatati samo kao ”priprema za život”. Ona je sam život, pravi život. Odnos prema školi kao ”pripremi za život” postaje neprimjeren ako se ima u vidu ideja o permanentnom obrazovanju” (Koković, 2000:272).

Na Svjetskom obrazovnom forumu (SEF), održanom u južnokorejskom gradu Inčonu (Incheon), od 19-21.maja 2015. godine, usvojena je Inčonska deklaracija², za koju kažu da je istorijski važan dokumenat koji predstavlja novu globalnu viziju obrazovanja za narednih 15 godina. Deklaracija treba da mobilise sve zemlje članice UN da u oblasti obrazovanja primjene taj novi cilj održivog razvoja. Riječ je o istorijski progresivnoj deklaraciji koja pred državne vlade, međunarodne oranizacije i civilno društvo stavlja jednu važnu viziju obrazovanja za narednih 15 godina. Ona sadrži mnoge izjave za koje se može reći da su bez presedana za takve vrste deklaracija-o besplatnom obrazovanju finansiranom od države, o značaju kvalifikovanih i motivisanih učitelja, o centralnoj ulozi jednakosti i inkluzije, o kvalitetu obrazovanja i obavezivanju na finansiranje obrazovanja. Svjetski obrazovni plan za 2030 predviđa i prošireno predškolsko vaspitanje, unaprijeđenu pismenost djece i odraslih, rodnu jednakost u obrazovanju i obrazovanje za održivi razvoj.

U principu, Inčonska deklaracija akcenat stavlja na kvalitet obrazovanja, prije nego na broj učenika u školskim klupama. Donosioci ove deklaracije ističu viziju da se kroz obrazovanje transformišu životi ljudi, uz prepoznavanje važne uloge obrazovanja kao pokretača razvoja. U inčonskoj deklaraciji između ostalog stiji da je to ”Istorijska obaveza svih nas da se životi ljudi transformišu kroz jednu novu viziju obrazovanja, sa smjelim i inovativnim akcijama za koordinisanje, finansiranje i praćenje nove obrazovne agende u narodnih petnaest godina, kako bismo taj ambiciozni cilj postigli do 2030. godine.” Države članice UN

² <https://en.unesco.org/world-education-forum-2015/incheon-declaration>

Više od 1500 učesnika, od kojih je 130 državnih ministara obrazovanja usvojilo je Inčonsku deklaraciju ”Obrazovanje 2030: Prema inkluzivnom i pravednom kvalitetnom obrazovanju i doživotnom učenju za sve.”

su se obavezale da prioritetno obezbijede pristup kvalitetnom osnovnom obrazovanju na primarnom i sekundarnom nivou, za 121 milion djece i adolescenata koji su i dalje van školskih klupa. Učesnici konferencije su prihvatili obavezu da nadgrade obrazovne ustanove koje su inkluzivne i koje su efikasno okruženje za učenje.

Ključni elementi Deklaracije su:

- Dvanaest godina javnofinansiranog, besplatnog i ravnopravno kvalitetnog osnovnog i srednjeg obrazovanja, sa namanje devet godina obaveznog školovanja,
- Najmanje jedna godina besplatnog i obaveznog kvalitetnog predškolskog obrazovanja uz garanciju da sva djeca imaju pristup kvalitetnom razvoju u ranom djetinjstvu,
- Posvećenost rješavanju svih oblika isključenosti i marginalizacije, nejednakosti i nejednakosti u pristupu, učešću i rezultatima učenja,
- Priznanje važnosti rodne ravnopravnosti u ostvarivanja prava na obrazovanje, uključujući i posvećenost podržavanju rodno osjetljivih politika,
- Zalaganje za kvalitetno obrazovanje i unapređenje rezultata učenja, uključujući osnaživanja nastavnika i vaspitača, njihovo adekvatno regrutovanje, dobru obuku, profesionalne kvalifikacije, motivisanost i podršku,
- Posvećenost kvalitetnom doživotnom učenju,
- Preporuke o kriznim odgovorima i obezbjeđenje bezbjednih i sigurnih uslova u kojima se pruža obrazovanje,
- Potvrda da osnovna odgovornost za sprovođenje agende leži na državi,
- Hitno opredjeljenje za investiranje najmanje 4-6% BDP-a i/ili izdvajanje najmanje 15-20% ukupnih javnih rashoda na obrazovanje.

5. IZLAZ

„Kakvo će društvo biti sutra, zavisi od toga kakva su nam djeca danas. Budućnost je ono što je sada u razvoju. Radeći sa mladima, mi smo uvijek na početku onoga što će biti.”

Đuro Šušnjić

Da li zaista tražimo izlaz? Prvi uslov za efikasno traženje izlaza jeste da li nam izlaz treba i da smo toga svesni. Da li dovoljno razumijemo sadašnje stanje stvari i da li to stanje traži izlaz. Čini se da nemamo dovoljno pokretačkih motiva za traženje izlaza. Pitanje je da li smo svjesni težine i obima problema zbog kojih tražimo izlaz.

“Svaka dilema o školi budućnosti pretpostavlja reviziju programskih sadržaja i elastičniji sistem obrazovanja. Ove izmjene mogu trasirati put ka *“univerzalnoj školi budućnosti”* koja će biti zasnovana na novom pristupu predmetnoj materiji, saradnja među nastavnicima, kao i saradnje između škole i porodice”. (Koković 2009:307).

Okolnosti koje nastaju u okruženju, posebno u Evropskoj uniji, ukazuju da je potreban veoma promišljen, organizovan i kvalitetan razvoj sistema obrazovanja jer to predstavlja jedan od ključnih uslova za razvoj društva zasnovanog na znanju koje treba da obezbjedi dobru zaposlenost stanovništva. Ove okolnosti ukazuju da će, u suprotnom, društvo ostati na civilizacijskoj periferiji, slabo konkurentno, neprivačno za investitore, izloženo daljem odlivu talentovanih i kreativnih kadrova i potencijala za razvoj demokratskog i pravičnog društva. Te okolnosti traže harmonizaciju sistema obrazovanja sa evropskim prostorom obrazovanja.

Sistem obrazovanja treba prihvatiti misiju kojom se definiše njegova svrha postojanja sa stanovišta okruženja, a posebno zbog ostvarenja ključne dugoročne uloge obrazovanja za potrebe ekonomskog, socijalnog, naučno-tehnološkog, kulturnog i drugog razvoja društva u cjelini. Obrazovni sistem mora pravovremeno, kvalitetno i efikasno obrazovati stanovništvo u skladu sa definisanim ili prepoznatim razvojnim opredeljenjima u svrhu održivosti i zadovoljavanja cjeloživotnih obrazovnih potreba svakog stanovnika. To, u osnovi, implicira da obrazovni sistem mora preuzeti ulogu ključnog razvojnog faktora.

Obrazovne potrebe našeg društva proističu iz sljedećih pretpostavljenih opredjeljenja:

- Dalji razvoj proizvodnog sistema mora se ubrzano zasnivati na znanju, preduzetništvu i obrazovanoj populaciji, tehnološkim inovacijama bez štetnog uticaja po životnu sredinu, tržišnoj ekonomiji i međunarodnoj poslovnoj, tehničkoj i drugoj kooperaciji,
- Međunarodni položaj i ukupna strateška pozicija Republike Srpske se mora popravljati, u prvom redu, povećanjem međunarodne konkurentnosti privrede i investicione privlačnosti privrednog i drugog prostora, da se istrajno i posvećeno čuva i njeguje nacionalno kulturno nasleđe i identitet, razvija tolerantan i kooperativan odnos prema drugim kulturama i jača doprinos kulture ukupnom kvalitetu života,
- Da se privreda, nauka, kultura, obrazovanje i druge djelatnosti integrišu na zajedničkom regionalnom i evropskom prostoru kako bi naša ekonomija postala konkurentan i produktivan činilac ukupnih razvojnih stremljenja koja slijedi Evropa sažeto iskazanim u dokumentu “Evropa 2020”, ka ekonomiji zasnovanoj na znanju uz očuvanje životne sredine,
- Da se nastavi sa razvojem demokratskog i socijalno pravičnog, pravno uređenog, bezbjednog i razvojno odgovornog društva.

“Da bi se prevazišao očigledan jaz između ideja učenika i konkretnih programa, nastavnici moraju posjedovati široko znanje iz svoje oblasti ali i znanja

o sredinama iz kojih djeca dolaze i njihovim individualnim sposobnostima. Buduće obrazovanje zahtijeva pojačanu diferencijaciju i individualizaciju. Tako zacrtan obrazovni sistem traži aktivno učešće svih-participativni način života” (Koković, 2009:307). Ako želimo govoriti o izvjesnoj budućnosti obrazovanja mlade generacije nizmbežno je razmišljati o intenzivnijem vanškolskom obrazovanju, o proširivanju uloge koju su tradicionalno imali nastavnici. Takođe, veliku pažnju treba pokloniti svrsishodnoj upotrebi mjesta i sredstava koji pripadaju školi u vanškolskom vremenu da bi se mladima pružila mogućnost da se dodatno obrazuju i razviju pojedinačno interesovanje i time bolje ispunili slobodno vrijeme.

Današnja škola se mora prilagođavati novonastalim uslovima i učenicima ponuditi cjelovitu pripremu za učešće u životu odraslih. Da bi se to postiglo škole moraju dosadašnju usmjerenost prvenstveno na obrazovne sadržaje preusmjeriti u značajnoj mjeri na životne sadržaje koji trebaju otvoriti vrata životnim i ljudskim vrijednostima i mogućnostima. To bi trebao biti jedan od najefikasnijih načina da se sistem (poželjnih) vrijednosti afirmiše i omogući povratak etici u dječiju svijest, na njima razumljiv način. To znači da se vaspitnim ciljevima, u savremenoj školi, mora posvetiti mnogo više pažnje.

“I na kraju, iako ne manje važno, jeste odnos vaspitno-obrazovnog sistema prema izuzetnima-darovitima i genijima. Ako je jedan vaspitno-obrazovni sistem u svojoj biti sredstvo da se izuzetni upropaste za račun prosječnih (kao da su ovi prvi nešto krivi) onda on nije dobar. Ovi neobični mladi duhovi, kao neki dar neba ili igre slučaja, ne mogu da se popnu na duhovnu visinu u jednom sistemu koji ih stalno sputava. A oni su baš ti koji svome vremenu čine čast i zato zaslužuju da im to vrijeme obezbijedi uslove za razvoj” (Đuro Šušnjić, iz pogovora knjige D. Koković: *”Društvo i obrazovni kapital”*, str.324). Naši nastavnici su dobri u svojim oblastima, ali njihova znanja o zakonitostima sazajnih procesa i njihovim prilagođavanjima nastavnom procesu su mninimalna i to je veliki problem. To je suština pedagoške prakse koja ima isti tretman svih učenika kojima se matematički mjeri pravda i jednakost u nastavnim zahtjevima. Zato u kreiranju obrazovanja za budućnost treba otkloniti dileme i donijeti ključne odluke: hoćemo li školu pamćenja ili školu mišljenja, da li treba usvojiti vladajuću ideologiju ili univerzalne ideje, izabrati metod govora ili razgovora i odrediti se šta ćemo sa izuzetnim pojedincima, a kako sa prosječnima. Kada se razjasne ove dileme mora nam biti jasno da obrazovanje mora pripremiti članove društva za postojeće ili moguće uloge u društvenoj podjeli rada.

LITERATURA:

- Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd, 1975.
- Ante Fiamengo, *Osnove opće sociologije*, Narodne novine, Zagreb, 1975.
- Dragan Koković, *Sociologija obrazovanja*, Univerzitet u Novom Sadu, 2000.

- Dragan Koković, *Društvo i obrazovni kapital*, Mediteran publishing, Novi Sad, 2009.
- Friedrich Jodl, *Istorija etike I i II*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975
- M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija, teme I perspective*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Salih Fočo, *Sociologija odgoja i obrazovanja*, Dom štampe Zenica, Zenica, 2003.
- Žak Gone, *Obrazovanje i mediji*, CLIO, Beograd, 1998.
- Nenad Suzić, *Sociologija obrazovanja*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva Republike Srpske, 2001.
- Nikola Pastulović, *Obrazovanje i razvoj*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.

EDUCATION IN REPUBLIC OF SRPSKA AS ENGINE OF TRANSITION

Abstract

The educational system is a complex social system and there is no society that is not based on its own system of values. It is right to speak about the system because education indeed is one of the most complex social phenomenon. The future of society depends on the values; however the educational system presents one of the biggest challenges when it comes to the future of society. Despite extensive experiences in the functioning of the educational process we are still preoccupied with the question: what is the purpose of education? Do we want to bring up and educate individual or responsible members of the society, transmit knowledge or learning how to learn? Is it possible to educate a man in all his dimensions? Are we faced with the fall of the value of education at all its levels? In addition to all dilemmas one thing is clear; the system of education is strongly influenced by social processes and therefore is subject to change and resistance.

Key words: education, education, education system, educational needs.

ОБРАЗОВАЊЕ И НАУКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ПРОЦЕСУ ТРАНЗИЦИЈЕ

Прейходно саопишење

UDK DK 001+37.014.3(497.6 RS)

др Стеван Дакић¹
мр Предраг Обреновић
ЕДЦ Бања Лука

Апстракт: У раду се говори на аналитичко-синтетички начин о утицају глобализације на развој образовања и науке у Републици Српској током процеса транзиције. У контексту таквој прегледа посебно се указује на њен утицај током досадашњег транзиционог процеса у РС кроз неадаптивне последице са старовишња квалитета образовања и науке. Ово је један од покушаја приказивања и стварања слике о могућим визијама будуће значајније улоге науке током наставка процеса транзиције у РС.

Кључне ријечи: глобализација, транзиција, транзициони процеси, наука

УВОД

Процес глобализације и транзиције је на просторе БиХ и Републике Српске унио бројне промјене у све области друштвеног живота уводећи у друштвени живот тржишну реформу цијелог друштва, укључујући ту образовни систем и науку. Друштвено-економски капиталистички односи уводе у све области друштвеног живота принципе тржишта и конкуренције са својом идеолошком и политичком позадином. БХ друштво је одбацило тековине социјалистичког самоуправљања и неконтролисано или слабо контролисано прихватило идеологију економског либерализма, национализма и грађанског индивидуализма, познатију као неолиберализам. Увођење тржишних вриједности у образовање и науку није давало простора за

¹ Стеван Дакић, Научни сарадник, Европски дефендологија центар Бања Лука, e-mail: dakic-stevan@yahoo.com

озбиљнија промишљања и анализе о улози образовања и науке у одржавању и развоју друштва, нити је било успјешних визионарских идеја за значајније коришћење благодети науке у процесу повећања новостворене вриједности. Напротив, „неолибералне демократске промјене“, транзиција и рат су уништили привреду, образовање, науку и у скоро све области друштвеног живота су донијели негативне промјене и уништавајуће процесе.

Приступање тзв. „Болоњском процесу или декларацији“ је кључни потез ка мијењању образовног и научног амбијента, гдје се високо образовање и наука требала прилагодити потребама тржишта рада и привреде.

Суштину Болоњског процеса у нашем високом образовању представља увођење система бодова умјесто оцјена, те квантитативно вредновање сваког испита ЕСПБ кредитима, као и усвајање система заснованог на два главна круга школовања, студентском и дипломском, уз унапређење најшире могуће мобилности студената кроз усклађивање и стандардизацију планова и програма путем наведеног бодовног система, што би требало да олакша студентима да траже образовање на различитим универзитетима у оквиру овог система широм Европе и да буде релевантно на европском тржишту радне снаге.² Новим системом бодовања, поред семинарских радова и одговора на испитна питања и задатке, бодује се и вреднује учешће студената на предавањима, вреднује се „активност“ на предавањима што ствара услове за субјективна тумачења предавача, њихову добру вољу, симпатије/антипатије према одређеним студентима и слично, или пак питање „бодовања друштвено корисног рада“ (није дефинисано шта је то, које су то активности, која је скала вредновања, гдје је граница злоупотреба и сл.).

Умјесто система вредновања знања, добили смо систем вредновања формалних елемената факултетског образовања. Тако, нпр. долазимо у ситуацију да они студенти који се повинују формалним елементима Болоњског студирања, редовно похађају предавања, симпатични су професорима, имају обавезу да ураде или „купе“ семинарски рад са интернета, баве се „друштвено корисним радом“, имају оскудна знања из тог предмета, професор им практично мора дати пролазну оцјену.

Проблем „Болоње“ је структуралне природе и подјела студијских програма на студентски и дипломски циклус, гдје се након студентског циклуса производе „бечлери“, а након дипломског „мастери“, што није еквивалентно ранијем VII степену стручне спреме под звањем „дипломирани“, односно „магистар“ није еквивалент данашњем „мастеру“. Као резултат реформе добили смо нова звања као нивое квалификације чија је сврха упитна, укинута су звања „дипломирани“ и „магистар“, а да нисмо добили еквиваленте за та звања, да би се накнадно тражила рјешења за добијање еквивалентне компензације за иста у оквиру „Болоњског процеса“. У Декларацији пише да ће одговарајући ниво квалификације бити релевантан на европском тржишту радне снаге, али се не каже да тржиштем управљају потребе послодаваца и

² Текст „Болоњске декларације“ (<http://www.mp.gov.rs/userfiles/dokumenti/visoko/Bolonjska.PDF>),

профит, за шта је потребна што јефтинија радна снага, а она је јефтинија што је бројнија и што су јој квалификације ниже, чиме се губи на квалитету радне снаге, па се поставља питање како ће она бити конкурентна на европском тржишту радне снаге. Велики проблем Декларације је проблем спровођења и тренутног стања у високом образовању, почев од проблема планова и програма према којим би се вишесеместрални предмети требали разложити и подијелити на више једносеместралних предмета који би били праћени редовним контролним вјежбама и колоквијумима. Ови сви процеси нису адекватно вођени од надлежних министарстава, већ су на различите начине рјешавани од стране управа појединих факултета, почев од суштинских до формалних промјена. Истраживања су показала да је ниво опште културе и стручног образовања у сталном опадању, а да је пролазност у сталном порасту, посебно на приватним факултетима. Са Болоњом је дошао и процес увођења школарина, тако да су боље ранжирани студенти ушли у категорију буџетских, а лошије ранжирани у категорију самофинансирајућих, чиме се увела и конкуренција међу студенте. Највећи проблем представља то што на „мастер“ и „докторским“ студијама не постоје загарантована буџетска средства, већ иако постоје онда постоје средства од стране министарстава која се могу добити путем сложених конкурса. Укидање бесплатног образовања може довести до трајног назадовања друштва, тако да ће се моћи образовати само богати, а не паметни, и диплома ће бити симбол припадности „касти богатих“.

Болоњски процес је само дио процеса неолибералне транзиције друштва у којем се терет образовања пребацује на најшире релативно сиромашне слојеве становништва, уводи се беспштедна конкуренција на све јефтинијем тржишту радне снаге, добија се радна снага мањег културног, општег и специјалистичког знања, чиме земље у транзицији постају све лакши плијен мултинационалних компанија.

Неолиберална транзиција друштва је девалвирала и разорила колективни дух и хтијење народа по питању науке и образовања.

Управо због ових разлога многи су спремни да тврде да хармонизација образовања, какву предвиђа Болоњска декларација, за превасходни циљ има рушење јаких и независних националних образовних система, како би се на другој страни уништиле јаке националне елите, без којих ниједна иоле озбиљна држава не може да функционише.³

ТРАНЗИЦИЈА И НАУКА У РС

Појам транзиција је предмет бројних расправа у академским круговима који под тим појмом најчешће подразумева политичку и власничку трансформацију социјализма у грађанску демократију са вишестраначким систе-

³ Вујић, Ј. (2010). *Америчка искушва, Зборник радова УСПРС: Образовање у Србији данас*, Чачак: Графика Јуреш. стр. 160

мом и загарантованим политичким слободама грађана. На овим просторима, процес транзиције је донио бројне промјене у друштвени живот, прије свега извршена је приватизација материјалних добара, урушен је однос класних снага у друштву, донио је сиромаштво радницима и сељацима, дошло је до бројних посљедица, укључујући ту и сферу образовања и науке, а о чему је било врло мало научних истраживања.

Научна интелигенција ове процесе је преспавала и није се укључивала, јер јој углавном политика то није дозвољавала из разлога што у процесу пљачкашке приватизације власти не требају логична, на науци заснована рјешења. Научна интелигенција је остала изван ових процеса на факултетима и институтима у статусу „самозадовољења“ државном платом и немијешањем државе кроз аутономију универзитета и факултета у њихов рад. Наука и образовање су се одмакли од суштине, знања, и иновација, а практично су постали форма и формалност оличена у дипломама и сертификатима. Нема више борбе за знање и стваралаштво, већ је систем окренут ка звањима и титулама које у суштини неће донијети бољитак и напредак.

Сврха образовања је да се младе генерације припреме за концепцију развоја или за улицу или за одлазак на рад у иностранство као јефтине радне снаге.

Научно-истраживачки рад у читавој Републици Српској се друштвено веома лоше третира, а као најбољи показатељ ове тврдње је то што се за научноистраживачки рад издваја из буџета 0,08% од бруто-друштвеног производа, што је готово 10 пута мање него у Србији или 100 пута мање него у развијеним земљама Запада. Ови квантитативни показатељи нам показују да су издвајања за науку у периоду транзиције врло ниска и да је транзиција оставила образовање и науку без новаца и резултата.

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ОБРАЗОВАЊА И НАУКЕ У РС

Историјски развој показује да су промјене у социјално-економској и духовној сфери доводе и до промјена у образовању и науци које нису увијек ишле жељеним смјером и темпом. Друштво је бирало модел образовања, те давало мјесто и улогу образовању и науци у развоју друштва. Република Српска, уколико жели да опстане, је на прекретници избора новог модела који може испунити сврхом образовање и науку.

Ако пођемо од констатације *Piter Draker-a* да “Основни ресурси у економији нису више капитал, природни ресурси ни радна снага”⁴, већ да ће то искључиво бити знања универзитетског садржаја који се промовише студијама теоријско-методолошког и практичног садржаја, онда можемо рећи да смо путоказе окренули у погрешном смјеру.

Ако нам је ово путоказ, поставља се питање како моделовати квалитетно високо образовање и како доћи до сврсисходних научних открића за развој државе, како организовати образовање и науку будућности.

⁴ Drucker, P. (1993) *Post Capitalist Society*, Oxford, Butterworth - Heinemann

Данашњи системи високог образовања у Европи су засновани на принципима традиционалног образовања освјежени „Болоњским процесом“, који није дао добре резултате и адекватна знања за потребе тржишта рада, посебно за високотехнолошки научни развој, нити даје потребан број адекватних кадрова. Већ смо рекли гдје је наше образовање и наука и који су резултати „Болоњског процеса“, а сада ћемо рећи шта морамо и можемо у нашим условима мијењати, шта ново уносити, како сагледавати постојеће промјене, кориговати и усмјеравати у процесе њиховог мијењања који би дали квалитативне резултате. Велики је проблем како установити и прецизирати шта у образовању и науци није добро, како бити за и против неке концепције из бројних субјективних и објективних разлога, посебно субјективне везаности за модел по коме смо се образовали и људске особине инертности на промјене.

Модернизација образовања мора узети у обзир однос између врста знања и потреба друштва, привреде, културе, сазнајних потреба слушаоца, односа старих и нових знања којима се бави наука и универзитет, те односа између слушаоца и организације која предаје знање.

Према Стјуарту постоје три врсте интелектуалне имовине или капитала факултета и института⁵, и то:

- Људски капитал или способности (искуство, вештине и способности људи),
- Структура или интерни капитал (патенти, тржишне марке и заштићена права, базе података, дизајн, информациони системи),
- Тржишно заснован или екстерни капитал (профитабилност и лојалност потрошача, и кредибилитет марке, лиценце, франшизе).

У многим научним круговима расправља се о новим долазећим визијама и концепцијама престижних образовних система са елитистичким приступом образовању, гдје је заступљен индивидуалистички и издеференцирани приступ студентима.

У основи већина аутора се слаже да образовање у будућности мора имати упориште у следећим елементима: настава, програми, побољшању функција предавача, стално образовање (цјеложивотно учење) и усавршавање предавача у правцу иновативних знања и стручног усавршавања, техничка опремљеност образовних организација, стално вредновање рада и знања слушаоца, величина наставних група и др.

Кључ квалитетног образовања и науке представља квалитетна настава и једну од најсвестранијих структура квалитетне наставе дао је Х. Мајер, који под квалитетном наставом наводи десет битних обиљежја, диференцираних у односу на традиционалну, а то су: јасно структурирана настава, висок удио стварног времена за учење, подстицајна атмосфера за учење, јасноћа садржаја, успостављање смисла комуникацијом, разноликост примјене на-

⁵ Stewart, T. A. Intellectual Capital: The new wealth of organizations, Doubleday, Currency, 1997, str. X.

ставних метода, индивидуално подстицање, интелигентно вјежбање, транспарентност очекиваних постигнућа и припремљена околина. На основу критичке анализе наведених обиљежја Х. Мајер закључује да „можемо емпиријски доказати да одређена обиљежја добре наставе придоносе трајно високом успјеху у учењу ученица и ученика“.⁶

Организација савремене индивидуализоване наставе претпоставља прилагођавање цјелокупне њене структуре појединачним способностима, потребама и интересима студената, тј. своди се на принцип како искористити до максимума способности и знања студената, како доћи до иновативних знања која би касније била усмјерена у развој друштва и привреде.

Наставни систем РС и БиХ се мора заснивати на добром познавању укупне личности појединца, на амбијенту за рад у којем ће моћи развијати максимално своје психофизичке потенцијале, на коришћењу разноврсних извора и образовних медија, те на сталној размјени знања, искуства и вјештина са колегама, професорима и лицима из ужег и ширег социјалног окружења, укључујући ту и лица из цијелог свијета, што може створити адекватне претпоставке за континуирано активно учење, експериментисање и истраживање.

Способан и талентован појединац мора бити у центру образовно-научног система РС и БиХ који би требао имати флексибилну организацију формалне и неформалне наставе на којој би појединац требао имати доступне најновије стручне и научне информације, те у складу са својим способностима могао стећи сврсисходна знања, вјештине и способности која ће моћи искористити и унапредити у будућем раду у друштву које стално учи и развија се.

Када размишљамо о перспективама развоја образовања и науке у РС морамо научном методологијом истражити који су индикатори проблема у науци и високом образовању, да би се тражили и добили адекватни одговори и рјешења.

Према професору Вејновићу „...кључ је у револуционарним организационим промјенама, промјенама закона, промјенама образаца и стилова понашања свих у образовању, али и у институцијама државе. Треба појачати контролу, одговорност, треба јачати стандарде и квалитет образовања. Треба првенствено улагати у људе који ће својим знањем и мотивацијом допринијети свеопштем напретку. Покретачи развоја требају бити најспособнији и најпоштенији појединци, тимови, институције, колективни ум заједнице, јер без бољег увида у стање у високом образовању и око њега изгубићемо се у хаосу, као мјером ентропије, који незаобилазно долази услед технолошких, економских и политичких промјена. Образовање се не смије посматрати као потрошња, већ као перспектива, развој и будућност“.⁷

⁶ Меуер, Н. (2005). *Шта је добра настава*, Ерудита, Загреб, стр. 127.

⁷ Група аутора (2013). „Наука и високо образовање у Републици Српској - сјање, њиве и персијективе“, Зборник радова Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци и Европског дефендологија центра за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Бања Лука, Бања Лука: Графопар.

Босна и Херцеговина је једна од земаља потписница „Декларације о цијеловитном учењу“ која подразумијева активности и процесе учења током цијелога живота кроз најчешће, неформалне облике образовања који су флексибилни и добровољни, а све с циљем стицања нових и повећања и побољшања постојећих знања, вјештина и способности. У Републици Српској и БиХ смо на почетку развоја неформалног образовања које још није законски регулисано, а да не говоримо да се јако лоше или никако управља знањем.

Нова слика глобализованог свијета пресудно утиче на модернизацију националног образовања, што се десило у протеклом периоду и са „Болоњским процесом“ који није дао очекиване резултате, те је стога потребно приступити реформи и иновирању истог који би се звао „Болоња плус“ или „Болоња II“ који би отворио перспективе образовању и науци.

„Болоња плус“ или „Болоња II“ би задовољила све захтјеве „Болоње“, али би му требало додати квалитативне елементе у образовању кроз стандардизацију знања и остваривање контролних механизма квалитета знања правне државе путем електронских програмабилних тестирања ученика и студената прије полагања испита (давања оцјене на испиту). Електронско програмабилно тестирање би био предуслов за полагање испита код професора за одређени предмет, што би значајно допринијело побољшању квантума и квалитета знања.

ЗАКЉУЧАК

На основу свега горе наведеног долазимо до констатације да је едукација бесмислена у овако нарушеном систему вриједности, егзистенција сиромашна и неизвјесна, а све је то дошло са процесом глобализације и транзиције. Младачки потенцијал се расељава у развијене земље Запада што је постао једини излаз ради опстанка, тако да ускоро БиХ неће бити државна нити Бошњака, нити Срба, нити Хрвата, већ неких других народа који ће настанити ове просторе и знати искористити расположиве потенцијале ових простора.

Потребно је извршити анализу учинака различитих модела либерализма на област образовања и науке у другим земљама и компромисно кренути у рационално политичко одлучивање које ће довести образовање и науку у позицију и функцију развоја РС и БиХ.

Потребно је постојећи модел образовања преобликовати у „Болоњу плус“ који би задовољио захтјеве „Болоње“, али би му додао квалитативне елементе у образовању који би били потпомогнути елементима мијешања и контроле правне државе у дијелу стандардизације и контроле квалитета знања. У овом додатном процесу држава мора размишљати у правцу формирања елитистичких образовних институција по знању или образовних институција талената, тако да знањем стварамо вишак новостворене вриједности, а не простим радом.

Размишљања требамо усмјерити у правцу бјежања од формалног образовања и кренути ка суштинском квалитетном образовању, како инвестирати у профитабилне људске научне ресурсе који ће бити у функцији стварања нове и додатне вриједности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Drucker, P. (1993) *Post Capitalist Society*, Oxford, Butterworth - Heinemann
- Meyer, H. (2005): Шта је добра настава, Ерудита, Загреб. стр. 127.
- Група аутора (2013). „Наука и високо образовање у Републици Српској - сјање, њуџеви и њерсијекшиве“, Зборник радова Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци и Европског дефендологија центра за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, Бања Лука:Графопоаир
- Stewart, T. A. *Intellectual Capital: The new wealth of organizations*, Doubleday, Courcency, 1997, стр. X.
- Вујић, Ј. (2010). Америчка искуства, Зборник радова УСПРС: Образовање у Србији данас, Чачак: Графика Јуреш. стр. 160
- Текст „Болоњске декларације“
- (<http://www.mp.gov.rs/userfiles/dokumenti/visoko/Bolonjska.PDF>),

EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF SERPSKA IN THE PROCESS OF TRANSITION

Abstract

This paper discusses by analytic-synthetic method about the impact of globalization on the development of education and science in the Republic of Srpska in the period of time of transition. In the context of such an approach it particularly points to its influence over the period of the transition process in the RS through the negative consequences from the standpoint of social-economic status of the population. This is an attempt to create impressions and images of possible visions of the future significant role of science during the continuation of the transition process in the RS.

Keywords: globalization, transition, transition processes, science.

KOORDINACIJA I KVALITET USVOJENOSTI OSNOVNIH ELEMENATA TEHNIKE IZ PROGRAMA SPECIJALNOG FIZIČKOG OBRAZOVANJA

Originalni naučni rad

UDK 796.85.015.134

Dr Milan Gužvica

Dr Darko Paspalj

Uprava za policijsko obrazovanje

Visoka škola unutrašnjih poslova

Banjaluka

Apstrakt: *U radu je ispitivana korelacija koordinacionih sposobnosti sa nivoom usvojenosti osnovnih elemenata tehnike iz programa Specijalnog fizičkog obrazovanja. Istraživanje je vršeno na uzorku 108 studenata VŠUP iz Banje Luke, starosti između 20 i 21 godine. Ukupna edukacija je trajala dva semestra (120 časova), od čega 15 časova teorije, 45 časova praktičnih predavanja i 60 časova vježbi. Uzorak varijabli činilo je osam poznatih i provjerenih koordinacijskih testova, te varijabla za procjenu nivoa usvojenosti tehnika iz programa Specijalno fizičko obrazovanje 1. Procjena nivoa usvojenosti tehnika vršena je na osnovu modela specifikacije izvođenja posmatranih tehnika. Nakon odgovarajuće statističke procedure dobijeni su podaci na osnovu kojih je, njihovom analizom, utvrđeno da postoji statistički značajna saglasnost između prediktorskih i kriterijumske varijable, i to na nivou srednje jačine korelacije. Daljom procedurom izračunati su koeficijenti determinacije koji su pokazali da je uzrokovanost kriterijumske varijable, prediktorskim varijablama, vrlo raznolika. Sve ovo upućuje na potrebu formiranja konzistentnog testa koji bi dao znatan doprinos, ne samo prilikom selekcije kandidata, već i u procesu učenja i usavršavanja specifičnih struktura kretanja koje su zastupljene u Specijalnom fizičkom obrazovanju.*

Ključne riječi: *Specijalno fizičko obrazovanje/ tehnika/ koordinacione sposobnosti/ korelacija*

1. UVOD:

Budući pravnici unutrašnjih poslova se školuju po posebnim planovima i programima u okviru kojih slušaju i nastavu iz Specijalnog fizičkog obrazovanja. Specijalno fizičko obrazovanje (u daljem tekstu SFO) karakteriše veliki broj tehničkih elemenata, njihovih varijanti i kombinacija koje se izvode u nepredvidivim i varijabilnim situacijama sa različitim protivnicima. Edukacija se provodi modelom faznog učenja (osnovna, usmjerena i situaciona obuka). Svaka od faza ima specifične ciljeve i zadatke. Zadaci osnovne obuke se odnose na učenje bazičnih konceptualnih algoritama, usmjerena obuka na učenje izvedenih konceptualnih i nekih situacionih algoritama, dok je zadatak situacione obuke primjena već naučenih algoritama i motoričkih programa u datim situacijama. Dakle, u pitanju je predmet sa veoma složenom građom i kao takav, SFO već dugi niz godina predstavlja aktuelan istraživački problem. U nekim ranije obavljenim radovima, konstatovano je da efikasnost usvajanja sadržaja SFO zavisi od motoričkih sposobnosti studenata, ali i da nastava SFO značajno utiče na transformaciju psihomotornog statusa, kao i nekih morfoloških karakteristika studenata. Međutim, kada je u pitanju koordinacija, koja određuje sposobnost izvođenja relativno složenih motoričkih programa, i pored mnogih istraživanja, utisak je da je veoma teško odrediti jednu konzistentnu strukturu, koja bi dala najbolje rezultate za specifične strukture kretanja. Dodatnu poteškoću predstavlja i problem diferencijacije sposobnosti izvođenja složenih struktura kretanja od ostalih motoričkih sposobnosti koje zahtijevaju veliku mobilizaciju energije, posebno od onih kao što su snaga, brzina, fleksibilnost... Radi se, dakle o veoma kompleksnoj motoričkoj dimenziji za koju se često kaže da je to svojevrsan oblik motoričke inteligencije, jer zahtjeva trenutno razmišljanje i precizno izvođenje pokreta u određenom vremenu i prostoru. U pitanju je motorička dimenzija koja je zastupljena u svim oblicima motoričkih aktivnosti, a posebno u sportovima kojima dominiraju nestereotipna kretanja kao što su to borilački sportovi, gimnastika, sportske igre... Mikić, 2000, smatra da je osnova koordinacije visoki stepen plastičnosti nervnog sistema kojeg karakterišu velike mogućnosti adaptacije, rekonstrukcije i usavršavanja kretanja. Drabik, 1996, na osnovu mnogih provedenih istraživanja zaključuje da se koordinacija sastoji od slijedećih komponenata: ritmičnosti, ravnoteže, sposobnosti reakcije, sposobnosti kinestetičke diferencijacije, orijentacije u prostoru, adekvatnosti kretanja i sinhronizacije pokreta u vremenu. On smatra da koordinacija predstavlja sposobnost ispunjavanja zadataka kretanja koje zahtijeva saradnju više dijelova tijela bez mentalnih tenzija ili pogrešaka i sa minimalnim trudom. Isti autor tvrdi da se koordinacija najjednostavnije može opisati kao sposobnost izvođenja jednostavnih i složenih kretanja, tj. da je to sposobnost izvođenja kretanja, ali i brzog učenja novih pokreta i brze izmjene jednoga kretanja drugim. Hošek, 1981, o koordinaciji govori kao o sposobnosti harmoničnog i sinhronizovanog rada efekorskog sistema pod vidom determinante cilja. Isti autor zaključuje da je koordinacija sposobnost regulisanja eksploatacije energetskog, toničkog i

programsko-analitičkog potencijala u cilju realizacije kompleksnih kretnih struktura. Koordinacija se ogleda u sinhronizaciji nervno-mišićnog sistema i prijenosu podražaja iz jednog motoričkog centra na druge motoričke centre koji upravljaju drugim dijelovima tijela. Dobro razvijen osjećaj za kretanje (kinestetički osjećaj) važan je za dobru koordinaciju. Ovaj osjećaj, uz prisutnost vidnih i zvučnih informacija omogućava primanje informacija o poziciji različitih dijelova tijela, napetosti i akcijama različitih mišića, kao i o tjelesnoj prostornoj poziciji i dinamici pokreta. Za dobru koordinaciju karakteristično je da se uključuju samo oni mišići neophodni za izvođenje pokreta i kretanja, inhibirajući pritom antagoniste i regulišući frekvenciju nervnih impulsa. Za rješavanje koordinacionih problema nužna je potpuna sinhronizacija viših regulacionih centara i perifernih dijelova lokomotornog aparata (Metikoš i sar., 2003). Iskustva su pokazala da dobro koordinisan čovjek uvijek usvaja novu vještinu brzo i u stanju je tu vještinu dobro izvoditi. Veoma je važno naglasiti i to da će vježbač sa boljom koordinacijom od drugog, za izvođenje istog zadatka utrošiti manje energije (Bompa, 2000). Drabik, 1996, tvrdi da na koordinaciju utiče više faktora i to: inteligencija sportiste, sistematski trening, stečena motorička znanja (motoričko iskustvo), te stepen razvijenosti drugih motoričkih sposobnosti. Gotovo u potpunosti saglasnosti sa prethodno navedenim autorima su Malacko i Rađa (2004), koji govore da koordinaciju karakteriše sposobnost izvođenja kompleksnih kretanja u što kraćem vremenu i da je odlikuje sposobnost sticanja novih motoričkih znanja, kao i sposobnost izvođenja nestereotipnih kretanja.

Dakle, s obzirom na to da se SFO odlikuje veoma složenom strukturom kretanja, potrebno je da studenti VŠUP, u različitim uslovima, ovladaju specifičnom koordinacijom koja bi im omogućila brzo, precizno i lako izvođenje kompleksnih motoričkih programa. Zbog svega navedenog, jasno je da je u pitanju uvijek aktuelan problem, pa je zato i ovom prilikom aktuelnost problema inicirala novi istraživački pokušaj koji se odnosi na utvrđivanje povezanosti koordinacije sa nivoom usvojenosti tehnika iz programa SFO-a.

Istraživanjem treba da se dobiju podaci koji će doprinijeti ne samo kvalitetnijem i bržem usvajanju motoričkih programa, već mogu da doprinesu i kvalitetnijoj selekciji studenata pri upisu u Visoku školu unutrašnjih poslova.

METODE ISTRAŽIVANJA

Ukupna edukacija je trajala dva semestra (127 časova), od čega 22 časa teorije, 45 časova predavanja sa obukom i 60 časova vježbi. Sposobnosti iz prostora koordinacije testirane su sa osam koordinacijskih testova, dok je kvalitet usvojenosti građe predviđene nastavnim programom, procjenjivan preko 25 osnovnih elemenata (8 tehnika iz prostora udaraca i blokova, 7 tehnika iz prostora bacanja, čišćenja i košenja i 8 tehnika iz prostora poluga). Kvalitet izvođenja tehnika procjenjivan je na kraju obuke, koju su vršili nastavnici sa predmeta Specijalno fizičko obrazovanje.

Uzorak ispitanika su sačinjavali studenti 1. godine Visoke škole unutrašnjih poslova u Banjoj Luci (N = 108), starosti između 20 i 21 godine, koji se nalaze pri kraju morfološkog i motoričkog razvoja.

Uzorak prediktorskih varijabli je izabran tako da hipotetski pokrije što je moguće veći prostor koordinacionih sposobnosti ispitanika. U pitanju su: MKA-AML – amortizacija lopte (ispituje se spretnost ruku), MKLSNL – slalom s dvije lopte (procjenjuje se spretnost nogu), MBKPOP – provlačenje i preskakivanje (ispituje se brzina izvođenja složenih pokreta), MBKPIS – penjanje i silaženje po klupi i švedskim ljestvama (ispituje se brzina izvođenja složenih pokreta), MREPOL – poligon natraške (ispituje se brzina kretanja na neuobičajen način), MAGKUS – koraci u stranu (ispituje se sposobnost promjene pravca kretanja), MAGONT – okretnost na tlu (ispituje se sposobnost brzog izvođenja složenog kretanja) i MKTOZ – okretnost u vazduhu (ispituje se spretnost pri obavljanju složenih motoričkih zadataka). Kriterijumsku varijablu je činila korigovana srednja ocjena nivoa usvojenosti tehnika (ukupno 25 tehnika) iz prostora: udaraca, blokova, bacanja, čišćenja, košenja i poluga

POSTUPAK MJERENJA KOORDINACIJSKIH VARIJABLI

Mjerenja koordinacionih sposobnosti sprovedena su u popodnevnim časovima pri temperaturi cca 25° Celzijusijevih u sportskoj sali. Ispitanici su dolazili u sportskoj opremi (gaćice, majice i patike) u grupama po 25. Svi testovi su prethodno detaljno objašnjeni ispitanicima, bez mogućnosti probnih pokušaja. Mjerenje su obavili ispitivači, koji su za to edukovani. Svi testovi su standardizovani, a bili su raspoređeni tako da se nakon urađenog testa sasvim ukloni uticaj zamora nastalog pri prethodnom testu. Kako bi se sproveda ova mjerenja korišćeno je: 1 košarkaška lopta, 2 fudbalske lopte, 7 štoperica, 5 stalaka za slalom, 4 okvira od švedskog sanduka, švedska klupa, švedske ljestve, švedski sanduk, 8 strunjača, 1 džudo kimono i 4 medicinke od 3kg

METODE OBRADA PODATAKA

Podaci dobijeni istraživanjem obrađeni su deskriptivnom i korelacionom analizom. Njihovo matematičko procesuiranje realizovano je na računaru Pentijum 4 uz pomoć aplikacionog statističkog programa SPSS 10.

Deskriptivnom analizom dobijeni su podaci srednjih vrijednosti i standardnih devijacija za svaku varijablu, dok je korelacionom analizom utvrđen međusobni odnos posmatranih varijabli. Analizom je izračunat Pirsonov koeficijent korelacije (r) koji je numerički izrazio veličinu linearne zavisnosti između varijabli i koeficijent determinacije (r²) koji ukazuje na uzrokovanost jedne varijanse drugom. Nivo statističke značajnosti korelacione veze izračunat je na 95% nivou, tj. nivou vjerovatnoće $p < 0.05$.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

U tabeli 1 prikazana je deskriptivna analiza srednjih vrijednosti kriterijumske varijable NIVOUSVO za cio uzorak, kao i srednje vrijednosti prediktorskih varijabli: NIVOUSVO, MKAAML, MKLSML, MBKPOP, MBKPIS, MREPOL, MAGKUS, MAGONT, MKTOZ.

Tabela 1 Deskriptivna statistika za varijable: NIVOUSVO, MKAAML, MKLSML, MBKPOP, MBKPIS, MREPOL, MAGKUS, MAGONT, MKTOZ

	Mean	Std. Deviation	N
NIVOUSVO	7,2100	1,0084	108
MKAAML	6,9630	2,7066	108
MKLSNL	31,1498	6,3193	108
MBKPOP	13,0888	2,2550	108
MBKPIS	16,9504	4,2923	108
MREPOL	8,9975	1,7448	108
MAGKUS	9,1690	1,0078	108
MAGONT	13,0606	2,4165	108
MKTOZ	4,0177	,5028	108

Legenda: NIVOUSVO – nivo usvojenosti tehnika; MKAAML – amortizacija lopte; MKLSNL – slalom s dvije lopte; MBKPOP – provlačenje i preskakivanje; MBKPIS – penjanje i silaženje po klupi i švedskim ljestvama; MREPOL – poligon natraške; MAGKUS – koraci u stranu, MAGONT – okretnost na tlu; MKTOZ – okretnost u vazduhu

Na osnovu dobijenih i prikazanih rezultata u Tabeli 1 moguće je zaključiti da su studenti i pored toga što je program veoma kompleksan (tehnike su preuzete iz džudoa, karatea i đū – đicua, dakle različite strukture pokreta i kretanja), relativno dobro (prosječna ocjena $M = 7,21$) savladali osnovne elemente tehnike predviđene nastavnim programom. Kada su, pak u pitanju rezultati dobijeni na testovima koji procjenjuju stepen koordinacije stvari stoje znatno bolje. Naime, ukoliko se uporede rezultati naših studenata sa rezultatima studenata sa Fakulteta za fizičku kulturu iz Zagreba (Metikoš i sar. 1989), vidjećemo da su naši studenti postigli bolje rezultate u svim testovima, osim u testu koji procjenjuje spretnost nogu (MKLSNL). Ipak, vjeruje se da dostignuti nivo usvojenosti osnovnih elemenata tehnike nije dovoljan za njihovu praktičnu primjenu, ali s obzirom na pokazani nivo koordinacije, moguće je, u narednom periodu, ovaj nedostatak prevazići. Ovo predviđanje se zasniva na činjenici da vježbač sa dobrom koordinacijom brže uči, da tom prilikom troši manje energije, što mu pruža mogućnost većeg broja ponavljanja u toku rada, kao i mogućnost dostizanja visokog intenziteta u procesu usavršavanja.

Tabela 2 Korelacija između posmatranih varijabli

		NIVOUSVO	MKAAML	MKLSML	MBKPOP	MBKPIS	MREPOL	MAGKUS	MAGONT	MKTOZ
NIVOUSVO	r r ²	1,000	,301** 0,09	-,184 0,034	-,165 0,027	-,210* 0,44	-,184 0,034	-,360** 0,1296	-,368** 0,1354	-,464** 0,215
	Sig.	,	,002	,058	,088	,029	,057	,000	,000	,000
MKAAML	r r ²	,301** 0,09	1,000	-,419** 0,175	-,095 0,009	-,369** 0,136	-,274* 0,075	-,246* 0,06	-,178 0,031	-,433** 0,187
	Sig.	,002	,	,000	,327	,000	,004	,010	,065	,000
MKLSML	r r ²	-,184 0,0384	-,419** 0,175	1,000	,327** 0,1069	,491** 0,241	,479** 0,229	,419** 0,175	,448** 0,20	,401** 0,16
	Sig.	,058	,000	,	,001	,000	,000	,000	,000	,000
MBKPOP	r r ²	-,165 0,033	-,095 0,009	,327** 0,106	1,000	,179 0,032	,492** 0,242	,304** 0,092	,406** 0,1648	,414** 0,171
	Sig.	,088	,327	,001	,	,064	,000	,001	,000	,000
MBKPIS	r r ²	-,210* 0,044	-,369** 0,136	,491** 0,241	,179 0,032	1,000	,475** 0,2256	,526** 0,2766	,401** 0,16	,411** 0,1689
	Sig.	,029	,000	,000	,064	,	,000	,000	,000	,000
MREPOL	r r ²	-,184 0,0368	-,274** 0,075	,479** 0,229	,492** 0,242	,475** 0,2256	1,000	,380** 0,144	,541** 0,2926	,448** 0,20
	Sig.	,057	,004	,000	,000	,000	,	,000	,000	,000
MAGKUS	r r ²	-,360 0,1296	-,246* 0,06	,419** 0,1755	,304** 0,092	,526** 0,2766	,380** 0,144	1,000	,502** 0,252	,436** 0,19
	Sig.	,000	,010	,000	,001	,000	,000	,	,000	,000
MAGONT	r r ²	-,368** 0,1354	-,178 0,031	,448** 0,20	,406** 0,1648	,401** 0,16	,541** 0,2926	,502** 0,252	1,000	,566** 0,3203
	Sig.	,000	,065	,000	,000	,000	,000	,000	,	,000
MKTOZ	r r ²	-,464** 0,215	-,433** 0,187	,401** 0,16	,414** 0,171	,411** 0,1689	,448** 0,20	,436** 0,19	,566** 0,3203	1,000
	Sig.	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,
	N	108	108	107	108	108	108	108	108	108

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Legenda: NIVOUSVO – nivo usvojenosti tehnika; MKAAML – amortizacija lopte; MKL-SNL – slalom s dvije lopte; MBKPOP – provlačenje i preskakivanje; MBKPIS – penjanje i silaženje po klupi i švedskim ljestvama; MREPOL – poligon natraške; MAGKUS – koraci u stranu, MAGONT – okretnost na tlu; MKTOZ – okretnost u vazduhu

Veza između posmatranih varijabli istražena je, kao što je ranije naglašeno, pomoću Pirsonovog koeficijenta korelacije, čemu su prethodile preliminarnе analize koje su ukazale na normalnost i homogenost rezultata. U Tabeli 2, pored rezultata smjera i jačine veze između posmatranih varijabli, prikazani su i rezultati koji ukazuju koliki je udio varijanse dvije promjenljive zajednički, odnosno, koliki je dio varijanse objašnjen ili prouzrokovan varijansom druge. Tako, kada je u pitanju spretnost ruku (MKAAML) izračunata je (tumačenje jačine veze je po Cohenu), srednja pozitivna korelacija sa nivoom usvojenosti osnovnih elemenata tehnike iz programa SFO ($r = 0,301$), kao i koeficijent determinacije ($r^2 = 0,09$) koji ukazuje da ove varijable imaju svega 9% zajedničke varijanse. Nadalje, kada su u pitanju ostali prediktori dobijene su negativne, inverzne, vrijednosti sa kriterijumskom varijablom, odnosno sa prosječnom vrijednosti usvojenosti osnovnih elemenata iz programa SFO. Naime, najjača veza izračunata je između testa koji ispituje spretnost pri obavljanju složenih motoričkih zadataka (MKTOZ) čija vrijednost iznosi $r = -0,464$, dok koeficijent determinacije ($r^2 = 0,215$) ukazuje da ovaj test uzrokuje 21,5% zajedničke varijanse. U daljem postupku izračunate su takođe negativne vrijednosti koje ukazuju na srednju korelaciju jačinu, dok izračunati koeficijenti determinacije, redom veličina, determinišu: MAGONT (sposobnost brzog izvođenja složenog kretanja) 13,54% zajedničke varijanse, MAGKUS (sposobnost promjene pravca kretanja), 12,96% zajedničke varijanse, MBKPIS, (brzina izvođenja složenih pokreta) 4,4%, MREPOL (brzina kretanja na neuobičajen način) i MKLSNL (spretnost nogu) po 3,68% i na kraju MBKOP, test kojim se ispituje brzina izvođenja složenih pokreta objašnjava 3,3% od procenjenog kvaliteta izvođenja osnovnih elemenata tehnike. Dakle, iz dobijenih rezultata se vidi da svi provedeni testovi koordinacionih sposobnosti ukupno determinišu 68,38% kriterijumske varijable. Međutim, posmatra li se svaka prediktorska varijabla izolovano, tada se vidi da niti jedan test nije u visokoj korelaciji sa nivoom usvojenosti osnovnih elemenata tehnike iz SFO-a, već su te veze samo na nivou srednje jačine. Ovo je možda i neočekivano s obzirom na to da je koordinacija jedna od značajnijih sposobnosti za učenje i izvođenje složenih motoričkih programa. Kada se pak, posmatraju samo prediktorske varijable i njihova međusobna uzrokovanost, vidi se da se vrijednosti varijansi kreću od 0,9%, pa sve do 56,66%. To znači da njihova međusobna diferencijacija znatno varira, ali i da su pojedini testovi veoma zasićeni jedan sa drugim. Zato se predlaže konstrukcija specifičnog testa koji bi imao jednu konzistentnu strukturu, koja bi dala najbolje rezultate za karakteristične strukture kretanja koje su zastupljene u Specijalnom fizičkom obrazovanju.

5. ZAKLJUČAK:

U radu je istraživana povezanost koordinacijskih sposobnosti sa nivoom usvojenosti osnovnih elemenata tehnike iz programa Specijalnog fizičkog obra-

zovanja. Istraživanje je vršeno na uzorku 108 studenata VŠUP iz Banje Luke, starosti između 20 i 21 godine. Primijenjena je baterija od 8 koordinacijskih testova i 25 testova kojima je procjenjivan kvalitet usvojenosti predviđene nastave građe (8 tehnika iz prostora udaraca i blokova, 7 tehnika iz prostora bacanja, čišćenja i košenja i 8 tehnika iz prostora poluga), Kvalitet dostignutog nivoa izvođenja tehnika procjenjivan je od strane eksperata za datu oblast. Dobijene ocjene su pomoću odgovarajuće statističke procedure svedene na jednu ocjenu, koja je uzeta kao kriterijumska varijabla. Nakon toga, dobijeni podaci su obrađeni odgovarajućom statističkom procedurom prilikom čega su dobijeni rezultati na osnovu kojih je moguće zaključiti da postoji korelaciona veza između prediktorskih i kriteijumske varijable i to na nivou srednje jačine. U daljem postupku izračunate su vrijednosti koje determinišu, kako uzrokovanost kriterijumske varijable sa pojedinačnom prediktorskom varijablom, tako i uzrokovanost (zasićenost) prediktorskih varijabli jedne sa drugom. Izračunati koeficijenti determinacije kreću se u rasponu od 0,0033 do 0,215 i pokazuju da je udio prediktorskih varijabli na kriterijumsku u rasponu od 3,3% do 21,5%, dok se koeficijenti determinacije, između prediktorskih varijabli, kreću u rasponu od 0,9% do 56,66%. Ovo ukazuje na stanovitu varijabilnost i zasićenost testova, pa se predlaže da se formira konzistentan test čija bi struktura dala najbolje rezultate, ne samo prilikom selekcije kandidata, već i u daljem procesu učenja i usavršavanja specifičnih struktura kretanja koje su zastupljene u Specijalnom fizičkom obrazovanju.

LITERATURA:

- Blagojević, M. (1996): *Uticaj morfoloških i motoričkih karakteristika policajaca na efikasnost učenja džudo tehnika*, Policijska akademija, Beograd.
- Blagojević, M., Ćirković, Z., Milošević, M., Stojčić, R., Jovanović, S., Arlov, D. i Dopsaj, M. (1995): *Uticaj nekih adaptacionih karakteristika pripravnika milicionara na efekte učenja motoričkih algoritama i programa u specijalnom fizičkom obrazovanju*, Zbornik radova prvog savetovanja iz specijalnog fizičkog obrazovanja 11. 11. 1994., Beograd.
- Bompa, T., 2000. *Cjelokupni trening za mlade pobjednike*, Hrvatski košarkaški savez, udruga košarkaških trenera, Zagreb.
- Vuković, N. (2000.): *PC Statistika i verovatnoća*, FON, Beograd.
- Drabik, J., 1996. *Children and sports training* (str. 67 – 91). Island Pond, VT: Stadion Publishing Company.
- Jovanović, S., Milošević, M., Mudrić, R., Arlov, D. (1995): *Neke metodološke smernice za dijagnostiku i prognostiku u specijalnom fizičkom obrazovanju*, Zbornik radova prvog savetovanja iz specijalnog fizičkog obrazovanja 11. 11. 1994., Beograd.
- Kasum, G. (2001): *Uticaj morfoloških i motoričkih karakteristika studenata u Beogradu na efikasnost savladavanja programa iz rvanja*, Fizička kultura, Beograd.

- Malacko, J., Rađo, I., (2004) Tehnologija sporta i sportskog treninga, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
- Metikoš, D., Milanović, D., Prot, F., Jukić, I., Marković, G., 2003. *Osnove razvoja koordinacije*, Zagreb
- Metikoš, D. Hofman, E., Pintar, Ž. i Oreb, G. (1989) Mjerenje bazičnih motoričkih dimenzija sportaša, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb.
- Mikić, B. (2000), Psihomotorika, Filozofski fakultet, Tuzla, Univerzitet u Tuzli
- Milošević, M., Jovanović, S., Stojčić, R., Arlov, D., Blagojević, M. i Dopsaj, M. (1995): *Model edukacije u specijalnom fizičkom obrazovanju*, Zbornik radova prvog savetovanja iz specijalnog fizičkog obrazovanja 11. 11. 1994., Beograd.
- Mudrić, R., Jovanović, S., Milošević, M. i Ćirković, Z. (1995): *Predlog baterija testova za procenu složenih struktura karate tehnika u fazi usmerene obuke u SFO*, Zbornik radova prvog savetovanja iz specijalnog fizičkog obrazovanja 11. 11. 1994., Beograd.
- Mudrić, R., Jovanović, S. (2000): *Model morfoloških karakteristika studenata VŠUP*, Bezbednost, 2.
- Mudrić, R., Jovanović, S. (2000): *Model motoričkih karakteristika studenata VŠUP*, Zbornik radova nastavnika Više škole unutrašnjih poslova – 2, Beograd.
- Milošević, M., Zulić, M. i Božić, S. (1989): *Specijalno fizičko obrazovanje*, Beograd.
- Hošek, A., 1981. *Povezanost morfoloških taksona sa manifestnim i latentnim dimenzijama koordinacije* (str. 16 – 27). Kineziologija Vol 11 izv. br. 4, Zagreb.

COORDINATION AND QUALITY OF ACQUISITION OF BASIC TECHNIQUE ELEMENTS FROM THE PROGRAM OF SPECIAL PHYSICAL EDUCATION

Summary

The paper examined the correlation of coordination skills to the level of acquisition of basic technique elements from the program of special physical education. The research was conducted on a sample of 108 students from the Internal Affairs College in Banja Luka, aged between 20 and 21 years. Overall training lasted two semesters (120 hours), of which 15 hours of theory, 45 hours of practical lessons and 60 hours of exercises. The sample of variables consisted of eight known and proven coordination tests, and the variables to assess the level of acquisition of the techniques

from the programs of Special Physical Education 1. The assessment of the adoption level of techniques was performed on the basis of the model of performance specifications for the observed techniques. After the appropriate statistical procedures we obtained data on the basis of which, through their analysis, it was found that there is a significant correlation between predictor and criterion variables, on the level of medium strength correlation. By further procedure the coefficient of determination was calculated, which showed that the causality of criterion variables by the predictor variables is very diverse. All this points to the need for the formation of a consistent test that would provide a significant contribution, not only in the selection of candidates, but also in the process of learning and training of specific structure trends which are represented in the program of Special Physical Education.

Key words: Special Physical Education / technique / coordination abilities / correlation.

ХАГАДА ИЗ САРАЈЕВА И ЛИКОВНЕ ПРЕДСТАВЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ ИЗ 1456. ГОДИНЕ

Прејледни раг

UDK 091:75.05(497.6Sarajevo)"1456"

Проф. др Радмило Д. Петровић,
*Редовни професор Универзитета у Приштини са
Привременим седиштем у Косовској Митровици*

Абстракт: *Насијала у другој половини 15. века, исписана латинским јеврејским језиком-сарајевска хагада, својом илустративном ликовношћу франевачкој монашкој рега, осликава дух католичкој Хагади. У овом илустрацији аутор покушава да докаже да је ово дело насијало на ујарском двору краља Матије Корвина, као поклон сујрузи Елизабети-ијисис франевачкој рега, а у славу оца Јанка Хуњадија и Франевца Ивана Каласитрана и у часи велике ујарске победе над Турцима, у Београду 1456.*

Кључне речи: *Хагада, Сарајево, Франевци, Јанко Хуњади, Матија Корвин, Леонардо Да Винчи, Беатриче, Изабела од Естје.*

Неуспешна турска опсада Београда, која је трајала од 7. априла до 21. јула 1456. године веома је добро документована у историјским и уметничким изворима тога доба. Ведуће Београда дале су могућност, стицајем срећних околности, за ликовну идентификацију појединих делова града.¹

Причу о изгледу Београда, из средине XV века, почињемо уз помоћ две сликане минијатуре из библиотеке Топкапи Сараја у Цариграду. Једна од две горе наведене слике била је димензија 36,5x23 цм. Даје приказ турске опсаде Београда из 1456. године. Ова минијатура насликана је осамдесетих година XVI века и била део "Турске хронике" (Хунернаме). Сматра се да је била дело Мехмед Беја и датована у 1584. годину, заједно са још девет других

¹ Г. Елезовић, Г. Шкриванић, *Како су Турци после више опсада заузели Београд*, стр. 25-30, Београд, 1956. (Издао српска Академија наука, у Зборнику за источњачку и књижевну грађу, у свом Одељењу друштвених наука, серија прва, књига II, под уредником академиком Јованом Радонићем, секретаром одељења друштвених наука).

минијатура.² Изглед и ведуета Београда (димензија 23x15 цм) из 1521. г. била је илустрација из петотомне хронике султана Сулејмана Величанственог (Сүлеуманнаме, наведена Турска хроника.) Хроника је била илустрована 1558. г. од стране Али Бин Амир Бег Сирванија.³

Др Марко Поповић је у више својих радова антиципирао неке од главних ликовних проблема изгледа Београдске тврђаве. Поповић је успео да на простору калемегданског Доњег града, идентификује две цркве. Једну је идентификовао на обронку (испод Ескарпе) Горњег града, на обронку Доњег града, која је послужила Турцима да на њен кров поставе топове како би одатле ђуладима лакше срушили горњеградско утврђење.⁴

Ту у историјским изворима споменуту цркву, у непосредној близини улаза у Горњи град везује се за цркву Св. Стефана.⁵

Каснији извори говоре да је баш ту било лоциран самостан босоногих фрањеваца,⁶ задужбина фрањеваца Ивана Капистрана, једног од јунака победе над Турцима, из 1456. године. Његово безпримерно јунаштво осоколило је опсаднуте Угаре да издрже велику предност Турске силе и сруши славу султана Мехмеда II освајача, који је три године раније освојио Цариград.

Поред фрањеваца Капистрана јунаци хришћанске победе су били и Јанко Хуњади са старијим сином Ладиславом, његов шурак Михајло Силађи, Михајло Орсаг, шпанац Јован Бастид и угарски магнати Короди и Канич.⁷

Та мала црква са звоником на крову, посвећена св. Стефану забележена је на многим дрворезима Београда све до XIX века. Занимљиво је да су Фрањевци свој прозелитизам артикулисали кроз култ св. Стефана, првог мађарског краља који је примио католичку веру и живео од 997-1038. године.

Једна сребрна дарохранилница у форми једнобродне базилике, са звоником, чувала је у свом средишту краљеву десницу која је била стегнута у песницу. Она се данас налази у ризници Будимпештанске катедрале.⁸

Занимљива је чињеница да је управо ова мала црквица св. Стефана, послужила као узор за фрањевачку цркву лоцирану на Калемегдански пропланак Доњег града. У Доњем граду налази се и црква “Успења Богородице” вероватно још од времена владавине деспота Стефана Лазаревића.

Наша истраживања су показала да је иконографска тема “Богородичиног успења” могла постати и једна католичка иконографска тема. Као блискост фрањевачког реда са култом Богородице најбоље се огледала на једном рељефу (димензија 1,9 метара), из Венеције, вајара Бартоломеја Буона,

² Др Марија Бајаловић Хаџи-Пешић, *Најстарији изгледи Београда у ликовним изворима*, Годишњак града Београда, књ. XXV – 1978, стр. 107-120.

³ Исто.

⁴ М. Поповић, *Средњовековна црква Усијења Богородице у Београду*, стр. 497-512, Зборник Народног музеја, IX-X, посвећен Мирјани Ђоровић, Београд, 1979; исти, *Средњовековна резиденција београдској митрополији*, Београд, 1-17, март 1995, Библиотека града Београда, Одељење уметности, стр. 1-3.

⁵ Исто.

⁶ М. Јанковић, *О локацији митрополијске цркве у Београду*, Гласник САД бр. 12, Београд.

⁷ Г. Елезовић, Г. Шкриванић, оп. цит.

⁸ K. Szélenyi, Hungary, Budapest 1991, стр. са сликом бр. 135.

датираног у 1450. годину, који је представио Богородицу милосрђа – платутеру, у стојећем ставу са раширеним рукама. Испод њеног плашта налик патуљцима чуче Фрањевци - у молитвеном ставу.⁹

М. Поповић је цркву “Успења Богородице”, у својим истраживањима, успео да лоцира на место средине платоа Калемегданског Доњег града, ближе приобалном бедему, што се веома добро може да види на акварелисаном бакрорезу, издавача Јохана Амброзијуса Зидмахера, који је издат у Нирнбергу 1603. године.¹⁰

Сагледавањем историјске ситуације која се догодила, одмах после 1456. године, у Београду, па све до његовог освајања, од Турака 1521. Године, показује да је митрополијска црква била већ преграђена, у католичком стилу градитељства касне готике и ренесансе.

Најбољи могући узор за преградњу београдске митрополијске цркве, у време мађарске владавине, била је Богородичина црква из Буда (Будима), краљевска црква Марије I.¹¹

Будимпештанска црква је била представљена и на једној слици са Христовом голготом из XV века, што можда говори, да је београдска црква из времена деспота Стефана Лазаревића, с почетка XV века постала раскошна ренесансна грађевина много пре краја XV века.¹²

Један детаљ, са турске илуминације, 1558. године, илуминисте Бега Сирвана, у свом десном углу показује раскошну дворску палату неоренесансног стила на којој се налазио стражар, док се на крову виорила црвена застава, са златним лавом венецијанске државе.¹³

Две минијатуре из сарајевске “Хагаде”, једна која је представљала композицију: “Тако Јосиф умре и би стављен у ковчег и у реку Нил”, и једна друга која је приказивала: “Смрт Лотове жене”, показују делове београдске Митрополијске цркве из времена средине XV века.¹⁴

Повезивање сарајевске “Хагаде” са временом владавине угарског краља, Матије I Корвина, и његовим двором у Будиму, дало је могућности блиског повезивања сарајевске “Хагаде” за угарски двор у другој половини XV века, и коначно и могућег наручиоца.

Историјски изговори, и велика литерарна дела, тога времена говоре да је краљ Матија I Корвин, својом женидбом, са Арагонском принцезом из Напуља Беатрисом, 1476. Године, успео да уведе хуманизам и ренесансу на граници угарске краљевине.

⁹ A. Weis, *Die Madonna Platytera, West Germany – Taunuis*, 1985, str. 42-3.

¹⁰ М. Поповић, оп. цит.

¹¹ K. Szélenyi, оп. cit, стр. 6, 1-3, 8-10.

¹² Исто.

¹³ Др Марија Бајаловић Хаџи-Пешић, оп. цит.

¹⁴ Haggadah of Sarajevo, text by Svetozar Radojčić, Professor of the University of Belgrade, Beograd, 1953. Jewish miniatures in Sarajevo, fourteenth-century, str. 69-77, i Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Beograd 1953; Joseph Gutmann, Hebrew Manuscript painting, London 1979, str. 68-71.

Острогонски надбискуп Иван Витез је, своју палату и цркву, дао да се украси већ у стилу ренесансе. Цвет младости, са мађарског двора, по налогу витеза био је послат на своје школовање у Италију, Беч и Краков.¹⁵

Младе клерике, са Матијиног двора, витез је послао у Италију – Петра од Горажда,¹⁶ Петра Варадија рођака Иван Витеза-млађег и сестрића Ивана Чесмичког (из града Чазме који се налазио између града Осиека и града Бјеловара).

Надбискуп Иван Витез је 1467. године основао и Универзитет у Пожуну, под називом Академија Истрополитана. Витез и његов сестрић Иван Витез - млађи (Јанус Паноникус) су у Мађарској основали и прву библиотеку.¹⁷

Јан из Паноније био је рођен у Чесмици, Чазми 1434. године, био је словенске крви и хрватске националности. Пошто је веома рано изгубио оца отишао је код свог ујака надбискупа из Варадина, Ивана Витеза од Средне.

Иван је на учењу провео једанаест година у Италији, код хуманисте Гварина, у Ферари и Падови. Када се вратио у Угарску 1456. године, он је постао краљев оратор. Али пошто је био врло плаховит учествовао је у завери против краља Матије и био принуђен да бежи у Медведград, крај Загреба, код браће Туз, где је и умро. Сахранили су га Павлини у Реметама, касније је његово тело било пренето у Печуј.¹⁸

Још као двадесетогодишњак, он је у Ферари, писао епиграме на латинском језику у духу Марцијала, као и панегирике посвећене слави својих савременика. Брзо аванзујући, он је 1466. године постао и печујски бискуп, који је имао на свом црквеном имању Србе као кметове.¹⁹

После пада Цариграда, 1453. године, рат се веома брзо приближавао територији Угарске државе. Године 1463., Чесмички је учествовао на дојном пољу са Турцима. Код Јајца, у опсади града која је трајала педесет и шест дана, где је написао и *Елегију број VI*,²⁰ која је била посвећена лепоти босанске земље.

¹⁵ Исто, Југославија, лето 1951, Београд, Миховил Комбол, Наша књижевна одредишта, стр. 25; Миховил Комбол, Повијест хрватске књижевности, до препорода, Загреб, 1945, стр. 59; Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, Београд, 2002, стр. 150-169; Ј. Бадлеу, Илуминатед Манускриптс, Лондон, 1996.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

²⁰ Иван Чезме, Ианус Панониус, Елегија посвећена Босни бр. VI (српски превод) – Ово је некада био део области римске Илирије, коју људи данас зову Босном, то је пуста земља, али богата сребрном рудом; у њој се не налазе ни смарагдне ливаде које се на хоризонту сусрећу с небом, нити питома поља смеђе боје са обиљем жетве. већ само сурове планине, чије литице парају небеса, њихови врхови, као покривати, поносно круне ту земљу као зупци на кулама. Ова босанска земља густо је окружена тврђавама у којима човек може да буде сигуран чак и од удара грома и светла муње које чак окупне године људске пролазности не могу да ограниче стављањем њеног јадног владара пред неумитну оштрицу мача. Када смо ми у ну пристигли: прво заузесмо град самога краља, расподеливши своју војску, и на остале, неосвојене делове земље.

Чесмички је писао не само епиграме, елегије, свадбене песме, поеме, већ и преводио Плутарха и Хомера, са латинског и грчког језика. Умро је највероватније у прогонству 1471. године.²¹

Деценију пре свога пада, Јован Чесмички је 1466. Године, на десет година после времена Угарске победе на зидинама Београда, већ као бискуп, могао да буде инспиратор не само династичке славе краља Матије I, већ и фрањевачког реда, кроз идеју чудесног спасења “Старозаветну Хагаду” коју је он оденуо у фрањевачко рухо.²²

Идеја о коришћењу јеврејског спасења је по својој суштини била догматска, јер је у овом случају Бог био тај који је помогао угарском народу да се сачува од турског уништења.

Сама реализација сарајевске “Хагаде” гледане са ликовне уметничке стране као да је била створена од уметничке радионице а не од једног јединог појединца. Али угарски двор је и за овакав подухват био потпуно спреман.

На угарском двору су били ангажовани и многи уметници као што је то био сликар Филипино Липи, минијатуриста Атаванте и Феликс Петанчић из Дубровника. Угарски двор је поседовао посебну радионицу за послове илуминација и опрему књига на челу са италијаном Налдо Налдијем.²³

Стога није била немогућа, да се за прилику величања угарске династије потражи помоћ минијатуриста и из дубровачких радионица. Да се подсетимо чињенице да су далматински градови Сплит, Трогир, Шиденик и Задар већ били пали под коначну власт Венеције. Док је по свој прилици само

Али, остаде једна тврђава изнад освојеног краљевског града, иако изолована, снабдевана јунаштвом, птуче сву нашу силу, наше громовите топове који су засипали његове зидине али све узалуд; опседнуте није могла нити једна војна сила да победи.

Како ћу да вам, као очевидца са бојног поља, на најбољи могући начин опишем њихове убитачне стреле које су као из пакла падале на нас?

Како ћу да вам на најбољи могући начин опишем како су међу нас, који смо их опседали, у ноћи тихој и тамној као смрт међу нашу дежурну стражу падали као осице њихови храбри борци?

Њихову храброст није могла да пригуши ни Боројева смртна зимска бура, његово злогласно завијање ни љута зима испод ведрога неба као летњи дан, нити наш непрекидни напор, а ни оштар бол жеђи, који ни на који начин није прекидао херојску вољу јуначког народа.

Док није дошао дан када се наш спаситељ Исус Христ, није родио 25. XII, тада је дошао гласник са радосним вестима о прекиду њихове херојске одбране, тада смо одржали двоструко славље;

Све док се нисмо двапут пробудили славећи, након страшне пијанке, да у њој нађемо земљу нашег рођења.

Не задуго после тога, осетисмо блаженство мира и срећу освојене победе.

Све док изненада зефир није ототпио наслаге мраза,

а нежне оштрице зиме пробијале су се кроз отопљену земљу,

преко шатора наше војске која је била посута, као хиљаде тачака, преко смарагдне босанске равнице.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Исто.

Дубровник остао, као независан град, под протекторатом угарских краљева, чак је имао у време ширења турске моћи, и форму неке самосталности под влашћу турских султана.²⁴

Стога се намеће мисао да су Дубровчани – као посредници италијанске ренесансе имали већу улогу у реализацији сарајевске “Хагаде” од неког одређеног италијанског града.²⁵

Пошто је Дубровник у то време био под снажним утицајем српске средњовековне културе и косовског завета водећи уметничку борбу против ислама и Турске царевине; било би стога логично да је тај дух “спасења” - Хагада - од турског уништења могао баш настати у Дубровнику који је много векова, све до почетка XIV века био катализатор свих балканских тежњи за слободом.

Подсетимо се још нечег, што је веома важно, за питање етничке припадности угарске културе у времену XV и XVI века.

Главни на двору Матије I Корвина, који је зазирао од свог угарског племства, су били Хрвати и Срби. Хрвати као клерици и интелектуалци и Срби као сељаци, војници и шајкаши. Угарски двор је у ово самртно доба по европску цивилизацију, свој католички прозелитизам прагматично пригушио, не светећи се Србима као што је то обично раније чинио, због једноставне чињенице што је овај део Европе поред опасности Турака, био под великим ударом једне нове католичке струје – протестантизма, према учењу Калвина.

Територија где су живели Хрвати, Срби у Угарској, Хрватској и Босни, била је главна мета борбе између калвиниста и фрањевачког реда.

У XIV и XV веку фрањевачки ред је био реформисан добивши статус “конвентуалаца”, да би га почетком 1514. године коначн поделили у три грање - малу браћу, конфентуалце и капудине.²⁶

Када су Турци освојили Срем, Славонију и Пожештину, граница између Турске и Угарске била је коначно успостављена на линији - испод Сиска, преко Чазме (Чесмице), Северина код Бјеловара, преко Билогоре, потом издијала на реку Драву, испод данашњег Калиновца и Молве. Ту затечено становништво се разбежало а они који су ипак остали прешли су у ислам да би спасли живу главу.²⁷

Тако само један век после херојске угарске одбране Београда из 1456. године, западна територија Хрватске и Угарске (Чазма - Чесмица), родно место Јана из Паноније, било је попаљено од стране калвиниста, 1551. године, а то што они нису спалили учинили су Турци 1573. године.²⁸

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

²⁶ Пашкал Цвекан, фрањевац, *Фрањевци у Абиним Нашицама*, Нашице, 1981, стр. 36-39.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

ФРАЊЕВЦИ У БЕОГРАДУ

Увод

Илочки светац Иван Капистрано, је умро 1456. године. Канонизован је 1690. године.

Његова канонизација је уследила након многих расправа и доказа чуде-са. У главном олтару цркве у Илоку, где је био и сахрањен, добио је достојанствен портрет.

Јулијан Јеленић је у својим радовима доказао да је шематизам фрањевачких кустодија у Босни оформио већ једну целину добивши назив: “Босанска викарија”.

Јеленић је нарочиту пажњу посветио артикулацији постојеће границе између Мађарске и Бугарске кустодије. Он је сматрао да се та граница ломила, баш у Београду. Закључивши да је Београд спадао у Мачванску кустодију, фрањевачка црквена организација егзистираће у Србији и Босни од XIV до прве четвртине XVI века, и тренутка турског коначног освајања већег дела Балкана и једног дела Угарске краљевине.²⁹

Прегисџорија

Ликовна грађа везана за историју Београда превасходно је била посвећена паду Београда, под Турке 1521. године, који је био пропраћен илустративно на немачким графичким одштампаним, дрворезима тога доба а и много касније.

Илустрацији Угарско-турских ратова, од XV и XVIII веку и Београдској тврђави била је уметности посвећена нарочита пажња. Уметници Турске су у времену, од 1584-1589. године, на низу минијатура представили две кључне опсаде Београда. Прву, из 1456. године, и ону другу из 1521. године када је Београд коначно пао у руке османлијама. Сви турски и немачки извори су помогли да се у потпуности схвати улога и место фрањевачког реда у животу Београда.³⁰

Дрворез Ханса Себалда Бехама из 1522. године³¹

Бехамов дрворез, са сликом Београда, био је изрезан и штампан у Нирнбергу, 1522. године. Он се данас налази у поседу графичке збирке Албертина у Бечу. Наведени дрворез, из 1522. године, веома пластично описује освајање Београда, са Савске водене стране, уз помоћ многобројних турских шајки.

²⁹ Ј. Јеленић, *Култура и Босански Фрањевци*, II свезак, фототипско издање из 1915, Светлост 1990.

³⁰ Хагада из Сарајева и ликовне представе Београдске тврђаве из 1456. Године, стр. 307-324, и колори стр. 389-400, део књиге под насловом: *Јеврејски митолошки речник*, Београд, 2003.

³¹ М. Б. Хаџи-Пешић, *Најсџарији изледи Београда у ликовним изворима*, *Годишњак града Београда*, књ. XXV-1978, стр. 118.

За нас је био веома занимљив веома прецизан изглед Београдске тврђаве који је био пропраћен и са аутентичним коментаром, на немачком језику, само годину дана касније, после пада Београда у турске руке.

Немачки текст са Бехамовог дрвореза гласи:³²

“Овде је насликана тврђава *Greichisch Weissenburg*, једна варошица у правој слици и прилици, како ју је недавно, у септембру 1521. године заузео турски цар”.

То се догодило услед издаје Мађара, који су војнички држали тврђаву. Име једног од издајника је било Хедервари, а другоме Терек Валенз. Они су били ти који су тврђаву предали турском цару.

На дрворезу је Београдска тврђава представљена и са савске и копнене стране, са својим насадима и лађама.

Овде је турски цар био са својом војском постављен фронтално на исти начин као што је то учињено и код тврђаве у Нирнбергу.

Београдско подграђе које се налазило у Доњем граду, нема на свом простору никаквих нарочитих утврђења којим би успешно могло бити брањено, јер је оно само овлаш и рђаво, само као за сиротињу изграђено као што се то на овој слици може веома добро да види.

Са друге стране тврђава, која се налазила у горњем делу града “*Greichisch Weissenburg*”, била је изграђена веома добро и од тврдог материјала.

Београдска тврђава, у Горњем граду, имала је шест веома високих одбрамбених кула, које су посебно биле брањене са двадесет бастиона. У сваком од бастиона се налазило по десет војника. На тај начин у тврђави је било смештено око две стотине војника и два командира који су били задужени за њихово организовање.

У Београдској тврђави је постојао и један добро обезбеђени (тајни) пролаз, на предњем делу тврђаве, са савске стране, до тзв. Водене куле, где је била смештена тврђаваска пекарница и једна воденица, која се налазила у близини реке, на месту где је река Сава утицала у реку Дунав.

Идући уз реку Саву на запад, друмом на удаљености, од шест миља, од града налазио се један утврђени војнички логор по имену Шабац.

Овај војни логор је за Турке имао веома важан стратегијски значај. У време кад је у Угарској владао Кир Матија I Корвин постојао је и веома славан град по имену Сланкамен који се налазио, идући реком у удаљености од 25 миља, од *Griechisch Weissenburga*.

Преко пута *Wessenburga* налазио се и град Земун за кога је турски цар показао приликом опсаде Београда нарочито интересовање, јер се налазио преко пута Београдске тврђаве и зато је његово освајање било за Турке од великог стратегијског значаја.

У варошици *Гриецхисцх Веиссенбург* постојао је и један самостан босанских фрањеваца као и још једна црква у којој је (српски) рацки владика имао своју резиденцију.³³

³² Исто.

³³ М. Б. Хаџи-Пешић, Најстарији изгледи Београда у ликовним изворима, Нови Сад 1980, стр. 261-268.

Значење и улога бастиона на Београдској тврђави са Бехамовој дрвореза из 1522. г.

Препознатљивост Београдске тврђаве кроз векове је проистацала из његове двоструке диспозиције. Тврђава је била изграђена из два потпуно различита дела. Тврђавски “Горњи град”, се налазио на много већој висини од Доњег града који је био лоциран, у равници, и налазио се на обали две реке, Саве и Дунава. Занимљиво је да је висинска разлика између горњег и доњег дела града била више од једне десетине метара. Управо та велика висинска разлика, између два дела града, омогућила је бољу идентификацију места фрањевачког самостана постављеног на једном брежуљку Доњег града.

Говорећи о неосвојивости београдских бастиона изражавајући се језиком метафоре, Бехам је ту мислио на двадесет моћних кула, које су биле постављене, на много већој висини од подграђа, Београдске тврђаве, које се налазило у равници.

Управо због карактера неосвојивости, Београдске тврђаве, успели смо да у потпуности разумемо навод, академика Јованке Калић, која је детаљно описала турско освајање Београда 1521. године. Са тим у вези она каже:³⁴

“Када су Турци осмог августа успели некако да освоје доњи део града, подграђе одатле су покушали да на брзину освоје и горњи део града, али у томе нису успели.

Онда су се досетили да на фрањевачку црквицу, која је била на једном омањем брежуљку, Доњег града, поставе, управо на њен торањ, омањи топ и одатле почну да туку моћне бастионе Горњег града.³⁵

Тек на тако индиректан начин почеле су да се на кулама Горњег града појављују отвори, дреше, рупе и каверне, што је омогућило Турцима да стрелама почну да гађају унутар тих шупљина разне запаљиве материје. Те запаљиве материје су биле начињене од сумпора и смоле (слично некадашњој грчкој ватри) које су имале велику моћ да изазову пожар.

Пошто су кровови Горњег града били начињени од трске, после уношења запаљивих материја у град, веома брзо је дукнуо пожар, који је изазвао пометњу међу браниоцима.

Браниоци града, већ потпуно исцрпљени глађу, због дуготрајне опсаде, су се тада поделили у две групе, на једне који су се борили са Турцима, и на друге који су почели да гасе пожар, што је Турцима веома олакшало освајање београдских бастиона.

Фрањевачка црква у Београду

У претходном делу рада смо нешто рекли о цркви Св. Стефана, начињеној у форми дарохранилнице као узору београдске цркве у архитектонском смислу смислу.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто.

Требало би да се посебно нагласи да је улога фрањевачког реда била знатно појачана у времену око 1456. године и добу српске деспотовине на челу са Ђорђем Бранковићем.³⁶

Али чини се да је фрањевачка активност у Београду започела већ смрћу деспота Стефана Лазаревића, 1427. године, када је Београд био предат у руке угарском краљу Жигмунду .

Угарски краљ је веома брзо после тога, за београдског бискупа поставио фрањевца Бласијса Јованиса, на место преминулог бискупа Николе. Име Бласијуса упућује на дубровачко порекло јер је заштитник града Дубровника био Влахо Бланис, Бласиус.³⁷

Судећи по изворима које је навела госпођа Калић у Горњег граду, Београдске тврђаве се налазила и једна дворска католичка црква, у којој су угарски краљ и гроф Цељски, новембра 1456. године присуствовали миси, неколико часова пре но што ће Улрих ту бити и убијен, од стране синова Јанка Хуњадија и угарског заповедника града, Михајла Силађија.³⁸

У Београду је постојала још једна католичка црква која је била посвећена св. Марији.³⁹

Пошто је игумановим доласком у Београдски град, Србима ортодоксне вере било забрањено вршење црквене службе у Београду, по сведочењу Јована Таљакода, они су морали да служе Бога на удаљености од једне миље од града у цркви свете Марије Магдалене.⁴⁰

На близину локације српске цркве на простору Београдске тврђаве не само да упућују археолошки налази, већ се она спомиње у кореспонденцији београдског митрополита Теофана са московским кнезом Василијем III Ивановичем (1503-1533), која је била забележена 1509. године.

Митрополит Теофан, обавештава Василија о чињеници да је у Београду постојала православна митрополијска црква Успења Пресвете Богородице, у којој су биле чувене разне светице, мошти и чудотворна икона Богородице.⁴¹

Он такође каже да је ова српска територијална црква била веома лепо украшена, захваљујући дародавцима српске господе, али је брзо запустела када је прешла у руке странаца, Угара. Он се жалио Василију на чињеницу да српски деспоти “латинске вер” о манастиру и Београдској цркви више не воде рачуна.⁴²

Од 1427. године када је Београд постао угарски град, па до тренутка, када је успео да се одбраниш од турског освајања 1456. године, и наредне 1457., око тридесет година, по сведочењу Константина филозофа Београд су крсиле многе православне цркве.

³⁶ K. Szelenyi, Hungary, Budapest 1991, стр. 135 са сликом.

³⁷ Ј. Калић-Мијушковић, Београд у Средњем веку, Београд 1967, стр. 307-308.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, стр. 309.

⁴¹ Исто, стр. 307.

⁴² Исто, стр. 307-308. П. Јовановић, *Рударско на шлу Србије*, Прва књига, Београд 2007, стр. 263.

Он каже да је у Београду била митрополијска црква Успења Пресвете Владичице, са чувеном иконом Богородице потом црква св. Николе и црква св. Петке, с њеним чувеним и необично поштованим моштима. Та српска митрополија називана је и великом митрополијом београдском, она је била издржавана од стране оближњег рудника под називом рудишта који се налазио у околини планине Авале, који су српски калуђери уступили Јанку Хуњадију 1453. године у замену за не друге поседе.⁴³

Мошти св. Луке из цркве св. Благовештења из Смедерева и њихов њуџ до Пагове и фрањевци

Док је Ђурађ Бранковић ратовао у Босни, код града Теочака,⁴⁴ у близини Доње Тузле и Дрине, неки непознати старац га је обавестио да се мошти апостола Луке налазе у Рогосу, Епиру, и да се оне могу откупити. Консултују патријарха Никодима и управу Свете Горе, о њиховој аутентичности, Ђурађ је платио Султану 30.000 златних дуката да би их откупио.

Кости су о Епира, прешли преко Косова и стигле до Грачанице, а одатле на север, да би 12. јануара 1453. године коначно стигле у Смедерево.

Мошти су нешто пре 1459. године, дошле у Теочак, када се Ђурђева унука удавала за наследника босанског престола, мошти су пренете у Јајце, у тадашњу босанску престоницу.

У време пропасти, босанске државе 1463. године фрањевачки братри су покушали да мошти однесу у Дубровник. Али их је на путу, ка Стоцу зауставио војвода Иван Велатковић. Мошти су ипак биле продате млечанима да би коначно биле смештене у цркву св. Јустина, у Падови.⁴⁵

Еккурс о фрањевцима у Београду, Србији и Босни показује колики је био њихов значај и углед као службених папских инквизитора послатих да реше проблем босанских богумила српских шизматика и хусинских пространстава.

Они су коначно у лику Ивана Капистрана доживели своје највеће признање да буду тај кључни чинилац уз угарског палатина Јанка Хуњидија који је омогућио живот краљевини.

Фрањевци су били један од кључних фактора заустављања Београда и даље егзистенције Београда све до 1521. године.

Након пада Београда, српски живаљ је био од стране Турака пресељен у једно цариградско предграђе под именом "Српска шума". Срби ће тада напустити Београд и са собом понети и мошти св. Петке, које су се налазиле у истоименој Београдској цркви.⁴⁶

⁴³ М. Спремић, *Десетолџ Ђурађ Бранковић и његово доба*, Бања Лука 1999, стр. 452-456.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Р. Радић, Цариград или Стамбол. Престоница на Босфору у старим српским родословима, летописима, записима и натписа. Рад је усмено прочитан на симпозијуму посвећеном Богумилу Храбаку на коме је професор Радић изнео податак о моштима св. Петке у Београду

Ушврђивање јодине сиварања Сарајевске “Хагаде” и Беатрисина улоја

У сутон краљевања, Матије I Корвина,⁴⁷ 1486. године, само неколико година пре његове мучке смрти⁴⁸ и протекле три деценије од времена, пораза султана Мехмеда II Освајача, 1456 г., испред зидина Београда, краљевска породица је на челу са својим најблиским фрањевцима одлучила да је прави тренутак да се створи једна од највреднијих књига тога доба тзв. Хагада из Сарајева.⁴⁹

У игри и Фрањевци – су по моделу Јевреја из Старог Завета и Мојсијевог спасоносног “Изласка” из Египта, измислили да на јеврејском језику и у потпуно старозаветном духу створе једно аутентично уметничко дело, у форми Угарског “Спасења”, из могућег Османског ропства; како би на тај начин на најбољи могући начин обележили Угарску и Фрањевачку херојску одбрану Београда, од турског уништења 1456. године.⁵⁰

Није било искључиво у обликовању Сарајевске “Хагаде” било да се обележи победа над Турцима, 1456. године, већ и нешто што је за Угарску династију било још можда у тренутку још и важније: “Успостављање краљевског корена од времена оца Јанка Хуњадија, великог Балканског хероја и њено трајање, до сина Матије I Корвина, великог краља и победника над Турцима у Босни.

Али кључни фактор у демификације личности Јанка Хуњадија била је беатизација једног другог јунака, из 1456. године, фрањевца Ивана Капистрана, без кога угарска краљевина не би могла имати свој чврсти хришћанско-католички корен, и потпору славног фрањевачког реда.⁵¹

У нашем истраживању сарајевске “Хагаде” кључан је тренутак за стварање научне хипотезе, било откриће каменог лика Беатрисе, Угарске краљице, на једној фонтани у њеном митрополијском двору у Београду. Наиме, једна камена плоча дужине око два метра и ширине око 0,70 метара имала је мултипликована два истоветна лика, у форми главе-херме, уденуте у један готичко-неоренесансни лук, са доње стране украшен виновим листом, а са горње листом стилизованог храста.⁵²

Камена плоча које је била један део фонтане, са двоструким ликом Беатрисе, жене угарског краља Матије I Корвина, имала је посебно оспособље-

и њиховој транслацији у Цариграду, после пада Београда 1521. Године, Исти податак износи и академик Јованка Калић. Ј. Калић-Мијушковић, 1967, стр. 307.

⁴⁷ Г. Елезовић, Г. Шкрињевић, 1956, стр. 25-30.

⁴⁸ С. Радојичић, 1953, стр. 69-77, Ј: Gutmann, 1979, str. 68-71.

⁴⁹ М. Б. Хадзи-Пешић, 1980, стр. 261-268.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Слика Богородице из Марош Вазхеља, из 1500, формиран је на лик Бетрисе, у времену њене абдикија, 1500, она носи круну која је типа стилизованог крста (према: Унгнисцхе националлагерие Будапест, Агте, Самсунг, Цорвита. Ки, Адо, 1984, стр. 84-85.

⁵² Владимир Томић, Брег за размишљање, Београд на гравирама од XVI-XIX века, Београд 2012, стр. 47, где је дата слика акварелисаног бакрореза 27x17 цм. Освајања Београда из 1521. Г., а тек публикована у Нирнбергу 1603 од Јохана Амброзијуса Зимбахера.

на уста из којих је шикљала – као форма спасења, света крштавајућа хришћанска вода (*sacer aqua fons*). Плоча је могла бити датирана у другу половину XV века. Ова камена плоча је била део украса из Митрополијског двора краљевине Угарске, који се налазио на пропланску испод главног улаза у Горњи град београдске тврђавске фортификације, а формално припадало подграђу београдске тврђаве.⁵³

Ликовна идентификација лика Беатрисе угарске краљице

Беатрисин лик са камене београдске плоче био је само формална “мнимеза”, њој је требало наћи још једну добру и аутентичну ликовну потврду. Опет је стицај околности утицао да се дође до те важне аналогије. Наиме, подсетимо се титулатура Арагонске принцезе Беатрисе (Беатриће) у својој потенцији била скоро четвороструко краљевска. Она је удајом стекла титулу угарске, српске краљице, али је касније 1490. године, после смрти супруга, удајом за принца Владислава II, стекла још две краљевске титуле краљице Чешке и краљице дела Пољске. И то је у овој нашој причи, о Беатриси, било чини се кључно, њено право на део пољске круне.

Опет је стицај околности омогућио гледајући колекцију грофа Чартоијског и слику у Кракову, “Дама са хермелином” која је била насликана, између 1485-1490. године, у техници уља на дрвеној плочи, димензија 54,8x40,3 цм. Да се подсетимо ко је насликао ову лепу пољакињу, ни мање ни више, него највећи сликар ренесансне Италије Леонардо да Винчи. У време када је била насликана, горе наведена слика, Леонардо да Винчи је био запослен на миланском двору регента војводства Лодовика Сфорце ил Мора, и био још сасвим млад, имао је тада око тридесет година.

У случају стилске и формалне сличности краљевског каменог портрета “Беатрисе” из Београда и њеног правога лика који се налазио на слици Леонарда да Винчија, “Дами са хермелином” у Кракову, недостајала је још једна трећа кључна потврда, да би све наведене везе коначно и профункционисале. Хронолошко време настанка, судећи по Леонардовој биографији било је 1486-1490. година, што је било сасвим адекватно целој симулацији са краљицом Беатрисом. Али мени је требао још један лик из Леонардове сликарске радионице да би био сасвим сигуран да је овде била у питању Беатриса Арагонска угарска, српска, чешка и пољска краљица.

Многи аутори, зналци, Леонардовога сликарског опуса су много пута наговештавали да би његова онајбоља слика “Мона Лиза” Ђоконда, могла бити начињена по моделу лика Изабеле од Есте, што се сматрало до данашњег дана само једном од могућих радних хипотеза. Али, гле врага, ту је кључна чињеница била када се утврдило да је Изабела од Есте, била сестричина принцезе Беатрисе. Беатриса, Арагонска као напуљска принцеза имала је два брата: Јована Арагонског (1484-1485) и Иполита де Есте (1487-1497).

⁵³ Исто.

Накнадно је утврђена чињеница да је ћерка Беатрисиног брата Иполита де Есте, била управо прелепа, Изабела де Есте, највероватнији Леонардов модел за “Мона Лизу” – Ђоконду.

Подсетимо се још неких историјских чињеница, у вези са наведеном Арагонском краљевском породицом из Напуља. После удаје за Матију I Корвина, Беатриса, је своја два брата, уз помоћ супруга краља Матије И, запослила као Острогонске надбискупе. Сада тек постаје веома јасно да је веза Беатрисе од тог тренутка постала веома блиска са сестричином, принцемом Арагона, Изабелом де Есте, у лику Леонардове слике “Мона Лиза”.

Леонардов рад, за угарски двор, између 1486-1490. године блиско је био повезан са чињеницом што је краљ Матија I био један од најбогатијих људи, не само Балкана, јер је једини поседовао рудник злата, и велике пореске приносе од свих својих поданика. За њега стога није био проблем да наручи две краљевске слике: “Даму са хермелином” и “Мона Лизу” од највећег сликара Ренесансе тога доба, Леонарда да Винчија.

ЕПИЛОГ

Иако Беатрисина судбина није била у потпуности баш сјајна, и поред баснословног богатства угарског двора, стицајем несрећних околности њој је у дворском преврату 1490. године мучки био убијен муж, краљ Матија I Корвин. Она се брзо веома добро снашла, и скоро на превару, натерала чешког и пољског принца, Владислава ИИ, не само да се домогне, баснословно вредне угарске круне, већ и да је принудно ожени. Тај брак је трајао само десет година, јер је морао да буде судски окончан 1500. године, уз помоћ римског папе Александра VI Борџије.

На интервенцију мужа краља Владислава II, Беатриса је била принуђена да абдицира, живела је још осам година, највероватније као паписа франчевачког реда. Потом се вратила у Напуљ, на Арагонски двор, где је 13. септембра 1508. године коначно умрла. У својој породичној династичкој гробници, у Напуљу, била је сахрањена са свим краљевским почастима, какве су јој по рангу припадале, са краљевским плаштом, жезлом и осталим краљевским инсигнијама.

ЗАКЉУЧАК

Рад је условно речено документарно-хипотетичан јер су у својој диспозицији ослања на ликовну грађу од изузетног историјског значаја. Довођење у јединствену везу рељева из Београда, Сарајевске Хагаде и Леонардових слика “Даме са хермелином” и “Изабеле де Есте” у раду представља велику теоријску новост. Али се у раду ипак базира пре свега на франчевачкој осно-

ви аутентичности фрањевачког карактера “Сарајевске Хагаде” који је до сада некако промицао свим истраживачима и управо из тога разлога нису могли да пронађу “Хагадину” краљевску угарску интерпретацију.

JEWISH HAGADA FROM SARAJEVO AND THEIR FRANCISCAN PAINTING LANGUAGE

Summary

Jewish hagada from Sarajevo is one of most important and expressive books of XV Century, represented franciscan painted world. Real origin of this sacral book is based on the Hungarian court and history of king Matija Corvin and his wife Elisabeth, papisse of franciscan order.

PREDVIĐANJE USPJEŠNOSTI IZVOĐENJA ODBRANE OD NAPADA ŠTAPOM ODOZGO NA OSNOVU MOTORIČKIH SPOSOBNOSTI STUDENATA

Originalni naučni rad

UDK 796.012.1: 796.035-057.875

Darko Paspalj¹, Milan Gužvica² i Ljubiša Preradović

Sažetak: *U radu je istraživana uticaj motoričkih sposobnosti na kvalitet izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Istraživanje je provedeno na 44 studenata muškog pola treće godine Visoke škole unutrašnjih poslova iz Banje Luke, uzrasta od 21 do 23 godine. Regresiona analiza je pokazala značajan uticaj udruženih varijabli za procjenu motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave, pri čemu su pojedinačan statistički značajan uticaj u objašnjenju kriterijumske varijable ostvarili: varijabla trčanje 20 metara letećim startom (M20L) korišćena za procjenu ispoljavanja brzine i varijabla maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi (MPTR) korišćena za procjenu dinamičke snage trupa. Pored navedenih varijabli, upotrebom statističke procedure data mininga utvrđeno je da statistički značajan uticaj na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje ima i varijabla koraci u stranu (MKUS) korišćena za procjenu agilnosti. Na osnovu dobijenih rezultata možemo pretpostaviti da su navedene varijable prediktivne za uspješno izvođenje odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave iz programa SFO-a i da ih treba uzeti u obzir kod planiranja i realizacije nastavnog procesa prilikom rješavanja situaciono-motoričkih problema u poznatim i nepoznatim uslovima.*

Ključne riječi: *predviđanje, odbrana, napad štapom, motoričke sposobnosti*

¹ Korespondent: dr Darko Paspalj, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka.
E-mail: dpaspalj@yahoo.com

² Univerzitet u Banjoj Luci, Arhitektonsko-građevinsko-geodetski fakultet

UVOD

Specijalno fizičko obrazovanje (SFO) je specijalističko-stručni nastavni predmet koji kao dio fizičke kulture ima za cilj psihosomatsko usavršavanje studenata kroz postizanje i održavanje bazičnih i specijalnih znanja i sposobnosti (Blagojević, 2006), pri čemu dobro definisan edukativni i trenažni tretman SFO-a treba da transformiše opšte i specijalne fizičke sposobnosti u skladu sa profesionalnim potrebama radnika MUP-a (Milošević i sar., 1988; Blagojević, 1996; Dopsaj i sar., 2002). Programske aktivnosti SFO-a spadaju u polistrukturalne acikličke aktivnosti koje karakteriše mnoštvo tehničkih elemenata, bogata taktika postupanja, raznolikost pokreta cijelog tijela i pojedinih njegovih dijelova u različitim pravcima sa promjenjivom jačinom i tempom djelovanja, u čemu motoričke sposobnosti imaju dominantnu ulogu u odnosu na ostale adaptivne karakteristike, jer dobro razvijene motoričke sposobnosti i adekvatan nivo uvježbanosti specifičnih motoričkih zadataka jedan su od osnovnih faktora kojima se obezbjeđuju uslovi za uspješnost u radu radnika MUP-a (Milošević, 1985; Dopsaj i sar., 2002; Blagojević, 2006). Dosadašnja istraživanja iz ove oblasti ukazuju da su uspješnost i način primjene tehnika uslovljeni nizom faktora u prostorno-vremenskim odnosima, od kojih su za efikasnost primjene raznih vrsta napada i odbrane od velike važnosti posebni vidovi sile, brzine, unutarmišićne i međumišićne koordinacije, sinhronizacije rada motornih jedinica, motoričke inteligencije, okretnosti, preciznosti i elastičnosti. Kontraktilne sposobnosti mišića su jedan od elemenata motoričkog prostora, a ispoljavaju se kao maksimalna, eksplozivna, brzinska, repetitivna, sila ili snaga i kao izdržljivost u sili ili snazi (Milošević i sar., 1988; Blagojević, 2006; Jukić et al., 2007), pri čemu svaka od pomenutih karakteristika ispoljavanja mišićne sile ili snage ima veliki značaj za uspješno obavljanje nekog segmenta „policijskih poslova“ (Milošević, 1985; Blagojević, 1996; Dopsaj i sar., 2002; Arlov, 2007; Vučković & Dopsaj, 2007). Od različitih vidova sile smatra se da su za efikasnu primjenu napada i odbrana najvažnije brzina uključenja mišića, brzina stvaranja sile, brzina promjene stvaranja sile, sposobnost izvođenja maksimalnog broja ponovljenih kontrakcija uz određeni otpor i sposobnost razvijanja maksimalne mišićne sile pojedinih motornih jedinica. Brzina uključenja mišića (eksplozivna snaga) utiče na efikasnost realizacije različitih tehnika, na brzinu udaraca, blokova, ulazaka za bacanje, zatim na brzinu ulazaka u protivnika pri raznim vrstama napada, za izbjegavanje napada, brzinu odbrana od udaraca, hvatova i držanja. Brzina generisanja sile (brzinska snaga) uslovljava efikasnost realizacije blokova, udaraca i kretanja u gardu, dok promjena brzine generisanja sile omogućava nagla sklanjanja sa pravca napada, ulaženja u protivnika, brzu promjenu smjera kretanja i iznenadne napade. Brzina je odgovorna za izvođenje svih akcija i od nje zavisi efikasnost izvođenja osnovnih tehnika kretanja, udaraca, izmicanja i blokova. Za brzo izvođenje ovih tehnika podjednako je važna brzina nervno-mišićne reakcije, brzina pojedinačnih pokreta, frekvencija pokreta, sposobnost za ubrzanje pri lokomociji, maksimalna brzina lokomocije, sposobnost za uspo-

ravanje pri lokomociji i brzina promjene pravca kretanja. Velika brzina nervno-mišićne reakcije omogućuje pravovremeno izbjegavanje napada protivnika, pravovremenu blokadu i iskorišćavanje najpovoljnijeg momenta za kontranapad i druge akcije, dok brzina pojedinačnih pokreta omogućuje brzo izvođenje svih tehničkih akcija (kretanja, blokova, udaraca, čišćenja, bacanja i poluga). Maksimalna brzina lokomocije omogućava brza sklanjanja sa pravca napada, stizanja protivnika i zadavanja udaraca, dok sposobnost za usporavanje pri lokomociji omogućuje opozivanje i reprogramiranje određenih programa napada, pravovremena zaustavljanja i prelazak u kontranapad. Frekvencija pokreta je bitna u realizaciji cikličkih struktura napada, u onim situacijama u kojima se u cilju napada ili odbrane ponavlja određeni broj tehničkih elemenata (kretanja kombinovana sa blokovima, udarcima, čišćenjima ili bacanjima). Sposobnost brze promjene pravca kretanja omogućava brzu promjenu stavova i gardova, brzu promjenu smjera i pravca napada, brzo izvođenje kombinacija kretanja sa udarcima i blokovima, brzo izvođenje odbrana i istovremeno izvođenje kretanja, blokova i udaraca pri različitim napadima (Milošević i sar., 2005). Primjena programskih sadržaja SFO-a pri rješavanju problemskih situacija je često neizvjesna, jer se radi sa protivnicima različitog nivoa znanja i različitih morfoloških karakteristika, pri čemu se kontakt odvija na skraćenoj ili produženoj distanci. U takvim situacijama policijski službenici moraju brzo da rješavaju nastale probleme, da usklađuju svoje pokrete sa pokretima protivnika po prostoru i vremenu, da vrlo brzo izvode složene pokrete i kombinacije i da prepoznaju i procijene veliki broj najsloženijih tehničko-taktičkih elemenata koje mogu da primijene protivnici. Da bi policijski službenici mogli uspješno da rješavaju tako varijabilne situacije, moraju posjedovati visok nivo unutarmišićne i međumišićne koordinacije, pri čemu kod unutarmišićne koordinacije treba uključivati samo onaj broj motornih jedinica koje za zadato kretanje proizvode potrebnu količinu sile, dok kod međumišićne koordinacije svaka mišićna grupa mora u datom vremenu razviti zadatu količinu sile da bi pokret ili kretanje odgovaralo zahtjevima borbe, prilikom čega korekcija programa i pravilna upotreba dijelova tijela u primjeni zavise od kvaliteta proprioceptivnih, kinestetičkih, vizuelnih i slušnih informacija. Imajući u vidu značaj motoričkog prostora pri rješavanju situaciono-motoričkih problema iz programa SFO-a, a s obzirom na činjenicu da se mali broj autora bavio specifičnim parametrima motoričkih sposobnosti (Milošević, 1985; Milošević, 1986; Božić i sar., 1990; Blagojević, 1994; Stojičić, 1994; Jovanović i sar. 1995; Blagojević, 1996; Milošević i sar., 1998; Mudrić i sar., 1998; Arlov, 1999; Amanović i sar., 2002; Gužvica, 2003; Subotički, 2003; Amanović i sar., 2004; Gužvica, 2005; Amanović i Dopsaj, 2006; Paspalj, 2008; Paspalj, 2011), osnovni cilj ovog istraživanja je da se utvrdi uticaj bazičnih motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odzgo nadalje u pravcu glave, odnosno da se utvrdi da li se uspješnost izvođenja odbrane od napada štapom u pravcu glave može predvidjeti na osnovu motoričkih sposobnosti studenata. Polazeći od definisanog cilja može se pretpostaviti da će razlike u motoričkim sposobnostima između studenata usloviti i razli-

ke u efikasnosti izvođenja odbrane od napada štapom u pravcu glave iz programa SFO-a.

METODE

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika činila su 44 studenata treće godine Visoke škole unutrašnjih poslova iz Banje Luke, muškog pola, starosti između 21 i 23 godine, klinički zdrava, bez vidljivih tjelesnih nedostataka ili morfoloških aberacija. Osnovni antropomorfološki pokazatelji testiranog uzorka su bili: TV 181,47 ±

Variables	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis	KS	p
MSDM	44	212	273	242.11	15.65	.079	-.658	.475	.978
M2oL	44	2.30	3.06	2.58	.16	.389	.518	.417	.995
MKUS	44	6.62	12.64	8.92	1.09	1.297	2.989	1.024	.245
MONT	44	9.72	18.99	13.47	2.45	.554	-.382	.585	.883
MTAP	44	45	59	50.77	2.96	.518	.591	.890	.406
MSKL	44	9	15	12.30	1.62	-.299	-.722	1.114	.167
MPTR	44	23	36	29.11	3.14	.131	-.338	.658	.779
M12K	44	2330	3.180	2.615	171.48	.947	2.404	1.328	.059
PNŠO	44	6.00	10.00	7.68	.97	.399	-.452	.687	.732

Legenda: N – broj ispitanika; Min – najmanji postignuti rezultat; Max – najveći postignuti rezultat; Mean – aritmetička sredina; Std. Deviation – standardna devijacija; Skewness – mjera asimetrije; Kurtosis – mjera izduženosti; KS – vrijednost Kolmogorov – Smirnov testa; p – vjerovatnoća; MSDM – skok udalj iz mjesta; M2oL – trčanje 20 metara letećim startom; MKUS – koraci u stranu; MONT – okretnost na tlu; MTAP – taping rukom; MSKL – maksimalan broj sklekova za 10 sekundi; MPTR – maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi; M12K – Kuperov test trčanja 12 minuta, PNŠO – srednja vrijednost ekspertske ocjene procjene efikasnosti izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave.

U Tabeli 2 prikazane su relacije između zavisne varijable odbrana od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave (PNŠO) i udruženih nezavisnih varijabli

za procjenu motoričkih sposobnosti ispitanika. Iz analize prikazanih rezultata vidljivo je da se prediktorskim skupom manifestnih varijabli motoričkog prostora može izvršiti predikcija kriterijumske varijable za procjenu efikasnosti izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave iz programa SFO-a. Koeficijent multiple korelacije iznosi 0,697 i ukazuje na značajnu povezanost prediktora sa kriterijumom, dok koeficijent determinacije iznosi 0,485, što znači da je 48,5% objašnjenog varijabiliteta kriterijumske varijable moguće predvidjeti ili objasniti prediktorskim sistemom motoričkih sposobnosti.

Tabela 2 Parametri multiple regresije motoričkih sposobnosti i varijable PNŠO

R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	Sig.
.697	.485	.368	.77193	4.123	.002

Predictors: (Constant), M12K, MSDM, MSKL, MKUS, MTAP, MONT, MPTR, M2oL
Legenda: **R** – koeficijent korelacije; **R²** – koeficijent determinacije; **Std. Error** – standardna greška procjene; **F** – F- test; **p** – statistička značajnost.

Rezultati prikazani u Tabeli 3 prikazuju vrijednosti Beta koeficijenata koje nam daju informacije o pojedinačnom uticaju testova motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Statistički značajan uticaj pokazali su testovi trčanje 20 metara letećim startom (M2oL), kao jedan od oblika ispoljavanja brzine, i maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi (MPTR), kao jedan od oblika ispoljavanja dinamičke snage trupa. S obzirom na činjenicu da su ispitanici izvodili odbranu od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave iz pripremnog stava sa osnovne distance, sklanjanjem sa pravca napada uz istovremenu korekciju distance, korišćenjem odgovarajućeg bloka radi onemogućavanja protivnika u vršenju započetog napada, nakon čega su kombinacijom tehnika udaraca, čišćenja, bacanja i poluga savladavali otpor lica i uspostavljali potpunu kontrolu nad njim. Ukoliko se uzme u obzir brzina izvođenja naglih promjena pravca kretanja i raznih položaja i pokreta tijela kod izvođenja navedenih tehnika, logično je da su se testovi brzine i dinamičke snage trupa pokazali značajnima za predikciju efikasnosti izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave.

Tabela 3 Uticaj rezultata motoričkih sposobnosti na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	-.831	6.425		-.129	.898
	MSDM	-.004	.009	-.059	-.412	.683
	M2oL	2.122	.939	.353	2.261	.030
	MKUS	-.224	.138	-.253	-1.628	.113
	MONT	-.090	.057	-.228	-1.593	.120
	MTAP	.039	.049	.119	.788	.436
	MSKL	.084	.076	.141	1.107	.276
	MPTR	.125	.047	.404	2.664	.012
	M12K	.000	.001	.033	.221	.826
Dependent Variable: PNŠO						

Legenda: MSDM – skok udalj iz mjesta; M2oL – trčanje 20 m letećim startom; MKUS – koraci u stranu; MONT – okretnost na tlu; MTAP – taping rukom; MSKL – maksimalan broj sklekova za 10 sekundi; MPTR – maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi; M12K – Kuperov test trčanja 12 minuta; B – Beta koeficijent; Std. Error – standardna greška; t – t test; p – statistička značajnost; PNŠO – odbrana od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave.

U nastavku statističke procedure prikazani su rezultati stabla klasifikacije kao statističke tehnike data mininga u oblasti generisanja pravila poteklih iz oblasti vještačke inteligencije, koji se koriste da bi se izvršila prognoza pripadnosti subjekta ili objekta nekoj od kategorija zavisne varijable na osnovu mjerenja jedne ili više prediktorskih varijabli. Modelom su bile obuhvaćene varijable trčanje 20 m letećim startom (M2oL) i maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi (MPTR), koje su u sklopu regresione analize pokazale statistički značajan uticaj na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Modelom je bilo obuhvaćeno svih 44 ispitanika koji su na provjeri efikasnosti izvođenja odbrane od napada štapom odozgo ostvarili prosječnu ocjenu 7,68.

U Tabeli 4 prikazani su rezultati predikcije efikasnosti odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave na osnovu rezultata ostvarenih na testu trčanje 20 metara letećim startom (M2oL). Iz tabele je vidljivo da model za 9 ispitanika (20,5%) koji su na testu ostvarili rezultat preko 2,45 sekundi predviđa ocjenu 7,15 dok za 35 ispitanika (79,5%) koji su ostvarili rezultat ispod 2,45 sekundi na navedenom testu predviđa ocjenu 7,82. Daljom analizom model razrađuje stablo klasifikacije za 35 ispitanika koji su na testu trčanje 20 m letećim startom ostvarili rezultat manji od 2,45 sekundi, na osnovu rezultata ostvarenih

na testu koraci u stranu (MKUS). Iz tabele je vidljivo da model za 15 ispitanika (34,1%) koji su na testu koraci u stranu ostvarili rezultat manji od 8,54 sekunde predviđa ocjenu 8,50 dok za 7 ispitanika (15,9%) koji su na navedenom testu ostvarili rezultat od 8,54 do 8,90 predviđa ocjenu 7,05. Model takođe za 7 ispitanika (15,9%) koji su ostvarili rezultat od 8,90 do 9,44 sekundi predviđa ocjenu 8,08, dok za 6 ispitanika (13,6%) koji su na testu koraci u stranu ostvarili rezultat veći od 9,44 sekundi predviđa ocjenu 6,70.

Tabela 4 Predikcija efikasnosti realizacije odbrane od napada štapom na osnovu varijable M2oL

Node	Mean	Std. Deviation	N	Percent	Predicted Mean	Parent Node	Primary Independent Variable							
							Variable	Sig.	F	df1	df2	Split Values		
0	7.68	.970	44	100.0%	7.68									
1	7.15	.646	9	20.5%	7.15	0	M2oL	.586	3.58	1	42	<= 2.45		
2	7.82	.999	35	79.5%	7.82	0	M2oL	.586	3.58	1	42	> 2.45		
3	8.50	.841	15	34.1%	8.50	2	MKUS	.001	13.36	3	31	<= 8.54		
4	7.05	.457	7	15.9%	7.05	2	MKUS	.001	13.36	3	31	8.54 - 8.90		
5	8.08	.598	7	15.9%	8.08	2	MKUS	.001	13.36	3	31	8.90 - 9.44		
6	6.70	.547	6	13.6%	6.70	2	MKUS	.001	13.36	3	31	> 9.44		

Growing Method: CHAID
Dependent Variable: PNŠO

U Tabeli 5 prikazani su rezultati predikcije efikasnosti odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave na osnovu rezultata ostvarenih na testu maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi. Iz tabele je vidljivo da model za 10 ispitanika (22,7%) koji su na testu ostvarili rezultat manji od 26 podizanja trupa predviđa ocjenu 6,88, dok za 34 ispitanika (77,3%) koji su na testu ostvarili rezultat veći od 26 podizanja trupa, predviđa ocjenu 7,92. Daljom analizom model razrađuje stablo klasifikacije za 34 ispitanika koji su na testu maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi (MPTR) ostvarili rezultat veći od 26 podizanja trupa, na osnovu rezultata ostvarenih na testu koraci u stranu (MKUS). Iz tabele je vidljivo da model za 17 ispitanika (38,6%) koji su na testu koraci u stranu ostvarili rezultat manji od 8,54 sekunde predviđa ocjenu 8,41 dok za 17 ispitanika (38,6%) koji su na navedenom testu ostvarili rezultat veći od 8,54 sekundi, predviđa ocjenu 7,43.

Tabela 5 Predikcija efikasnosti realizacije odbrane od napada štapom na osnovu varijable MPTR

Node	Mean	Std. Deviation	N	Percent	Predicted Mean	Parent Node	Primary Independent Variable					
							Variable	Sig.	F	df1	df2	Split Values
0	7.68	.970	44	100.0%	7.68							
1	6.88	.725	10	22.7%	6.88	0	MPTR	.015	11.01	1	42	<= 26.0
2	7.92	.910	34	77.3%	7.92	0	MPTR	.015	11.01	1	42	> 26.0
3	8.41	.849	17	38.6%	8.41	2	MKUS	.008	13.46	1	32	<= 8.54
4	7.43	.693	17	38.6%	7.43	2	MKUS	.008	13.46	1	32	> 8.54
Growing Method: CHAID												
Dependent Variable: PNŠO												

ZAKLJUČAK

S obzirom na konzistentnost i složenost nastavnih sadržaja koji se izučavaju u toku školovanja na Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci, ukazala se potreba za istraživanjem koje će doprinijeti efikasnijoj obuci i realnijoj slici o osposobljenosti studenata Visoke škole unutrašnjih poslova za rješavanje situaciono-motoričkih problema različitog nivoa složenosti iz oblasti Specijalnog fizičkog obrazovanja (SFO). U radu je na uzorku od 44 ispitanika muškog pola uzrasne dobi 21 do 23 godine, ispitivana predikcija uticaja motoričkih sposobnosti studenata Visoke škole unutrašnjih poslova na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave iz programa SFO-a. Primijenjena parametrijska statistika je pokazala da dio rezultata testova koji su analizirali nivo motoričkih sposobnosti studenata, imaju pozitivnu predikciju na izvođenje odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Naime, regresiona analiza je pokazala da su motoričke sposobnosti značajne za uspješnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave, te da je na osnovu njih moguće predvidjeti efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Iz analize pojedinačnog uticaja varijabli za procjenu motoričkih sposobnosti vidljivo je da su statistički značajan uticaj na kvalitet izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje ostvarile varijable trčanje 20 metara letećim startom (kao jedan od oblika ispoljavanja brzine) i maksimalan broj podizanja trupa za 30 sekundi (kao jedan od oblika ispoljavanja dinamičke snage trupa), na osnovu čega je moguće zaključiti da postoji njihova velika povezanost sa kvalitetom izvođenja odbrane od napada

štapom odozgo nadolje u pravcu glave, te da razvojem ovih sposobnosti možemo očekivati i poboljšanje rezultata vezano za efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Detaljnijom analizom u nastavku statističke procedure uz primjenu stabla klasifikacije kao statističke tehnike data mininga (koja se koristi da bi se izvršila prognoza pripadništva subjekta ili objekta nekoj od kategorija zavisne varijable na osnovu mjerenja jedne ili više prediktorskih varijabli), pored navedenih varijabli, utvrđen je i statistički značajan uticaj varijable koraci u stranu (MKUS) na kvalitet rješenja odbrane od napada štapom odozgo nadolje u pravcu glave. Imajući u vidu činjenicu da su ispitanici problemsku situaciju rješavali iz pripremnog stava sa osnovne distance, sklanjanjem sa pravca napada uz istovremenu korekciju distance korišćenjem odgovarajućeg bloka radi onemogućavanja lica u namjeri izvršenja započete radnje, nakon čega su kombinacijom tehnika udaraca, čišćenja, bacanja i poluga savladavali otpor lica i uspostavljali kontrolu nad njim (gdje do izražaja dolazi sposobnost brze promjene pravca kretanja, brza promjena stavova i gardova, brza promjena pravca napada, brzo izvođenje kombinacije kretanja sa udarcima i blokovima i istovremeno izvođenje kretanja i udaraca, čišćenja i bacanja), logično je da se varijabla koraci u stranu (MKUS) kao reprezent agilnosti namijenjena za procjenu brze promjene pravca kretanja, pored već navedenih varijabli za procjenu brzine i dinamičke snage trupa pokazala presudnom za rješavanje navedene problemske situacije. Naučni doprinos ovog istraživanja može se manifestovati prije svega u prikupljanju informacija i boljem razumijevanju nivoa bazičnih motoričkih sposobnosti studenata, pri čemu dobijene informacije mogu pomoći nastavnicima pri planiranju i programiranju trenажnog rada u sklopu situacione obuke, kao i pri provođenju procesa selekcije kandidata za upis na školovanje u Visokoj školi unutrašnjih poslova. Vjeruje se da će dobijeni rezultati ovog istraživanja, u cilju funkcionalnosti i praktične primjenjivosti stečenih znanja i vještina, inicirati nova ili slična istraživanja, koja će unaprijediti i učiniti efikasnijom ne samo obuku iz SFO-a, već i iz drugih oblasti u kojima se nameće potreba za motoričkim znanjima i umijenjima.

LITERATURA

- Amanović, Đ., Mudrić, R., Jovanović, S. (2002). *Razvoj različitih vidova sile pod uticajem programa Specijalnog fizičkog obrazovanja kod studenata Više škole unutrašnjih poslova*. Zbornik radova nastavnika VŠUP 6, 53-70.
- Amanović, Đ., Milošević, M., Mudrić, R. (2004). *Metode i sredstva za procjenu, praćenje i razvoj mišićne sile u Specijalnom fizičkom obrazovanju*. Monografija, Beograd, Inpress.
- Amanović, Đ., Dopsaj, M. (2006). *Pouzdanost procjene mišićne sile primjenom testa Benč-press kod žena policajaca*. *Bezbjednost*, Beograd, 48 (1), 118-131.
- Arlov, D. (1999). *Efekte tretmana Specijalnog fizičkog obrazovanja na bazično motoričke i specifično motoričke sposobnosti studenata*. Neobjavljena dok-

- torska disertacija, Novi Sad, Fakultet fizičkog vaspitanja Univerziteta u Novom Sadu.
- Arlov, D. (2007). *Karakteristike i sposobnosti kandidata u funkciji prijema na studije*.
 - U Antropološki status i fizička aktivnost djece, omladine i odraslih, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Novom Sadu, 283-290.
 - Blagojević, M. (1996). *Uticao morfoloških i motoričkih karakteristika policajaca na efikasnost džudo tehnika*. Kaligraf, Beograd.
 - Blagojević, M., Dopsaj, M., Vučković, G. (2006). *Specijalno fizičko obrazovanje 2. Policijska akademija*, Beograd.
 - Božić, S., Milošević, M., Zulić, M. (1990). *Uticao nekih antropoloških karakteristika radnika nastrukturiranje motoričkih algoritama u Specijalnom fizičkom obrazovanju*, Beograd, 13 Maj, 2: 128-135.
 - Bratić, M. (2002). Različiti uticaji nekih testova motoričkih i funkcionalnih sposobnosti na rezultatsku efikasnost džudista juniora i juniorki. *Godišnjak 11*.
 - Dopsaj, M., Milošević, M., Blagojević, G., Vučković, G. (2002). *Evaluacija valjanosti testova za procjenu kontraktalnog potencijala mišića ruku kod policajaca*. *Bezbjednost*, 44 (3), 434-444.
 - Jukić, I., Milanović, D., Marković, G., Milanović, L., Šimek, S., Gregov, C. (2007). *Scientific and practical approach to physical conditioning of athletes*. *Serbian Journal of Sport Sciences.*, 1 (4), 116-121.
 - Gužvica, M. (2003). *Relacije morfoloških i motoričkih karakteristika i efikasnosti primjene pojedinih borilačkih tehnika iz programa Specijalnog fizičkog obrazovanja*. *Fizička kultura*, (57-58), 41 - 49.
 - Gužvica, M. (2005). *Povezanost nekih koordinacionih sposobnosti sa nivoom usvojenosti tehnika iz programa specijalnog fizičkog obrazovanja*. *Bezbjednost, policija, građani* (2/05), 353 -361.
 - Gužvica, M., Paspalj, D., Miljuš, M. (2013). *Specijalno fizičko obrazovanje 1. Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka*.
 - Ivanović, J, i dr. (2010). *Polni dimorfizam kod različitih indikatora za procjenu izometrijske eksplozivne sile opružaća nogu* . *Fizička kultura* 64 (1): 46 - 61.
 - Metikoš, D., Hofman, E., Prot, F., Pintar, Ž., Oreb, G. (1989). *Mjerenje bazičnih motoričkih dimenzija sportaša*. Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb.
 - Milošević, M. (1985). *Određivanje strukture motoričkih svojstava milicionera*. VŠUP, Zemun.
 - Milošević, M. (1986). *Model fizičkih sposobnosti policajaca*. Referat na savjetovanju o školovanju organa unutrašnjih poslova, Ohrid.
 - Milošević, M., Gavrilović, P., Ivančević, B. (1988). *Modeliranje i upravljanje sistemom samoodbrane*. Naučna knjiga, Beograd.
 - Milošević, M., Milić, Z., Stefanović, Đ. (1998). *Određivanje strukture brzine specifičnih kretanja policajaca*. *Bezbjednost*, 4: 661-675.
 - Milošević, M., Zulić, M., Božić, S. (1989). *Specijalno fizičko obrazovanje*. Beograd.

- Milošević, M., Mudrić, R., Jovanović, S., Amanović, Đ., Dopsaj, M. (2005). Konstituisanje sistema za upravljanje trenutnim i kumulativnim edukativnim i trenažnim efektima (upravljanje u SFO-u). Monografija iz istraživačkog projekta. Beograd.
- Mudrić, R., i sar. (1998). *Rezultati praćenja bazičnih motoričkih sposobnosti studenata VŠUP u Zemunu*, Zbornik radova VŠUP Zemun, 1. 217-225.
- Paspalj, D. (2011). Morfološke karakteristike i psihomotoričke sposobnosti studenata Visoke škole unutrašnjih poslova u funkciji rješavanja problem-skih situacija. Neobjavljena doktorska disertacija. Banja Luka, Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta Univerziteta u Banjoj Luci.
- Paspalj, D. (2011). Razlike u nekim motoričkim sposobnostima studenata Visoke škole unutrašnjih poslova s obzirom na efikasnost izvođenja odbrane od napada štapom odozgo. *Bezbjednost, Policija, Građani* 3-4/11, 467-478.
- Stojičić, R. (1994). *Određivanje motoričke efikasnosti pripadnika specijalnih jedinica*, Magistarski rad, FFK Beograd.
- Subotički, S. (2003). *Povezanost morfoloških i motoričkih karakteristika studenata VŠUP sa efikasnošću realizacije tehnika karatea iz programa Specijalnog fizičkog obrazovanja*. Magistarski rad, FFK Novi Sad.
- Vučković, G., Dopsaj, M. (2007). *Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of academy of criminalistics and police studies*. *Serbian Journal of sports Sciens*, 1 (1): 23-36.

PREDICTING THE SUCCESS OF THE DEFENSE AGAINST ATTACKS FROM THE TOP WITH A STICK BASED ON THE MOTOR ABILITIES OF STUDENTS

Summary

This paper explored the impact of motor abilities on the quality of the defense against attacks with a stick top to bottom in the direction of the head. The study was conducted on 44 male students of the third year of the Internal Affairs College in Banja Luka, aged 21 to 23 years. Regression analysis showed a significant effect of associated variables for the assessment of motor abilities on the efficiency of the performance of the defense against attacks with a stick top to bottom in the direction of the head, where a single statistically significant impact in explaining the criterion has been achieved: the variable running 20 meters with a flying start (M20L) was used to assess the manifestations of speed and the variable maximum raise troops

for 30 seconds (MPTR) was used to assess the dynamic power of the chest. In addition to these variables, using the statistical procedure of data mining it was found that a statistically significant impact on the efficiency of execution quality of the defense against attacks with a stick top to bottom in the direction of the head has the variable side steps (MKUS) used to estimate agility. Based on these results we can assume that these variables are predictive for the successful execution quality of the defense against attacks with a stick top to bottom in the direction of the head from the program of SPE and that they should be taken into account in the planning and implementation of the teaching process in solving situational-motor problems in known and unknown conditions.

Key words: forecasting, defense, attack with a stick, motor skills.

TIMOVI ZA IZRADU I PRAĆENJE IROP-A ZA DJECU SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA

Pregledni rad

UDK 371.311.5:376.1-056.26

Doc.dr Nada Šakotić

Filozofski fakultet Nikšić

Bojana Miranović

JPU "Ljubica Popović Podgorica

Rezime: *Reforma obrazovanja i uključivanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama podrazumijevaju pored kreiranja reformisanih školskih i nastavnih kurikuluma u školama i formiranje timova za izradu IROP-a i njihovu implementaciju usmjerenu na djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Efikasan rad tima i prilagođeni programsko predmetni ciljevi imaju povoljne efekte ne samo za djecu, već i za njihove roditelje kao i za sve sudionike koji su uključeni u inkluzivni model obrazovanja.*

Potrudili smo se da rad makar minimalno koristi učesnicima u radu tima za praćenje razvoja djece sa posebnim obrazovnim potrebama i izradi IROP-a za njihove potrebe i da mogu ubuduće kada budu kreirali politiku škole inovirati neke aspekte, uključiti činioce koji su od izuzetne važnosti za kreiranje obrazovnog procesa usmjerenog djeci sa posebnim obrazovnim potrebama.

- *Tema rada je prikaz i analiza problema, formiranje timova za izradu i praćenje IROP-a za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama.*
- *Rad sadrži kratke teorijske etape vezane za tim, inkluzivno obrazovanje, IROP i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama.*
- *Metodologija se odnosi na problem, cilj, zadatke, hipoteze, metode, tehnike i uzorak istraživanja.*
- *Rezultati istraživanja i interpretacija podataka prikazuju stavove nastavnika u odnosu na istraživanje datog problema.*

U zaključku su data naša viđenja ovog problema.

Ključne riječi: *tim, inkluzivno obrazovanje, IROP i djeca sa posebnim obrazovnim potrebama.*

pop - djeca sa posebnim obrazovnim potrebama

UVOD

Inkluzivno obrazovanje zahtijeva niz preduslova. Jedan od tih preduslova je individualan rad sa djecom sa pop. Individualni pristup djetetu treba da je neminovan. Individualizacija nastave je zaživjela u evropskim zemljama pa bi trebalo i kod nas da se pristupi takvoj organizaciji nastave jer je svako dijete različito, različitih interesovanja i mogućnosti. (Hrnjica, S., i sr. 2004.). Učenici sa pop nijesu samo ona djeca koja imaju razvojne smetnje, već sva djeca koja iz različitih razloga imaju poteškoća u savladavanju nastavnih sadržaja i postizanju uspjeha, kao i nadarena djeca. (Klipert, H., 2001.). Individualni ciljevi i zadaci moraju biti postavljeni za sva obrazovna područja, ne samo za ona područja u kojima su nađene barijere, iz razloga što generalni ciljevi postavljeni u generalnom školskom programu za sve učenike ne uzimaju u obzir individualne potrebe i razlike (Čirović, D., 2008.).

Individualni razvojni obrazovni plan je pedagoški dokument, koji obezbjeđuje prilagođavanje obrazovnog procesa, namijenjenog djeci određenog uzrasta, djetetu ometenom u razvoju, njegovim mogućnostima i potrebama (Hrnjica, S., 1997.).

U Crnoj Gori rad sa učenicima sa pop, koji su u redovne osnovne škole, radi se po prilagođenim obrazovnim programima. Za nadarene učenike trebalo bi raditi po **obogaćenom i proširenom programu** koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima. Za njih se moraju odabrati predmetni programski ciljevi, odgovarajuće metode, sredstva i oblici rada pomoću kojih će se ti ciljevi realizovati. Pri izradi kurikuluma treba voditi računa da bude buhvatniji i kvalitetivno drugačiji nego za djecu koja se tipično razvijaju. Tu odgovornu ulogu ima nastavnik koji će savremenim tehnikama podučavanja i svojom kreativnošću doprinijeti da darovitom učeniku bude prijatno kada boravi u školi i da se njegova aktivnost usmjeri na veći nivo usvajanja programskih ciljeva.

Fleksibilnost nastavnih programa u skladu sa potrebama djeteta/učenika. (Maksimović, A., 2008.).

Indikatori: Određene su nastavne teme za koje je potrebno prilagođavanje u pogledu metoda, oblika i vremenske organizacije rada i izvršeno je prilagođavanje; nastavni sadržaj je prilagođen potrebama učenika, postoje individualni vaspitno-obrazovni programi u kojima su obrazovni ciljevi i tempo usvajanja obrazovnih sadržaja prilagođeni potrebama učenika; roditelji učenika sa posebnim obrazovnim potrebama učestvuju u izradi IROP-a, praćenju procesa učenja u nastavnim, vannastavnim i vanškolskim aktivnostima; ocenjivanje se sprovodi u funkciji praćenja napredovanja i motivacije učenika.

„Inkluzija podrazumeva individualizaciju nastave u kojoj učenici podržavaju jedni druge u odnosu na svoje mogućnosti i snage. Inkluzivno obrazovanje se odnosi na poboljšanje sredine za učenje obezbeđivanje prilika za sve učenike da postanu uspešni u obrazovanju.“ (Šakotić, N., i sr. 2009).

Zato je neophodno formirati mobilne timove kako u školi tako i u lokalnoj zajednici i resornom ministarstvu koji bi pratili realizaciju programskih ciljeva i postignuća djece.

„Timski rad, danas je više nego ikad i zahtjev društva jer je proizvodnja usmjerena prema timu i obrazovanju koje se temelji na radu tima“ (Šakotić, N., 2012.).

Organizovanje timskog rada treba shvatiti ozbiljno, postaviti određene ciljeve kako bi njegov rad bio djelotvoran. Cjelovitije razmatranje formiranja tima i traženje puteva za njegovo djelovanje traži vrijeme, sistematičnost, dosljednost članova spremnih da se susretnu sa nizom otvorenih pitanja.

2. METODOLOŠKI PRISTUP

	Cilj	Utvrđiti da li su formirani mobilni timovi za praćebnje razvoja djece sa pop.
	Z a d a c i	Utvrđiti da li su škole svoje aktivnosti prilagodile razvijenom kurikulumu usmjerenom na djecu sa pop; Ispitati da li se rad nastavnika zasniva na poštovanju reformisanog kurikuluma usmjerenog na djecu sa posebnim obrazovnim potrebama; da li nastavnici učestvuju u izradi školskog kurikuluma; Mogućnosti nastavnika da usaglase programske ciljeve koji su postavljeni djeci koja se tipično razvijaju i djeci sa posebnim obrazovnim potrebama; da li su nastavnici u mogućnosti da prepoznaju i reaguju na individualne potrebe učenika sa pop; Ispitati da li se rade posebni, prilagodljivi i IROP za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama; Ispitati da li postoje mobini timovi za reformu kurikuluma usmjerenog na djecu sa posebnm obrazovnim potrebama.

	Hipoteze Istraživanja		
	<p><i>hipoteza 1</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U školi ne postoji organizovan Tim za identifikaciju i praćenje razvoja djece sa pop. 	<p><i>hipoteza 2</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ne postoji saradnja sa mobilnim timovima lokalne samouprave. 	<p><i>hipoteza 3</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U školama ne pristupaju izradi IROP-a za svako pojedinačno dijete sa pop;

Populacija i uzorak istraživanja

Anketom su obuhvaćeni nastavnici iz tri regije u Crnoj Gori (četiri OŠ u Podgorici, po jedna u Nikšiću, Beranama, Plavu, Petnjici, Sutomoru, Baru, i Ulcinju).

Uzorak nastavnici prvog ciklusa njih 300. Škole su odabrane po slučajnom izboru. Podaci iz ankete biće klasifikovani u skladu sa zadacima i hipotezama ovog istraživanja.

redni broj	Regije	Nastavnici	
		f	%
1.	Centralna regija	100	33.33
2.	Sjeverna regija	100	33.33
3.	Južna regija	100	33.33
Ukupno		300	100%

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U istraživačkom radu će se kombinovati istraživački pristupi: racionalno-deduktivni, empirijsko-induktivni i matematičko-statistički. Prilikom utvrđivanja, vrednovanja i interpelacije dobijenih rezultata je korišćena analitičko-deskriptivna metoda. Najprihvatljivija tehnika prilikom istraživanja je anketiranje zbog samog problema koji se istražuje, ispitanici izražavaju svoje stavove, mišljenja, sudove, koji se mogu koristiti za identifikovanje i otklanjanje uzroka nekih pojava. Od istraživačkih instrumenata prvenstveno se koriste upitnici, u prikupljanju podataka; Anketni upitnik će sadržati 35 pitanja i biće zatvorenog tipa.

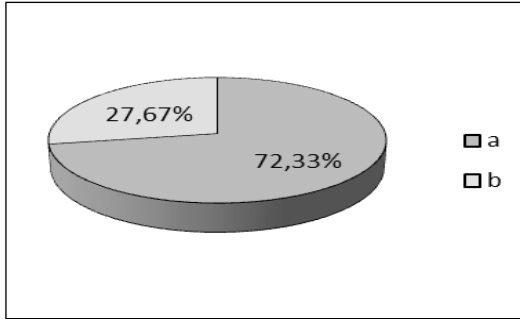
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA PODATAKA

3.1. Stavovi nastavnika o radu timova za praćenje razvoja djece sa pop

Tvrdnja br. 1

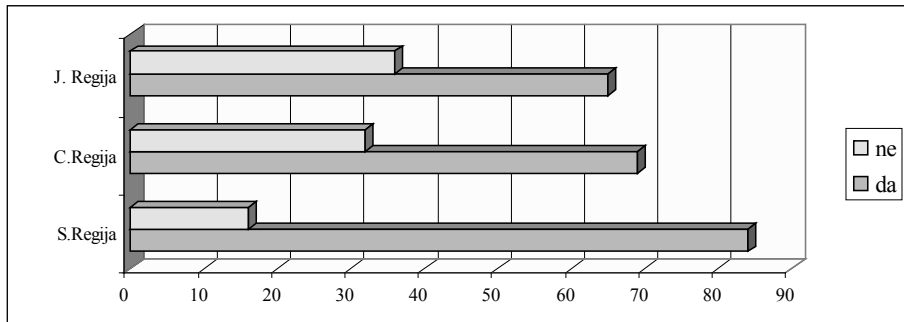
Ne postoje timovi za identifikaciju i praćenje razvoja djece sa pop u školi.

Grafikon br.1 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Nastavnici, njih (72.33%), tvrde da postoje timovi za identifikaciju djece sa pop u njihovoj školi.
- Nastavnici, njih (27.67%), tvrdi suprotno.

Grafikon br.2 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 84%, Centralne regije 68% i Južne regije 65%, tvrde da postoje timovi za identifikaciju djece sa pop u njihovoj školi.
- Nastavnici Sjeverne regije 16%, Centralne regije 32% i Južne regije 35% zauzelo je negativan stav.

Diskusija:

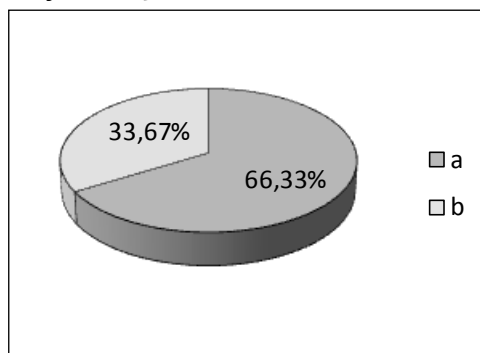
- **H1:** Ne Postoji statistički značajna razlika u stavovima nastavnika o radu timova za identifikaciju i praćenje razvoja djece sa pop u školi. (72.33% potvrdno su odgovorili a negativan odgovor dalo je 27.67%), što **opovrgava** datu hipotezu.

- Suprotna su mišljenja sto se tiče formiranja timova. Prema datim podacima najbolje funkcionišu timovi u Sjevernoj regiji, dok su u Centralnoj i Južnoj regiji slični podaci prema statističkim pokazateljima.
- Tim postoji, ali neki od prethodnih pokazatelja govori da ne funkcioniše permanentno i u interesu za bolja postignuća djece, jer bi u protivnom svi nastavnici znali za njegovo formiranje. Jedino što bi opravdalo tvrdnje da timovi postoje, da su neki nastavnici tek novoprimitljeni, pa nijesu upoznati sa svim dešavanjima u školi. Pedagoško psihološka služba u školama mora biti uključena u rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama. Samo timskim radom može se doći do pozitivnih rezultata.

Tvrđnja br. 2

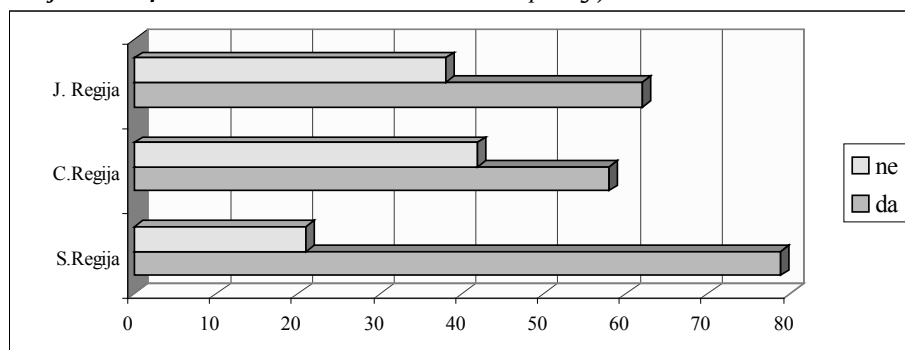
Nije osiguran stručni tim u školi i razvijen model stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi.

Grafikon br.3 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Oprečna su mišljenja koja se tiču osiguranja tima i razvijanja modela stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi.
- Nastavnici, njih (66,33%), tvrde da je osiguran tim i razvijen model stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi.
- Nastavnici, njih (33,67%), tvrdi suprotno.

Grafikon br.4 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 79%, Centralne regije 58 % i Južne regije 62%, tvrde da je osiguran tim i razvijen model stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi.

- Nastavnici Sjeverne regije 21%, Centralne regije 42% i Južne regije 38% da nije osiguran timi razvijen model stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi.

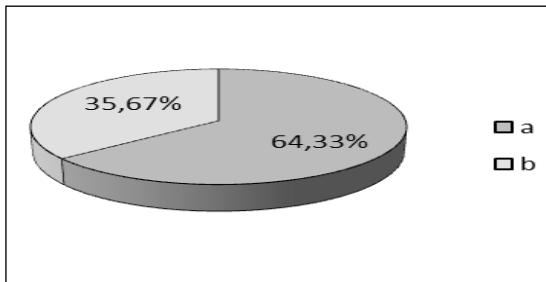
Diskusija:

- **H1-1** Osiguran je tim za razvijanje modela stručne podrške škola pod posebnim uslovima u školi, što **opovrgava** datu hipotezu.
- Dijametralni stavovi nastavnika ne daju prave podatke o statusu timova u školi i stručne podrške škole pod posebnim uslovima u školi. Veliki je procenat ili nezainteresovanih ili neinformisanih nastavnika, ako se pođe od pretpostavke da su nastavnici stavove pod **a** iskreno zastupali.
- Uprava škole i stručni saradnici treba da prate rad timova za razvijanje modela stručne podrške u školi pod posebnim uslovima, što podrazumijeva prisustvo djece sa pop i njihov specifičan tretman. Tačno je da je sve ostavljeno nastavniku, jedino on daje sve od sebe da djetetu bude udobno i da im pruži svu moguću ljubav i znanje.

Tvrđnja br. 3

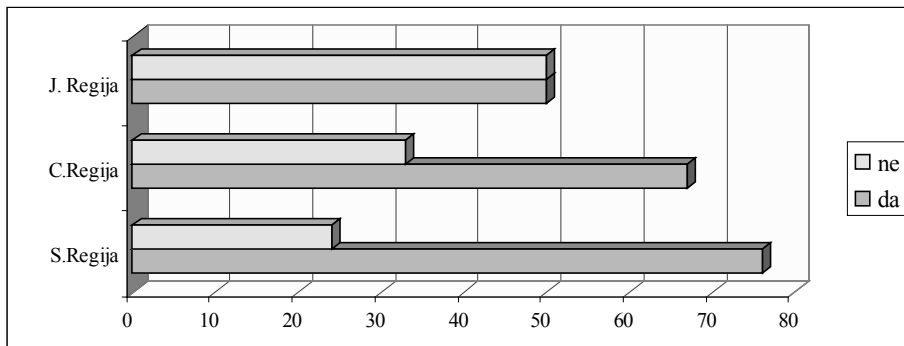
Nije ostvarena saradnja sa lokalnim mobilnim timovima za praćenje razvoja djece sa pop.

Grafikon br.5 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Većina nastavnika (njih 64.33%) tvrdi da je ostvarena saradnja škole sa mobilnim timovima lokalne zajednice za praćenje razvoja djece sa pop.
- Nastavnici, njih 35.67% tvrdi suprotno.

Grafikon br.6 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 76%, Centralne regije 67% i Južne regije 50%, tvrde da je ostvarena saradnja sa lokalnim mobilnim timovima za praćenje razvoja djece sa pop.
- Nastavnici Sjeverne regije 24%, Centralne regije 33% i Južne regije 50% zauzelo je negativan stav.

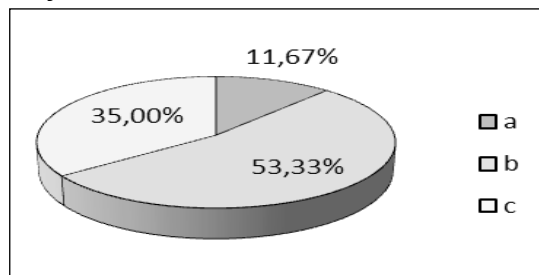
Diskusija:

- **H₂**: Postoji statistički značajna povezanost i saradnja između nastavnika i lokalnih mobilnih timova za praćenje razvoja djece sa pop (64,33%), što **što opovrgava** datu **hipotezu**
- Ipak ovako oprečni stavovi dovode u dilemu da se razmisli, da li su nastavnici, jedan dio njih neobaviješteni od strane uprave škole o saradnji sa mobilnim timovima ili nemaju u svom odjeljenju djecu sa pop, pa ih taj podatak nije interesovao.
- Zадaci mobilnih timova za inkluzivno obrazovanje: donosi planove i programe; koordinira sa učiteljima, direktorom i saradnicima; prati rad timova za izradu IROP-a; donošenje IROP-a na Pedagoškom kolegijumu i informisanje stručnih organa; nabavka stručne literature i opreme. Kao povratnu informaciju školama o rezultatima istraživanja može se sugerisati da otklone propuste.

Tvrđnja br. 4

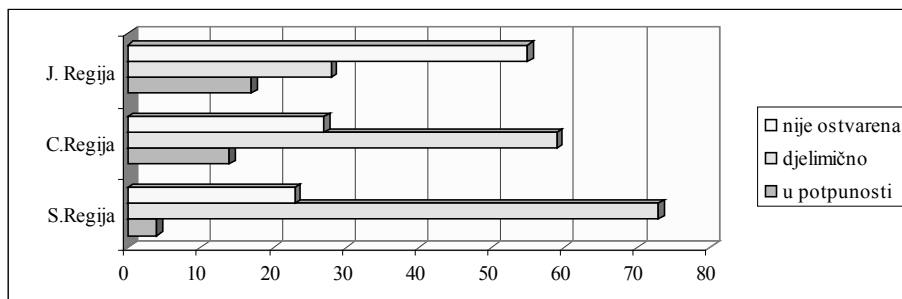
Nije ostvarena pomoć mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje razvoja djece sa pop.

Grafikon br.7 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Nastavnici (njih 11.67%) tvrde da je u potpunosti ostvarena pomoć mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje razvoja djece sa pop.
- Nastavnici njih (53.33%) je zauzelo stav da je pomoć mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje djece sa pop djelimično ostvarena.
- Nastavnici (njih 35%) tvrde da pomoć nije ostvarena.

Grafikon br.8 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 4%, Centralne regije 14% i Južne regije 17%, tvrde da je u potpunosti ostvarena pomoć mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje razvoja djece sa pop .
- Nastavnici Sjeverne regije 73%, Centralne regije 59% i Južne regije 28%, tvrde da je djelimično ostvarena pomoć mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje razvoja djece sa pop .
- Nastavnici Sjeverne regije 23%, Centralne regije 27% i Južne regije 55% zauzelo je negativan stav.

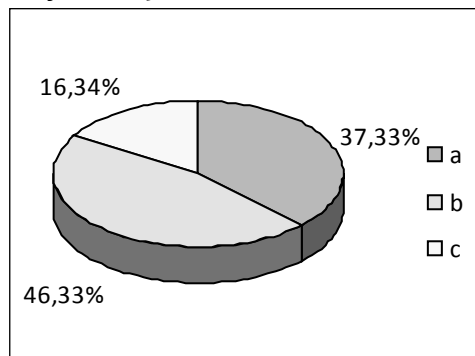
Diskusija:

- H2-1 Postoji statistički značajna povezanost između nastavnika i lokalnih mobilnih timova Djelimično je ostvarena pomoć (53,33%) mobilnih timova lokalne samouprave za praćenje razvoja djece sa pop, u potpunosti (11,67 %) što na neki način opovrgava datu hipotezu. Ali se mora uzeti u obzir i visok procenat negativnih stavova nastavnika (35 %).
- Sveobuhvatno, adekvatno i pristupačno uključivanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u školski sistem, uz podršku i saradnju lokalne zajednice i resornog ministarstva, koji će zajedno inicirati uspostavljanje što kvalitetnijih uslova za izvođenje nastavno-obrazovnog procesa u osnovnom obrazovanju. Njihova svrha je da primjenjujući međunarodne standarde, obezbijedi i podstiče kvalitetan i svestran razvoj sopstvenih resursa, kako bi djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, koliko je to moguće, bilo obezbijeđeno obrazovanje na lokalnom nivou.
- Dobro organizovana i koordinirana služba mobilnih timova različitog profila, potrebni stručnjaci treba da su školi dostupni.

Tvrđnja br. 5

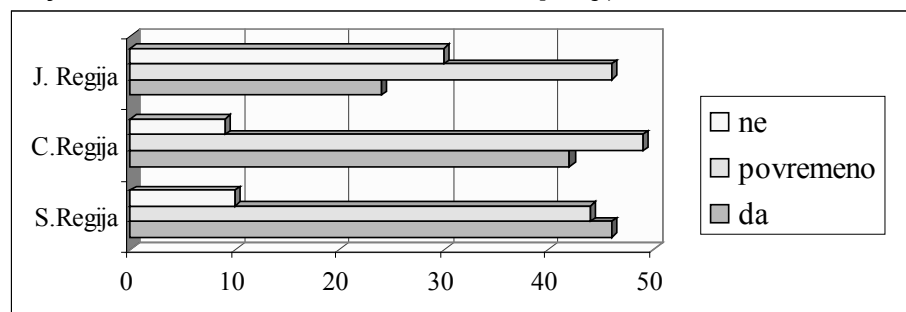
Nema povratne informacije o ishodima rada lokalnom timu za praćenje razvoja djece sa pop i upravi škole

Grafikon br.9 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Iz podataka se vidi da nastavnici (njih 46.33%), šalje povratne informacije o ishodima svog rada lokalnom timu za praćenje razvoja djece sa pop i upravi škole.
- Stavovi nastavnika (njih 37.33%) govore da to čini povremeno.
- Negativnih stavova nastavnika bilo je 16.34%.

Grafikon br.10 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 46%, Centralne regije 42% i Južne regije 24%, šalju povratne informacije o ishodima svog rada lokalnom timu za praćenje razvoja djece sa pop i upravi škole, dok stavovi nastavnika Sjeverna regija 44%, Centralna regija 49%, Južna regija 46% da to čine povremeno.
- Nastavnici Sjeverne regije 10%, Centralne regije 9% i Južne regije 30% zauzelo je negativan stav.

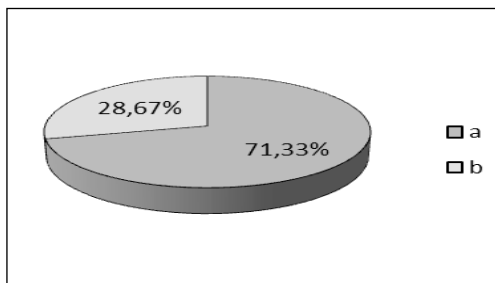
Diskusija:

- **H2-2** Postoji statistički značajna razlika između stavova nastavnika po regijama, hipoteza se **potvrđuje**.
- Slanje povratnih informacija bi trebalo da bude obavezno kako bi se imao uvid u postignuće djece tj. ishode učenja, i kako bi se vršile izmjene u kurikulumu, metodskom pristupu i oblicima rada da bi se eventualne greške ispravile i pospešio razvoj učenika sa pop.

Tvrđnja br. 6

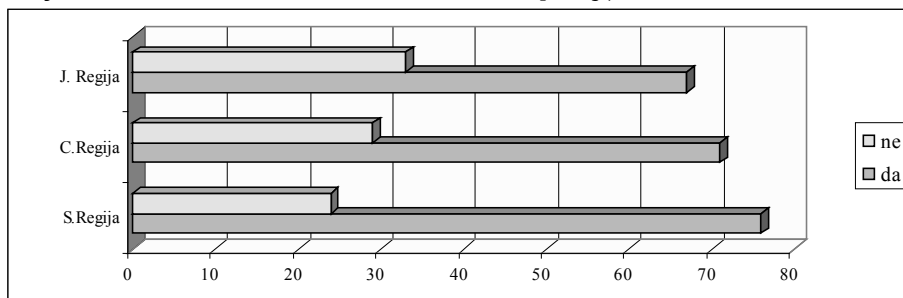
Nastavnici/ce rade IROP za svako dijete pojedinačno

Grafikon br. 11 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Iz iznijetih stavova (71.33%) može se zaključiti da se za djecu sa pop rade IROP-i, za svako dijete pojedinačno u zavisnosti od potrebe.
- Prilično visok procenat (28.67%) nastavnika ne radi IROP za dijete sa pop.

Grafikon br. 12 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 76%, Centralne regije 71% i Južne regije 67%, tvrde da se za djecu sa pop rade IROP, za svako dijete pojedinačno u zavisnosti od potrebe.
- Nastavnici Sjeverne regije 24%, Centralne regije 29% i Južne regije 33% zauzelo je negativan stav.

Diskusija:

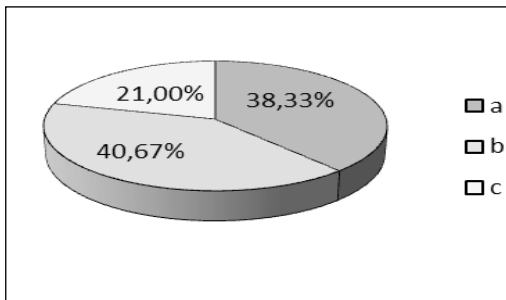
- **H3:** Ne postoji statistički značajna razlika između stavova nastavnika po regionima. Rade IROP za svako dijete pojedinačno u zavisnosti od potrebe, što **opovrgava** datu hipotezu.
- IROP je neophodan kako bi svako dijete dobilo pomoć prema svojim potrebama, što je dobra signalizacija za uspješnu uključenost svakog pojedinog djeteta.
- IROP sadrži oblike, nivoe, vrste i učestalost podrške djetetu u školi, ali i kod kuće, čime se afirmiše timski rad i uvažavaju kompetencije svih članova tima.
- Posebne planove za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama nije realno unaprijed uraditi jer ne bi bio prilagođen svakom pojedinom djetetu, na osnovu pretpostavljenih postignuća ili zaostajanja u radu. Zato je po-

trebno voditi se datim principima i takve planove raditi nakon nekog perioda (8,15, 30 dana), pa na osnovu dotadašnjih posmatranja raditi korektivne planove. Za početak su dovoljne smjernice i pokupljena saznanja iz vrtića za prvi razred, a za ostala dva razreda na osnovu postignuća iz prethodnih razreda.

Tvrđnja br. 7

IROP se ne radi za svaku komponentu iz različitih oblasti za svako dijete pojedinačno.

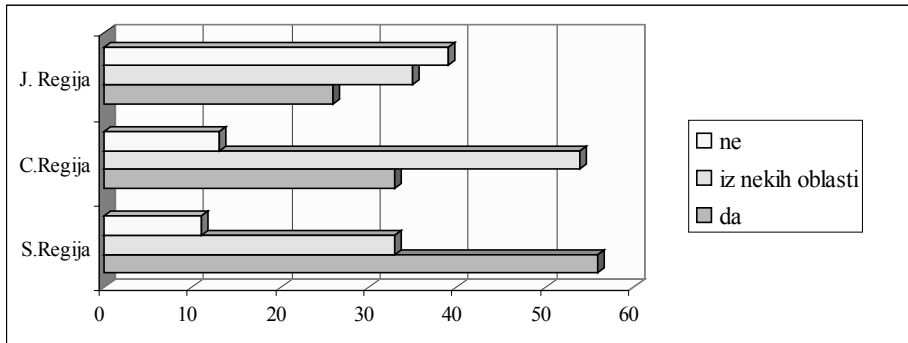
Grafikon br. 13 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Iz podataka se vidi da nastavnici (njih 38.33%) radi IROP za svaku komponentu iz različitih oblasti za svako dijete sa pop.
- Stavovi nastavnika (njih 40.67%) da radi IROP za svaku komponentu iz različitih oblasti za svako dijete sa pop.

- Nastavnici (njih 21%) zauzelo je negativan stav.

Grafikon br. 14 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Prema pokazateljima može se zaključiti da nastavnici Sjeverne regije 56 %, Centralne regije 33% i Južne regije 26% radi IROP za svaku komponentu iz različitih oblasti za svako dijete sa pop.
- Nastavnici Sjeverne regije 33 %, Centralne regije 54 % i Južne regije 35% radi IROP za svaku komponentu iz nekih oblasti za svako dijete sa pop.
- Nastavnici Sjeverne regije 11%, Centralne regije 13% i Južne regije 39% zauzelo je negativan stav.

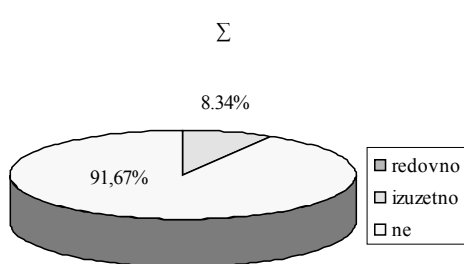
Diskusija:

- **H₃₋₁** Postoji statistički značajna razlika između stavova nastavnika po regionima Podaci govore da nijesu u potpunosti realizovani zahtjevi za uključivanje djece sa pop u redovnu školu, što **potvrđuje** hipotezu.
- U Sjevernoj regiji izrada IROP-a za svaku komponentu iz različitih oblasti za svako dijete pojedinačno najviše je našla primjenu, dok je to u Južnoj regiji još u početnim koracima.
- Škole treba da podstiču nastavnike i timove zadužene za praćenje razvoja djece sa pop kako bi se otklonili ovi nedostaci.
- Trenutni nivo obrazovnih postignuća (jake i slabe strane), lista onoga u čemu je dijete uspješno pomaže za pravljenje podrške, formiranje pozitivne slike o djetetu- svaki član tima treba da navede situacije u kojima je dijete uspješno, pomoć svima da shvate mogućnosti koje dijete posjeduje, a ne samo njegove potrebe;

Tvrđnja br. 8

U školama se ne rade obogaćeni i prošireni programi koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima-nadarenu djecu

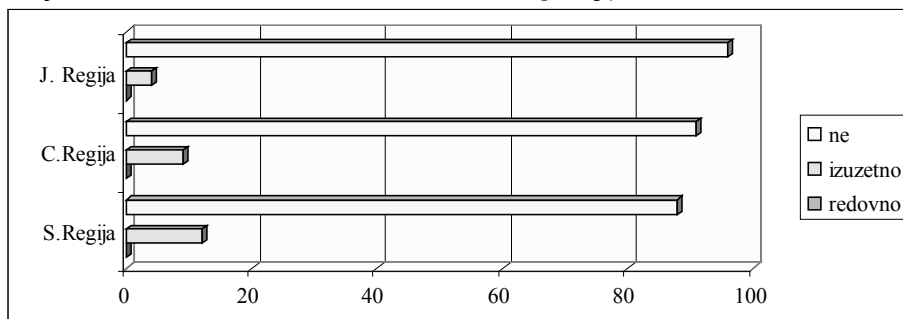
Grafikon br.15 Prikaz i analiza stavova nastavnika

- Iz podataka se vidi da nastavnici redovno ne rade obogaćene i proširene programe koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima.
- Nastavnici njih 9.6% izuzetno rade obogaćene i proširene programe koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima.

- Nastavnici, njih 90.4% zauzelo je negativan stav.

Grafikon br. 16 Prikaz i analiza stavova nastavnika po regijama

- Nastavnici Sjeverne regije 0 %, Centralne regije 0% i Južne regije 0% ne rade redovno obogaćeni i prošireni program koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima-nadarenu djecu.
- Nastavnici Sjeverne regije 12 %, Centralne regije 9% i Južne regije 4% radi u izuzetnim slučajevima obogaćeni i prošireni program koji se primjenjuje za učenike sa izuzetnim sposobnostima-nadarenu djecu.
- Nastavnici Sjeverne regije 88 %, Centralne regije 91% i Južne regije 96% zauzelo je negativan stav.

Diskusija

- **H3-2:** Ne postoji statistički značajna razlika između stavova nastavnika po regijama. Obogaćeni i prošireni programi koji se primjenjuju za učenike sa izuzetnim sposobnostima-nadarenu djecu, se ne rade u školama, što **potvrđuje** datu hipotezu.
- Stavovi nastavnika sigurno proističu iz onog ko u odjeljenju ima nadareno dijete.
- Podržavanje djetetovih jakih strana, sposobnosti i talenata daje uvid u ono što dijete može učiniti u određenim područjima vještina.

ZAKLJUČAK

U svakoj školi na početku godine treba da se formira tim za praćenje postignuća djece i njihovog uključivanja. Tim treba da u svakoj situaciji bude prisutan (roditelji, stručna pedagoško-psihološka služba škole, lokalna samouprava, odnosno njena komisija, logopedi, saradnici iz Centra za socijalni rad i brigu o djeci i medicinski stručnjaci), kako bi programski ciljevi bili na najadekvatniji način prezentovani i prilagođeni djeci za usvajanje

Mobilni tim - Mobilni timovi postavljaju plan podrške za dijete, po kojima sporovode sve planirane aktivnosti s djetetom i roditeljima. Konsultacije i kadrovsku podršku dobija od nadležnog resursnog centra. Prati i evaluira djetetovo postignuće u početku rada na mjesečnom, a nakon toga na polugodišnjem nivou. Evaluativne podatke šalje nadležnom resursnom centru koji je dužan da posjeti, na godišnjem nivou minimum jednom (a po potrebi više puta), zajedno s djetetom i roditeljima u cilju utvrđivanja razvojnog nivoa djeteta i kontrole metodologije rada s djetetom i roditeljima. Mobilni tim kompletne podatke o djetetu dostavlja Komisiji za usmjeravanje djeteta, i tamo gdje je potrebno, svoje aktivnosti realizuju na svim obrazovno-vaspitnim nivoima.

Stručna služba podrške je tim stručnjaka koji pruža svu potrebnu podršku školi u edukaciji djece s posebnim obrazovnim potrebama

Podrška treba da bude u stručnoj pomoći nastavniku pri izradi individualnog pristupa i prilagođenog programa za pojedinog učenika, didaktičko-metodičkoj podršci poučavanju, u savjetodavnoj pomoći kako u obrazovnom tako i u vaspitnom i socijalizacijskom području.

Stručni tim treba da kontinuirano djeluje putem supervizije na podizanje profesionalne kompetentnosti nastavnika. Pomoć tima je i u procesu posmatranja kako bi posmatranje na vrijeme započelo i bilo što kvalitetnije.

Organizuje radionice u školama za izradu individualnih programa, vrednovanja i ocjenjivanja, motivacije za školsko učenje i sl.

Saradnja sa roditeljima je takođe česti problem prilikom edukativnog uključivanja, pa stručnjak mobilnog tima pruža podršku i na tom planu.

Ovim se osigurava kvalitetan i maksimalno produktivan rad u području edukativnog uključivanja. Njime se povećava osposobljenost nastavnika za obrazovanje djece s posebnim obrazovnim potrebama.

Izrada i realizacija individualnog razvojno-obrazovnog programa(IROP-a) za učenika sa posebnim obrazovnim potrebama pretpostavlja individualizovani nastavni plan i program koji se radi sa postavljenim timovima i zacrta se kao razvojni dokument, koji će u daljem radu nastavnik mijenjati u skladu sa mogućnostima i potrebama učenika. Pri odabiru ciljeva, mora se voditi računa da oni budu usklađeni sa zvaničnim nastavnim programom, modifikuju se da bi se individualizovani plan mogao uklopiti u plan rada.

Cilj individualnog razvojnog obrazovnog plana jeste postizanje optimalnog uključivanja djeteta u redovan obrazovno-vaspitni rad i njegovo osamostaljivanje u vršnjačkom kolektivu. Individualnim obrazovnim planom utvrđuje se prilagođen i obogaćen način obrazovanja i vaspitanja djeteta, a posebno: dnevni raspored aktivnosti, dnevni raspored rada sa licem koje mu pruža dodatnu podršku i raspored rada u posebnoj grupi u kojoj mu se pruža dodatna podrška, kao i učestalost podrške; ciljevi obrazovno-vaspitanog rada; posebne standarde postignuća i prilagođene standarde za pojedine ili za sve predmete sa obrazloženjem za odstupanje od posebnih standarda; individualni program po predmetima, odnosno sadržaje u predmetima koji se obrađuju u odjeljenju i radu sa dodatnom podrškom; individualizovan način rada vaspitača i nastavnika, odnosno individualizovan pristup prilagođen vrsti smetnje.

Postignuća djece i cjelokupni njihov razvoj treba da bude svakodnevno evidentiran kako bi se pravili ili redukovali programi pomoći i kako bi imali bolji uvid u njihovo napredovanje (šta znam, šta umijem, šta mogu, koja su moja interesovanja, kakva su moja postignuća u učenju). Bilježenje trenutnog nivoa sposobnosti omogućava da se izradi jasan profil djetetova trenutnog funkcionisanja, a na temelju takvog profila jasno se mogu utvrditi djetetove jake strane i potrebe. Evidencija je neophodna za dopunjavanje kurikluma kako bi dalji rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama išao uzlaznom putanjom.

Negativni ishodi su nastali ako izrada i realizacija IROP-a nije na adekvatan način implementirana u školama; zadovoljena je samo pisana forma; nema ismenih dokaza o praćenju i realizaciji; IROP-a; Nepotpuna uključenost djece sa pop u vvaspito obrazovni proces (frustracije, osujećene emocije , usporen razvoj i disharmonično struktuiran;

Tada treba pristupiti reviziji (modifikaciji) koja se vrši ako: dijete postigne planirane ciljeve prije očekivanog roka (tada tim određuje nove ciljeve); dese

promjene u životu njegove porodice (koje zahtijevaju usporavanje tempa) i kada neki od članova tima to predloži na osnovu uočenih promjena u ponašanju djeteta, uz argumentaciju.

LITERATURA

- Ćirović, D., (2008.): Model škola kao podrška razvoju inkluzivnog obrazovanja, Beograd
- Hrnjica, S., (1997.), Dete s posebnim potrebama u osnovnoj školi, Učiteljski fakultet, Beograd
- Hrnjica, S. i saradnici, (2004.), *Škola po mjeri djeteta*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, Beograd
- Klipert, H. (2001.), Kako uspješno učiti u timu, zbirka praktičnih primjera, Eduka, Zagreb
- Maksimović, A., i grupa priređivača, (2008.), Individualizacija nastave u svjetlu konteksta inkluzivnog obrazovanja, Beogradska otvorena škola, Beograd
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, (2008.), Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica,
- Šakotić N., Mešalić, Š., Hrnjica, S. (2009.). Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje u osnovnoj školi, ZZNS Podgorica
- Šakotić N., Inkluzija u Crnoj Gori- Učenici sa posebnim obrazovnim potrebama, www.hud.hr/w./učenici%20s%20poop.pdf

TEAMS FOR PREPARATION AND MONITORING OF IROP FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract

Education reform and inclusion of children with special educational needs are considered in addition to creating a reformed school curriculum and teaching in schools and forming teams to create IROP and their implementation aimed at children with special educational needs. Efficient team work and custom programming subject objectives have favorable effects not only for children but also for their parents as well as for all participants involved in the inclusive education model.

We have tried to work minimally used participants in the work team to monitor the development of chil-

dren with special educational needs and making IROP for their needs and that can be created in the future when school policy innovates some aspects include factors that are essential for creating educational process directed to children with special educational needs.

- The paper provides an overview and analysis of the problem, forming teams for the development and monitoring of IROP for children with special educational needs.
- The paper contains a brief theoretical stages related to the team, inclusive education, IROP and children with special educational needs ..
- Methodology refers to the problem, the objective tasks, hypotheses, methods, techniques, and sample surveys.
- Results and interpretation of data showing the attitudes of teachers in relation to the investigation of the problem.

In conclusion, our data are seeing this problem.

Keywords: team, inclusive education, IROP and children with special educational needs.

sen - children with special educational needs.

SOCIOLOGIJA

PARSONSOVA TEORIJA DRUŠTVENE STRUKTURE

Pregledni rad

UDK 316.35:316.324.2

Francuz Vedran

dipl. sociolog

Univerzitet u Banjoj Luci

Fakultet političkih nauka

Apstrakt: *Talcott Parsons je jedan od tvoraca moderne sociologije, a njegova teorija društva osnova je modernog funkcionalizma. Veliki je raspon tema i teorijskih pristupa kojima se bavio, te bi trebalo razlikovati nekolikotematskih cjelina u okvirima njegove opšte teorije društvenih sistema. Osnovni cilj Parsonsove teorije je stvaranje apstraktnih analitičkih koncepata koji će biti tako poredani da odražavaju bitne karakteristike svih ljudskih društava. U njegovim ranijim djelima glavna tačka analize bilo je djelovanje pojedinca iz kojeg se stvarao ukupni složeni mozaik ustroja društvenog sistema, dok u kasnijem periodu perspektiva je potpuno drugačija. Osnova analize je društvo kao cjelina, njegova struktura i principi njegova funkcioniranja, a posebno logika njegove adaptacijske promjene. Dakle, moglo bi se reći, uz ogradu da se radi o jednostavnoj frazi, da je u ranijim razdobljima polazna tačka bila bliska Weberovim stanovištima (akcijski pristup) a u novijem razdoblju Parsons se približava Durkheimovoj i Spencerovoj metodološkoj i teorijskoj poziciji. Glavna djela u ovom periodu bave se evolutivnom promjenom društvenih sistema*

UVOD

Talcott Parsons je bio predstavnik strukturalnog funkcionalizma i jedan od vodećih američkih sociologa dvadesetog vijeka. Većinu svog života radio je na univerzitetu Harvard, od 1927 do 1973. Parsons je htio razraditi totalnu teoriju društva a i prvi je upoznao radove Maksa Vebera sa američkom publikom. Razvio je opštu teoriju za studij društva pod imenom teorija akcije, zasnovanu na

metodološkim principima voluntarizma i epistemološkom principu analitičkog realizma. Teorija je za cilj imala da ustanovi ravnotežu između dve glavne metodološke tradicije utilitarističko-pozitivističke i hermeneutičko-idealističke. To je za njega bio voluntarizam. Osim teorije društva Parsons je predstavio i teoriju društvenog razvoja sa konkretnim opisima toka društvene istorije. Pisao je dosta o radu Emila Durkheima i Vilfreda Pareta. Umro je 08. maja 1979. godine u Minhen. . Parsons nastoji da se funkcioniranje društvenog sistema ne vidi kao puki odraz statički postavljenih društvenih varijabli. Društva treba gledati kao polje dinamičkih promjena i neprestanih tokova društvene mjene, kao sisteme, trajne konstalacije odnosa elemenata u promjenjivoj okolini. Šema društvenih sistema kao podvrste sistema ljudskog djelovanja, posebno funkcioniranje i promjena društva, glavni su predmet analize. U ovom radu dotaknućemo se i jednog od najvažnijih aspekata rada Talkota Parsonsa i njegove funkcionalne teorije, AGIL šeme. On je AGIL šemu koristio u obradi mnogih sistema i segmenata stvarnosti a mi ćemo se u ovom radu fokusirati na društveni sistem i društvo kao sistem. Pored njegove Grand teorije njegova najveća zaostavština je AGIL šema.

Parsonsov pojam društva

Društvo definišemo kao onaj tip društvenog sistema kojem je svojstven najviši stepen samodovoljnosti u odnosu na njegovo okruženje, uključujući i druge društvene sisteme. Međutim, potpuna samodovoljnost bila bi nespojiva sa statusom društva kao podsistema djelatnosti. Svako društvo zavisi od svog prođuženja kao sistema koji počiva na inputima koje dobija kroz razmjene sa svojim sistemima okruženja. Samodovoljnost u odnosu na okruženja, u tom smislu, znači stabilnost odnosa međusobne razmjene i sposobnost da se međusobne kontrolišu u interesu društvenog funkcionisanja. Takva kontrola može varirati od sposobnosti da se spriječi svako remećenje ili da se sa njim "izađe na kraj", pa do sposobnosti da se odnosi u okruženju uobliče na poželjan način. Fizičko okruženje ima za društvo prilagođavajući značaj utoliko što je neposredni izvor fizičkih izvora resursa koje društvo može koristiti preko svojih tehnoloških i privrednih mehanizama proizvodnje. Raspored pristupa fizičkim izvorima / resursima, u cilju povezivanja sa podjelom rada kroz ekološku stranu društva, zahteva određenu teritorijalnu raspodelu stambenih lokacija i privrednih interesa među različitim podgrupama stanovništva.

Drugi izvor značaja fizičkog okruženja za društva, usled značaja fizičke sile kao prevencije neželjene delatnosti je to što efikasno ostvarenje društvenih ciljeva iziskuje kontrolu delatnosti u okviru date teritorije. Stoga, postoje dva konteksta društvene samodovoljnosti koji se odnose, svaki pojedinačno, na privredno i političko funkcionisanje u odnosu na, fizičko okruženje, kroz tehnologiju i kroz organizovanu upotrebu sile u funkcijama vojske i policije. Treći kontekst društvene samodovoljnosti tiče se ličnosti pojedinačnih članova u posebnom obliku međusobnog prođivanja sa datim organizmima. Taj organizam

nadovezuje se neposredno na teritorijalni kompleks preko značaja fizičke lokacije delatnosti. Međutim, njegova glavna veza sa društvenim sistemom obuhvata i ličnost: ova primarna zona međusobnog prožimanja tiče se statusa članstva. Društvo može biti samodovoljno samo u mjeri u kojoj je uopšte sposobno da „računa na“ ponašanje svojih članova koje „doprinosi“ na odgovarajući način društvenom funkcionisanju. Ništa više nego što je to slučaj sa drugim međusobnim razmjenama koje spadaju u samodovoljnost, nije potrebno ni da ova integracija između ličnosti i društva bude apsolutna. Pa ipak, ne možemo govoriti o jednom društvu kao o samodovoljnom ako je ubedljiva većina njegovih članova radikalno „otuđena“. Po Parsonsu, postoji najopštiji i sveobuhvatni sistem delanja na koji se primjenjuje AGIL šema i on se sastoji od ponašajućeg organizma koji vrši funkciju adaptacije, sistema ličnosti koji ispunjava funkciju postizanja cilja, društvenog sistema koji vrši funkciju integracije i kulturnog sistema koji obezbeđuje funkciju latentnosti. Pojam društvenog sistema obuhvata sve vrste zajednica. **Društvo** je specifičan i posebno značajan društveni sistem u okviru kojeg njegovi članovi mogu da ostvare svoje pojedinačne i zajedničke potrebe. Kao i u svakom Parsonsovom sistemu, i u društvu postoje 4 strukture ili podsistema u zavisnosti od toga koje funkcije obavljaju:

- **Privreda** – funkcija adaptacije (A)
- **Politički sistem** – funkcija postizanja cilja (G)
- **Društvena zajednica** – funkcija integracije (I)
- **Starateljski poredak** – funkcija latentnosti (L)

Privreda je društveni podsistem koji za društvo obavlja funkciju adaptacije okruženju. Preduzetnici, radnici i menadžeri moraju da se adaptiraju na svoje okruženje ali isto tako i da prilagode okruženje potrebama društva. Primjera radi, sve vodeće zemlje će se jednog dana morati preorijentisati sa nafte na drugu vrstu goriva jer će nafta ubrzo biti potpuno iscrpljena. Ako međutim u jednom društvu postoji manjak određene robe ili materijala, društvo mora da ili uveze ili uzgaja taj proizvod.

Politički sistem vrši funkciju postizanja cilja tako što osmišljava i realizuje društvene ciljeve i mobilize ljudstvo i resurse koji su neophodni za ispunjavanje tih ciljeva. Za primjer ćemo uzeti svemirsku trku između SAD-a i SSSR-a za vrijeme Hladnog rata. Nakon što je predsjednik Kenedi uvidio da Sovjetski savez ima veliku prednost u svemirskoj tehnologiji izvršena je mobilizacija resursa i veliko angažovanje s ciljem istraživanja svemira od strane NASA-e. Rezultat toga je bilo slijetanje Apola 11 na površinu Mjeseca. SAD su i danas jedina zemlja koja je uspješno slijetila ljudsku postavu na Mjesec. **Društvena zajednica** vrši funkciju integracije tako što koordinira različite dijelove društva i ona obezbeđuje lojalnost prema socijalnom kolektivu. Društvena zajednica počiva na institucionalizovanom skupu vrijednosti i normi. Zakoni koji se odnose na određene sisteme unutar društva poput privrede ili politike treba da obezbjeđe da ti sistemi pravilno funkcionišu i da su dobro povezani.

Starateljski poredak prenosi kulturu na pojedince te tako vrši funkciju održavanja obrasca. Starateljski poredak se brine o internalizaciji kulture i socijalizaciji u kojima se norme i vrijednosti prenose na pojedince. Ovi procesi se vrše u porodici gdje tu funkciju obavljaju roditelji i u školi gdje tu ulogu vrše nastavnici. U modernim društvima vrijednosni sistemi se generalizuju te se tako moral, religija, umjetnost i nauka osamostaljuju.

FUNKCIONALNI IMPERATIVI I STRUKTURA DRUŠTVENOG SISTEMA

Ako društva posmatramo kao sisteme, oni su dijelovi opštijeg sistema akcije, no ujedno i sami podijeljeni na podsisteme koji omogućavaju njihovo djelovanje. S stanovišta akcije sistemi se pojavljuju kao različiti nivoi uticaja na smjer i druge karakteristike akcije, a s gledišta analize sistema, svaki od nivoa samostalan je sistem kojem sistemi nižeg nivoa zadovoljavaju imperATIVE funkcioniranja (sup-sistemi). Svaki društveni sistem mora zadovoljavati određenim osnovnim zahtjevima da bi zadovoljio potrebe, da bi sačuvao svoje performanse u promjenljivoj okolini. Te zahtjeve (istodobno su i uslovi) naziva funkcionalnim imperativima odnosno funkcionalnim preduslovima, te ih svrstava u četiri grupe:

1. *Adaptacija (A)* – (adaptation) svako društvo mora zadovoljiti fizičke zahtjeve preživljavanja i to radi na račun okoline. U najširem smislu riječi glavni dio te funkcije su proizvodnja i raspodjela. Ovaj imperativ je nužan za postojanje nekog sistema. Ovaj imperativ se može zadovoljiti na različite načine, ovisno o stepenu na kojem je neko društvo: pljačkom, stočarstvom, trgovinom, proizvodnjom. U savremenom društvu funkcija adaptacije zahtijevati će diferenciranu mrežu mnogih aktivnosti – naučna istraživanja, industrijska proizvodnja, transport, brige za zaštitu okoline.. Primjer institucije: preduzeće –institucija nastala kao odgovor na zahtjev adaptacije društva prema okolini.
2. *Postizanje cilja (G)* – (goal attainment) svako društvo mora postići stav o zajedničkom i opštem cilju, te o prioritetu njihova rangiranja ako ih je više. Mora postojati mehanizam identifikacije, selekcije i odlučivanja o ciljevima. Primjer institucije: parlament.
3. *Integracija (I)* – (integration) svako društvo mora osigurati cjelovitost funkcioniranja svojih sastavnih dijelova povezujući ih u nesuprotnu cjelinu. Taj funkcionalni imperativ – integracija – služi zadržavanju odgovarajućih društvenih i emocionalnih odnosa između članova sistema, ili kako bi to Durkheim rekao – služi stvaranju i održavanju solidarnosti. Institucije čiji je zadatak rješavanje konflikata i «usmjerenje motivacije prema ispunjenju institucionalnih očekivanja» su sudovi, advokatura, arbitraže, mediji masovnih komunikacija kada upućuju na potrebu poštivanja pravnog poretka, zatvori, a u modernom društvu tu funkciju više od drugih podržava razvijeni pravni poredak.

4. *Održavanje obrasaca ponašanja (L)* – (latent pattern maintenance) svako društvo mora imati mehanizme pomoću kojih će održavati prihvaćene društvene vrijednosti, čije prihvaćanje navodi pojedince da se ponašaju u skladu s dodijeljenim društvenim ulogama i prihvate društvene vrijednosti uklapajući se u zajednicu. Održavanje obrazaca ponašanja obuhvata prvenstveno sve oblike internalizacije vrijednosnog sistema društva, te takav funkcionalni imperativ obuhvata različite tipove aktivnosti: kućno vaspitanje, vaspitanje u školama, idejno-političko obrazovanje. Suptilan mehanizam socijalizacije je osnova usvajanja kulturnih obrazaca koji čine osnovu sistema kulture i društvenih vrijednosti koje određuju ponašanje ljudi u institucijama preko uloga koje im društvo namjenjuje. Problem se javlja kod socijalizacije jedne jedinice. Reprezentativni primjeri institucija ove funkcije su škola, crkva i porodica.

POKRETAČKI I DRUŠTVENI SISTEMI

Smatramo da su „društveni sistemi sastavni djelovi širih pokretačkih sistema, pri čemu se njihov drugi sastavni deo kulturni sistemi, i organizmi ponašanja (behavioral organisms) : sva četiri su apstraktno određeni u odnosu na konkretno ponašanje u društvenoj interakciji. Ova tri pokretačka podsistema, sa izuzetkom društvenog sistema, tretiramo kao sastavne delove njegovog okruženja. Takva upotreba je donekle neuobičajna, posebnom u slučaju ličnosti i pojedinaca. Na drugom mestu takvo shvatanje je zasnovano u cjelosti ali da bi se razumelo ono što sledi bitno je imati na umu da ni društveni sistemi ni sistemi ličnosti ovde nisu shvaćeni kao konkretne cjeline / entiteti.

Ovo razlikovanje između četiri navedena pokretačka podsistema je funkcionalno. Napravili smo razliku s obzirom na četiri primarne funkcije koje pripisujemo svim pokretačkim sistemima, tj. s obzirom na održavanje obrazca, integraciju, postizanje cilja i prilagođavanje. Primarni integrativni problem svakog pokretačkog sistema je koordinacija njegovih sastavnih delova, u prvom redu pojedinačnih ljudi, iako se za određene potrebe kolektiviteti/grupe mogu tretirati kao nosioci djelatnosti. Stoga, društvenom sistemu pripisujemo primarnost integrativne funkcije. Primarnost održavanja obrazca - i kreativne promene obrasca – pripisujemo kulturnom sistemu. Dok su društveni sistemi organizovani prvenstveno u odnosu na artikulaciju društvenih odnosa, kulturni sistemi organizuju se oko osobina izvesnih kompleksa simboličnih značenja - oko kodova pomoću kojih se struktuiraju, posebnih skupova simbola kojima se koriste, i uslova njihove upotrebe, održavanja, i promjene kao dijelova pokretačkih sistema.

Primarnost postizanja cilja pripisujemo pojedinačnoj ličnosti. Sistem ličnosti je primarni *posrednik* pokretačkih procesa, a time i primjene kulturnih principa i zahtjeva. Na ravni nagrade u motivacionom smislu, optimizacija zadovoljenja ili satisfakcije za ličnosti predstavlja primarni cilj djelatnosti. Pona-

šajući organizam (bihevioral organism) shvaćen je kao jedan adaptivni podsistem, mjesto primarnih ljudskih sposobnosti koje leži u osnovi svih ostalih sistema. On otelovljuje skup uslova na koje se djelatnost mora prilagoditi i čini primarni mehanizam međuodnosa sa fizičkim okruženjem, posebno preko inputa i prerade informacije kroz centralni nervni sistem i preko motornih aktivnosti tokom savlađivanja potreba što ih nameće fizičko okruženje. Ovi odnosi izloženi su na sistematičan način u Tabeli 1.

Postoje dva sistema stvarnosti koja su okruženje svakoj djelatnosti uopšte a ne sastavni činioци delatnosti u našem analitičkom smislu. Prvi je **fizičko okruženje** i obuhvata ne samo pojave koje se mogu razumeti u okviru fizike i hemije, već i svet živih organizama u meri u kojoj ovi nisu integrirani u delatne sisteme. Drugi, koji je prema našoj zamisli nezavisan od fizičkog okruženja kao i od delatnih sistema kao takvih ćemo nazvati **konačna stvarnost** (ultimate reality), u smislu izvedenom iz filozofske tradicije. On se odnosi na ono što je Veber nazvao „problem značenja“ kod ljudske djelatnosti i posredovan je u samu djelatnost pre svega preko strukturisanja značćih orijentacija u kulturnim sistemima, što uključuje saznajne / kognitivne „odgovore“, ali se ne svodi na njih . Analizirajući međuodnos između četiri gornja delatna podsistema - i između ovih sistema i delatnih okruženja - presudno je značajno imati na umu pojavu **međusobnog prožimanja**. Možda najpoznatiji slučaj međusobnog prožimanja:

Tabela 1.

Delatnost	Primarne funkcije
Podsystem	
Društveni	Integracija
Kulturni	Održavanje obrazaca
Ličnost	Postizanje cilja
Ponašajući organizmi	Prilagođavanje

Gornja tabela predstavlja najjednostavniji šematski prikaz primarnih podsistema i njihovih funkcionalnih referenci potrebnih za **Opšti delatni sistem**, pri čemu je društveni sistem samo jedan od četiri primarna podsistema, koji se koncentrisao oko integrativne funkcije. Usvojeni sadržaj iskustva, organizovan i smešten u sistem pamćenja organizma, predstavlja drugi takav primer, baš kao što je **to i institucionalizacija** normativnih komponenti kulturnih sistema kao konstitutivnih struktura društvenih sistema. Smatramo da granica između bilo koja dva pokretačka / sistema akcije nužno uključuje jednu "zonu" strukturisanih komponenti ili obrazaca prema kojima se moramo odnositi, teorijski kao prema nečemu što je zajedničko za oba sistema a ne jednostavno kao prema nečemu što je svojstveno samo jednom ili samo drugom od tih sistema. Na primer, neodrživo je reći da norme ponašanja izvedene iz društvenog iskustva, koje su ujedno i Frojd (u pojmu *Superega*) i Dirkem (u pojmu *kolektivnih*

predstava) tretirali kao dijelove pojedinačne ličnosti, moraju biti *ili to ili deo* društvenog sistema.

Upravo zahvaljujući pomenutim zonama međusobnog prožimanja procasi razmjene među različitim sistemima postaju mogući. Ovo posebno važi na ravni simboličnog značenja i opšte motivacije: U cilju "opštenja" na simboličan način, pojedinci moraju posedovati kulturom organizovane zajedničke kodove, kao što su jezički, koji su takođe integrisani u sisteme njihove društvene interakcije. Da bi obaveštenja smeštena u centralnom nervnom sistemu načinio upotrebljivim za ličnost, ponašajući organizam mora posedovati mehanizme za mobilizaciju i skladištenje koji, preko međusobnog prožimanja, vrše podređivanje motiva organizovanih na ravni ličnosti. Time, društvene sisteme shvatamo kao „otvorene“, u neprekidnoj razmeni inputa i outputa sa vlastitim okruženjima. Pored toga, u okviru naše zamisli oni su unutar sebe diferencirani na različite redove podkomponenti koje su takođe u neprekidnom procesu međusobne razmjene. Društveni su oni sistemi koji su sačinjeni od stanja i procesa društvene interakcije među pokretačkim jedinicama. Kad bi bilo moguće izvoditi svojstva interakcije iz svojstava pokretačkih jedinica, društveni sistemi predstavljali bi epifenomen, kao što tvrde mnoge od „individualističkih“ društvenih teorija. Naš stav je u oštroj nesaglasnosti: izveden je posebno iz Dirkemovog stava da je društvo – i drugi društveni sistemi – jedna „stvarnost“ *sui generis*.

Komponente društvenih sistema

Struktura društvenih sistema može se analizirati pomoću četiri tipa nezavisnih promjenljivih komponenti. Društveni sistemi su sačinjeni od stanja i procesa društvene interakcije među djelatnim jedinicama. Strukturu društvenog sistema čine 4 djelatne jedinice (čija interakcija sačinjava društveni sistem):

- **Uloge** – funkcija adaptacije
- **Kolektiviteti** – funkcija postizanja cilja
- **Norme** – funkcija integracije
- **Vrijednosti** – funkcija održavanja obrasca

Vrijednosti preuzimaju primat u funkcionisanju društvenih sistema usmjerenih na održavanje obrazaca, jer predstavljaju zamisli poželjnih tipova društvenih sistema koji regulišu pojavu angažovanja društvenih jedinica. Norme, koje deluju, pre svega, u cilju integracije društvenih sistema karakteristične su za posebne društvene funkcije i tipove društvene situacije. One ne obuhvataju samo vrijednosne komponente svojstvene odgovarajućim ravni u strukturi nekog društvenog sistema, već takođe i posebne oblike orijentacije za djelovanje pod funkcionalnim i situacionim uslovima datih kolektiviteta/grupa i uloga. Kolektiviteti su takav tip strukturnih komponenti kojima je svojstven primat postizanja cilja. Ako ostavimo po strani mnoge primjere grupnih sistema visoke fluidnosti, kao što je rulja, onda govorimo o kolektivitetu samo u slučaju kada su ispunjena dva specifična kriterijuma. Prvo, moraju postojati definitivni sta-

tusi članstva kako bi se mogla napraviti korisna razlika između članova i nečlanova uopšte, što predstavlja kriterijum koji zadovoljavaju slučajevi u rasponu od nuklearne porodice do političkih zajednica. Drugo, mora postojati neka diferencijacija među članovima u odnosu na njihove statuse i funkcije u okviru datog kolektiviteta, tako da se od nekih kategorija članstva može očekivati da čine nešto što se ne očekuje od drugih članova. Sa druge strane, ulogu, tj. onaj tip strukturne komponente kome je primarna funkcija prilagođavanja, shvatamo kao određenje klase pojedinaca koji su, preko uzajamnih očekivanja, uključeni u određeni kolektivitet. Dakle, uloge čine primarne zone međusobnog prožimanja između društvenog sistema i pojedinačne ličnosti. Međutim, uloga nikad nije posebno namenjena datom pojedincu. Otac je poseban svojoj deci svojim, očinstvom, ali je on otac s obzirom na strukturu uloga u datom društvu. Istovremeno, on učestvuje u različitim drugim okvirima međudejstva, obavljajući, na primer, profesionalnu ulogu.

Pomenuta stvarnost svojstvena društvenim sistemima može obuhvatiti i nezavisnu promenljivost svakog od tih tipova strukturnih komponenti u odnosu na druge. Opšti vrijednosni obrazac ne nudi, na primjer, legitimnost istim normama, kolektivitetima, ili ulogama pod svim ustavima. Na sličan način, mnoge norme regulišu djelatnost neodređenog broja kolektiviteta i uloga, ali samo u određenim sektorima njihove djelatnosti. Stoga kolektivitet uopšteno govoreći funkcioniše pod kontrolom velikog broja posebnih normi. On uvijek podrazumjeva pluralitet uloga, iako se skoro svaka veća kategorija uloge vrši u većem broju datih kolektiviteta. Ipak, društveni sistemi sastoje se od *kombinacija* ovih strukturnih komponenti. Posebne vrijednosti i norme moraju „upravljati“ kolektivitetima i ulogama, da bi se ovi institucionalizovali na jedan stabilan način pri čemu su same vrijednosti i norme institucionalizovani samo u stepenu u kojem ih "primenjuju" posebni kolektiviteti i uloge.

Društveni sistem nije isto što i društvo. Društvo je onaj društveni sistem kojem je Svojestven najviši stepen samodovoljnosti u odnosu na njegovo okruženje. Da bi društveni sistem postao društvo potrebno je:

- kontrola privrednih resursa kroz organizaciju proizvodnje
- autonomna politička kontrola teritorija
- lojalnost članstva (društvo je samodovoljno ukoliko može da računa na ponašanje svojih članova koje doprinosi društvenom funkcionisanju)
- kulturna legitimnost (ustanove moraju steći legitimnost pomoću vrijednosti koje članovi društva usvajaju).

ZAKLJUČAK

Parsonsovo shvaćanje društvenog funkcioniranja polazi od sljedećih tvrdnji: Društva su oblik socijalnog sistema. Svi socijalni sistemi imaju iste funkcionalne imperitive koje moraju ispuniti ako žele očuvati stabilnost i opstati. Te funkcije su adaptacija, utvrđenje ciljeva, održanje latentnih obrazaca, integracija.

Radi zadovoljenja tih funkcija društveni sistemi razvijaju različite podsisteme i institucije. Društva su sačinjena od različitih slojeva podsistema (religija, politika, ekonomija, obrazovanje) od kojih je svaki sačinjen od skupa institucija stvorenih za zadovoljenje određenog funkcionalnog imperativa. Institucije su skupovi relativno trajnih obrazaca ponašanja. Institucije su skupovi relativno trajnih obrazaca odnosa, relativno stabilnih normativnih zahtjeva izraženih u obliku vrijednosnih imperativa koji određuju ponašanje pojedinaca u različitim društvenim ulogama.

U radu je ukazano na važnost apstraktnog analitičkog okvira za razvijanje konceptualnih modela potrebnih za empirijsko istraživanje migracija. Činjenica migriranja ljudi detaljno je opisana i klasifikovana, iskušane su različite metode i pristupi od «tumačenja slučaja» do usporednog i inter/multi disciplinarnog pristupa, te brojne kvantitativne i kvalitativne tehnike, no sociologija migracija je i na kraju 20. vijeka ostala uveliko induktivna disciplina. Upravo induktivna narav istraživanja migracija ukazuje na logičku grešku metode koja traži istraživanje prije teorijske konceptualizacije.

Parsons je predstavio jednu veoma karakterističnu šemu opšteg društva koje se sastoji iz društvenih grupa, društvenih institucija i dr. Ono ima svoju strukturu, dinamiku, organizaciju. Kao i svaki drugi sistem, kod Parsonsa se i društvo provlači kroz njegovu AGIL šemu. Moguća kritika njegovog prikaza društva je ta da je Parsons najvjerovatnije izrazio američko društvo koje je doživjelo prosperitet i napredak nakon Drugog svjetskog rata.

LITERATURA

- Parsons, Talkot: *Društva*, Biblioteka August Cesarec, Zagreb, 1991.
- Kuvačić, Ivan: *Funkcionalizam u sociologiji*, Naprijed, Zagreb, 1991.
- Ricer, Džordž: *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Parsons, Talkot: *Društveni sistemi i drugi ogleđi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Beograd, 2009.
- Parson, Talkot; Šils, Edvard; Negel, Kaspar; Pits, Džes : *Teorije o društvu I i II*, Vuk Karadžić, Beograd, 1969

Internet

- www.wikipedia.com (Talkot Parsons – biografija)

PARSONS' THEORY OF SOCIAL STRUCTURE

Abstract

Talcott Parsons was one of the creators of modern sociology, and his theory of society is the basis of modern functionalism. There is a large range of topics and theoretical approaches that deal and should very several theme a whole in terms of his general theory of social systems. The main objective of Parsons' theory is the creation of abstract analytical concepts that will be sorted so that they reflect the essential characteristics of all human societies. In his earlier works the main point of the analysis was a function of the individual from which created the overall complex mosaic structure of the social system, while in the later period perspective is completely different. the basis of the analysis is society as a whole, its structure and principles of its functioning, in particular its adaptive logic changes. So, one might say, with the caveat that it is a simple phrase that uranium periods starting point was close to Weber's point of view (action approach) and in the recent period is approaching Durkheimovoj Parsons and Spencer's methodological and theoretical position. Main works in this period deal with the evolutionary change of social system

MEDIJI I KOMUNIKACIJE

UPOTREBA DRUŠTVENIH MEDIJA U FUNKCIJI TROŠKOVNE EFIKASNOSTI INTEGRISANIH MARKETINŠKIH KOMUNIKACIJA

Pregledni rad

UDK 321.019.5:[658.8:316.774]

mr Kristina Bobrek Macanović¹

Telekomunikacije RS a.d., Banja Luka

mr Vesna Novaković

Ministarstvo prosvjete i kulture u Vladi Republike Srpske, Banja Luka

Apstrakt: *Razvoj društvenih medija, koristeći kao platformu Internet, donio je neslućene promjene u integrisanim marketinškim komunikacijama. Prisustvo na društvenim medijima postalo je imperativ, kako za velika, tako i mala i srednja preduzeća, ali i za pojedince koji se bave bilo kojom djelatnošću. Svi ovi učesnici su i do sada na neki način komunicirali sa tržištem i koristili neki od elemenata integrisanih marketinških komunikacija, u većem ili manjem obimu, što je izazivalo nivo troškova u skladu sa njihovim mogućnostima. Međutim, upotreba društvenih medija je donijela izuzetne mogućnosti marketinškog komuniciranja sa aspekta troškovne efikasnosti. Cilj ovog rada je upravo da kroz studije slučaja dokazemo da upotreba društvenih medija u integrisanim marketinškim komunikacijama značajno utiče na na troškovnu efikasnost i mogućnost optimalnijeg korišćenja sve više ograničenih resursa.*

Ključne riječi: *Internet, društveni mediji, efikasnost, integrisane marketinške komunikacije*

o. UVOD

Preduzeća sve više razvijaju svijest o tome da je nastup na društvenim medijima neminovnost. Spoznali su činjenicu da tradicionalni mediji sve više gube na snazi, jer polako prestaje da važi pravilo emitovanja iz jednog izvora prema hiljadama korisnika, kao što je to slučaj kod tradicionalnih medija, a sve više počinje da važi pravilo emitovanja od pojedinca prema malim fragmentima tr-

¹ kbobrek@gmail.com

žišta, što je pravilo marketinga na društvenim medijima. (Kerpen, 2011). Tradicionalni mediji kao štampa, TV i radio su gurajući (push) mediji, jednosmjerna ulica gdje se informacije guraju od preduzeća prema korisniku, a Internet je primjer privlačćih (pull) medija, gdje su korisnici proaktivni u traženju poruke. (Chaffey D. Mayer R. i ostali, 2003). Jačinu ekonomskog potencijala društvenih medija pokazalo je i istraživanje njihovog značaja za mala i srednja preduzeća (Stankić R., Stankić M., 2012). gdje se posebno ističu njihove dvije karakteristike: mobilnost i vizuelno komuniciranje. Posebno je interesantna upotreba ovih medija kao alata Internet marketinga.

Marketing na društvenim medijima se definiše kao "proces kreiranja sadržaja koji privlači pažnju postojećih i potencijalnih korisnika i svojim kvalitetom ih podstiče da taj sadržaj dijele dalje kroz društvene medije" (Zarella, 2010, str.25). Istraživanje marketinga na društvenim medijima koje je rađeno teritoriju Republike Srbije (Šurjanović, 2012). pokazalo je 42,85% firmi koristi neki oblik marketinga na društvenim medijima, kao i da korisnici pokazuju vrlo visok nivo povjerenja u ovaj vid marketinga. Međutim, u nastojanju da se uključe u nove tokove, preduzeća često prave greške poput neplaniranog nastupa na društvenim medijima, rade to samo zato što su vidjeli da radi i konkurencija, a nisu sigurni kako i na koji način. Najčešća graška koja se javlja je kupovina fanova / pratilaca na društvenim medijima, jer preduzeća pogrešno vjeruju da će im veći broj fanova donijeti i bolje komunikacione i poslovne rezultate. Ova praksa je toliko prisutna da se agencije javno nude kupovinu fanova na društvenim medijima, sto je pokazalo istraživanje ABC Srbija (2012). Jedan od razloga ovakvog ponašanja je i nepostojanje dovoljnog broja zaposlenih koji su na pravi način obučeni za ovakve vidove marketinške komunikacije. Poslovi kao što su Social media manager (osoba koja kreira i sprovodi strategiju nastupa na društvenim medijima) ili Community manager (osoba koja operativno komunicira na društvenim medijima) kod nas ne postoje, ili postoje vrlo rijetko. Istraživanje upotrebe društvenih medija u preduzećima u Srbiji (Digital Safari, 2013). pokazalo je da čak 39,6 % preduzeće nemaju osobu unutar preduzeća koja upravlja njihovim društvenim medijima, a 31,9% imaju samo jednu osobu koja se time bavi pored nekog drugog posla. Takođe, efekti komunikacije na društvenim medijima se malo ili nedovoljno prate i vrednuju. Odnosno, nije dovoljno razvijena veza između ulaganja u komuniciranje na društvenim medijima i poslovnih rezultata koje ova vrsta komuniciranja donosi. Iako društveni mediji nude širok spektar mjerila za procjenu efikasnosti njihovog korišćenja, ova mjerila se malo ili nedovoljno koriste. Generalno, nastupu na društvenim medijima se pristupa nedovoljno planski i sistematski. Iz ovakve situacije proizilazi pitanje koliko je upotreba društvenih medija uopšte efikasna u marketingu i da li ona zaista doprinosi efikasnosti marketinškog komuniciranja.

1. EFIKASNOST INTEGRISANIH MARKETINŠKIH KOMUNIKACIJA

U ovom radu se bavimo efikanošću integrisanih marketinških komunikacija, i to efikasnošću kao rezultatom upotrebe društvenih medija. Da bismo defi-

nisali pojam efikasnosti integrisanih marketinških komunikacija, počećemo od samog pojma efikasnosti. Efikasnost se definiše kao djelotvornost, podobnost da se izazove određeni učinak, koeficijent odnosa između korisnog izlaza iz jednog sistema i ulaza u sistem koji uslovljava taj izlaz. (Kukoleča, 1986.)

Ekonomska efikasnost na izvjestan način, i na svakom nivou (od preduzeća, preko industrijske grane ili sektora do ekonomskog sistema kao cjeline) predstavlja sintetičku mjeru ili indikator uspješnosti rješavanja osnovnog ekonomskog problema uopšte: kako najracionalnije koristiti ograničene resurse – faktore proizvodnje sa kojima društvo, preduzeće ili pojedinačni potrošač raspolaže, odnosno, kako ih na najbolji mogući način alocirati na međusobno konkurentne aktivnosti i proizvode (Tatić, 2008, str.7)

Efikasnost je zahtjev da se u organizaciji ostvare postavljeni ciljevi uz najmanje korišćenje raspoloživih resursa, odnosno uz najviši nivo racionalnosti njihove upotrebe. (Radosavljević, Tomić, 2007, str.33) Važno je da se istakne razlika pojmova efikasnost i efektivnost., gdje se efikasnost definiše kao obavljanje posla na pravi način, a efektivnost kao bavljenje pravim poslom . (Todorović, Đuričin, Janošević, 1998).

Efikasnost marketing aktivnosti se uvijek mjeri odnosom inputa i outputa. Standardi efikasnosti akcentiraju troškove. (Milisavljević, 1998). Akcenat je na troškovima zbog toga što se komunikacioni i prodajni učinak teško može izmjeriti potpuno izolovano kao rezultat oglašavanja (Kotler, 2006). I prodajni i komunikacioni rezultat je pod uticajem raznih faktora kao što su: karakteristike proizvoda, cijena, dostupnost, aktivnosti konkurencije, itd. Stoga je, sa aspekta troškova, korištenje Interneta u aktivnostima oglašavanja izuzetno značajno zbog niskih cijena njegove upotrebe.

Upravo ovim aspektom Interneta, odnosno društvenih medija kao alata marketinškog komuniciranja, ćemo se dalje baviti u ovom radu.

2. MARKETING NA DRUŠTVENIM MEDIJIMA

Marketing na društvenim medijima se definiše kao "proces kreiranja sadržaja koji privlači pažnju postojećih i potencijalnih korisnika i svojim kvalitetom ih podstiče da taj sadržaj dijele dalje kroz društvene medije" (Zarella, 2010, str. 15) Tradicionalni mediji kao štampa, TV i radio su gurajući (push) mediji, jednosmjerna ulica gdje se informacije guraju od preduzeća prema korisniku, Web je primjer privlačćih (pull) medija, gdje su korisnici proaktivni u traženju poruke. (Chaffey D. Mayer R. i ostali, 2003.) Tradicionalni mediji, kao što su televizija, radio i novine, su nudili isključivo jednosmjernu komunikaciju, dok društveni mediji omogućavaju svima da objavljuju svoj sadržaj i da učestvuju u konverzijama na Internetu (Weber, 2009). Nove tehnologije omogućavaju svakome da jednostavno kreira, i što je još važnije, distribuira, svoj sadržaj. Oglašivači više ne moraju da plaćaju izdavačima velike sume novca za emitovanje njihovih poruka. Sada mogu da stvaraju svoj zanimljivi sadržaj oko kojeg će se gledaoci skupljati (Zarella, 2010).

Poseban oblik marketinga koji je karakterističan za društvene medije je viralni marketing. Termin „viralni” je usvojen iz medicinske nauke. „Viralni” je zbog karakteristika koje imaju biološki virusi, a to je da poprimaju epidemijske razmjere, da dosežu i „inficiraju” veliki broj ljudi u kratkom vremenu te da se repliciraju u eksponencijalnim razmjerama. (Hubijar, 2011) Kreator koncepta i naziva „viralni” marketing je Jeffrey F. Rayport, koji je 1996. godine uveo ovaj termin svojim člankom za biznis magazin *Fast Company*. Jedna od ranih definicija viralnog marketinga glasi da su to strategije koje ohrabriju pojedince da prosljede marketing poruke drugima čime se stvara potencijal za eksponencijalno širenje poruke (Wilson, 2000.) Viralni marketing se definiše i kao „bilo koja aktivnost kojom se ohrabruju pojedinci da prosljeđuju marketinšku poruku drugima, kreirajući tako potencijal za eksponencijalni rast njene izloženosti i njenog uticaja” (Hubijar, 2001, str.62) Viralni marketing je „Internetska verzija usmene predaje, e-mail poruke i druge marketinške sadržaje koji su toliko razni da ih klijenti žele prosljediti svojim prijateljima” (Kotler, 2006, str. 149) Kada je informacija prosljeđena od prijatelja, mnogo je veća vjerovatnoća da će ju primaoc pročitati. S obzirom da je suština društvenih medija u dijeljenju i često prosljeđivanju različitih sadržaja, oni imaju mnoge oblike viralne upotrebe. Oblici u kojima se iskazuje viralna upotreba društvenih medija su: statusi na Fejsbuku, obavještenja na Tviteru (tweets), tekstovi na blogovima, komentari na forumima, te dijeljenje različitih multimedijalnih sadržaja.

Koncept viralne upotrebe društvenih medija zapravo govori o broju pominjanja koje preduzeće dobija na blogovima i drugim društvenim medijima, a za koje nije direktno platila. Uspješne aktivnosti na društvenim medijima mogu da kreiraju dosta razgovora o preduzeću. (Zarella, 2010). Viralna upotreba društvenih medija se ogleda kroz poslovnu upotrebu tzv. sopstvenih i zasluženih medija, nasuprot upotrebi plaćenih medija. Kategorije sopstvenih, zasluženih i plaćenih medija uvela je preduzeće Nokia 2009.-te za svoje potrebe planiranja digitalnih medija. Sopstveni mediji su u vlasništvu organizacije (web sajt, kompanijski blog, Facebook ili Twitter nalog organizacije, i sl.) putem kojih preduzeće može da kreira viralnu kampanju, odnosno «zasadi virus» koji će se sam širiti među ciljnom publikom. Zasluženi mediji su informacije u medijima “kada vas neko drugi pominje i hvali”. (Varagić, 2012). U slučaju kada organizacija kreira u sklopu sopstvenih medija dovoljno interesantne sadržaje, tada se mnogo lakše dolazi do toga da različiti mediji prenose informacije o tim sadržajima.

Kroz sopstvene i zaslužene medije ogleda se viralna upotreba društvenih medija kada se marketinška informacija sama širi, tj. publika ju prenosi elektro-noskom formom usmene predaje. Nasuprot ovom su plaćeni mediji gdje preduzeće plaća plasiranje informacija, odnosno gdje se radi o klasičnom oglašavanju na Internetu. Viralni marketing je stvaranje medijskog prostora. Umjesto da kupujete medijski prostor koji je neko napravio (sekunde na TV-u, stranice u novinama), medijski prostor se stvara na licu mjesta. (Pavlović, 2011.) Osnovni cilj viralne upotrebe društvenih medija je pridobiti klijente da obavljaju marketinške aktivnosti umjesto vas. A upravo zbog svoje glavne karakteristike međusobne povezanosti ljudi na društvenim medijima, ovaj oblik marketinga je naj-

lakše primjenjiv na ovoj vrsti medija. Pa se kaže i da viralni marketing predstavlja marketinšku tehniku koja koristi već postojeće društvene veze kako bi povećala svijest kupaca o proizvodima putem samoreplicirajućih procesa sličnih širenju virusa. (Barringer, 2010).

Marketing na društvenim medijima ima svoje specifičnosti kada su u pitanju velika preduzeća, mala i srednja preduzeća ili pojedinci. Za svaku od ovih grupa, marketinške aktivnosti se na različite načine planiraju, realizuju i prate. Međutim, bez obzira da li se radi o velikim, srednjim ili malim preduzećima, ili pojedincima, marketinška komunikacija kroz društvene medije je podjednako značajna, i u današnjem poslovanju nezaobilazna.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U našem istraživanju smo koristili sljedeće metode:

1) Metod teorijske analize i sinteze

Osnovna pretpostavka za korištenje metode teorijske analize i sinteze jeste postojanje određenog obima naučnog saznanja o određenom problemu. Ova metoda posebno je značajna kod izbora problema i formulisanja predmeta istraživanja, kod formulisanja cilja i zadataka istraživanja, kod postavljanja hipoteza. Metodu teorijske analize i sinteze koristićemo i prilikom interpretacije rezultata istraživanja i izvođenja zaključaka. Metodom teorijske analize proučavaćemo relevantne pisane izvore koji su objavljeni i čiji su autori poznati i priznati naučnici. Ovaj metod bira se onda kada postoji dovoljan broj pisanih izvora u kojima se obrađuju problemi koji istraživaču mogu pomoći u elaboraciji vlastitog projekta ili pojedinim fazama istraživanja.

2) Metod indukcije

Metodom indukcije ćemo se koristiti kod donošenja zaključaka, nakon izvršenih analiza rezultata istraživanja. S obzirom da je ova metoda podrazumijeva da se «opšti sud, zakon ili princip može izvesti iz pojedinačnog ili više pojedinačnih slučajeva» (Kukić, 2006, str. 119), nakon analize pojedinačnih rezultata istraživanja, izvešćemo osnove principe kojima se mogu dovesti u vezu zavisna i nezavisna varijabla.

3) Komparativni metod

U našem istraživanju neophodno je primijeniti i komparativnu metodu. Komparativna metoda se koristi kao naučna metoda kada se upoređuju razne pojave, događaji, posebne skupine ljudi, itd. s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja

sličnosti i razlika. Konkretno u našem istraživanju poređićemo slučajeve (primjere) integrisanog marketinškog komuniciranja, sa i bez upotrebe društvenih medija u komunikacionom miksu.

Za istraživanje smo koristili tehniku studija slučaja, gdje smo analizirali slučajeve marketinškog komuniciranja sa i bez upotrebe društvenih medija, poređeci pri tome ukupne troškove i nivo ostvarenih ciljeva.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

Hipotezu u ovom radu smo definisali kako slijedi:

Hipoteza H1. Korišćenje društvenih medija pozitivno utiče na nivo troškova marketinškog komuniciranja.

Ova hipoteza će se dokazivati tehnikom studije slučaja gdje ćemo analizirati odnose realizovanih marketinških ciljeva i visine troškova integrisanih marketinških komunikacija, za primjere komunikacionog miksa sa i bez upotrebe društvenih medija.

Prva studija slučaja će obuhvatiti poređenje dva velika telekom operatora u Bosni i Hercegovini, BH Telekoma i m:tel-a. Vodeći se tvrdnjama o mjerenju efikasnosti oglašavanja, odnosno komunikacionom učinku (Kotler, 2007) pokazatelj efikasnosti će nam biti poređenje troškova oglašavanja i tržišnog učešća u toku 2010-te i 2011-te godine u ove dvije preduzeća. Kotler smatra da je «prodajni učinak oglašavanja teže mjeriti nego komunikacijski učinak...drugim riječima, udio izdataka za oglašavanje stvara udio oglašavanja koji stvara udio namjere i naklonosti potrošača, te na posljetku stvara udio na tržištu» (Kotler, 2007, str.659).

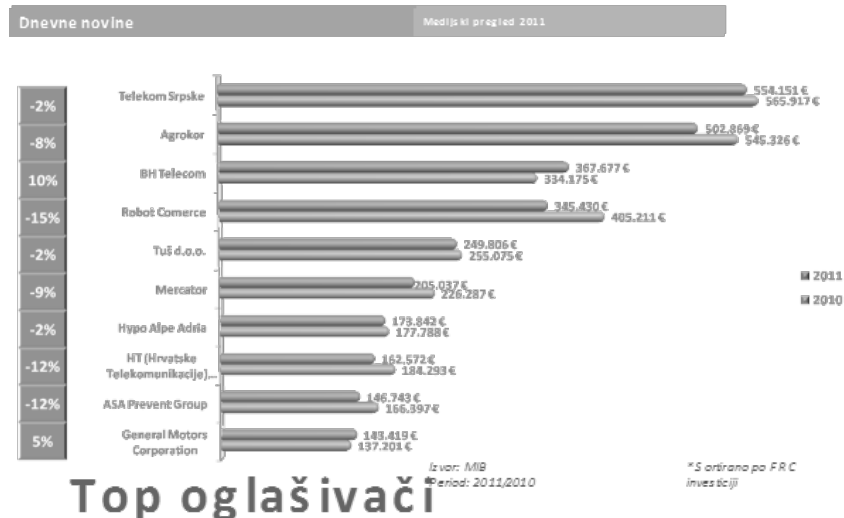
Tabela 1. Poređenje troškova i rezultata oglašavanja Mtela i BH Telecoma

	Oglašavanje u dnevnoj štampi EUR	Trošak DŠ 2010/2011	Oglašavanje u magazin-ima EUR	Trošak MAG 2010/2011	Tržišno učešće po broju pretpl. (%)	Kretanje TU 2010/2011	Broj FB fanova
Mtel 2010	565917	- 2 %	240468	- 25 %	43,34	- 0,41 %	119 923
Mtel 2011	554151		319649		42,93		
BH Tel 2010	334175	+ 10 %	198548	+ 32 %	44,60	- 1,15 %	14 217
BH Tel 2011	367677		261393		43,45		

Izvor: autor

U toku 2010.-te i 2011.-te obe ove preduzeća su bile izuzetno aktivne na Facebook-u kroz razne vrste marketinškog komuniciranja, kao i kroz direktno komuniciranje sa korisnicima. Takođe, ulagali su u oglašavanje u štampanim izdanjima, kao dio redovnih promotivnih aktivnosti. Iz podataka prikazanih u tabeli vidimo da je m:tel smanjio troškove oglašavanja u dnevnoj štampi, kao rezultat izuzetno brzog rasta dnevnih štampanih izdanja, koji u tom trenutku nisu mogli da daju pravu sliku o svojoj čitanosti i ciljnim grupama koje pokriva. Nasuprot tome BH Telekom je ove izdatke povećao za 10%. Ovo je vjerovatno rezultat činjenice da je Bh Telekom još uvijek državna firma i da se o troškovim oglašavanja ne odlučuje uvijek ne osnovu racionalnih faktora. Takođe, vidljivo je da je m:tel smanjio troškove oglašavanja u magazinima za 25%, dok je BH Telekom iznos ovih troškova povećao za 32%.

Slika 1. Pregled najvećih oglašivača u dnevnoj štampi u BiH, 2010 i 2011.

Telekom Srpske je oglašivač broj 1. u dnevnim novinama. Slijede Agrokor i BH Telekom. Među top 10 oglašivača, najveći rast je zabilježio BH Telekom (10%), dok je najveći pad zabilježio Robot Commerce (-15%)

Izvor: MiB, Medijski pregled 2010/2011.

Sa druge strane, kada pogledamo kretanje tržišnog učešća, vidimo da je m:tel smanjio svoje tržišno učešće za 0,41%, a BH Telekom za 1,15% (RAK, 2011). Naravno, smanjenje tržišnog učešća je uzrokovano mnogim faktorima, između ostalog i padom kupovne moći stanovništva i stagnacijom tržišta telekomunikacija u regionu. Međutim, vidimo da je m:tel, između ostalog i dobrim upravljenjem komunikacijama putem društvenih medija, uspio da ublaži ovaj pad. Ovo potvrđujemo činjenicom da je na kraju 2011.-te godine na zvanično Facebook profilu preduzeća m:tel imao 119 923 fana (u tom trenutku brend sa najvećim brojem fanova u BiH), a BH Telekom je imao 14217 fanova (Socialbakers, 2011).

Ova studija slučaja nam dokazuje da upotreba društvenih medija pozitivno utiče na ukupan nivo troškova marketinškog komuniciranja, sa aspekta ostvarivanja tržišnog učešća kao poslovnog cilja.

Druga studija slučaja će prikazati istu marketinšku promotivnu aktivnost, realizovanu kroz dvije različite vrste medija: dnevne novine i Facebook. M:tel je kreirao posebnu ponudu telefona za korisnike, koju oni mogu realizovati samo uz pokazivanje promotivnog vaučera na prodajnom mjestu. Donošenjem vaučera, korisnici bi ostvarili mogućnost da kupe telefon po povoljnijoj cijeni i uz Kombinuj tarifu dobiju i bonus od 1000 SMS poruka. Vaučer koji je prikana na slici insertovan je u Press RS (kao druge rangirane novine po čitanosti u tom trenutku u RS) i postavljen je na zvaničnu Facebook stranicu preduzeća, da bi sa ponudom bili upoznati i korisnici i nekorisnici društvenih mreža.

Slika 2. Primjer elektronskog vaučera za popust

Izvor: www.facebook.com/mtelbih

Uporedićemo troškove i efekte ove aktivnosti, kroz jedan drugi medij.

Tabela 2: Poređenje troškova i efekata iste kampanje na Facebook-u i u dnevnim novinama

MEDIJ	Troškovi jedne objave	Troškovi na mjesečnom nivou, okvirno*	Efekti kampanje (broj realizovanih vaučera na prodajnim mjestima)*
Facebook	Već od 0,01KM po kliku	2 000 KM	Korisnici su donijeli 30% više vaučera odštampanih sa Facebook-a, nego onih koje su uzeli iz novina
Press RS	1200 KM po stranici	15 000 KM	

Izvor: autor

* Apsolutni iznos troškova i realizovanih vaučera nije moguće navesti, jer se tretiraju kao poslovna tajna. Navedeni iznosi troškova zakupa promotivnog

prostora su oni koje ovi mediji nude svim klijentima za objavu promotivnih poruka

Iz tabele vidimo da je uz 7,5 puta niže troškove oglašavanja na Facebooku, ostvaren 30% veći prodajni efekat. Ovo je bilo moguće zahvaljujući boljoj mogućnosti segmentacije korisnika, odstustvu troškova štampe u slučaju elektronskog vaučera i većini promotivnih aktivnosti koje su urađene na vlastitoj Facebook stranici kompanije, bez zakupa drugih medija.

Ove dvije prikazane studije slučaja, jedna na nivou poređenja dvije preduzeća, a druga na nivou poređenja dva različita medija, jednako dokazuju značajan uticaj na troškove marketinškog komuniciranja kroz upotrebu društvenih medija.

Time smo potvrdili hipotezu da korišćenje društvenih medija pozitivno utiče na nivo troškova marketinškog komuniciranja.

5. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Kao osnovni cilj istraživanja postavili smo utvrđivanje koliko upotreba društvenih medija utiče na efikasnost integrisanih marketinških komunikacija, sa aspekta optimalnijeg upravljanja ukupnim troškovima komuniciranja. Troškovi kao input su izabrani nakon teorijske analize samog pojma efikasnosti, te kroz pregled definicija različitih autora o marketingu na društvenim medijima. Nakon izvršenog istraživanja, dokazali smo postavljenu hipotezu da korišćenje društvenih medija pozitivno utiče na nivo troškova marketinškog komuniciranja. Izvedeni zaključak nam otvara niz mogućnosti za njegovu primjenu u praksi, u svakodnevnom planiranju i realizaciji marketinških aktivnosti. Takođe nam otvara prostor za nova istraživanja u smislu još većih mogućnosti segmentacije, praćenja navika korisnika, načina na koji komuniciraju putem društvenih medija, kao i pronalaženja dodatnih mogućnosti za snižavanje ukupnih troškova marketinškog komuniciranja.

6. LITERATURA

- ABC Srbija, za Media Marketing, Kupovina fanova na Facebooku i pratilaca na Twitteru. Na sajtu <http://www.media-marketing.com/mediji/4548-kupovina-fanova-na-facebooku-i-pratilaca-na-twitteru.html>, očitano 04.06.2012.
- Barringer R., Ireland D. (2010.) Poduzetništvo, Prentice Hall, Boston
- Chaffey D. Mayer R., Johnston K., Ellis-Chadwick F., (2003.) Internet marketing, Prentice Hall, Edinburgh
- Hubijar A. (2011.) Marketing od ust do usta, Šahipašić, Sarajevo
- Kerpen D. (2011.) Likeable Social Media: How to Delight Your Customers

- Kotler Ph., Wong V., Saunders J., Armstrong G., (2006.) Osnove marketinga, Mate, Zagreb.
- Kotler Ph., Keller F. Upravljanje marketingom (2007.) Mate, Zagreb
- Kukoleča S. Organizaciono poslovni leksikon izraza, pojmova i metoda (1986.) Izdavačka organizacija
- Mareco Index Bosnia, MMO izvještaj 2011. (Marketing Media Overview) (2011.) Sarajevo
- Milisavljević M. (2010.) Strategijski marketing, Ekonomski fakultet, BeogradRad, Beograd
- Pavlović I. (2011.) Kratak vodič za korištenje Twitter-a, <http://www.istokpavlovic.com/blog/kratak-vodic-za-koriscenje-twittera-sta-znace-sve-one-tarabe-i-majmuni>, očitano 13.09.2012
- Šurjanović I. (2012.) Perspektive primene viralnog marketinga u prehrambenoj industriji Srbije, Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Subotica
- Tatić K. (2008.), Tržišne strukture i ekonomska efikasnost, Ekonomski fakultet u Sarajevu.
- Todorović J., Đuričin D., Janošević S., Strategijski menadžment, (1998.) Institut za tržišna istraživanja, Beograd.
- Varagić D. (2012.) Gemius Audience: U Srbiji 2012. dnevno 800 000 osoba posjećuje domaće Web sajtove, <http://www.draganvaragic.com/blog/page/2/>, očitano 10.10.2012.
- Weber, L. (2009). Marketing to the social web: How digital customer communities build your business. Hoboken, John Wiley & Sons., New York
- Wilson R.F. (2000.) The Six Simple Principle of Viral Marketing, E-commerce consultant, Boston
- Zarella D. (2010.) The socail media marketing book, O'Reilly, Sebastopol, Canada

SOCIAL MEDIA USAGE IN FUNCTION OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATION EFFICIENCY

Abstract

The development of the Internet as a platform for social media, has brought immense changes into integrated marketing communications. The presence on social media has become an imperative for both large companies and SMEs, but also for individual entrepreneurs. All of these participants have been so far in some way communicating with the market and have used some of the elements of integrated marketing communications, in greater or lesser extent, which caused the level of costs in accordance with

their opportunities. However, the use of social media has brought exceptional opportunities for marketing communications in terms of the cost efficiency. The aim of this paper is to prove through case studies that the use of social media in integrated marketing communications significantly affect the cost efficiency and the possibility of effective utilization of increasingly scarce resources.

Key words: Internet, social media, efficiency, integrated marketing communications

MEĐUNARODNI ODNOSI

УКРАЈИНСКА КРИЗА И ЊЕН УТИЦАЈ НА МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ

Прејледни раг

UDK 327:323(477)

Др Драган Радишић¹
Евројски дефендолоија ценџар
Бања Лука

Апстракт: Украјинска криза негвосмислено йоказује дирекћну умешаносћ Зайада (йрвасходно САД, а йошом и ЕУ) у унушрашње сћање и йриликe у овој земљи. Уйраво зашо да би сйречили улазак Украјине у царинску унију са Русијом, Белорусијом и Казахсћаном и да би враштили Украјину на йуш евројских инйејрација, био је орјанизован државни удар, одмах йосле којеја су лидери ЕУ йожурили да йошйишу са нелеййимним йредсћавницима йолийички део сйоразума о йридруживању са ЕУ. Збој раша који Украјина води йрошйив власћийшој народа - руске националносћи, осуђена је на раскол, хуманишарну и економску кайасйрофу. Комйлексносћ и сложеносћ ове кризе указује на шо да ће она йошрајати дужи йериод без обзира на йошйисано йримирје у Минску из фебруара ове йогине.

Кључне речи: Украјина, криза, Домбас, Русија, САД, ЕУ, НАТО.

УВОД

Украјина има површину 601.000 км² са 45.377 становника (2014). Граничи са Пољском, Чешком и Словачком, Мађарском, Румунијом, Молдавијом, Белорусијом и Русијом. Налази се у централном делу европског континента и многи је сматрају европском житницом, међутим поред пољопривреде Украјина је веома богата рудама, шимама, водама, уз веома богат биљни и животињски свет. Становници су претежно Украјинци (77 %), Руси (17%) и

¹ Аутор је Магистар политичких наука и Доктор наука одбране, безбедности и заштите.
e-mail: draganradisic@gmail.com

остали. Украјинска криза започела је пре нешто више од годину дана директним мешањем САД у унутрашње ствари ове земље и свргавањем легалног председника Украјине Јануковича. Криза је углавном срачуната на то да се Украјина одвоји од Русије и Евроазијског савеза, а са циљем њене дестабилизације, а потом окретања ка Западу, односно учлањењу у ЕУ а потом и у НАТО. Након државног удара у нарочито тешкој ситуацији се нашла руска национална мањина којој су угрожена основна људска права, право на матерњи - руски језик, националну културу, вероисповест и сл.

Украјинска криза и даље је у жижи светског интересовања унаточ мировном споразуму из Минска.²

Украјина се налази у срцу Европе, на веома важном геостратешком мјесту. Некада је била једна од најважнијих република бившег СССР-а са високо развијеном војном индустријом, пре свега у Харкову где су се налазили главни погони за склапање тенкова за потребе СССР-а, а у Запорожју се налазила фабрика млазних мотора.

Поседује веома велика природна богатства. Украјина је наиме једна велика житница, која би могла да храни половину Европе, јер поседује веома богату и плодну земљу, као и климу која погодује узгоју житарица у већем делу земље. Осим тога источни делови земље, данашњи Донбас који се налази у рукама проруских снага богат је најквалитетнијим угљем.

Нажалост, Украјина је данас (као последица кризе у којој се налази) на ивици банкрота. Њен јавни дуг износи 2015. године 94% бруто-националног производа (БДП), а њен спољни дуг 158 % БДП. Због девалвације украјинске валуте *гривне* и празне државне касе.³ Исто тако украјинска економија већ прилично угрожена огромном бирократијом и корупцијом, од прошлог априла је додатно оптерећена сукобом на истоку земље с проруским снагама у којем је до сада погинуло више од 6.000 људи, 15.000 рањено, а милиони су расељени. Иако је, како видимо, пред банкрутом и покушава да се спаси тражењем нових кредита на Западу, украјинска држава свакодневно троши 100 милиона гривни (6,3 милиона долара) за војну операцију у Донбасу. Укупно је на војни конфликт на истоку земље Кијев прошле године (2014) потрошио 5 милијарди долара.⁴ Трошкови за војску ће и даље расти јер је већ најављено да ће (2015. г) бити обављена делимична мобилизација, како би се заменили војници који су дуже време у зони "антитерористичке операције". Уз то, Порошенко не скрива да се повећава број војника који би требало да се супротставе евентуалном уласку руске регуларне ар-

² Споразум у Минску, потписан је почетком фебруара ове године између: Владимира Путина, Петра Порошенка, Ангеле Меркел и Франсоа Оланда.

³ Вечерње новости, 23.12.2014. год. Украјини је, да би избегла банкрот потребно да од ММФ -а прибави још око 15 милијарди долара, оцењује бонитентна агенција "Стандард анд Пурс". ЕУ и САД разматрају помоћ у износу од 12-15 милијарди долара за Украјину, изјавио је европски комесар за економију Пјер Москович, док је председник Европског савета Доналд Туск казао да "ситуација у Украјини захтева хитну акцију, не идуће године, јер би тада могло бити прекасно".

⁴ Вечерње новости, 23.12.2014. год. Председник Украјине Петар Порошенко тврди да се и пред свега, војни расходи неће смањивати јер се ради о решавању приоритетног питања.

мије на територију Украјине. Донедавни председник Врховне раде (скупштине) Александар Турчинов (секретар Савета за националну безбедност и одбрану, најавио је да ће 2015. мобилизација бити проведена у три етапе. Прва мобилизација ће бити 20. јануара, затим у априлу и трећа у јуну 2015. - објаснио је Турчинов. Наравно, за све ово је неопходно обезбедити материјална средства. Плус, око 400 милиона долара се планира само за куповину оружја. Вашингтон је најавио да ће Украјини дати војну помоћ од 350 милиона долара. Турчинов наводи да ће се за одбрану и безбедност земље трошити 5 % од БНД.⁵ Министар одбране Украјине Степан Полторак каже да ће војни трошкови за 2015. г износити 50 милијарди гривни односно 3,2 милијарде долара. Кад се томе додају и други расходи за војне структуре и војне наруџбине, трошкови које се односе на акцију Кијева у Донбасу би могли да достигну минималних 4,5 милијарди долара.⁶

Украјина је увек представљала штит који брани западне границе Русије, а њен географски положај, након распада Совјетског Савеза, постао је још важнији.

Због свега тога, Украјина Западу представља већ дуже време својеврстан циљ, који је готово једина препрека на путу ка Москви. Наравно, ни Руси не стоје скрштених руку, свесни су свега овога, али и искустава са простора бивше Југославије и усмериће све снаге да Украјина не падне на колена пред Западом, предвођеним САД и НАТО-ом.

Ако би Донбас пао, онда би и сама Русија била угрожена и откривена. Свесни тога, Русија се данас брани у Донбасу. Због свега овога, тешко је предвидети право мировно решење. Многи страхују да ће рат у Украјини још више ескалирати и то са несагледивим последицама. Многи војно-политички аналитичари и познаваоци ових прилика се слажу у оцени да неизвесна будућност очекује Украјину, али би њена евентуална подела била једно од најбезболнијих решења.

Реално је за очекивати да ће Запад наставити да подржава владу у Кијеву предвођену премијером Јацењуком који води нескривену проамеричку политику.⁷

Сличну изјаву Џорџу Соросу (види фусноту бр 6.) дао је за време своје посете Пољској председник Петар Порошењко, казавши да Украјина на својим источним границама данас чува Европу и демократију. Руководиоци Пољске су еуфорично дочекали речи Порошењка да Украјина више неће бити ванблоковска земља. Председник ПОљске Бронислав Коморовски је нагласио да је његова земља спремна да прода оружје Украјини ако за то постоји интерес у Кијеву.⁸

⁵ Исто...

⁶ Исто...

⁷ Амерички инвеститор Џорџ Сорос спреман је да уложи 1 милијарду долара у Украјину, ако западне земље подрже приватне инвестиције у тој земљи. Он истиче : "Украјина брани Европску унију од руске агресије и подршка развоја те земље ослабиће руског председника Владимира Путина", рекао је Сорос за бечки "Стандард".

⁸ Вечерње новости, 23.12.2014.

Добро је знано да је та власт дошла пучем и свргавањем легалног председника Виктора Јануковича и оркестрираним активностима са Запада.

Наравно, Запад тачно зна какво је реално стање на терену и да свакодневно гину цивили, али они не желе да утичу на Кијев, већ желе да Русију, поред заведених економских санкција, нон-стоп држе под притиском. Ово је засигурно најгора безбедносна ситуација до сада, јер латентно може имати последице по читав свет.

Тихи сукоб Русије и Запада све више прети да прерасте у отворени сукоб, несагледивих размера.

САД и председник Обама и даље имају агресиван приступ украјинској кризи. Европски лидери, канцеларка Меркел и председник Оланд имају више разумевања од америчких јастребова у војно-индустријском комплексу и покушавају кризу решити разговорима и мирним путем. Агресиван приступ подразумева слање америчког оружја које би евентуално ојачало украјинску војску и однело превагу на фронту (барем тако се надају амерички јастребови)... међутим њихови европски партнери нису за слање оружја Украјини, јер би то по мишљењу канцеларке Меркел додатно распирило сукобе.

Ако, пак Америка ипак одлучи да пошаље оружје Кијеву, (бројни извори то већ и потврђују), то ће најдиректније угрозити Руске националне интересе, па ће и Русија бити присиљена да пошаље оружје проруским борцима, што ће вероватно, не само зауставити мировне напоре већ и трајно угрозити могућност за постизање дипломатског решења. Република Србија као председавајућа ОЕБС-а и министар Ивица Дачић имају врло уравнотежен и јасан став да се сукоб мора што пре решити дипломатским средствима уз компромисе и уважавање међусобних интереса. Такав став Србије према овим пријатељским земљама и братским народима добро је прихваћен на свим странама, што даје наду у мирно решење.

На жалост у Украјини су примећени страни плаћеници из различитих безбедносних агенција из САД, као и неких земаља блиских Украјини: Хрвати, Немци, Пољаци, Естонци, Литванци и др.

1. ВРАЋАЊЕ КРИМА ОТАЏБИНИ РУСИЈИ

Развој догађаја у Украјини, нарочито је приморао Руске власти да врате Крим у Уставно правни поредак Русије. Одлука је донесена ноћу 22/23 фебруара 2014. год. Господин Владимир Путин председник Русије и Врховни командант Руске армије лично је руководио операцијом, а што је најавио годину дана касније на прослави присаједињења Крима Русији. Након што су Европљани подржали опозицију у Украјини, све је кренуло “наопачке”. Борбени одреди националиста и фашиста припремљени су на Западу Украјине, у Пољској и Литванији, а потом убачени у Кијев. Одмах су деловали са позиција силе и извршили су државни удар у земљи. Заузели су председничку администрацију и владу 21.02.2014. године.

Све док се дешавао државни удар легални председник Виктор Фјодорович Јанукович је био на територији Украјине у Харкову, а потом у Доњецку, где му је претила опасност по живот, због чега је пребачен од стране руских специјалаца на територију Русије. Након доласка у Русију, Јанукович је изјавио: “Нисам могао да потпишем наређење о примени оружја. Нисам руку могао да подигнем”. Није подигао руку на свој народ, али је можда пропустио легални поступак да предупреди државни удар... време ће показати да ли је био у праву.

Председник Путин у свом интервју истиче да никада раније нису разговарали о присаједињењу Крима Русији... Никада. (иако га је својом одлуком за време совјетског Савеза Украјини поклатио председник Хрушчов.

Али када су кренули догађаји у Украјини везано за државни удар, руски грађани на Криму, а и у свим другим крајевима где су у мањини били су у великој опасности. Председник је наложио председничкој администрацији да спроведе затворену анкету јавног мњења у вези са расположењем на Криму и односу према могућем припајању Русији. Испоставило се да се Русији жели припојити 75% становништва.

Крајњи циљ је био да се људима омогући да искажу свој легитимни став о томе како желе да живе убудуће, а не на каква тобожња анексија Крима. У то време је било преко 20.000 украјинских добро наоружаних војника, те је стога требало поступати пажљиво, ослањајући се пре свега на патриоте Русије. Несумњива предност Руске стране је била у томе што је лично председник узео ствар у своје руке, а када то раде први људи државе, онда је извршиоцима још лакше да раде јер знају да испуњавају наређења и да не раде ништа самовољно.

На даље, председник Путин истиче:

“На Крим смо пребацили одбрамбени комплекс “БАСТИОН” - ефикасно савремено оружје велике прецизности. Такво оружје за сада нико нема. Ми смо од Крима направили тврђаву и са мора и са копна. Тамо су се налазила 43 лансирна оруђа С-300, око 20 система “БУК” и друго тешко оружје, укључујући оклопну технику. То је била изузетно озбиљна песница”.

Да би се блокирало и разоружало 20.000 добро наоружаних војника Украјине, требало је имати адекватан персонал. Због тога је председник Путин, наложио Министарству одбране да под изговором појачања и заштите војних објеката на Криму тамо пребаце специјалне снаге главне обавештајне управе (ГРУ) и снаге морске пешадије и десантинце. Био је то веома захтеван и сложен задатак у којем није смело доћи до крвопролића.

Русија је у то време, у стање пуне борбене готовости, довела чак и нуклеарне снаге.

Ситуација у Украјини је била очајна. Председника су свргнули, а он је био и врховни командант оружаних снага... А ко даје наређења? Некакви узурпатори власти и нелегитимни људи... Украјински војници су били у шоку јер нема државе, којој су дали заклетву...

Западни лидери су били затечени овом операцијом. Телефонске линије према Москви биле су ужарене... Настојали су на све могуће начине да не допусте уједињавање Крима са Русијом - свим средствима и на било који начин. Настојали су по ко зна који пут да одвуку Русију што даље од њених интереса. Ако ћемо искрено то је немогуће, наглашава председник Путин. Крим је везан за руску историју, руску књижевност, умјетност, царску породицу. Уопште узев, историја Русије је на овај или онај начин проткана Кримом, тако је било и биће и у будуће јер Крим је неотуђиви дио велике Руске Федерације.

2. МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ СТРАХОМ

Западна пропаганда са несмањеном жестином чини све што је у њеној моћи да створи атмосферу страха међу становништвом некадашњих чланица Совјетског Савеза и бившег Варшавског уговора (ВУ).

Медији на Западу непрекидно сеју лажи о наводној руској агресији која прети земљама на западним границама Русије. Русија се представља као непријатељска сила која прети тзв. “слободном свету” а руски председник се демонизује до тог нивоа, да само помињање његовог имена изазива страх људи у Пољској, прибалтичким земљама, Молдавији, Румунији, Бугарској - дрхте од страха. Страх од Руса који шире западни медији претвориће се вероватно, после одређеног времена у мржњу према Русији и свему што је руско. А то у ствари и јесте коначан циљ Запада - да на западним руским границама има на располагању војнике НАТО пакта који потолошки мрзе Русе.

Медији су наишли на плодно тло, јер становништво у овим земљама а посебно у Пољској, Литванији, Естонији и Летонији, историјски гледано дуго гаји антагонизам према руском народу. Уверили смо се, да је стање на западном медијском небу остало исто као и за време распада Југославије и грађанског рата који је уследио. Улога западних медија је сасвим јасна. Она представља један од начина на који се врши агресија на земљу која се противи новом светском поретку. Најпре се демонизује лидер земље, као што је то био случај са Србијом, Либијом, Сиријом, Украјином, а онда се извештава о исфабрикованим доказима о наводним злочинима против свог народа или других националности, као је случај са бившом Југославијом.

3. ИНТЕНЗИВНЕ АКТИВНОСТИ ЗЕМАЉА НАТО-А У КРИЗНОМ ПОДРУЧЈУ

Од почетка украјинске кризе, НАТО показује “мишиће” на територији земаља које су некад припадале совјетском блоку. Сада Северноатлантски савез отворено најављује јачање војног присуства на истоку Европе. У окто-

бру (2014.) планирали су и извели велике маневр у Пољској. Алијанса је од маја прошле године утростручила број ваздушних патрола над балтичким земљама. По речима генералног секретара НАТО Андерса Фога Расмусена Алијанса “одговара на руску претњу”, а претходио је “Акт о спречавању руске агресије” донесен у америчком Сенату, у коме се од Председника САД захтевало јачање америчке и НАТО подршке армијама Пољске, Естоније, Литваније и Летоније, као и “другим земљама за које он сматра да им је помоћ потребна.” У истом Акту који су поједини амерички медији окарактерисали као један од најопаснијих од “кубанске кризе”, подстиче се размена обавештајних података Вашингтона и Кијева, као и јединственији приступ војној опреми и тренинг са Украјином, Молдавијом и Грузијом, као “значајним” партнерима НАТО.

Америчке трупе стиглосу до руске границе - приметио је марта (2014) “Бостон глоуб”, подсећајући да је од колапса Совјетског Савеза 1991. год., 12. земаља источне и централне Европе, некада чланица Варшавског пакта ушло у НАТО. Исто тако, недавно је дивши амерички амбасадор у Украјини, Џон Хербст казао за амерички часопис “Форин полиси” да Алијанса треба јавно да преиспита Оснивачки акт НАТО - Русија из 1977. године према коме две стране не гледају једна на другу непријатељски.

Командант НАТО за Европу Филип Бридлав препоручује, преноси “Тајм” снабдевање пољске довољном количином оружја и муниције, за брзо распоређивање хиљада трупа. Расмусен, коме је мандат истекао крајем септембра (2014.) залагао се за трајно стационирање НАТО на истоку Европе. Сада, када се планира да пољски град Шчећин постане најисточнија НАТО база, температура у Москви расте:

- НАТО отворено јача снаге у источној Европи, укључујући црноморску и балтичку област. Њихови оперативни и борбени тренинзи добивају на интензитету, примећује руски председник Владимир Путин, док се “тампон зона” према НАТО сужава. Најновији планови Алијансе, парадоксално, не делују само као јабука све дубљег раздора између Москве и НАТО, већ и међу чланицама Савеза. САД и Британија, најудаљеније од европске “границе” НАТО према Русији, најватренији су поборници стационирања на истоку Европе. Француска, Шпанија, Италија изражавају озбиљне резерве, али најделикатнија је реакција друге највеће чланице НАТО, Немачке.

Берлин не жели да стационирањем великих сталних војних база додатно провоцира Москву, јер је свестан да би одговор Русије могао на више нивоа да буде непријатан за Европу у којој су сећања на ратове 20. века живља него са друге стране Атлантика. Паралелно са продубљивањем јаза НАТО и Русије, расте и напетост у односима између Вашингтона и Берлина. И док се Вашингтон залаже за достављање оружја Украјини, Берлин се томе оштро супротставља, и види решење изласка из кризе кроз мировне преговоре.

Последњих неколико дана (крајем марта ове годне) скоро све државе на граници са Русијом и близу ње су одржавале војне вежбе са америчким војницима, а оправдање за овакав потез је био да се обезбеди сигурност за мир у региону због сукоба у Украини.

Иако се већ више од годину дана говори да постоји латентна могућност да избије Трећи светски рат, данас најалост све индикације указују да је то сасвим извесно. Иако ниједна страна, САД са савезницима и НАТО -ом на челу са једне стране и Русија са друге стране, мудро ћуте, међутим њихови потези говоре више од речи.

Узмимо ли све вести које се провлаче по медијумима, није тешко закључити да се спрема нешто велико.

Унаточ потписаног Споразума у Минску и релативног смиривања ситуације, у последње две недеље почеле су да стижу информације о гомилању америчких трупа на простору Источне Европе и о постављању штабова у земљама НАТО-а, као и о војним вежбама које су у последње време веома учестале.

Тако је конвој америчких оклопних јединица прошле недеље кренуо из Естоније преко Летоније и Литваније ка својој бази у Немачкој, а пре неки дан је стигао у Пољску, док су једни прошли кроз Аустрију.

У том периоду, пољска војска позвала је изабране припаднике свог резервног састава да се “одмах јаве ради војне вежбе”.

Румунија се угледала на своје савезнике и дозволила да НАТО постави ракетне штитове у њиховој земљи.

Бугарска је такође дозволила да на њеној територији буде отворен нови командни центар НАТО како би обезбедили источну границу од евентуалне руске “агресије”.

Маја дрл “НАТО сјеже обруч око Русије”

9 Вечерње новости, 29.08.2014.

4. ВОЈНЕ ВЕЖБЕ РУСКЕ АРМИЈЕ

Према изјавама руских званичника вежба која није била најављена, пре но што је почела 16.марта ове године, трајала је пет дана и укључивала 45.000 војника, око 3.000 возила, више од 40 површинских бродова, 15 подморница и 10 авиона.

Од значајних система укључене су “ИСКАНДЕР” мобилне балистичке ракете и авиони који су долетели у Калињинград “ТУ-22М3”, стратешки бомбардери дугих домета, који су распоређени на Криму, и подморнице са балистичким ракетама. Вежба је фокусирана на улогу северне флоте. Русија је повећала војно присуство на Арктику, а вежба наглашава планове за тај регион. Без обзира, операције су проширене дуж финске границе, уз распо­ређивање система стратешког наоружања до Калињинграда и Крима и маневре балтичке и црноморске флоте у западним и јужним војним областима. Истурање у први план балистичких ракета и бомбардера је провокативни показатељ могућег превентивног деловања против НАТО и земаља источне Европе.

Размештајем “ТУ-22М3” бомбардера Русија је такође отворено позвала на опасност од нуклеарне конфронтације.

Русија исто тако јасно повезује украјинску кризу са намерама да на Арктику успостави систем за нуклеарно одвраћање.

Руске вежбе служе као претња противничким снагама, демонстрирају могућности и сугеришу намере. Напетост у односима некадашњих хладно­ратовских непријатеља Русије и НАТО започета кризом у Украјини наста­вља се у европском ваздушном простору. Тренинг руских бомбардера изнад Атлантика и Северног мора, Црног мора и Балтика које су последњих дана пресретали авиони НАТО “тренира” живце Алијансе. Изводе тренинг као у борбама - примећује за британски Би-Би-Си Игор Сутјагин са Краљевског војног института и коментарише да Кремљ игра “покер” са Западом, поку­шавајући да “блефовима” подгреје страхове.¹⁰ Летови руских стратешких бомбардера у близини територије чланица НАТО нису ништа ново, али њихов интензитет као и недостатак комуникације, Алијанса доживљава као израз “конфронтације, некооперације”. Иако су руски авиони летели у ме­ђународном ваздушном простору, НАТО их је пратио како би “идентифико­вао летилице и заштитио ваздушни простор савезника”.

¹⁰ Вечерње новости, 1. новембар 2014.

Маја др.з. Пајролирање руске авијације кроз међународне ваздушне коридоре и њихово праћење и пресретање од стране земаља чланица НАТО, догађај је забележен 29. октобра 2014. 8. руских авиона, 4 стратешка бомбардера ТУ-95 и 4 танкера ИЛ-78 откривени су како прелећу Северно море. 2 бомбардера су наставила југозападно све до португалске обале. Бар 7 руских авиона пресрели су ловци НАТО изнад Балтика. 4 руска авиона пресрело је турско ратно ваздухопловство изнад Црног мора."

5. ОСВРТ НА АКТУЕЛНУ СИТУАЦИЈУ У УКРАЈИНИ И УЛОГА САД У ТОМЕ¹²

“Рат који је у току на Донбас”¹³ доноси велике претње Русији, Европи и целоме свету, док неразумевање истих повлачи за собом њихов аутоматски развој у регионални, а затим и светски рат. Приказ овог рата у светским медијима као борбе украјинске власти за целовитост своје земље тако је

¹¹ Исто...

¹² Академик Сергеј Глазјев - савјетник Руског Председника Путина

¹³ Донбас је скраћени назив за Доњетску и Луганску Народну Републику

далеко од његова смисла, као и приказ Хитлеровог пропагандног напада на Пољску као заштите Њемачке од пољске агресије. Нешто дубље тумачење овог рата садржано је у руским медијима као отпор становништва Донбаса нацистичкој хунти која је противправно преузела власт у Кијеву.

У међувремену, без разумевања узрока и покретачких сила ескалације оружаног сукоба, зауставити га је немогуће. О томе сведочи неуспех преговора о заустављању насиља и решавања украјинске кризе који су се до сада проводили. Помислили би да све стране морају да буду заинтересоване да зауставе ратне операције на Донбас. Оне наносе штету Украјини, Русији, самом Донбасу и угрожавају Европу. Па ипак, нити једанпут досад западна страна није испунила своје обавезе. Непромењив резултат свих преговора је директна обмана од стране САД-а и њихових кијевских намештеника, који користе преговоре за одвраћање пажње и дезоријентацију партнера.

5.1. Преговори као обмана

Испрва су високопозиционирани амерички и европски званичници уљљавши будност Јануковича договорима о некоришћењу силе подстакли нацисте на његово насилно свргавање и довели на власт своју марионетску владу. Онда су почели уверавати Путина да не користи силу, док су истовремено хушкали хунту која је под њиховом контролом на репресију против руског становништва Украјине. Одмах после постизања договора о разоружавању незаконитих оружаних група и почетка општенационалног дијалога потпредседник САД -а Бајден долази у Украјину да би подржао деловање хунте, после чега она отпочиње казнену операцију своје војске против отпора у Донбасу. Док су бесконачно уверавали рускога председника у своју преданост миру и позивали на заустављање насиља, руководство САД -а и ЕУ доследно подржала интензификацију терора украјинске војске против становништва Донбаса. Чињенице говоре о томе да су Американци искористили преговоре искључиво ради обмане партнера. Притом је Русији било потребно поћи у сусрет споразумима о деескалацији сукоба и удаљити војску од украјинске границе, а нацистичка је хунта почела нагло повећавати своје оружане силе у зони конфликта и користити авијацију и оклопна возила против становништва Донбаса.

Представљајући се за миротворце и заштитнике људских права, заправо су крчили пут према насилном нацистичком преузимању власти, које су затим подржали у легализацији својих бораца у војну службу и подстакли примену војне силе против руског становништва. Притом масовни медији који су под контролом Америке и њихових присталица криве за све Русију, марљиво стварајући од ње лик непријатеља Украјине и страшила за Европу. Помахнитала лажљивост и хистерична русофобија украјинских и водећих светских канала не остављају сумњу у то да имамо посла с војно-пропагандном машином, која гуши све објективне новинаре и намеће људима осећај анти-руске психозе.

Из ове анализе следи да САД од самог почетка украјинске кризе безрезервно следе стратегију распламсавања сукоба у украјинско-руски рат, оправдавајући све злочине нацистичке хунте, финансирајући и наоружавајући је, покривајући дипломатским путевима и присиљавајући своје европске савезнике на исто. Поставља се питање, зашто они то раде?

Сигурно не ради Украјине, коју се с тим ратом осуђује на раскол, хуманитарну и економску катастрофу. И наравно, не због апстрактних циљева заштите демократских права и слобода, које свакодневно безобзирно гази нацистичка хунта масовним убиствима својих грађана.

Као што се јасно види по реторици и поступцима америчких политичара и званичника, овај рат САД одвија против Русије, а у њему нацистичка хунта није ништа друго него оружје у рукама америчког руководства; народ Украјине користи се у сврху “топовског меса” и истовремено жртве руске “агресије”.

Непосредни циљ овога рата раздвајање је Украјине од Русије, што је у сврху геополитичких задатака запада поставио још Бизмарк, а у савременим условима - Бжежински. Његова русофобна формула о томе да без Украјине Русија не може бити велика држава постала је руководећи лајтмотив целе америчке политике на пост-совјетском простору. Према том се циљу САД крећу већ две деценије после распада СССР-а, уложивши у раст анти-руске политичке елите у Кијеву, по сведочанству помоћнице државног секретара САД -а Нуланд, више од 5 милијарди долара.

Према замислима НАТО стратега, одвајање Украјине од Русије треба се спровести подвргавањем Украјине ЕУ у облику Асоцијације, преко које Кијев предаје Бриселу суверена права Украјине на подручју регулисања спољних економских активности, провођења спољње и одрамбене политике. Одбијање Јануковича потписати Споразум о придруживању Американци су примили као излазак украјинског руководства из потчињености и као претњу обнови природног процеса успостављања јединственог економског простора са Русијом.

Управо зато да би спречили улазак Украјине у царинску унију са Русијом, Белорусијом и Казахстаном и да би вратили Украјину на пут европске интеграције био је организован државни удар, одмах после којег су лидери ЕУ пожурили да потпишу са нелегитимном нацистичком хунтом политички део Споразума о придруживању у његовом пуном облику, без обзира на његову неспојивост како с основним законом тако и с националним интересима Украјине.

Међутим, као што показују досадашње активности САД-а, само прелаз Украјине под јурисдикцију ЕУ у оквирима наметнутога Кијеву Споразума о придруживању њима је недовољно. Они желе да супротставе Украјину Русији у војном сукобу и увуку у тај сукоб ЕУ. Примјењивајући њима потчињену нацистичку хунту да води свеобухватни рат у Донбасу, САД ствара у центру Европе све раширенији вртлог хаоса, који је намјерен на увлачење у братоубилачки рат испрва Русију, а затим и оближње европске земље. На

томе се ради не само због слабљења Русије, него и због погоршавања положаја Европске уније.¹⁴

Маја др. 3. Разграничење Украјине и ширеј региона Домбаса, распоред снаја на ратишћу.¹⁵

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу претходне анализе украјинске кризе, може се видети да је ситуација веома сложена - готово драматична, када је светски мир у питању. Само мали пламичак ватре између Русије и НАТО-а односно САД -а довољан је да запали цео свет и добије планетарне размере са веома неизвесним исходом. Управо та и таква опасност по светски мир, буди наду у разум и представља фактор предупредјења и одвраћања, да до катаклизме не дође. Запад са САД на челу гура свет у нову ратну катаклизму. Многи светски аналитичари упозоравају да је последњи моменат да се томе стане на пут.

¹⁴ AS, info 27.03.2015.

¹⁵ <https://www.google.ba/search?q=razgranichenje+izmedju+ukrajine+i+donbasa&biw=1024&bih=677&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=v4QIVcSTDc3->

Главни мото ових активности је “глобалним миром, против против глобалног интервенционизма и империјализма”. Општа је забринутост што за сада изостаје снажна и у светским размерама опозиција ново-насталој империјалистичкој агресији и експанзији, чији је крајњи циљ веома јасан, а то је контрола светских ресурса и територијално прекомпоновање света по њиховој жељи. У том бескруположном налету, за сада је Русија прва мета. Ако она, не дај Боже, не издржи на ред ће доћи други, али са далеко мање могућности и изгледа да се томе злу одупру. Зато ово, по свему судећи изгледа као последња шанса. Остаје нада да ће је мирољубиви и правдољубиви свет искористити, свака друга опција води у пропаст и доводи у питање и сам опстанак живота на планети земљи.

ЛИТЕРАТУРА

- АС инфо од 27.03.2015.
- Војна енциклопедија (књига 10.) Војно-издавачки завод Београд, 1985.
- Винко Ђурић, Владимир Путин и васкрс Русије, Чигоја, Београд, 2001.
- Гизолд Таталовић С. Цвртило Б., Сувремени систем националне сигурности, ФПЗ, Удруга за међународне студије Загреб 1999.
- Госијан Д. и Поповић Д., Опоравак Русије и њен повратак на глобалну сцену, Сварог бр. 6, НУБЛ Бања Лука, 2013.
- Драган Радишић, Велике силе и њихов утицај на међународне односе, Сварог бр. 7; НУБЛ, Бања Лука 2013.
- Милован Милутиновић, Рат је почео ријечима, НУБЛ Бања Лука 2010.
- Милован Милутиновић, Медијске манипулације у јужнословенском сукобу, Бесједа Бл и Војно-историјски институт Београд 2005.
- Нова српска политичка мисао од 30. 03. 2015.
- Љубинка Милинчић, Владимир Путин, Моја битка за Косово, Софос Београд 2007.
- Мирослав Лазански, Међународни односи почивају данас на искључиво диктату војне силе, Политика, Београд.
- Политичка енциклопедија, Савремена администрација Београд, 1975.
- Ramone Ignacio, Геополитика хаоса, Институт за геополитичке студије 1998, Београд.
- Радован Вукадиновић, Нуклеарне стратегије суперсила, Аугуст Цесарец Загреб, 1985.
- Самјуел Хантингтон, Сукоб цивилизација или приближавање светског поретка, ЦИД Подгорица 1998.
- Zbignijew Bzezinski, Велика шаховска плоча, ЦИД Подгорица 2004.
- <http://www.nspm.rs/hronika/vladimirputin>

UKRAINE CRISIS AND INFLUENCE ON INTERNATIONAL RELATIONSHIPS

Abstract

Ukraine crisis with no doubt shows direct involvement of West (primarily USA and then EU) in internal situation and conditions in this country. In order to prevent joining custom union with Russia, Belarus and Kazakhstan and to bringing back Ukraine on way of European integration, it was arranged coup after which European leaders rushed signing of political part of access agreement with illegitimate Ukraine representatives. Because of war which Ukraine have against own people - of Russian nationality, it is convicted on decay, humanitarian and economic catastrophe. Complexity of this crisis indicates it will last longer period despite ceasefire agreement signed in February this year in Minsk.

Key words: Ukraine, crisis, Donbass, Russia, USA, EU, NATO.

BEZBJEDNOST I DEVIJANTNOST

BORBA PROTIV KORUPCIJE U DRŽAVNIM ORGANIMA UPRAVE U BOSNI I HERCEGOVINI, SA OSVRTOM NA MJERE BORBE PROTIV KORUPCIJE U ORGANIMA UPRAVE U KANTONU SARAJEVO

Prethodno saopštenje

UDK 343.352:343.9.02(497.6)

Pred. vš. Mirzo Selimić¹

Apstrakt: *Korupcija je jako složena tema. Njeni korjeni su veoma duboki u svim institucijama, i njen uticaj se razlikuje prema uslovima u državi. Ona je proširena u mnogim državama u razvoju, tranzicijskim ekonomijama zbog uslova povoljnih za to. Motivacija za zaradu kroz korupciju je vrlo jaka, poticana je siromaštvom i niskim platama službenika. Problem korupcije se posebno javlja na prožimanju javnog i privatnog sektora. U tom pogledu, korupcija je oblik neetičkog i vansistemskog djelovanja, u pravnim subjektima. U stvari korupcija je definisana kao korištenje javne službe za privatni sektor.² Korupcija podrazumijeva direktno ili indirektno traženje, nuđenje, davanje ili prihvatanje mita (dara) ili neke druge nedopustive koristi ili mogućnosti koja negativno utiče na propisno vršenje službene dužnosti ili ponašanje onoga koji prima mito (dar) ili nedopustivu korist od toga³.*

Ključne riječi: *korupcija, državna služba, država, državni službenik*

UVOD

Svrha ovog rada je upozoriti na korupciju u državnim službama, koja ugrožava savremene države u cijelom svijetu, a posebno države u takozvanoj tranziciji u kojima se razvijaju demokratija, ljudska prava i tržišna ekonomija. Posebno za države na Balkanu, koje su do sada bile ugrožene od strane spoljašnjih

¹ Mirzo Selimić je pomoćnik direktora, Visoke škole „CEPS – Centar za poslovne studije“ u Kiseljaku. Kontakt: selimicm@hotmail.com

² Etika i korupcija (2002) Svezak 1. ECOS - Institut za edukaciju spoljnotrgovinske komore BiH. Sarajevo, str.6

³ Program borbe protiv korupcije u FMUP, Sarajevo, mart 2010. godina

uticaja vrlo je bitno da što prije shvate da u vremenu tranzicije spriječe razvoj korupcije kroz koju elite mogu iskoristiti takvo stanje. Tu prije svega mislimo na neizgrađeno zakonodavstvo, neizgrađene institucije za kontrolu trgovine i prihoda građana, neizgrađen državni sistem i sl. Državne institucije bi trebale i morale preduhitriti korupciju pravovremenim usvajanjem zakona, izgradnjom institucija (policija, sudstvo, organi za sprečavanje pranja novca, poreskih službi itd...) i osvješćivanjem zajednice i medija⁴. U svijetu se među izvorima ugrožavanja države pojavljuje i korupcija, na jednoj strani kao samostalni izvor ugrožavanja, a na drugoj strani zajedno sa drugim vidovima ugrožavanja i kao neka crvena nit povezuje sve druge vidove ugrožavanja za koje mislimo da ne mogu biti povezani. Zbog toga dosadašnji način osiguravanja sigurnosti pred korupcijom, koji se temelji na vojnim i policijskim mehanizmima sigurnosti u okviru nacionalne sigurnosti gubi na svom značaju i podređuje se zahtjevima o demilitarizaciji i samim tim prelazi na novi način institucionalnog omogućavanja sigurnosti u okviru integralne sigurnosti koja osigurava razvoj i sigurnost društvenih dobara i društva kao cjeline. Pri tome se pitamo kakav bi morao biti budući koncept sigurnosti, kakvo mjesto bi zauzimao kao koncept sigurnosti prema korupciji?

Paralelno s državnim sistemom pojavljuje se i korupcijski sistem i kao takav možemo ga opredijeliti kao društvo koje radi izvan kontrole države i javnosti. Kao takav zahvata i mnoštvo kriminalaca koji djeluju u slojevitim strukturama što podsjeća na preduzetničku organizovanost. Unutrašnje zakonitosti poštuju se vrlo strogo što se ne može reći za zakone države. Najvažniji ciljevi jesu kontrola organizacije i što veća finansijska dobit. Saznanja se usklađuju sa najnovijim tehnikama i oblicima vođenja privrede sa ciljem što veće dobiti. Materijalna šteta od takvih poslova ruši i razgrađuje temelje društvenog sistema i morala. Zbog toga, sposobnosti organa države, da se suprotstave korupciji sve više se približavaju nemoći. Iz svega toga proizilazi, da korupcijski sistem ugrožava fundamentalne funkcije države. Možemo zaključiti da se pred nama stvara novi koncept sigurnosti u kojem značajni dio predstavlja prevencija korupcije. Kao odgovor na korupciju u prvoj fazi država mora preduzeti kreiranje nacionalne politike prevencije i represije korupcije. Zato bi svaka država trebala pristupiti kreiranju antikorupcijske politike u kojoj će sve institucije društva naći one osnove i svoju ulogu u borbi protiv korupcije. Sprečavanje korupcije trebalo bi biti najveći izazov savremenih demokratskih društava. Koruptivnost na područjima društvenog života stvara uvjerenje da bez korupcije društvo ne može funkcionisati. Kod većine pojava u kojima se društvene nauke i institucije formalne društvene kontrole susreću sa problemima mjerenja obima same pojave, možemo govoriti o hipotetičkim objašnjenjima obima kao i o zaključivanju na osnovu indirektnih znakova iz kojih je moguće zaključiti da neka pojava postoji.

Ako pogledam Bosnu i Hercegovinu, uvidjet ćemo da problem korupcije ostaje jedna od glavnih prepreka u provođenju reformi, koje bi dovele do uspo-

⁴ Dobovšek, B. (2003): Sodobni problemi korupcije u javnoj upravi. V Dobovšek, B. (ur.), Korupcija u javnoj upravi, Ljubljana: MNZ

stave funkcionalne i samoodržive zemlje. Relevantna istraživanja već godinama svrstavaju Bosnu i Hercegovinu u red evropskih zemalja sa najvećim stepenom korupcije, ujedno konstatujući da su u Bosni i Hercegovini prisutni društveno najopasniji oblici korupcije, koji imaju ogromne posljedice za ukupan društveno – ekonomski razvoj zemlje. Nepostojanje političke volje, jasnih strateških okvira i mehanizama za implementaciju antikorupcionih politika, karakteristika je cijelog postkonfliktnog perioda u Bosni i Hercegovini. Uspostavljanje funkcionalne i samoodržive zemlje i njen napredak ka evropskim integracijama u velikoj mjeri bit će uslovljen rezultatima antikorupcionih reformi.

Proces pridruživanja Evropskoj uniji podrazumijeva sveobuhvatne reforme kako bi se ispunili svi uslovi neophodni za punopravno članstvo u Evropsku uniju. Kopenhagenski kriteriji koje je utvrdio Evropski savjet zahtjevaju od zemalja kandidata da uspostave stabilne institucije, koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu prava manjina, postojanje funkcionalne tržišne ekonomije kao i kapaciteta da uspješno funkcionišu pod pritiskom konkurencije tržišnih sila unutar Unije.

1. ETIKA I KORUPCIJA U DRŽAVNIM SLUŽBAMA

Za razliku od privatnog sektora, korumpirano djelovanje u državnim službama ima šire posljedice. Naime, ono uključuje cijelo društvo i rezultira nepravednom raspodjelom vremena u korist bogatih i imućnih. Glavni cilj državnih službi je optimizirati javnu vrijednost, što je sasvim različit koncept od privatnog sektora. Zapravo, odluke državnih službenika utiču na život „običnih ljudi“. U donošenju tih odluka, oni moraju razmotriti zahtjeve njihove javnosti jer državni sektor ima odgovornost da bude uspješan u korist državnih sredstava. Krajnja lojalnost državnih službenika mora biti od javnog interesa njihove zemlje kao što je izraženo kroz vladine demokratske institucije. Državni službenici su dužni osigurati provođenje svojih obaveza i funkcija uspješno, u skladu sa zakonom. Oni trebaju biti pažljivi, poštene, nepodijeljeni u obavljanju svojih funkcija, ne smiju povlašteno postupati prema bilo kojoj stranci ili krivo koristiti autoritet koji imaju. Državni službenici se trebaju pridržavati mjera utemeljenih na zakonu i informacije iz svoje prethodne službu, u slučaju napuštanja, neće koristiti za privatne svrhe.

2. ASPEKTI KORUPCIJE U DRŽAVNIM SLUŽBAMA BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina se nalazi u vremenu u kojem nestaju stari modeli, teorije i institucije, a javljaju se nove u kojima je prisutno neetično, tj. korumpirano djelovanje zato što je ambijent povoljan za to. Sve ovo se odvija na malom prostoru male države, koja je podijeljena na dva entiteta (Federacija Bosne i Herce-

govine i Republika Srpska) i Distrikt Brčko Bosne i Hercegovine. Kao glavni razlog nastanka ovakvih uzroka je „svirep“ rat koji je uslijedio vrlo brzo nakon proglašenja bosansko - hercegovačke nezavisnosti krajem 1991. godine. i koji je okončan 1995. godine potpisivanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Potpisivanjem ovog sporazuma su dogovorena temeljna načela državno - pravno uređenja Bosne i Hercegovine. Pitanje koje postavlja je kada se mir može osjetiti na pravi način u Bosni i Hercegovini? Mir se ne može osjetiti na pravi način sve dok građanin na teritoriji države ne dožive univerzalne ljudske vrijednosti (sloboda kretanja, lična i imovinska sigurnost, pravo na radno mjesto i vlastiti dom). Iz ovih temeljnih vrijednosti izvode se i druge koje čine život “normalnim” u jednoj državi. Jedan od uslova u borbi protiv korumpiranog djelovanja u državnim službama u Bosni i Hercegovini je taj da moramo identifikovati njegove pojavne oblike. Navest ćemo neke od primjera koji se pojavljuju kao oblici korumpiranog djelovanja u državnim službama u Bosni i Hercegovini, a to su: mito državnim službenicima od strane kandidata za građevinske dozvole i druge dokumente, na višim nivoima, plaćaju se velike sume za javne ugovore, marketinška prava, izbjegavanje inspekcije, za pozitivan izvještaj revizora, i slično, među brojnim problemima stambene privatizacije u Bosni i Hercegovini, nezanemarljiv je problem korupcije (stanove za koje je raspisan javni tender i koji se namijenjeni za RVI, te porodice drugih stradalnika rata, najmanje dobijaju navedene kategorije, a plaćanje državnim službenicima za stan je čest slučaj). Za analiziranje ovakvih i sličnih djelovanja mogu se primjeniti elementi teorije korisnosti, prava i pravednosti. Primjer je da svakodnevno slušamo o ogromnim štetama od požara koji su prouzrokovani neugašenim opušcima cigareta, a da ne spominjemo koliko je to štetno po ljudsko zdravlje. Polazeći od teorije korisnosti, državni službenici bi trebali da se pridržavaju zabrane pušenja na javnim mjestima, upozoravaju druge, kažnjavaju ih bez obzira na ekonomske koristi od čitavog lanca „industrije duhana“. Saglasno teoriji prava, državni službenici trebaju prvenstveno poštovati javni interes koji u ovom slučaju podrazumijeva pravo nacije na zdrav život.

3. AKTERI I FAKTORI SPREČAVANJA KORUPCIJE

Važni akteri na području sprečavanja korupcije su državni organi koji izvode različite strategije kao što su promjene zakona, ograničenje ovlaštenja osobama sa javnim ovlaštenjima i striktnija kontrola ovih osoba, promjene poslovnih običaja i profesionalnih kodeksa, kontrola javnih raspisa, osnivanje nezavisnih organa za borbu protiv korupcije i podsticanje aktivnosti nevladinih organizacija, obrazovanje, obuka i informisanje javnih službenika, privatnika i političara o koruptivnoj praksi i posljedicama ovakve prakse na društvo u cjelini. Na ovom mjestu treba istaći i edukaciju edukatora za ovu oblast društvenog života. Uobičajena je praksa da se preko edukatora službenici upoznaju sa dozvoljenom, odnosno ne dozvoljenom praksom i posljedicama koruptivnog ponašanja. Po-

nekad se edukacija u službenim državnim ustanovama uveliko razlikuje od praktičnog rada u službi. Uticaj edukacije mora dostići i promjenu u profesionalnoj (sub)kulturi.⁵ Civilno društvo zauzima najznačajnije mjesto u prevenciji korupcije. Protiv korupcije se ne mogu boriti samo državni organi zbog toga što je suzbijanje i prevencija korupcije predmet šireg društvenog dogovora. Rasprave u medijima, naučni skupovi, javne diskusije i polemike o ovom problemu mogu uveliko uticati na javnu svijest građana o problemu korupcije i mogućim mjerama za njeno suzbijanje. Političko - ekonomske reforme, legitimna vlast, reforma državnih institucija, transparentnost i profesionalnost su preduslovi za stvaranje ambijenta koji ne toleriše koruptivnu praksu. Imajući u vidu značaj učesća civilnog društva u uspješnoj borbi protiv korupcije, Vlada Bosne i Hercegovine je zajedno sa predstavnicima civilnog društva donijela i implementira najvažnije strateške dokumente u borbi protiv korupcije (neki od njih su: Program borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala; Akcioni plan za sprovođenje Programa borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, kao i Nacionalnu komisiju za praćenje sprovođenja Akcionog plana Programa borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala i sl.).

Mediji i istraživačko novinarstvo također, bitno utiču na transparentnost koruptivne prakse ali sklonost senzacionalizmu i predrasudama može osuditi nevine osobe, institucije ili korporacije. Kultura i sociokulturne vrijednosti utiču na ponašanje ljudi i reagovanje na devijantne pojave. U prevenciji korupcije treba imati u vidu i promjene u društvu koje utiču na promjenu kulture i sociokulturnih vrijednosti u njemu. Ovdje mislimo na dvije vrste kulture javnih službenika. Prvenstveno mislim na distinkciju između austrougarske i vizantijske kulture u obavljanju javnih i upravnih poslova. Karakteristike austrougarske kulture javnih službenika bi se mogle sažeti u preciznoj distinkciji između privatnog života i posla sa apsolutnim poštovanjem načela profesionalizma u obavljanju ovih funkcija (u ime države). S druge strane vizantijska administrativna kultura se uveliko odlikuje primjesama nedovoljne distinkcije (razlike) između privatnih interesa i javne funkcije, što samo po sebi predstavlja permanentnu i latentnu opasnost za koruptivna ponašanja. Pojedinci, aktivisti i tzv. "moralni preduzetnici" imaju važno mjesto u borbi protiv korupcije i nastojanju suzbijanja korupcije u datom društvu. Objektivne društvene okolnosti utiču na ponašanja pojedinaca od kojih jedni osuđuju i bez rezerve prijavljuju korupciju, dok drugi to ne čine zbog "osjećaja stida i izdajništva". Joutsen je 1994. godine napravio analizu faktora kriminaliteta u Srednjoj i Istočnoj Evropi. Pored ostalih faktora za ovaj rad najbitnija su dva "mišljenje da se kriminal isplati - društvena tolerancija kriminaliteta" i "problemi formalne društvene kontrole". Sprečavanje korupcije u policijskoj djelatnosti se bazira na edukaciji policajaca, integritetu policijske organizacije i novoj orijentaciji na području policijske djelatnosti - policijskom radu u zajednici koji se temelji na saradnji sa građanima, dobrom

⁵ Policajci, carinici, poreznici i drugi fiskalni inspektori na obuci se susreću sa proklamiranim modelima profesionalnog ponašanja. Međutim, kada započnu sa radom u praksi, nerijetko prevladava uticaj zatečene prakse koja može biti suprotna onome što su naučili na obuci.

poznavanju problema u zajednici i konsenzusu između zajednice i policije kod rješavanja različitih sigurnosnih problema.

4. STAV GRAĐANA O KORUPCIJI U DRŽAVNIM SLUŽBAMA

Stav građana je taj da je korupcija jedna od najvećih prepreka u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine, a da oni zaslužuju vlast koja nije korumpirana i koja će im služiti, jer su upravo oni ti koje su građani putem demokratskih izbora izabrali da ih predstavljaju. Većina građana je stajališta da korupcija u Bosni i Hercegovini predstavlja ozbiljan problem i smatraju da nije urađeno dovoljno u borbi protiv korupcije. Potrebno je da političari napokon stave korupciju na vrh liste prioriteta.

Građani kao radnici i uposlenici predstavljaju esencijalni izvor za otkrivanje prevara i korupcije. Bez zaštite izvora, bez zaštite onih koji otkrivaju korupciju, kriminal je profitabilan. A oni koji žele biti poštene gube ugovore i trpe. Građani najčešće prijavljuju neregularno sprovedene konkurse za prijem državnih službenika na svim nivoima vlasti, te neregularno sprovedene postupke imenovanja na različite funkcije. Ovakva praksa eskalirala je slučajevima nepotizma na najvišim nivoima vlasti, te otvorenih podjela najodgovornijih funkcija u institucijama putem međustranačkih dogovora, čime se nameće zaključak da su nepotizam i klijentelizam ključni mehanizmi za napredovanje i najzastupljeniji način dobijanja funkcija u institucijama Bosne i Hercegovine. Kada je u pitanju pravosuđe, građani se najčešće žale na dug proces pred sudom, ali bilo je i prijava koje su se odnosile na korupciju u samom pravosuđu, te na povredu postupaka od strane sudija⁶.

Agencija "Prime Communications" sprovela je istraživanje stavova građana Banja Luke o korupciji⁷. Ukupno je ispitano 1200 ispitanika tehnikom usmenog intervjua, na osnovu unaprijed pripremljenog upitnika. Populacija reprezentovana istraživanjem je definisana kao opšta populacija Bosne i Hercegovine, starija od osamnaest godina. Primijenjen je višestapni stratifikovani slučajni uzorak (moguća greška + - 3%). Istraživanje je realizovano od 01. novembra do 10. novembra 2011. godine za vlastite potrebe. Prema mišljenju stanovnika opštine Banja Luka korupcija je najviše prisutna u Vladi Republike Srpske (75%), potom u Gradskoj upravi (72,9%) i OHR - u (58,3%). Najveći procenat građana Banja Luke (41,4%) smatra da je korupcija u Gradskoj upravi veoma mnogo prisutna, dok 31,5% misli da je korupcija prisutna, ali ne u velikoj mjeri. Svaki deseti stanovnik ove Opštine (10%) tvrdi da korupcija nije prisutna u velikoj mjeri, dok 20,5% misli da je nema nimalo. Nešto manje od polovine građana Banja Luke (45,5%) smatra da u Vladi Republike Srpske ima veoma mnogo korupcije, dok 29,5% misli da korupcije ima u nekoj mjeri. Istovremeno, 8,5% građana smatra

⁶ <http://ti-bih.org/4991/korupcija-u-zaposljavanju-jos-uvijek-najzastupljenija/>

⁷ <http://www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/banja-luka/79208-FOTO-Korupcija-Istrazivanje-stavova-gradjana-Banja-Luke.html#ixzz1qJb778> wh

da korupcije uglavnom nema u ovoj instituciji, dok 2,2% tvrdi da je nema nimalo. Također, ističemo da svaki treći stanovnik Banja Luke (36,7%) tvrdi da je korupcija u OHR – u veoma mnogo prisutna, dok 21,6% smatra da je ima u određenoj mjeri. Mali je procenat onih koji tvrde da korupcije u OHR-u nema (3%) ili je ima u maloj mjeri (8,7%). Veliki procenat odgovora „ne znam“ ukazuje da Banjalučane postojanje ili nepostojanje korupcije u OHR-u ne interesuje mnogo.

Možemo zaključiti da u Bosni i Hercegovini sve može da teče glatko i da funkcioniše kao “švicarski sat”, ali tek kad se plati za uslugu koja se traži. Hoćete do gospodina ljekara, treba vam hitno? Želite da upišete dijete u srednju školu ili na fakultet? Nema problema, to po nepisanim cjenovnicima košta toliko, a već će se naći prijatelj ili poznanik koji “će vam učiniti” uz nadoknadu da riješite problem što vas tišti. Država Bosna i Hercegovina je po ocjeni vladajućeg režima postala najveće gradilište u regiji.

5. KORUPCIJA KAO GORUĆE PITANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

S obzirom da je Bosna i Hercegovina zemlja koja je zadnjih deceniju i pol iskusila mnogo “neprijatnih situacija”, problem sve veće pojave korupcije uslođnjava ionako nesvijetlu situaciju u zemlji. Iz tog razloga postavljamo pitanje: da li je pojava korupcije u Bosni i Hercegovini etičko pitanje, filozofsko ili možda pravno pitanje? Kao odgovor, možemo reći da se radi i više nego o tim pitanjima i da je riječ o pitanju opstanka Bosne i Hercegovine. U Bosni i Hercegovini se praktično od rata pa prema danas korupcija oslovljava kao goruće pitanje. Na putu regionalnih i globalnih integracija ovo je pitanje zasigurno jedno od primarnih, a Bosna i Hercegovina, ukoliko želi opstati i nastaviti ka Evropi i svijetu, morat će sistematičnije i rezolutnije osloviti problem koji doslovce ruši njezin legitimitet i kredibilitet⁸. Iako smo na dnu većine pokazatelja napretka, ipak se izvjesne promjene dešavaju. Pozamašna je legislativna aktivnost proteklih godina svjedok tomu. Premda su zakoni često donešani kao rezultat kompromisa koji su, čini se, najznačajnija karakteristika sveukupna politička ambijenta, ipak je učinjeno i čini se jako mnogo na unaprijeđenju legislativna okvira općenito, a posebice u domenu antikorupcijskih aktivnosti⁹.

6. MJERE BORBE PROTIV KORUPCIJE U ORGANIMA UPRAVE I STRUČNIM SLUŽBAMA U KANTONU SARAJEVO

Korupcija predstavlja ozbiljan problem organima uprave i stručnim službama u Kantonu Sarajevo. Situacija u Kantonu u pogledu rasprostranjenosti korupcijskih praksi, kao i mjera na njihovom sprečavanju i suzbijanju, nije zado-

⁸ Datzer, D.: (1997) Značaj prevencije korupcije i potrebe za unaprijeđenje zakonskog okvira

⁹ Ibid

voljavajuća. Iz tog razloga je Vlada Kantona Sarajevo u skladu sa ciljevima državne Strategije borbe protiv korupcije (za period od 2009. - 2014. godine) odlučila donijeti zaseban strateški dokument kojim će odlučnije i konkretnije osloviti problem korupcijskih praksi. Antikorupcijski plan je izrađen služeći se participatornom dijagnozom problema i predlaganjem mogućih rješenja¹⁰. Prema ovom planu obaveza svih organa uprave i stručnih službi navedenog Kantona je da pripreme vlastiti plan djelovanja protiv korupcije. Nakon što je više puta razmatrala i isti vraćala na doradu Vlada Kantona Sarajevo je 27.09.2012. godine, na 88. sjednici usvojila Plan borbe protiv korupcije. Zaključak te sjednice je definisano sljedeće: “usvaja se Plan Vlade Kantona Sarajevo za borbu protiv Korupcije, zadužuju se resorna ministarstva da sačine svoje planove u roku od četiri mjeseca od usvajanja ovog plana i Komisija za izradu Antikorupcijskog plana na nivou Vlade Kantona Sarajevo nastaviti će sa radom kao tijelo za monitoring i koordinaciju provođenja Plana, o čemu će Vlada Kantona Sarajevo naknadno donijeti rješenje“¹¹. Ovaj dokument je baziran na specifikaciji skupa radnji sa jasno definiranim rokovima i subjektima za provođenje aktivnosti, čime se po prvi put na nivou Kantona Sarajevo ustanovljavaju osnovni elementi i smjernice posebne, iznimno važne, antikorupcijske politike. Plan je izrađen poštujući tzv. SMART principe strateškog planiranja (specifičnost, mjerljivost, provedivost, realističnost i vremenska određenost i aktivnost)¹². Institucije koje su u Planu za borbu protiv korupcije pobrojane uglavnom su one na koje Vlada Kantona Sarajevo ima „formalnog“ utjecaja, što naravno ne isključuje da se u implementaciji pojedinih aktivnosti ne očekuje saradnja sa drugim vladinim i nevladinim organima, neovisno o nivou vlasti. Ovaj plan daje osnovu i okvire izrade operativnih planova na nivou ministarstava.

Sistemska pristup u borbi protiv korupcije potrebno je voditi u više pravaca, a na prvom mjestu to podrazumijeva da je neophodno provoditi postojeće zakone i podzakonske akte, usklađivati propise sa viših nivoa vlasti i izvršiti harmonizaciju domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima i obavezama. Svakako proces borbe protiv korupcije počinje njenom prevencijom, nastavlja profesionalnim istragama i depolitiziranim procesuiranjem počinitelja kriminala, a završava onog trenutka kada žrtve korupcije ili oni koji su je prijavili i otkrili dobiju adekvatnu, na zakonu zasnovanu, zaštitu. Donošenje ovakvih dokumenata od suštinske je važnosti za koordinirano djelovanje i udruženu efikasnost različitih institucija (vladinih i nevladinih) u daljnjoj bitci za borbu protiv korupcije. Jasno je da je korupcija multidimenzionalni i multiresorni problem i da borba protiv nje treba da bude prioritet institucija vlasti na svim nivoima, ukoliko želimo da Bosna i Hercegovina i naravno Kanton Sarajevo nastavi put Evropskih integracija i uđe u Evropsku uniju.

¹⁰ <http://www.ks.gov.ba/node/23378>

¹¹ <http://vlada.ks.gov.ba/node/23321>

¹² Prijedlog plana Vlade Kantona Sarajevo za borbu protiv korupcije

ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti da se korupcija teško otkriva i kažnjava zbog specifičnog odnosa njenih počinitelaca. Jedan od najboljih mehanizama za borbu protiv korupcije je jačanje sistema javne uprave, kroz donošenje zakona i procedura. To je negativna pojava koja izaziva krupne i negativne posljedice u zajednici. Ona stvara takav sistem društva u kojem su privilegovani oni sa „dobrim vezama“.

Jedan od najznačajnijih pravnih pokazatelja prisutnosti korupcije u društvu, a koji može dovesti i do njegove destabilizacije, je nepovjerenja građana u državnu upravu. Ukoliko građani shvate da državnog službenika, odnosno cjelokupnu državnu upravu, mogu podmititi i da je davanje mita u državnoj upravi praksa, tada oni gube povjerenje u cjelokupan državni sistem i državu. U tom se slučaju cijeli sistem počinje ponašati kao novac koji je izgubio svoju vrijednost. Mišljenja smo da koruptivno zlo nanosi ozbiljne i dugoročne posljedice kako za pojedince tako i za društvo u cjelini. Korupcija doprinosi širenju sumnje u demokratiju i demokratske vrijednosti. Borbu protiv korupcije treba prestati posmatrati samo kao kampanju, ona treba postati način na koji država funkcioniše. Na kraju možemo reći da se antikorupcijske reforme u Bosni i Hercegovini provode veoma sporo i uglavnom se donose pod pritiskom međunarodne zajednice. Pred Bosnom i Hercegovinom je dug i trnovit put harmonizacije domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim antikorupcijskim standardima. Samo koordinisani i sistematični naponi, koji će uključiti sve segmente društva u Bosni i Hercegovini, mogu rezultirati značajnijim napretkom na polju borbe protiv korupcije.

LITERATURA

- Etika i korupcija (2002) Svezak 1. ECOS - Institut za edukaciju spoljnotrgovinske komore BiH. Sarajevo,
- Datzer, D.: (1997) Značaj prevencije korupcije i potrebe za unaprijeđenje zakonskog okvira,
- Dobovšek, B. (2003): Sodobni problemi korupcije u javnoj upravi. V Dobovšek, B. (ur.), Korupcija u javnoj upravi, Ljubljana: MNZ,
- Program borbe protiv korupcije u FMUP, Sarajevo, mart 2010. godina,
- Prijedlog plana Vlade Kantona Sarajevo za borbu protiv korupcije,
- <http://vlada.ks.gov.ba/node/23321>,
- <http://ti-bih.org/4991/korupcija-u-zaposljavanju-jos-uvijek-najzastupljenija/>.
- <http://www.24sata.info/vijesti/bosna-i-hercegovina/banja-luka/79208-FOTO-Korupcija-Istrazivanje-stavova-gradjana-Banja-Luke.html#ixzz1qJb778> wh
- <http://www.ks.gov.ba/node/23378>.

**FIGHTING CORRUPTION IN PUBLIC
ADMINISTRATION BODIES IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA, WITH REFERENCE ON THE
MEASURES OF FIGHT AGAINST CORRUPTION
IN THE ADMINISTRATION IN SARAJEVO
CANTON**

Summary

Corruption is a very complex topic. Its roots are very deep-represented in all institutions, and its impact varies according to the conditions in the country. Due to favorable conditions, it is expanded in many developing countries and transition economies. The motivation for profit through corruption is very strong, fostered by poverty and low-wage police officers. Corruption problem especially occurs on the interweaving of public and private sector. In this regard, corruption is a form of unethical and out of system activities in legal entities. In fact, corruption is defined as the use of public services for the private sector. Corruption implies on the direct or indirect requesting, offering, giving or accepting of bribe (gift) or other impermissible benefits or possibilities which have negative affect on the proper execution of official duties or on the behavior of one receiving a bribe (gift) or unacceptable use of it.

Keywords: corruption, civil service, government, civil servant.

UTICAJ SIGURNOSNOG MENADŽMENTA NA STABILNOST JAVNIH PRIHODA

Nau;na kritika, polemika

UDK 336.2.02:330.101.54

Edin Čolaković¹
Maid Pajević²

Sažetak: *U radu se posebna pažnja posvećuje konceptu sigurnosnog menadžmenta i njegovom praktičnom uticaju na očuvanje stabilnosti javnih prihoda. Rad predstavlja model sigurnosnog menadžmenta u širokom obuhvatu, posebno sa aspekta sistema, organizacije, procesa, slobode i ljudskih prava, potreba, sveukupnih interesa kao i vrijednosti pojedinca, društva u cjelini i pripadajućeg prirodnog okruženja. Cilj ovog rada je ukazivanje na značaj sigurnosnog menadžmenta na zakonsku regulaciju javnih prihoda, od opasnosti fenomena poreznih utaja i kriminala nezakonite evazije javnih prihoda. Predmet istraživanja u ovom radu je istraživanje oblasti sigurnosti javnih prihoda i ispitivanje različitih oblika opasnosti i prijetnji od kriminaliteta poreznih utaja. Primjenom relevantnih naučnih metoda i analizom sadržaja sastavnica menadžmenta i sigurnosti, analizom prepoznatljivih međusobnih poveznica, proučavanjem savremenih trendova i saznanja tokom istraživanja, u radu je ispitan pojam sigurnosnog menadžmenta kao procesa, organizacije i sistema. Provedenim istraživanjem došlo se do fundamentalnog znanja i povećanja fonda znanja o sigurnosnom menadžmentu. U radu je prezentiran okvirni koncept i praktični model sigurnosnog menadžmenta u području otkrivanja i dokazivanja kriminala poreznih utaja.*

Gljučne riječi: *sigurnosni menadžment, porezne utaje, sigurnosni rizici i javni prihodi, EU.*

¹ dr. sc. Edin Čolaković, Ministarstvo Finansija Porezna uprava Federacije BiH; Univerzitet Modernih znanosti CKM, Mostar, e-mail: edin.colakovic.mo@gmail.com.

² Doc. dr Maid Pajević, Visoka škola „Logos centar“ Mostar, e-mail: m.pajevic@bih.net.ba.

UVOD

Poslovanje sa finansijama podrazumjeva da se uvijek posluje sa novcem, njegovim korištenjem, transakcijama i novčanim odnosima u privatnom i javnom sektoru. Javni prihodi odnose se na finansijsko poslovanje u okviru određenog društva, odnosno države. Uglavnom se pojam javno odnosi na državno odnosno državne. Javni sektor je onaj sektor koji obuhvata državu na svim njenim razinama, dok se pojam javnih finansija uglavnom odnosi na prikupljanje (državnih) javnih prihoda i raspodjelu javnih rashoda. U sklopu finansijskih disciplina, osim javnih finansija, spadaju: monetarne finansije, međunarodne finansije, finansijske institucije i tržišta i poslovne finansije (Jurković, 2002). Navedene finansijske discipline su međusobno povezane u toj mjeri, da ih je nemoguće sagledavati pojedinačno. Ekonomska misao i literatura u novije vrijeme koristi termine uz naziv javne finansije, pojmove ekonomika javnog sektora ili javna ekonomija. Na stabilnost javnih prihoda značajno utiče evazija javnih prihoda, koja može biti zakonska ili nezakonita. Gubitci javnih prihoda, izazvani poreznim utajama javnih prihoda spadaju u domenu nezakonite evazije javnih prihoda i značajno utiču na stabilnost javnih prihoda. U radu se elaborira opći prikaz poveznica nauka menadžmenta i sigurnosti, kao sastavnica, posebne cjeline sigurnosnog menadžmenta. Domena ovog rada odnosi se na područje makroekonomije i pripadajuće pojmove, koji se sa tog aspekta proučavaju i istražuju. Rad se oslanja na standarde i norme istraživanja činjenica iz osnovna navedenih teorija nauka menadžmenta i sigurnosti, a posebno se oslanja na aktuelne statističke podatke i činjenice koje imaju teorijsku i praktičnu vrijednost.

Sigurnost je posebna društvena pojava koja ima svoje korjene, uzroke, svoju istoriju i ispoljava određeni utjecaj, u zavisnosti od okolnosti i prilika, u raznim sferama života – ekonomskoj, političkoj, pravnoj, vojnoj, moralnoj, kulturnoj itd (Pajević, 2013). Težnja za sigurnošću pojedinca, društva u cjelini i pripadajućeg prirodnog okruženja stara je koliko i civilizacija. Od postanka sigurnost je važno pitanje opstanka, dakle egzistencijalno pitanje. Sigurnost kao fenomen, se kroz historiju transformisala od početnih pojava oblika sigurnosti, preko tradicionalne sigurnosti, pa sve do sistema moderne sigurnosti. Radi se o dinamičnoj kategoriji koja se vremenom, kroz historiju mijenjala i prilagođavala potrebama aktuelnog sigurnosnog stanja. U djelu „Državna bezbjednost” Abazović (2012: 27) definiše pojam „sigurnost“ na sljedeći način: „Sigurnost u najširem političko-pravnom smislu obuhvata mjere i aktivnosti čuvanja i zaštite od ugrožavanja nezavisnosti i integriteta jedne zemlje (države, nacije) i unutrašnjeg ustavnog i pravnog poretka.“ S tim u vezi, menadžment je kao nauka uspostavio svoje osnovne principe, dok je primjenu metoda i tehnika prilagodio različitim potrebama specifičnih organizacionih sistema. Sigurnosni menadžment kao globalni fenomen, svoje potencijale, energiju, supstancu i informacije koristi za očuvanje podnošljivog sigurnosnog

stanja u okviru države. Održivo sigurnosno stanje u državi, posljedica je metodološkog djelovanja sigurnosnog menadžmenta. Sigurnosni menadžment je dakle poseban vid menadžmenta, koji pripada fundamentalnim i primjenjenim naukama. Sigurnosni menadžment je proces postizanja sistemskih organizacijskih ciljeva javne sigurnosti, od narušavanja oblika i kontinuiteta državnog i društvenog uređenja, ustavnih prava i sloboda, obaveza na ponašanje po pravnim propisima i normalnog toka života, koji se ostvaruje radeći s ljudima i kroz njih te s ostalim organizacijskim resursima, u sistemu održivog razvoja (Čolaković, 2015).

Održivi razvoj je proces, koji ima svoj oblik i sadržaj. Taj proces kako u svom obliku, tako i u sadržaju i značenju mora garantirati održanje života sadašnje i budućih generacija. Ovi posljednji vode k stvaranju individualnih i zajedničkih sposobnosti. Njihovim će se djelovanjem stvarati sve bolji *dobar život*, ali i mnogo više - time će se garantirati održanje ljudske vrste i održavanje ostalog života uz opću fizičku, biološku i intelektualnu evoluciju na zemlji. (Trputec, 2007: 53.). Sigurnosni menadžment (SM) je održiv sistem, organizovan kroz sastavne podsisteme, komponente i posebne metode djelovanja. On egzistira između hijerarhijskih razina viših i nižih sistema u cjelovitom sigurnosnom sistemu. „Sigurnosni menadžment je otvoren, moderan demokratski sistem, zasnovan na naučnim saznanjima koji ima moderne metode i tehnike djelovanja. Primjenom specifičnih metoda i tehnika one doprinose ostvarivanju vitalnih ciljeva organizacije.“ (Čolaković, 2015., 80) U skladu sa teorijom kompleksnosti sistema, oni poziciono mogu biti „ugnježdeni“ i/ili umreženi jedni u druge i/ili jedni sa drugima, koji egzistiraju kroz svrsishodne međusobne interakcije. SM kao naučna disciplina ima uspostavljenu metodologiju i sopstvene metode djelovanja. Njegove metode djelovanja pored historijsko primarnih, u kreativnim sekundarnim interaktivnim vezama crpe potencijale iz raznih nauka, naučnih disciplina, praktičnih iskustava, kriminalistike, krivičnog prava, obavještajnih studija, istražnih aktivnosti, raznih oblika nadzora kao i iskustva posebnih istražnih aktivnosti. SM kao kompleksan sistem, uvezan i umrežen, regulativnim komponentama i akterima, kontinuirano nastoji da dinamički osigura i postigne zadovoljavajuće stanje sigurnosti. SM je demokratski sistem. On ima svoju energiju, svijest i svoje pamćenje, koji su sadržani u samoj supstanci sistema, njegovim komponentama i/ili funkcijama sigurnosnog menadžmenta. Primarna svijest SM dijelom je nasljeđena iz historije samog sistema, dok je kontinuirana nadogradnja i učenje njegova demokratska svijest, koja u konačnici egzistira kao jedinstven podnošljiv sistem. Primarne poveznice sistema, sigurnost i menadžment udružuju svoju sopstvenu supstancu, energiju i informacije, u sistemu SM, odnosno jedan posve drugačiji, ali prepoznatljiv i demokratski sistem.

Dakle, SM, taj novi uspostavljeni sistem se ne ograničava na primarnu supstancu znanja, već kontinuirano traga i usvaja moderna znanja. Njegova nova stanja i uspostavljena moderna i demokratska znanja iz drugih sistema i podsistema, samostalnom sistemu SM daju jednu novu supstancu i energiju. To ga čini naučno kompetentnim da u modernom vremenu, razvije sofisticiranu i po-

sve savremenu, metodologiju otkrivanja i dokazivanja različitih oblika i karaktera krivičnih djela. Oblikovan kao jedinstven sistem, SM u organizaciji djelovanja, ekspanzira svoju sopstvenu svijest i proširuje domenu djelovanja u sopstvenom diskursu postojanja i egzistiranja.

SM sistemski djeluje na unutrašnje i vanjske opasnosti po sigurnosno stanje sistema i organizacije. Unutarnja i vanjska dinamička interaktivna priroda, daleke mreže unutarnjih funkcija SM i okruženja, čine ga dijalogičnim kompleksnim sistemom.

Kao dijalogički sistem, SM funkcioniše pod utjecajem kooperacijskih, konfliktnih i antagonističkih procesa. Funkcije SM su kontinuirano dinamički umrežene međusobnim interakcijama i povratnim vezama u procesu očuvanja sigurnosnog stanja. Uloga SM u poreznoj instituciji je važna i nezamjenjiva za postizanje i očuvanje prihvatljivog sigurnosnog stanja, uz odsustvo opasnosti i prijatni po sistem javnih prihoda. Funkcionisanje sistema i organizacije poreznih institucija je određeno zakonom, podzakonskim aktima i sistemskim funkcijama i specifičnim zadacima u procesu postizanja sistemskih i organizacijskih ciljeva. SM metodološki djeluje u poreznim institucijama na specifičan način u ostvarenju funkcija sigurnosti, odnosno očuvanja vitalnosti institucije i njeno nesmetano djelovanje. Metodologija otkrivanja i dokazivanja krivičnih poreznih djela, kao cjelovit metodološki podsistem, egzistira u okruženju elementa sigurnosnog menadžmenta. SM planira, organizuje, kadrovira, vodi, kontrolira, komunicira i koordinira aktivnosti otkrivanja i dokazivanja poreznog kriminaliteta, te na taj način utiče na stabilnost javnih prihoda. Svaka od ovih komponenti sistema, su funkcije sigurnosnog menadžmenta. Komponente sigurnosnog menadžmenta su dinamične i interaktivne u mnoštvu rekurzivnih međusobnih odnosa unutar sigurnosnog menadžmenta. Funkcije SM su zasebni dijalogički jedinstveni podsistemi, bitni i važni, za valjan doprinos SM na efikasnom i efektivnom otkrivanju i dokazivanju prekršaja i krivičnih poreznih djela, počinilaca i organizovanih grupa, koji utiču na stabilnost i nezakonitu evaziju javnih prihoda.

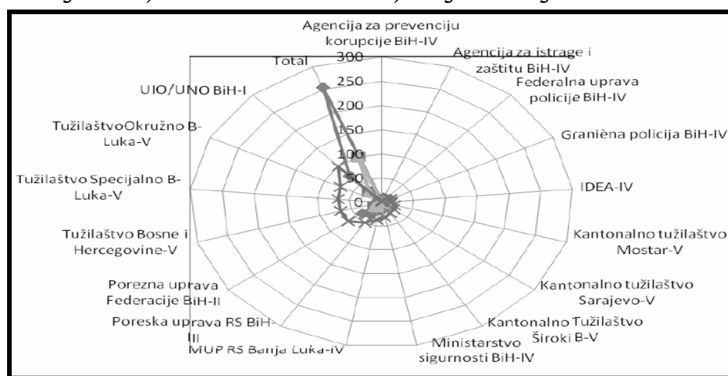
METODI, REZULTATI I ANALIZA ISTRAŽIVANJA

Naučna opravdanost provedenog istraživanja ogleđa se u dodatnom doprinosu razvoja spoznaje povezanosti pojava naučnih disciplina sigurnosnog menadžmenta, kao i po tom osnovu naučnoj deskripciji međusobno povezanih ispoljenih formi, statističkih i dinamičkih svojstva uticaja sigurnosnog menadžmenta na porezni kriminalitet, u domenu sigurnosti javnih prihoda. Sagledavanjem indikatora pojavnih stanja i veza među ispitanim pojavama, dobiveni objedinjeni rezultati ispitivanja i istraživanja u ovom radu, predstavljaju naučni doprinos za potvrdu prihvatljivosti i primjenjivosti koncepta menadžmenta sigurnosti (SM) u funkciji uticaja na stabilnost javnih prihoda. Prezentacija relevantnih rezultata naučnog ispitivanja i testiranja varijabli, potvrđuje značajno slaganje relevantnih ispitanika sa sljedećim stavovima: (1) „Sigurnosni me-

nadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta, (2) Menadžeri porezne sigurnosti trebaju posjedovati znanje i iskustvo iz kriminalistike, porezne oblasti, prava, ekonomije i dokazane organizatorske sposobnosti, (3) Strateškim i taktičkim funkcijama otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja, treba upravljati sigurnosni menadžer, i (4) Prevencija poreznog kriminaliteta bez sigurnosnog menadžmenta u poreznim institucijama na bilo kojem nivou Bosne i Hercegovine nije valjana.” U sklopu istraživanja testirana je valjanost (potvrda ili odbacivanje) hipoteze H, koja glasi: „Sigurnosni menadžment kao proces utiče na stabilnost javnih prihoda u Bosni i Hercegovini“.

Društveni značaj ovog istraživanja ogleda se u doprinosu razvoju koncepta i metoda sigurnosnog menadžmenta, njegovom valjanom uticaju na stabilnost javnih prihoda, kroz proces suprostavljanju poreznom klasičnom i organizovanom kriminalitetu, što je kao rezultat ispitivanja i istraživanja, opisano i objašnjeno u ovom radu. Osnovni skup, od 254 anketirana kompetentna ispitanika iz svih agencija za provođenje zakona, podijeljen je dalje u pet podskupova prema specifičnostima i nadležnosti organizacija u kojima su zaposleni na provođenju zakona. U cilju što kompleksnije analize dobijenih odgovora i međusobnih komparacija mišljenja i stavova, formirano je pet podskupova ispitanika. Za dalje istraživanje ispitanici su raspoređeni u podskupove: UIO/UNO BiH (uprava za indirektno oporezivanje BiH), Porezna uprava Federacije BiH, Poreska uprava RS BiH, Ministarstvo sigurnosti i policijske agencije BiH, te Tužilaštva u Bosni i Hercegovini. Za sva pitanja testirana u okviru postavljenih pomoćnih hipoteza (postavljenih tvrdnji), nulta (H_0) i alternativna hipoteza (H_1) postavljene su na sljedeći način: $H_0: \mu \leq 3$; $H_1: \mu > 3$, gdje je μ prosječna vrijednost odgovora na testirano pitanje. Pošto su odgovori na pitanja mjereni na skali tipa Likerta (od 1-Uopše se ne slažem,..., do 5-U potpunosti se slažem), testirana prosječna vrijednost 3 je uzeta kao granična vrijednost, koja dijeli odgovore u dvije grupe: prosječno neslaganje sa stavom u postavljenom pitanju (odgovori manji ili jednaki 3, a to su 1 i 2) i prosječno slaganje sa stavom u postavljenom pitanju (odgovori veći od 3, a to su odgovori 4 i 5).

Slika br. 1. Organizacije obuhvaćene istraživanjem sigurnosnog menadžmenta

Svi testovi su urađeni na nivou 5%-tne statističke signifikantnosti ($\alpha = 0.05$). Pravilo izvođenja zaključka o svakom pojedinačnom t-testu je sljedeće: ukoliko je izračunata vrijednost t-testa manja ili jednaka kritičnoj vrijednosti jednostranog t-testa na desnu stranu, onda se prihvata H_0 . U tom slučaju nemamo dovoljno dokaza da zaključimo da je prosječan odgovor na postavljeno pitanje veći od 3, odnosno da se ispitanici u prosjeku slažu sa stavom iz tog pitanja. U suprotnom slučaju (ako je izračunata vrijednost t-testa veća od kritične vrijednosti jednostranog t-testa na desnu stranu) imamo dovoljno dokaza da zaključimo da je prosječan odgovor na postavljeno pitanje veći od 3, odnosno da se ispitanici u prosjeku slažu sa stavom iz tog pitanja.

Analiza frekvencija i procenta stavova uzorka relevantnih ispitanika, u odnosu na procjenu alternativnih odgovora skale mjerenja tipa Likert, u sklopu ispitivanja stava: „Sigurnosni menadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta“, pokazuje da 110 ili 43,3%, od svih 254 ispitanika, uglavnom se slaže sa navedenom konstatacijom. U potpunosti se slaže 89 ili 35,0% ispitanika.

a) Frekvencija i postoci odgovora T – Test / One-Sample Statistics

Tabela br.1. Sigurnosni menadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta

Odgovori	Broj ispitanika	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
Uopšte se ne slažem	5	2,0	2,0	2,0
Uglavnom se ne slažem	3	1,2	1,2	3,1
Niti se slažem, niti se ne slažem	47	18,5	18,5	21,7
Uglavnom se slažem	110	43,3	43,3	65,0
U potpunosti se slažem	89	35,0	35,0	100,0
Total	254	100,0	100,0	

Dakle 199 ili 78,3% ispitanika ima pozitivan stav, po ovoj tvrdnji. Ostale frekvencije, sa negativnim stavom po ovom pitanju, nisu bitno izražene i kumulativno iznose svega do 3,10% ispitanika. Interesantno je da 18,5% ispitanika ima neutralan stav, odnosno niti se slaže, niti se neslaže sa postavljenom testnom tvrdnjom. Prema tome, značajno izraženih 78,30% relevantnih ispitanika ima pozitivan stav i slaganje po ovom pitanju, pa je potvrđeno, u sklopu naučnog ispitivanja, da sigurnosni menadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta. Rezultati istraživanja stavova ispitanika iskazani u prethodnoj tabeli, takođe se grafički prezentiraju. Grafički prikaz rezultata iz Tabele br.1., prezentiran je na sljedećem, Grafikonu br. 1. "stavovi ispitanika za varijablu SM kao vodeće organizacije u fiskalnoj disciplini", na slijedeći način.

Grafikon br. 1. Stavovi ispitanika za varijablu SM, kao vodeće organizacije u fiskalnoj disciplini

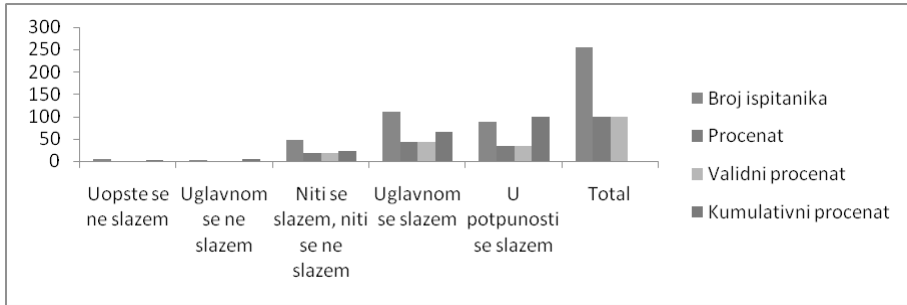

Tabela br. 2. T - Test / One-Sample Statistics

Sigurnosni menadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta;		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
		254	4,08	,869	,055
One Sample Test					
Test Value = 3					
t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
				Lower	Upper
19,845	253	0,000	1,083	,98	1,19

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

$$\mu = 4,08, s = 0,869; t(253) = 19,845, p < 0,05, \alpha = 0,05.$$

Zaključak: prosječan odgovor na postavljeno pitanje: „Sigurnosni menadžment javnih prihoda u BiH, treba biti vodeća organizacija u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja sivog tržišta”, je veći od 3, odnosno ispitanici se u procentu značajno slažu sa stavom iz tog pitanja.

Analiza frekvencija i procenta stavova uzorka relevantnih ispitanika, u odnosu na procjenu alternativnih odgovora skale mjerenja tipa Likert, Tabela br. 3., u sklopu ispitivanja stava „menadžeri porezne sigurnosti trebaju posjedovati znanje i iskustvo iz kriminalistike, porezne oblasti, prava, ekonomije i dokazane organizatorske sposobnosti“, pokazuje da 103 ili 40,6% svih ispitanika uglavnom se slaže sa navedenom konstatacijom. U potpunosti se slaže 138 ili 54,3% ispitanika. Dakle 241 ili 94,9% ispitanika ima pozitivan stav, po ovoj tvrdnji. Ostale frekvencije, koje se mogu smatrati sa negativnim stavom po ovom pitanju, nisu bitno izražene i kumulativno iznose svega do 0,8% ispitanika. Također je interesantno da 4,3% ispitanika ima neutralan stav.

b) Frekvencija i postoci odgovora T – Test / One-Sample Statistics

Tabela br.3. Kompetencije menadžera porezne sigurnosti

Odgovori	Broj ispitanika	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
Uglavnom se ne slažem	2	,8	,8	,8
Niti se slažem, niti se ne slažem	11	4,3	4,3	5,1
Uglavnom se slažem	103	40,6	40,6	45,7
U potpunosti se slažem	138	54,3	54,3	100,0
Total	254	100,0	100,0	

Grafikon br.2. Stavovi ispitanika za varijablu kompetencija menadžera porezne sigurnosti

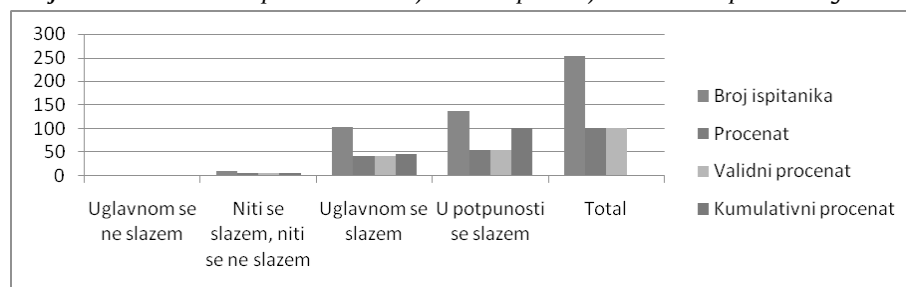

Tabela br.4. T – Test / One-Sample Statistics

Menadžeri porezne sigurnosti trebaju posjedovati znanje i iskustvo iz kriminalistike, porezne oblasti, prava, ekonomije i dokazane organizatorske sposobnosti				N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
				254	4,48	,621	,039
One-Sample Test							
Test Value = 3							
t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference			
				Lower	Upper		
38,117	253	0,000	1,484	1,41	1,56		

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

$$\mu = 4,48, s = 0,621; t(253) = 38,117, p < 0,05, \alpha = 0,05.$$

Prema tome, značajno izraženih 94,90% relevantnih ispitanika ima pozitivan stav i slaganje po ovom pitanju, pa je potvrđeno, da Menadžeri porezne sigurnosti

nosti trebaju posjedovati znanje i iskustvo iz kriminalistike, porezne oblasti, prava, ekonomije i dokazane organizatorske sposobnosti.

Zaključak: prosječan odgovor na postavljeno pitanje: „Menadžeri porezne sigurnosti trebaju posjedovati znanje i iskustvo iz kriminalistike, porezne oblasti, prava, ekonomije i dokazane organizatorske sposobnosti”, je veći od 3, odnosno ispitanici se u procentu, značajno slažu sa stavom iz tog pitanja.

Analiza frekvencija i procenta stavova uzorka relevantnih ispitanika, u odnosu na procjenu alternativnih odgovora skale mjerenja tipa Likert, u sklopu ispitivanja stava, „strateškim i taktičkim funkcijama otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja, treba upravljati sigurnosni menadžer“ Tabela br.5., pokazuje da 123 ili 48,4% svih ispitanika uglavnom se slaže sa navedenom konstatacijom. U potpunosti se slaže 57 ili 22,4% ispitanika. Dakle, 180 ili 70,8% ispitanika ima pozitivan stav, po ovoj tvrdnji. Ostale frekvencije, koje se mogu smatrati sa negativnim stavom po ovom pitanju, nisu bitno izražene i kumulativno iznose svega do 5,5% ispitanika.

c) Frekvencija i postoci odgovora, T – Test / One-Sample Statistics

Tabela br. 5. Strateško i taktičko upravljanje SM

Odgovori	Broj ispitanika	Procentat	Validni procentat	Kumulativni procentat
Uopšte se ne slažem	5	2,0	2,0	2,0
Uglavnom se ne slažem	9	3,5	3,5	5,5
Niti se slažem, niti se ne slažem	60	23,6	23,6	29,1
Uglavnom se slažem	123	48,4	48,4	77,6
U potpunosti se slažem	57	22,4	22,4	100,0
Total	254	100,0	100,0	

Ovdje je interesantno da 23,6% ispitanika ima neutralan stav, odnosno nisu se mogli odlučiti po ovom pitanju.

Grafikon br.3. Stavovi ispitanika za strateško i taktičko upravljanje SM

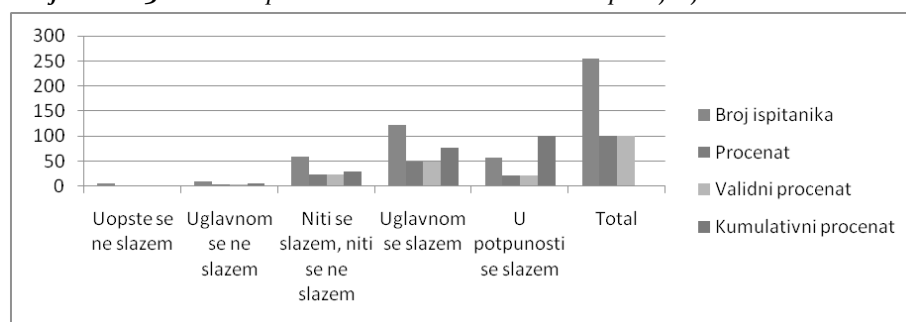

Tabela br.6. T – Test / One-Sample Statistics

Strateškim i taktičkim funkcijama otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja, treba upravljati sigurnosni menadžer		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
		254	3,86	,873	,055
One-Sample Test					
Test Value = 3					
t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
				Lower	Upper
15,665	253	0,000	0,858	0,75	0,97

$H_0: \mu \leq 3$

$H_1: \mu > 3$

$\mu = 3,86, s = 0,873; t(253) = 15,665, p < 0.05, \alpha = 0.05.$

Prema tome, značajno izraženih 70,8% relevantnih ispitanika ima pozitivan stav i slaganje po ovom pitanju, pa se može zaključiti, da „Strateškim i taktičkim funkcijama otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja, treba upravljati sigurnosni menadžer”. Zaključak: prosječan odgovor na postavljeno pitanje „Strateškim i taktičkim funkcijama otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja, treba upravljati sigurnosni menadžer”, je veći od 3, odnosno ispitanici se u procentu značajno slažu sa stavom iz tog pitanja.

d) Frekvencija i postoci odgovora T – Test / One-Sample Statistics

Tabela br.7. Uloga SM u prevenciji poreznog kriminaliteta

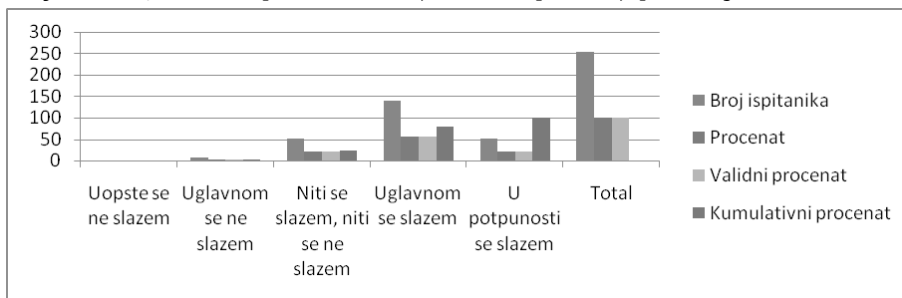
Odgovori	Broj ispitanika	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
Uopšte se ne slažem	1	,4	,4	,4
Uglavnom se ne slažem	7	2,8	2,8	3,1
Niti se slažem, niti se ne slažem	53	20,9	20,9	24,0
Uglavnom se slažem	141	55,5	55,5	79,5
U potpunosti se slažem	52	20,5	20,5	100,0
Total	254	100,0	100,0	

Dalje se prezentiraju rezultati analize frekvencija i procenta stavova uzorka relevantnih ispitanika, u odnosu na procjenu alternativnih odgovora skale mjerenja tipa Likert, u sklopu ispitivanja stava: “prevencija poreznog kriminaliteta bez sigurnosnog menadžmenta u poreznim institucijama na bilo kojem nivou Bosne i Hercegovine nije valjana”.

Analiza rezultata ispitivanja pokazuje da se 141 ili 55,5% svih ispitanika uglavnom slaže sa navedenom konstatacijom. U potpunosti se slaže 52 ili 20,5%

ispitanika. Dakle 193 ili 76,0% ispitanika ima pozitivan stav, po ovoj tvrdnji. Ostale frekvencije, koje se mogu smatrati sa negativnim stavom po ovom pitanju, nisu bitno izražene i kumulativno iznose svega do 3,1% ispitanika. Ovdje je također, interesantno da 20,9% ispitanika ima neutralan stav, odnosno nisu se mogli odlučiti po ovom pitanju. Zaključak: prosječan odgovor na postavljeno pitanje „Prevenција poreznog kriminaliteta bez sigurnosnog menadžmenta u poreznim institucijama na bilo kojem nivou Bosne i Hercegovine nije valjana,” veći je od 3, odnosno ispitanici se u procentu značajno slažu sa stavom iz tog pitanja. Prema tome, značajno izraženih 76,0% relevantnih ispitanika ima pozitivan stav i slaganje po ovom pitanju.

Grafikon br.4. Stavovi ispitanika za varijablu SM o prevenciji poreznog kriminaliteta

Možemo zaključiti, da postavljena tvrdnja: „Prevenција poreznog kriminaliteta bez sigurnosnog menadžmenta u poreznim institucijama na bilo kojem nivou Bosne i Hercegovine nije valjana”, predstavlja značajan istraživački rezultat i naučno-istraživačku građu. Rezultati ispitivanja na osnovu iznesenih činjenica i dokaza potvrđuju valjanost postavljene hipoteze: „Sigurnosni menadžment kao proces utiče na stabilnost javnih prihoda u Bosni i Hercegovini.“

Tabela br.8. T – Test / One-Sample Statistics

P-25. Prevenција poreznog kriminaliteta bez sigurnosnog menadžmenta u poreznim institucijama na bilo kojem nivou Bosne i Hercegovine nije valjana.		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
		254	3,93	,746	,047
One-Sample Test					
Test Value = 3					
t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
				Lower	Upper
19,855	253	,000	,929	,84	1,02

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

$$\mu = 3,93 \quad s = 0,746; \quad t(253) = 19,855, \quad p < 0.05, \quad \alpha = 0.05.$$

ZAKLJUČAK

Segment sigurnosnog menadžmenta zasebna je naučno teoretska cjelina, koja zajedno sa ostalim naučnim disciplinama teoretski i praktično rješava probleme različitih otvorenih pitanja i nerazjašnjenih pitanja teoretsko praktičnih fenomena. Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju osnovanu tvrdnju da sigurnosni menadžment utiče na stabilnost javnih prihoda. Primjenom relevantnih naučnih metoda i analizom sadržaja sastavnica menadžmenta i sigurnosti, analizom prepoznatljivih međusobnih poveznica, proučavanjem savremenih trendova i saznanja tokom istraživanja, pojmovno je ispitan i istražen sigurnosni menadžment kao proces, organizacija i sistem. Provedenim naučnim istraživanjem došlo se do fundamentalnog znanja kao i povećanja ukupnog fonda znanja o sigurnosnom menadžmentu. Po osnovu prezentiranog koncepta i praktičnog modela sigurnosnog menadžmenta i dobivenih činjeničnih rezultata u provedenom istraživanju, može se zaključiti da model sigurnosnog menadžmenta utiče i doprinosi u heurističkom i slilogističkom području otkrivanja i dokazivanja kriminala poreznih utaja. Rezultati provedenog istraživanja u agencijama za provođenje zakona i tužilačkim institucijama Bosne i Hercegovine, predstavljaju važnu naučnu građu, koja potvrđuje i ukazuje na valjanost i upotrebljivost koncepta sigurnosnog menadžmenta u sferi javnih prihoda, kao vodeće organizacije u uspostavi fiskalne discipline i suzbijanja nezakonite evazijae javnih prihoda.

LITERATURA

- Abazović D. Mirsad (2012), Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo.
- Čolaković E. (2015), Održivi razvoj i menadžment sigurnosti u funkciji otkrivanja i dokazivanja poreznih utaja u Bosni i Hercegovini, doktorat, Mostar, Univerzitet modernih znanosti CKM-Mostar,
- Daničić M. (2010), Bezbjedonosni menadžment, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka.
- Subošić, D. i Daničić M. (2012), Bezbjedonosni menadžment-Organizacija i odlučivanje, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka.
- Đurđević Z. (2006), Prijevara na štetu proračuna EU: pojavnici oblici, metode i uzroci, Znanstveni članak-Pravni fakultet Zagreb.
- Jurković P., (2002), Javne financije, Zagreb.
- Pajević, M. (2013), Savremene obavještajne teorije, Mostar: Visoka škola „Logos centar“ Mostar.
- Trputec Z. (2007), Dizajn humanog održivog razvoja i ekonomski razvoj, Mostar.
- Finsijska teorija i politika, <http://www.poslovniforum.hr/tp/financije.asp> (2.3.2015.godine)

- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, (2012) Strategija upravljanja rizicima, R Hrvatska, Zagreb.
- Prednosti i nedostaci metoda za kvalitativnu anлізу rizika, PD 3002:2002, Guide to BS 7799 Risk Assessment, British Standards Institution, 2002, www.iso.org/cate/d21756.html (15.01.2015).
- Prednosti i nedostaci metoda za kvalitativnu anлізу rizika, ISO/IEC TR 13335-3, Information techn-Guidelines for the management of IT security, 1st edition, 1998, www.iso.org/cate/d21756.html (15.01.2015).

IMPACT OF SECURITY MANAGEMENT ON THE STABILITY OF PUBLIC REVENUES

Abstract

This paper is particularly focused on the concept of safety management and its practical impact on the preservation of the stability of public revenues. The paper presents a security management model in a wide coverage, especially in terms of systems, organizations, processes, freedom and human rights, needs, overall interests and values of the individual, society in general and the related natural environment. The aim of this paper is to emphasize the importance of safety management on the legal regulation of public revenue, from the dangers of the phenomenon of tax evasion and crime illegal evasion of public revenue. The topic of research presented in this paper is the research field of security of public revenues and testing various forms of danger and threats of the crime of tax evasion. By using the relevant scientific methods and analysis of components of management and security, analyzing recognizable mutual links, through the study of contemporary trends and insights during the research, the author investigates the notion of safety management as a process, organization and a system. This research led to the fundamental knowledge and the increase of the overall fund of knowledge on safety management. The paper presents a framework concept and practical model of security management in the field of discovering and proving the crime of tax evasion.

Keywords: security management, tax evasion, security risks, public revenues, the EU.

POVEZANOST NASILJA U SPORTU I GOVORA MRŽNJE

Pregledni rad

UDK 32.019.5:316.647:]796

Milenko Vojvodić¹, Naim Čeleš²

Sažetak: *Bosna i Hercegovina je krizno, poslijeratno, višenacionalno i višereligijsko društvo u kome su govor mržnje i nasilje na sportskim takmičenjima veoma prisutni i motivisani između ostalog, najčešće vjerskom netrepeljivošću. Govor mržnje i nasilje proisteklo iz takvog govora stvara nove nacionalne i vjerske antagonizma i pojačava one koji već postoje, a eliminiše prilike za dijalog i toleranciju. Tamo gdje ima najmanje razgovora, dogovora, tolerancije, razumijevanja za druge, tamo ima najviše predrasuda, govora mržnje, nasilja. Prisutnost i povezanost govora mržnje i nasilja na našim sportskim predstavama (pogotovo fudbalskim utakmicama) je očigledna. To su izuzetno opasne pojave koje su posljedica mnogih negativnih dešavanja u društvu i koje ne treba ignorisati ili gurati pod tepih. Naprotiv, treba vrlo glasno pričati o tome, ali i raditi na način da se mijenja svijest ljudi i kroz te promjene mijenjati i odnose u društvu. Predupređivanje ovakvih pojava na našim stadionima, mora biti i sastavni dio cjelokupnog vaspitnog procesa. Radeći na otkrivanju, evidentiranju i apostrofiraju uzroka, kojih nije mali broj, već je napravljen jedan korak u nizu rješavanja problema. Eliminirajući uzroke koji dovode do govora mržnje, eliminisaće se i sam govor mržnje, a time i nasilje, jer nasilja u sportu skoro da nema bez govora mržnje. Spisak tih uzroka je poprilično dug, a dug je i put do rješenja ovog evidentnog i opasnog problema, ali nije nemoguć.*

Ključne riječi: *sport, nasilje, govor mržnje, povezanost*

UVOD

U vremenu u kojem živimo, ne postoji ni jedno društvo koje se ne suočava sa raznim oblicima govora mržnje i nasilja ili nekim njihovim

¹ Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta, Banja Luka, BiH

² Pedagoški fakultet, Bihać, BiH

oblikom. Nasilje i govor mržnje se sve češće susreću i postaju vidljivi u različitim životnim okolnostima i situacijama, a naročito u onima u kojima dominiraju ljudske emocije, pa razne scene govora mržnje i nasilja, te njihove posledice možemo sresti na svakom koraku (na ulici, u školi, na poslu, na sportskim terenima, itd). Svakodnevno smo prosto bombardovani primjerima mržnje i nasilja sa izuzetno ozbiljnim i nerjetko tragičnim posledicama, bez obzira da li se radi vršnjačkom nasilju, porodičnom nasilju ili onom koje se dešava u sportu i na sportskim terenima. Naša javnost, nažalost ima veoma visok stepen tolerancije prema nasilju uopšte, a govor mržnje je dio folklor. Naša javnost takođe zna i to da je govor mržnje veoma opasna pojava između ostalog i zato što se njime podstiče diskriminacija i u krajnjoj tački nasilje. Postoji veliki broj radova na temu nasilja i govora mržnje, kako u sportu tako i u drugim društvenim oblastima i koji tu sociološku pojavu posmatraju sa različitih aspekata i gledišta, ali koliko god da ih ima, još uvijek je malo i nedovoljno, jer o ovoj temi treba što više pisati i pričati.

„Pitanje govora mržnje je vrlo osjetljivo zbog ograničavanja slobode govora, koji se smatra jednim od najvažnijih prava građana nužnih za funkcionisanje svakog demokratskog društva“. Vejnović, Lalić, Grbić Pavlović, Ponorac (2010). „Činjenica je da postoje nedoumice, pa i prava konfuzija oko definisanja samog ovog pojma, koje su u mnogome i odredile odnos javnosti prema njegovim manifestacijama. S jedne strane prisutna je namjera da se svaka vrsta uvredljivog govora, javnog manifestovanja nekulture i netolerantnosti prema drugačijem, najčešće političkom mišljenju, (pogrešno) obilježi pojmom govora mržnje, čime se jasno doprinosi obesmišljanju samog termina. Sa druge strane, pak, tipični primjeri javnog govora mržnje u određenim (opet političkim) krugovima percipiraju se kao “samo” emotivno snažniji izlivi patriotizma i manifestacije “razvijene” nacionalne svijesti, čime se, opet, želi postići istovjevetni efekat. Pri tome uobičajeni vid odbijanja prigovora o govoru mržnje jeste pozivanje na pravo i slobodu govoru. Istina je da sloboda govora predstavlja osnovno pravo, ali ne može se apsolutizovati do te mjere da se (zlo)upotrebom ove slobode ugrožavaju prava, slobode i fizička bezbjednost drugih ljudi, društvenih grupa i pojedinaca.“ Atanacković, (2009).

DEFINICIJE GOVORA MRŽNJE I NASILJA U SPORTU

Zbog nedoumica oko definisanja govora mržnje, ne postoji ni jedinstvena definicija ove društvene pojave, odnosno postoji veći broj njih

koje pokušavaju da sveobuhvatno odrede ovaj društveni fenomen. Neke od njih su:

„Govor mržnje je svaka komunikacija koja omalovažava osobu ili grupu na osnovu nekih karakteristika kao što su rasa, boja kože, etnička i nacionalna pripadnost, pol, seksualna orijentacija, religija i druge karakteristike. Po zakonu, govor mržnje je svaki govor, gest, ponašanje, pisanje ili prikazivanje koje je zabranjeno jer ne smije da podstiče nasilje i predrasude protiv zaštićenog pojedinca ili grupe, ili zato što omalovažava i zastrašuje zaštićenog pojedinca ili grupu“. (Govor mržnje, sr. Wikipedia.org/sr/ – Slobodna enciklopedija)

„Pod govorom mržnje podrazumijeva se propagiranje, veličanje ili opravdavanje zločina, kao i podsticanje na zločin prema društvenim grupama i njihovim pripadnicima, a na osnovu njihove rase, boje kože, verske pripadnosti, nacionalnog i etničkog porijekla, pola ili seksualne orijentacije. Kao govor mržnje se tretira i iznošenje ili prenošenje ideja o superiornosti ili podređenosti jedne društvene grupe ili njenih pripadnika, kao i upotreba simbola koji podstiču na mržnju i ističu superiornost ili podređenost društvenih grupa i njihovih pripadnika“. JUKOM Komitet pravnika za ljudska prava iz Beograda (2008).

„Govor mržnje – jezik/ je govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije.“(Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije BiH)

Nasilje je fenomen koji se ne može jasno definisati i ograničiti ni u svakodnevnom životu, ali ni u naučnoj terminologiji pa zbog toga, kad je u pitanju nasilje i tu imamo popriličan broj nedoumica, ali i definicija.

Po svjetskoj zdravstvenoj organizaciji nasilje je “ Namjerno korištenje fizičke sile ili nasilja protiv sebe, druge osobe ili protiv društva koje rezultira nanošenjem povreda, psihičke štete, suzbijanjem razvoja ili smrću “ (WHO World report on violence and health, Genf 2002, S. 5)

Nasilje (dolazi od “sila”), označava odnos između dviju strana u kome jedna strana upotrebom ili samom prijetnjom upotrebe sile utječe na drugu stranu. Nasilje je svjesna okrutnost usmjerena prema drugima s ciljem stjecanja moći pomoću nanošenja psihičke i/ili fizičke boli. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Nasilje>).

Nasilje podrazumijeva zloupotrebu sile kao akta agresije kojim se povređuju osobe, ili uništava vlasništvo. Na društvenom nivou, posebno je koordinisano nasilje, kao što su slučajevi rata I terorizma. Od sedamdesetih godina 20.vijeka koristi se I pojam strukturnog nasilja koji označa-

va sistemske forme nasilja kao što su: rasizam, seksizam, nacionalizam, heteroseksizam, omalovažavanje starijih osoba I sl. (<http://sr.wikipedia.org/sr/Nasilje>)

Prema Šelingu G., za širu definiciju nasilja karakteristično je da se ono može izražavati stvarnom ili umišljenom radnjom, riječima ili bez riječi, fizičkim djelovanjem, štetom koju prouzrokuje sebi ili drugima, s oblicima koje društvo ili društvene grupe odobravaju ili ne, gdje žrtva za nasilje zna ili ne zna. (Koković, D. 2001)

Kad je u pitanju govor mržnje i nasilje u sportu i na sportskim priredbama, generator nasilja i agresije predstavljaju nasilni sistemi, odnosno nasilne strukture sporta i kulture koji nemaju ličnu i društvenu odgovornost. Sistematsko nasilje čini ljude sve više otuđenim od drugih, od društva, od njih samih. Mase, uključujući rivalstvo, etničke ili vejrške netolerancije (na primer, između pripadnika različitih grupa navijača sportskog takmičenja) stvaraju odgovarajuće uslove za pojavu nasilja i agresije, jer u njima "gubi" individualni identitet i lična odgovornost, njihova kritičnosti se smanjuje i podložna je raznim sugestijama, stvarajući pogodno tlo za manipulaciju. Ovo je naročito izraženo kod adolescenata, a uslovljen je stepenom njihove kognitivnog, emocionalnog i moralnog razvoja, kao i uticaja socijalnog okruženja u kom se taj razvoj odvija. Opšte je poznata pojava indentifikacije mladih osoba sa socijalnim modelima, koja ima jednu od ključnih uloga u razvoju mladih osoba, odnosno razvoja dobrog ili lošeg ponašanja u zavisnosti za kakv tip socijalnog modela se osoba odluči.

Anastasovski ,I. kaže da nasilje uopšte pretstavlja formu devijantnog, patološkog delovanja i ponašanja određenih društvenih grupa i individua, usmereno na postizanje određenih ciljeva sredstvima sile i prinude u situacijama i okolnostima skoncentrisane društvene pažnje i ispoljavanja šireg društvenog interesa. <http://www.savremenisport.com/osnove-sport-nasilje-i-terorizam.html>

Nasilje u sportu se ne može posmatrati izolovano izvan konteksta nasilja u društvu uopšte. Sport se može posmatrati kao oblik kulture i subkulture. Koković D. navodi podatak da je fudbal je, na primjer uvijek zauzimao važno mjesto u kulturi radničke klase, naročito u Engleskoj, odnosno da se fudbalski vandalizam može posmatrati kao dio ove potkulture. Koković,D.(2000)

Da se sport i dešavanja u sportu, pa tako i govor mržnje i nasilje moraju posmatrati sa više aspekata i multidisciplinarno govori i Vejnović,D. (2011). On kaže da je sport složena ljudska djelatnost koju je nemoguće odvojiti od ostalih oblasti društvenog djelovanja, pa zbog toga nasilje i

govor mržnje u sportu, kao ni bilo koje drugo dešavanje u sportu ne može se proučavati kao izolovana pojava koja svoje uzroke ima samo u sportskoj praksi, već se u obzir moraju uzeti i širi društveni preduslovi koji izazivaju navedenu društvenu pojavu. Vejnović, D. (2011)

Ono što je možda i najtipičnija karakteristika za nasilje i govor mržnje u sportu i na sportskim terenima jeste **kolektivno nasilje i kolektivni govor mržnje**, a odnosi se na nasilje počinjeno od strane veće grupe pojedinaca, odnosno navijača i navijačkih grupa. Ovaj kolektivni „trans“ nerijetko bude iskorišten i stavljen u poziciju ostvarivanja nečijih ličnih, ali i političkih interesa, jer nikako ne treba zaboraviti činjenicu da u svakom društvu postoji i uvijek će postojati oni za koje upotreba nasilja predstavlja samo još jedan od legitimnih načina za rješavanje problema, zadovoljenje svojih potreba želja i interesa.

Ova konstatacija se ne može nigdje tako jasno vidjeti i primjeniti kao u Bosni i Hercegovini. Netrpeljivost i nepovjerenje koje vlada između tri konstitutivna naroda i nakon skoro dvadeset godina od kraja rata je velika i služi kao pokretač govora mržnje i nasilja na stadionima. Međusobno vrijeđanje i omalovažavanje protivnika i publike najlakše se postiže zadiranjem u nacionalni identitet, a određenim krugovima u sportu i politici upravo to odgovara, jer na toj osnovi i grade svoje poslovne i političke karijere.

Tabela - 1 Koliko su političke partije i političari odgovorni

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	21	7,3	7,3	7,3
	malo	44	15,3	15,3	22,6
	osrednje	65	22,6	22,6	45,3
	mnogo	66	23,0	23,0	68,3
	veoma mnogo	91	31,7	31,7	100,0
	Total	287	100,0	100,0	

Jedno istraživanje koje je provedeno 2012.godine na uzorku od 287 đaka srednjoškolaca i studenata, jer su oni najbrojnija populacija u navijačkim grupama, pokazalo je da oko 55% ispitanika misli da su političari odgovorni za govor mržnje na sportskim terenima mnogo i veoma mnogo, a samo 7% njih misli da političari nisu odgovorni ni malo. Vojvodić, M., Simović, S., Mijanović, M. (2012). U istom istraživanju htjelo se saznati i šta ispitanici misle o novinarima i medijima kao eventualnim uzročnicima govora mržnje na sportskim terenima. Na pitanje: Koliko su novinari i mediji odgovorni za govor mržnje na sport-

skim terenima, preko 50%, ispitanika je odgovorilo sa mnogo i veoma mnogo. Ostali odgovori se mogu vidjeti u prikazanim tabelama i grafikonima.

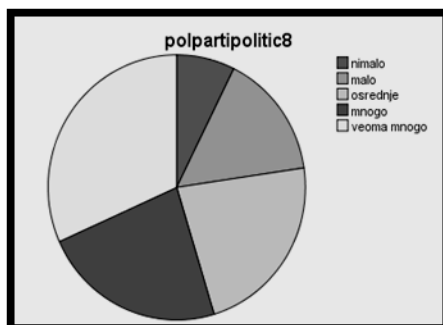
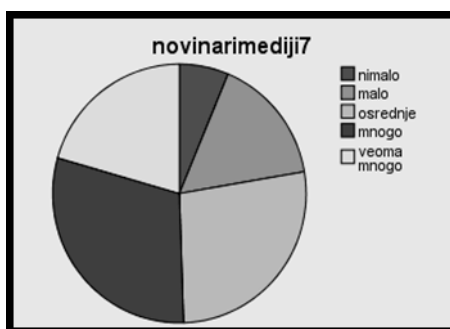

Tabela - 2 Koliko su novinari i mediji odgovorni za govor mržnje u sportu

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	18	6,3	6,3	6,3
	malo	46	16,0	16,0	22,3
	osrednje	78	27,2	27,2	49,5
	mного	86	30,0	30,0	79,4
	veoma mnogo	59	20,6	20,6	100,0
	Total	287	100,0	100,0	

Govor mržnje čuje se svakodnevno sa govornica od najuticajnijih lidera javnog mnijenja – izriču ga političari, izriču ga vrhovi vjerskih hijerarhija, provlači se kroz medije, gromoglasno se čuje na fudbalskim stadionima, manje ili više prikriveno, ugrađen je i u školske programe. Rijetko gdje kao na ovim prostorima je izražen uticaj politike na novinare i medije i oni često budu oružje u rukama političara. U svom radu koji govori o medijskom generisanju govora mržnje Romić, M. (2010) kaže da agresivni medijski sadržaji proizvode efekte agresivnosti na široki krug primalaca informacija. Ekspanzija verbalnog i virtuelnog

nasilja u medijima ima direktne veze sa verbalnim (govornim), a potom i stvarnim nasiljem u životu. Govor mržnje je proizvod opšte moralne dekadencije savremenog svijeta. Njegovo generisanje putem snažne medijske podrške, posebno u zemljama tranzicije kao što je naša, mnogo je opasnije i veće zlo.

POVEZANOST NASILJA I GOVORA MRŽNJE NA SPORTSKIM TERENIMA

Nasilje i govor mržnje u sportu su povezani kao nokat i meso. Nema ni jednog nasilja koje se desilo za vrijeme ili poslije sportske manifestacije, kojem nije prethodio govor mržnje. Govor mržnje koji se eksponira na sportskim događajima popraćen je prvenstveno nacionalističkim i rasističkim parolama i povici-ma, kao i iskazivanjem mržnje koja se odnose na one "druge". Koliko je tanka linije između govora mržnje i nasilja na sportskim terenima i oko njih, govore sve učestaliji surovi navijački sukobi i tuče, te prekidi utakmica kojima najčešće prethode verbalni dueli navijačkih grupa puni mržnje i brutalnih uvreda. I što je najtragičnije, takve situacije dovode i do tragedija i gubitaka ljudskih života. Nasilje i tuče navijačkih grupa poslije utakmica se zakazuju i preko interneta koji takođe vrvi od bjesomučnih uvreda oličenih u mržnji prema onim drugim. Normalan čovjek ne može da povjeruje da se sve to dešava oko nas i da na raznim internetskim forumima bjesni pravi rat pun izliva bijesa i mržnje prema „drugoj strani“. U već pomenutom istraživanju Vojvodić, M. i ostali (2012). na pitanje u kojoj mjeri su navijačke grupe odgovorne za govor mržnje na sportskim terenima u BiH, odgovor ispitanika je bio sledeći: oko 76% ispitanika je dalo iskaz da su navijačke grupe odgovorne za govor mržnje mnogo i veoma mnogo. Da je govor mržnje samo na korak od nasilja pokazao je i odgovor studenata i srednoškolaca na pitanje koliko je govor mržnje blizu nasilja. Treba ponovo napomenuti da je to populacija koja je najbrojnija na utakmicama i da se njihov odgovor može smatrati poprilično kompetentnim. Preko 74% njih smatra da je govor mržnje na sportskim terenima mnogo i veoma mnogo blizu nasilja. Pametnome dosta. Rezultati i grafikoni su prikazani u tabelama i grafikonima 3 i 4.

Tabela - 3 U kojoj mjeri su navijačke grupe odgovorne za govor mržnje u sportu

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	11	3,8	3,8	3,8
	malo	13	4,5	4,5	8,4
	osrednje	45	15,7	15,7	24,0
	mного	75	26,1	26,1	50,2
	veoma mnogo	143	49,8	49,8	100,0
	Total	287	100,0	100,0	

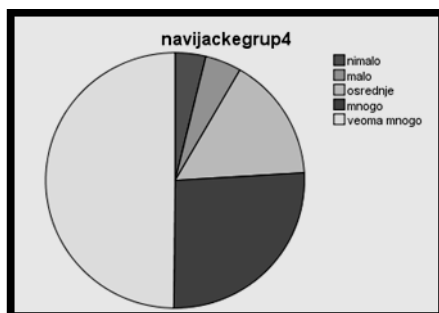
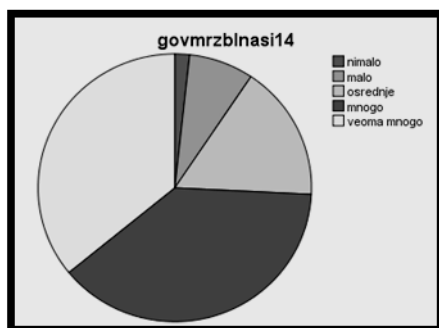

Tabela -4 Koliko je govor mržnje na sportskim terenima blizu nasilja

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nimalo	5	1,7	1,7	1,7
	malo	22	7,7	7,7	9,4
	osrednje	47	16,4	16,4	25,8
	mного	110	38,3	38,3	64,1
	veoma mnogo	103	35,9	35,9	100,0
	Total	287	100,0	100,0	

Ono što takođe treba da brine cjelokupno društvo u kojem živimo je i to što se govor mržnje, uvrede i nasilje sa stadiona vrlo često prenosi i u svakodnevni život i ostavlja trag u svakom od nas, što je zbog velike doze subjektivnosti itekako teško priznati. Kad zapaljena masa skandira „Ubij, ubij Srbina“, ili „Srbe na vrbe“, ili „Nož, žica, Srebrenica“, teško da oni koji su prozvani u ovom izopačenom govoru mržnje mogu ostati mirni i staloženi. Sjetimo se samo hrvatskog reprezentativca Josipa Šimunića koji je 20.11.2013.godine zajedno sa prepunim stadionom u Maksimiru skandirao ustaški pozdrav „za dom spremni“, pozdrav uz koji je na najsvirepiji način umoreno na stotine hiljada Srba, Jevreja, Roma i ostalih koji nisu prihvatili ustašku ideologiju. Evidentno je i to je činjenica, da ne postoji ni jedan pripadnik srpskog naroda i ostalih koji su bili žrtve NDH kojeg nije dotakao ovaj jezivi huk povampirenog ustaštva. Spomenuti igrač je

kažnjen od Svjetske fudbalske organizacije (FIFA) neigranjem na svjetskom prvenstvu koje se održavalo u Brazilu od 12. Juna do 13. Jula 2014.

Nasilje i govor mržnje u sportu u BiH su pojave koje su posledica raznih negativnih dešavanja u društvu i koje ne treba ignorisati ili gurati pod tepih. Naprotiv, kao i svaki bolesnik i ovo društvo treba pravu dijagnozu, a to je mijenjati svijest ljudi i kroz te promjene mijenjati i odnose u društvu. Predupređivanje ovakvih pojava na našim stadionima, mora biti i sastavni dio cjelokupnog vaspitnog procesa. U tom kontekstu, treneri moraju da snose svoj dio odgovornosti u razvoju sportskog duha i timskog rada u cilju unapređenja i promovisanja opštih ljudskih vrijednosti, pokazujući mladima, dobro (ispravno) ponašanje ličnim primjerom. Sportisti, svojim ponašanjem tokom treninga i sportskih takmičenja trebaju promovisati te vrijednosti prenoseći ih svojim navijačima. Zaljubljenici u sport i drugi koji prate sportske događaje kako bi izrazili svoju podršku kroz konstruktivno navijanje, to treba da rade u duhu fer - pleja, uz prepoznavanje i priznavanje kvaliteta drugih. U ovom procesu važnu ulogu imaju i novinari koji moraju obavještavati objektivno, netendenciozno, kvalitetno i stručno. Takođe, tu treba da su uključene i oblasti obrazovanja, kulture, politike, marketinga, i svih drugih zainteresovanih strana, struktura i sistema koji su dio onoga što se zove sport i sportski život u jednoj državi. Eliminirajući uzroke koji dovode do govora mržnje, a čiji je spisak poprilično dug, eliminisaće se i sam govor mržnje, a time i nasilje, jer nasilja u sportu skoro da nema bez govora mržnje. Na osnovu svega ovoga može se istaći da u procesu suočavanja sa govorom mržnje, agresijom i nasiljem na sportskim priredbama, treba da se primenjuju prakse koje će djelovati u samom sistemu, i kao takve promijeniti način mišljenja i ponašanja ljudi.

CONNECTION BETWEEN VIOLENCE IN SPORTS AND HATE SPEECH

Summary

Bosnia and Herzegovina is crisis, postwar, multinational and multi-faith society in which hate speech and violence during sport competitions are very present and motivated among other things by religious intolerance. The hate speech and violence resulted from such speech create new national and religious antagonisms and increase the ones that already exist and eliminate opportunities for dialogue and tolerance. Where there is the least a conversation, agreement, tolerance and understanding for the others there is the most prejudice, hate speech, violence. The presence and connection of hate speech and vio-

lence in our sports performances (especially during football matches) is obvious. These are extremely dangerous phenomena that are the result of many negative events in the society that should not be ignored or swept under the carpet. On the contrary, we should talk about it very loudly, but also work in a way that is changing people's consciousness and through these changes to alter the relations in the society. Preventing these phenomena in our stadiums must be an integral part of the overall educational process. Working on detection and recording the causes which are no small number it was already made one step in a series of problem solving. Eliminating the causes that lead to hate speech, the hate speech will be eliminated and thus violence because violence in sport is almost impossible without hate speech. The list of these causes is quite long and the way to the solution of this evident and dangerous problem is also long, but it's not impossible.

Key words: sport, violence, hate speech, connection

PORODIČNA DISFUNKCIONALNOST UZROK DELINKVENCije U PERIODU ADOLESCENCIJE

Originalni naučni rad

UDK 316.356.2:343.91-053.6

Tatjana Vujović

Mihajlo Mijanović

Filozofski fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore, Crna Gora

Apstrakt: Rad se bavi ispitivanjem strukturalnih razlika između maloljetnih delinkvenata i adolescenata sa problemima psihološke prirode u procjeni porodičnog funkcionisanja kao faktora rizika za nastanak psihosocijalnih poremećaja kod adolescenata. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 300 ispitanika starosne dobi od 15 do 18 godina. Istraživanje je sprovedeno na tri nezavisna uzorka i to : na uzorku od 100 maloljetnih delinkvenata (eksperimentalni uzorak), uzorku od 100 adolescenata sa problemima psihološke prirode (eksperimentalni uzorak), i na uzorku od 100 adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja (kontrolni uzorak). Da bi smo utvrdili koje varijable porodičnog funkcionisanja diferenciraju međusobno maloljetne delinkvente i adolescente sa problemima psihološke prirode kao i od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja skalu od 28 varijabli iz upitnika podvrgli smo jednofaktorskoj analizi varijanse, a zatim diskriminativnoj analizi. Na osnovu rezultata na skali procjene porodičnog funkcionisanja pokazalo se da delinkventi i adolescenti sa problemima psihološke prirode međusobno razlikuju. Na dimenziji niska individuacija ispitanika eksperimentalnih grupa pokazala se najznačajnija razlika između eksperimentalnih grupa i kontrolne grupe.

Ključne riječi: maloljetni delinkventi, adolescenti sa problemima psihološke prirode, adolescencija, kohezija, fleksibilnost, emocionalno zanemarivanje.

UVOD

Porodica kao relativno trajna društvena grupa, tokom svog ciklusa postojanja prolazi kroz razne faze promjena svoje socio-psihološke dinamike. Uporedo

sa razvojem njenih članova mijenja se i njena grupna dinamika, zasnovana na razvojnim promjenama individualnih karakteristika pojedinaca, koje dovode do promjena u odnosima među članovima porodice. Funkcionalnost i disfunkcionalnost porodice zavise od odnosa koji postoje među članovima porodice, ali i od odnosa između porodice i društva. Funkcionalna porodica stvara uslove za razvoj zdravih i zrelih članova porodice u granicama njihovih intelektualnih i kreativnih potencijala. Funkcionalnim se smatraju porodični obrazci koji omogućavaju dostizanje porodičnih ciljeva, koje ona sama sebi postavlja. Disfunkcionalnim se smatraju porodični obrazci kojima se ne ispunjava zadatak, već dolazi do pojave simptoma ili nezadovoljstva.

Autor Cirkumplex modela porodičnog funkcionisanja, D.Olson izdvojio je tri osnovne dimenzije porodičnog funkcionisanja i to : kohezivnost, fleksibilnost i komunikaciju. Prema Olsonu porodična kohezivnost se definiše kao emocionalna veza koja postoji među članovima porodice (D.Olson,1999), odnosno kao stepen posvećenosti, pomoći i podrške, koju članovi porodice pružaju jedni drugima. Olsonov model razlikuje 4 nivoa kohezivnosti i to: neobaveznost, (veoma nizak nivo), odvojenost (nizak do umjeren), povezanost (umjeren do visok) i umreženost (veoma visok).

Prema Olsonu uravnoteženi porodični sistemi, odvojeni i povezani su funkcionalniji od ostalih. Odvojeni porodični sistemi posjeduju određenu emotivnu udaljenost, ali ona nije tako ekstremna kao kod neobaveznih sistema. Članovima iz ovih porodica je bitno da više vremena provode odvojeno, ali postoji vrijeme provedeno zajedno, kada se donose zajedničke odluke i kada se rešavaju zajednički problemi. U povezanim porodičnim sistemima akcentat je na zajedništvu, jer je vrijeme koje se provodi zajedno važnije od vremena provedenog van porodice. Neuravnoteženi nivoi kohezivnosti su na ekstremima (vrlo visoki ili vrlo niski). Neobavezni porodični sistemi često posjeduju ekstremnu emotivnu udaljenost. Članovi ovih porodica veoma malo komuniciraju među sobom, pa se kod ovih osoba u velikoj mjeri podstiče odvojenost i nezavisnost, na račun bliskosti i zajedništva. Pojedinci odvojeno provode slobodno vrijeme. Preovladavaju individualni interesi. Članovi ovih porodica nisu u stanju da se obrate drugom članu porodice za savjet pri rešavanju problema. Za razliku od ovih umrežene porodice karakteriše osjećanje emotivne bliskosti u ekstremnoj mjeri i insistiranje na odanosti. Nedostatak lične nezavisnosti takođe je odlika takvog sistema.

Porodična adaptibilnost (fleksibilnost) je takođe veoma značajna dimenzija porodičnog funkcionisanja. Porodična adaptibilnost podrazumijeva količinu promjene u porodičnom liderstvu, raspodjeli uloga, i pravilima međusobnih odnosa. (Ollson, 1996:4). Specifični koncepti koji se ovdje uključuju su: liderstvo (kontrola, disciplina), stilovi pregovaranja, raspodjela uloga i pravila međusobnog ponašanja. Postoje 4 nivoa adaptibilnosti koji se kreću od rigidnosti (veoma nizak nivo), strukturalnosti (nizak do umjeren), fleksibilnosti (umjeren do visok) i haotičnosti (veoma visok). Centralni nivoi funkcionisanja (struktural-

ralni i fleksibilni) podrazumijevaju uspješno funkcionisanje, dok ekstremni (rigidni i haotični) podrazumijevaju problematično funkcionisanje.

Porodični sistemi koje karakteriše strukturalnost imaju tendenciju da posjeduju relativnu demokratiju u kojoj postoji izvjestan stepen dogovaranja koji uključuje djecu. Neuravnoteženi porodični sistemi su prema Olsonu haotičnog ili rigidnog tipa. Kod rigidnog tipa dogovori su limitirani. Gotovo većina odluka je nametnuta od strane vođe. Kod haotičnog tipa odluke se donose impulsivno i o njima se nikada dovoljno ne razmisli, a uloge se prenose sa jednog na drugog člana.

Funkcionalna fleksibilnost prema Olsonu podrazumijeva stabilnost koja se odnosi na prisustvo predvidivih i konzistentnih pravila, uloga, obrazaca, interakcija pri čemu postoji mogućnost promjene. Funkcionalan porodični sistem omogućava održavanje stabilnosti, ali otvara mogućnost za prilagođavanje određenim životnim okolnostima i potrebama članova porodice. Disfunkcionalan porodični sistem na dimenziji fleksibilnosti je rigidan porodični sistem u kome postoji dominantnost jednog člana, uloge nisu jasno definisane, a pravila su rigidna. Za razliku od njih haotične porodične sisteme karakteriše dezorganizacija, pri čemu su uloge nejasne i promjenjive, nema jasnih pravila i prisutna je nekonzistentnost. Što se tiče adaptibilnosti po Olsonu, najznačajnije dimenzije porodice (Olson, 1986 prema Farel&Barnes,1993), sugeriše se porast porodične adaptibilnosti tokom adolescentnog perioda. Adolescenti svoje porodice percipiraju kao manje kohezivne i rigidne, nego njihovi roditelji. (Farel, Barnes,1993). To se može razumjeti u kontekstu povećane potrebe za autonomijom tokom adolescentnog perioda, što ima uticaj na percepciju kohezivnosti i adaptibilnosti.

Treća dimenzija Circumplex modela, komunikacija smatra se dimenzijom koja služi pospješivanju prethodne dvije. Ona je određena kao ekspresija misli i osjećanja na asertivan način. Ona se procjenjuje kroz vještine slušanja i govorenja članova porodice, jasnoću govorenja. Pozitivne komunikacione vještine koje omogućavaju porodici da postigne optimalan nivo kohezije bile bi sledeće: jasan sadržaj poruke, jasno slušanje, pružanje podrške i efikasnost u rešavanju problema. S druge strane neadekvatna komunikacija odlikovala bi se sledećom karakteristikama : kriticizam, nedostatak empatije i podrške i neefikasnost u rešavanju problema, sposobnost porodice da učestvuje u osjećanjima, potrebama i željama jedni drugih i ograničavaju njihovu poziciju na prethodno opisanim dimenzijama.

Porodično funkcionisanje kao faktor rizika

Grupa faktora rizika koji djeluju na nivou porodice i koji se smatraju jednim od najznačajnijih prediktora vjerovatnoće ispoljavanja prestupništva kod adolescenata odnosi se na probleme u funkcionisanju porodice. Porodično funkcionisanje se često dovodilo u vezu sa prestupničkim ponašanjem o čemu svjedoči veliki broj istraživanja. (Catalano, Hawkins,1996; Farrington, 1994; Patterson i

sar.,1992). Porodično funkcionisanje je određeno kako unutrašnjim karakteristikama porodice (porodične emotivne veze, porodična organizacija, odnos prema individuaciji članova porodice, porodični resursi tako i količinom stresora sa kojima se porodica suočava. Korijene antisocijalnog ponašanja možemo naći u neadekvatnoj i nedovoljnoj socijalizaciji djeteta u porodici. Porodica može da utiče na razvoj antisocijalnog ponašanja, kako prisustvom faktora koji promovišu antisocijalno ponašanje, tako i odsustvom faktora koji promovišu prosocijalno ponašanje. Impulsivnost, neposlušnost, tvrdoglavost normalne su karakteristike djeteta u nastojanju da zadovolji svoje potrebe. Socijalizatorski zadatak porodice je da dijete nauči da inhibira antisocijalne tendencije. S druge strane socijalizatorski zadatak porodice da umjesto ovih obrazaca razvija prosocijalne obrasce ponašanja koji će zadovoljiti djetetove i lične i socijalne potrebe. Porodica u kojoj se promovišu antisocijalni obrasci ponašanja i pokazuje nedostatak stimulacije prosocijalnog ponašanja ne pogoduje adekvatnoj diferencijaciji mlade osobe u odnosu na neposredno socijalno okruženje.

Problemi u funkcionisanju porodice koji se ogledaju u teškoćama prilikom obavljanja porodičnih i roditeljskih funkcija, dolaze do izražaja preko dva aspekta vezana za samu praksu roditeljstva i to : porodične kohezije i nedosljednog roditeljstva. Prvi aspekt u kome dolaze do izražaja problemi je nedostatak porodične kohezije i adekvatnih interakcija između roditelja i djece, kao i nedovoljno učešće roditelja u životu djece. Kao posljedica ovakve prakse roditeljstva javlja se neuspjeh roditelja u uspostavljanju discipline i ostvarivanju adekvatne kontrole nad ponašanjem i aktivnostima djece. U tim slučajevima roditelji nemaju uvid u to sa kim, gdje i na koji način njihova djeca provode svoje slobodno vrijeme.

Drugi aspekt porodičnog funkcionisanja koji se dovodi u vezu sa povećavanjem rizika ispoljavanja prestupničkog ponašanja kod adolescenata je nedosljedno roditeljstvo. Nedosljedno roditeljstvo podrazumijeva da ne postoje jasna pravila ponašanja koja bi trebala da se prihvate i slijede. U pitanju su nejasna, dvosmislena, protivrječna porodična pravila koja sadrže nerealna očekivanja roditelja, koja za sobom povlače neumjereno nagrađivanje ili strogo kažnjavanje neprimjereno situaciji. Nedosljedno roditeljstvo dovodi do razvijanja koersivnih razmjena između roditelja i djece. Koersivni model porodičnih interakcija postoji u onim porodicama u kojima roditelji počinju bezrazložne svađe i konflikte sa djecom, neadekvatno reaguju na njihove postupke. Ovakva praksa dovodi do sloma roditeljske efikasnosti u disciplinovanju. Posljedica ovakve neefikasnosti u disciplinovanju je povećanje koersivne razmjene roditelja i djece. U takvoj porodičnoj atmosferi djeca uče da koriste različite oblike agresivnog ponašanja kako bi prekinula averzivno ponašanje roditelja i natjerala roditelja da se povuče. Koersivna ponašanja u porodici se održavaju preko mehanizma međusobnog negativnog potkrepljenja. Dječije agresivno ponašanje se intenzivira kada frustrirani roditelji slijede obrasce neefektivnog disciplinovanja.

Cilj istraživanja Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se sagleda koje osobenosti porodičnog funkcionisanja diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata sa problemima psihološke prirode.

Osnovna hipoteza istraživanja bila je: Pretpostavlja se da će se procjene porodičnog funkcionisanja obje proučavane grupe adolescenata sa problemima maloljetnih delinkvenata i adolescenata sa problemima psihološke prirode statistički značajno razlikovati u odnosu na grupu adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

Uzorak ispitanika obuhvata 300 ispitanika. Svi ispitanici ovog istraživanja bili su adolescenti uzrasta od 15 do 18 godina. Istraživanje je sprovedeno na tri nezavisna uzorka.

1. **Uzorak maloljetnih delinkvenata** (*Eksperimentalni uzorak*) sastojao se od 100 ispitanika: muških i ženskih. Riječ je o prigodnom uzorku. Uzorak su činili maloljetni delinkventi koji se u posljednjih dvije godine nalaze na evidenciji Centra za Socijalni rad Opštine Podgorica i to : maloljetni delinkventi kojima je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, kao i maloljetni delinkventi kojima je je izrečena zavodska vaspitna mjera. Selekcija maloljetnih delinkvenata je slučajna, te se može reći da je uzorak reprezentativan.
2. **Uzorak adolescenata koji su zatražili psihološku pomoć** (*Eksperimentalni uzorak*) sastojao se od 100 adolescenata koji su zbog psiholoških problema zatražili pomoć na klinici za psihijatriju KCCG, kao i adolescenti koji su zbog problema sa drogom boravili u Centru za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci „Kakarićska gora”. Populacija adolescenata koji su ispitivani određena je uslovom da se adolescent barem jednom obratio ovim institucijama tokom posljednje dvije godine.
3. **Uzorak adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja** (*Kontrolni uzorak*) Uzorak su činili učenici drugog i trećeg razreda Gimnazije „Slobodan Škerović”, u Podgorici. Riječ je o slučajnom, dvoetaptom uzorku. Kao okvir uzorkovanja prve etape uzet je spisak srednjih škola u Podgorici. Jedinice izbora prve etape bile su škole u kojoj će se vršiti istraživanje. U drugoj etapi birani su razredi u kojima će se vršiti istraživanje. Metodom slučajnog izbora odabrana je srednja Gimnazija „Slobodan Škerović”, u Podgorici. Iz ove škole su za uzorak odabrana tri odjeljenja drugog i dva odjeljenja trećeg razreda. Broj anketiranih učenika bio je proporcionalan ukupnom broju učenika u toj školi

Mjerni instrument

Među različitim načinima mjerenja porodičnog funkcionisanja opredijelili smo se za ispitivanje adolescentovog vidjenja i doživljaja prihvaćenosti od strane roditelja. Osnovni instrument istraživanja jeste nestandardizovani upitnik, koji je konstruisan isključivo za potrebe ovog istraživanja. Model koji je predložen u radu predstavlja reformulaciju i sintezu modela Faces III koji je predložio Olson i saradnici, (Ollson i sar.,1985), modela KOB1 koji je predložila Anita Vučić-Prtorić (Vučić, Prtorić, 2000) i modela USOP-3 koji je predložio Berger i sa-

radnici (Berger i sar,1990).Faces III služi za mjerenje porodične kohezije i adaptibilnosti. KOBI mjeri interakcije roditelj-dijete (prihvatanje-odbacivanje). USOP-3 služi za mjerenje sledećih dimenzija porodičnog funkcionisanja: red, individuacija, rad, demokratičnost. Skala iz upitnika FACES III poslužila je za ispitivanje porodične kohezije (Tabela 1). Ispitanik na skali Likertova tipa od 5 stepeni opisuje način na koji se njegova. U primjeru ti modaliteti su bili sledeći:

Tabela 1 Skala FACES III

r.br.	TVRDNJA	Skoro nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Skoro uvijek
24.	Članovi naše porodice su se obraćali jedni drugima za pomoć.					
25.	Članovi naše porodice su se osjećali međusobno veoma bliskim.					
26.	Voljeli smo da se stvari odvijaju samo u krugu porodice.Nismo prihvatili spoljašnju podršku.					
27.	Kada je naša porodica trebala nešto da obavi, svi su bili prisutni.					
28.	Članovi naše porodice su voljeli zajedno da provode slobodno vrijeme.					
29.	Svako od nas prihvata prijatelje ostalih.					
30.	Članovi naše porodice su se osjećali međusobno bliskijim, nego sa ljudima van porodice.					
31.	Mi smo lako mogli da smišljamo stvari koje ćemo da radimo kao porodica.					
32.	Članovi porodice su se savetovali sa ostalim članovima porodice pri donošenju odluka.					
33.	Naša porodica nije bila otvorena za promjene.					

Postupak

Ispitivanje adolescenata eksperimentalne grupe (maloljetnih delinkvenata) je obavljeno u prostorijama Centra za socijalni rad Opštine Podgorica i Zavoda za vaspitanje i obrazovanje „Ljubović ” u Podgorici. Glavni razlog ovako dugog perioda u prikupljanju podataka je uslovljen neredovnim dolaskom maloljetnika na tretman. Maloljetni delinkventi kojima je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva bili su obavezni da petnaestodnevno dolaze na tretman.

Ispitivanje adolescenata sa problemima psihološke prirode je obavljeno na klinici za psihijatriju KCCG. Ispitivanje je vršeno prilikom njihovog dolaska na tretman, a kada su u pitanju hospitalizovani adolescenti prilikom vizite od strane ljekara. Saradnja sa ovim adolescentima bila je zadovoljavajuća. Adolescenti sa problemima psihološke prirode doživljavaju socijalne službe kao institucije koje mogu da im pomognu u rešavanju problema. Stoga su doživljavali istraživanje kao poželjno. Bili su otvoreni i iskreni u davanju odgovora.

Ispitivanje adolescenata kontrolne grupe (adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja) je obavljeno u prostorijama srednje Gimnazije „Slobodan Škerović,, u Podgorici. U saradnji sa školskim pedagogom stupila sam u kontakt sa profesorima u čijim je odjeljenjima trebalo obaviti ispitivanje i ugovorila termine za ispitivanje. Ispitivanje je obavljeno u vrijeme redovne nastave. Profesori su bili veoma raspoloženi za saradnju i ustupali su svoje časove bez problema. U saradnji sa profesorima i preko školskog dnevnika došla sam do relevantnih podataka o učenicima.

REZULTATI

Grupa adolescenata sa problemima psihološke prirode pokazuje na jednofaktorskom nivou ana lize varijanse veće razlike u odnosu na kontrolnu grupu, nego grupa delinkvenata. Oni procjenjuju veće mogućnosti individuacije, veću emotivnu udaljenost članova porodice, slabiju spremnost na promjene kao značajno više prisutne u svojim porodicama, od kontrolne grupe. Tabela br.2. Dobijene rezultate našeg istraživanja o procjeni veće disfunkcionalnosti u porodici adolescenta sa psihološkim problemima od delinkvenata u odnosu na kontrolnu grupu moguće je tumačiti u smislu razlika između mehanizama odbrane koje imaju ove dvije grupe ispitanika. Delinkventi predstavljaju sebe kao „čvrste,, momke koje emocije ne dotiču. Oni nalaze supstitute za neadekvatne porodične odnose u vršnjačkoj grupi, koja je zasnovana na istim principima pokazivanja snage i otpornosti i nepriznavanja ni sopstvenih, ni porodičnih slabosti (jer priznavanje porodičnih problema pokazuje osjetljivost adolescenta za te probleme).

Tabela br. 2 Rezultati jednofaktorske analize varijanse (Anova)

Varijable	Wilks Lambda	F	df 1	df 2	Sig.
24. Uzajamna pomoć članova porodice	0,658	101,47	1	195	0,00
25. Emocionalna udaljenost članova porodice	0,510	187,24	1	195	0,00
26. Neprihvatanje spoljašnje podrške	0,655	102,89	1	195	0,00
27. Prisutnost svih članova porodice prilikom obavljanja porodičnih zadataka	0,672	94,97	1	195	0,00
28. Zajedničko provodjenje slobodnog vremena	0,622	118,60	1	195	0,00
29. Prihvatanje prijatelja svih članova porodice	0,810	45,71	1	195	0,00
30. Veća emotivna bliskost medju članovima porodice, nego sa osobama van porodice	0,606	126,88	1	195	0,00
31. Poslovi koje će zajedno da rade članovi porodice	0,656	102,207	1	195	0,00
32. Savjetovanje članova porodice pri donošenju odluka.	0,708	80,61	1	195	0,00
33. Slaba spremnost na promjenu	0,556	155,67	1	195	0,00
34. Punitivna (majka)	0,840	37,23	1	195	0,00
35. Punitivan (otac)	0,708	80,44	1	195	0,00
36. Problemi u komunikaciji (otac)	0,601	129,29	1	195	0,00
37. Nasilje (otac)	0,632	113,49	1	195	0,00
38. Nedosljednost (otac)	0,593	133,77	1	195	0,00
39. Unutrašnja kontrola -majka	0,701	83,03	1	195	0,00
40. Nerealni zahtjevi (otac)	0,573	145,06	1	195	0,00
41. Otvorena komunikacija (majka)	0,974	5,10	1	195	0,01
42. Nedosljednost majka	0,702	82,79	1	195	0,00
43. Neispunjavanje roditeljskih obećanja (oba roditelja)	0,594	133,08	1	195	0,00

U tabeli br.2 dat je prikaz univarijantne analize varijanse Anova grupa adolescenata sa problemima psihološke prirode i adolescenata prihvatljivog ponašanja. Dobijeni rezultati se mogu objasniti i lociranjem odgovornost za ponašanje roditelja vezano za roditeljsku ulogu (disciplinovanje) van roditeljske osobe, čime se zadovoljstvo porodicom održava bez obzira na negativni doživljaj interakcije adolescenta sa roditeljem.

Za adolescente sa problemima psihološke prirode nije karakteristično udruživanje u vršnjačke grupe koji su supstituti neadekvatnih porodičnih odnosa, a

koji podstiču modele „muškog ponašanja„. Oni spoljašnju podršku nalaze u socijalnim službama koje stimulišu otvaranje pred problemima, uvid u porodičnu situaciju i negativne aspekte interakcije koji formiraju i održavaju probleme adolescenata. Osim toga, delinkvent koji nalazi uporište van kuće u vršnjačkoj grupi i provodi dosta vremena na ulici, manje je izložen porodičnoj interakciji, i time mu je lakše izbjegavanje suočavanja sa negativnim aspektima porodičnog funkcionisanja. Adolescenti sa problemima psihološke prirode su više vezani za kuću od delinkvenata, a time su pod većim uticajem porodičnih problema.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da su delinkventi nepovjerljivi prema ispitivanjima vršenim u institucijama krivično-pravnog postupka i socijalne zaštite, jer smatraju da imaju za cilj razotkrivanje njihove kriminalne aktivnosti. Kako je naše istraživanje vršeno u Centru za socijalni rad, ovakva konotacija se nije mogla izbjeći. Delinkventi su prije odbacivali nego što su prihvatili otkrivanje problema i disfunkcionalnost porodice. S druge strane adolescenti sa problemima psihološke prirode institucije socijalne zaštite doživljavaju kao službe, koje mogu da im pomognu u rešavanju problema, što je u skladu sa orijentacijom njihovih porodica ka traženju spoljašnje podrške u teškim situacijama. Stoga doživljavaju i samo istraživanje kao poželjno u svrhu efikasnije pomoći osobama kao što su oni. Otkrivanje disfunkcionalnog u porodici ovim ispitanicima je stoga daleko lakše.

Rezultati diskriminativne analize

Diskriminativnoj analizi podvrgnut je isti set od 28 varijabli kao u prethodnoj jednofaktorskoj analizi varijanse (pitanja od 24-51 iz upitnika,). Diskriminativnu analizu primijenili smo na sva tri uzorka iz našeg istraživanja. S obzirom da naše istraživanje uključuje tri nezavisna uzorka, izdvajaju se dvije diskriminativne funkcije.

Analizom zajedničkih diskriminativnih funkcija utvrdili smo da je prva veće diskriminativne moći i nivoa značajnosti. ($p=0,000$) (vidjeti tabelu br.3), a maksimalno razdvaja grupe maloljetnih delinkvenata i adolescenata sa psihološkim problemima od kontrolne grupe. Druga diskriminativna funkcija je takođe statistički značajna ali na nižem nivou statističke značajnosti. ($p=0,124$), a maksimalno razdvaja grupu delinkvenata od grupe adolescenata sa problemima psihološke prirode. Vrijednosti koeficijenta kanoničke korelacije diskriminativnih funkcija i njihove značajnosti date su u tabeli br.38. Kanonička korelacija između skupa varijabli i varijable grupisanja za prvu funkciju je visoka i iznosi 0,737. Wilks-ova Lambda iznosi 0,000. Značajnost Wilks-ove Lambde procijenjena je hi-kvadrat testom $\chi^2 = 243,314$. Kanonička korelacija za drugu funkciju je 0,226. Wilks-ova Lambda iznosi 0,124. Značajnost Wilks-ove Lambde procijenjena je hi-kvadrat testom $\chi^2 = 15,228$.

Tabela br.3. Koeficijent kanoničke diskriminativne funkcije, svojstvena vrijednost, Wilks Lambda i značajnosti Hi-kvadrat testa

Funkcija	Svojstvena vrijednost	Procenat Varijanse	Kanonička korelacija	Wilks Lambda	Hi-kvadrat	df	Sig.
1	0,433	243,314	0,737	0,000	243,314	22	0,000
2	0,949	15,228	0,226	0,124	15,228	10	0,124

Polazeći od postavljene hipoteze u našem radu, analizirat ćemo drugu diskriminativnu funkciju, jer maksimalno razdvaja grupu delinkvenata od grupe adolescenata sa problemima psihološke prirode. Na jednom kraju, karakteriše je pretjerana strogost majke i strah od gubitka majčine ljubavi, nekonzistentnost očevog kažnjavanja, redje upotrebljavne strategije traženja spoljašnje podrške u teškim situacijama, indiferentnost oca. Ove osobine karakterišu grupu maloljetnih delinkvenata. Na drugom kraju, ova funkcija je definisana manjom otvorenosću i većim problemima u komunikaciji sa majkom. Ove osobine karakterišu adolescente sa problemima psihološke prirode. (Tabela br.4)

Tabela br.4 Matrica strukture kanoničke diskriminativne funkcije

Varijabla	Funkcija 1	Funkcija 2
51. Niska individuacija	0,671	-0,040
25. Emocionalna udaljenost članova porodice	0,652	0,032
33. Slaba spremnost na promjenu	0,627	0,090
43. Neispunjavanje roditeljskih obećanja (oba roditelja)	0,602	0,110
45. Indiferentnost (otac)	0,584	-0,119
30. Veća emocionalna bliskost među članovima porodice, nego sa osobama van porodice	0,582	-0,056
40. Nerealni zahtjevi (otac)	0,571	-0,025
46. Nedovoljno vrijeme posvećeno djeci (majka)	0,559	0,122
48. Zanemarivanje djece (majka)	0,549	0,140
50. Neprihvatanje roditeljskih postupaka	0,548	0,178
38. Nedosljednost (otac)	0,546	0,230
49. Zanemarivanje djece (otac)	0,542	0,036
44. Indiferentnost (majka)	0,536	0,013
36. Problemi u komunikaciji (otac)	0,528	-0,053
28. Zajedničko provodjenje slobodnog vremena	0,525	-0,205
26. Neprihvatanje spoljašnje podrške	0,515	0,140
24. Uzajamna pomoć članova porodice	0,511	-0,067
31. Lako smišljanje stvari koje će zajedno da rade članovi porodice	0,510	-0,045
37. Punitivan (otac)	0,508	0,012

42. Nedosljednost majka	0,499	0,180
47. Nedovoljno vrijeme posvećeno djeci (otac)	0,487	-0,015
27. Prisutnost svih članova porodice prilikom obavljanja porodičnih zadataka	0,470	-0,172
32. Savjetovanje članova porodice pri donošenju odluka.	0,464	-0,032
35. Pretjerana strogost (otac)	0,439	-0,001
29. Prihvatanje prijatelja svih članova porodice	0,393	0,017
41. Otvorena komunikacija (majka)	0,111	-0,077
39. Unutrašnja kontrola (majka)	0,518	0,524
34. Pretjerana strogost (majka)	0,367	0,469

Analiza rezultata našeg istraživanja pokazuje nekoliko karakterističnih razlika u dijadnim odnosima između ove dvije grupe sa problemima. Najizrazitija direktna razlika je odnos adolescenta sa majkom, koji je pozitivniji kod delinkventa. Zatim prisutna je diskrepanca između rezultata procjene disciplinovanja oca i rezultata procjene kvaliteta odnosa sa njim.

Karakteristike odnosa sa majkom

Druga diskriminativna funkciju koja maksimalno razdvaja grupu delinkvenata i grupu adolescenata sa problemima psihološke prirode visoko je definisana sa dvije varijable koje opisuju dijadni odnos adolescenta sa majkom, i u oba slučaja delinkventi pokazuju bolji odnos sa majkom. To su unutrašnja kontrola majke tj. strah od gubitka majčine ljubavi i pretjerana strogost majke. Unutrašnja kontrola majke, tj. strah od gubitka majčine ljubavi, ima najveću korelaciju sa drugom diskriminativnom funkcijom (vidjeti tabelu br.4). Dobijena izrazita vezanost delinkventa za majku (tj. strah od gubitka majčine ljubavi) možda je jedan od najinteresantnijih nalaza našeg istraživanja koji se ne potvrđuje u većini stranih istraživanja. Ovaj rezultat ukazuje na kulturalne specifičnosti naše populacije. Veća vezanost delinkventa za majku je posljedica manjeg konflikta, a ne veće popustljivost majke. (češća komunikacija sa majkom, ali ne manja strogost majke).

Brojna istraživanja pokazuju značaj majke u razvoju poremećaja kod djece ali u suprotnom smjeru. Pozitivni odnosi sa majkom preventivni su faktor razvoja delinkventnog ponašanja. (Henggeller,1989) Od nama dostupnih radova, samo je istraživanje na našoj populaciji (Hrnčić,1996) ukazalo na postojanje čestih koalicija delinkventa sa majkom. U nekim istraživanjima porodica delinkvenata (Mann i saradnici,1990) pokazuje se daje bolji odnos delinkventa sa majkom, nego sa ocem, što Mann i saradnici tumače „ manje lošim,, , a ne boljim odnosom sa majkom.

Adolescenti sa problemima psihološke prirode pokazuju manje otvorenosti i više problema u komunikaciji sa majkom od grupe delinkvenata. Kod njih se ispoljavaju izraženiji problemi u komunikaciji sa majkomi u poređenju sa kon-

trolnom grupom, gdje na univarijantnom nivou procjenjuju značajno veće zanemarivanje od strane majke, manje otvorenosti i više problema u komunikaciji sa majkom.

Slika koju dobijamo na osnovu rezultata našeg istraživanja istraživanjem može izgledati ovako : Majka adolescenata sa problemima psihološke prirode je emocionalno hladna u odnosima sa djecom i odbacujuća, indiferentna, nedovoljno vremena posvećuje svojoj djeci, ali ne i nekonzistentna u disciplinovanju, osoba koja produkuje i održava probleme adolescenata, ali takođe ne dozvoljava njegovo antisocijalno ponašanje. S druge strane, majka delinkventa sa njim ima prihvatajući odnos, ali je sklona kontroli adolescenta. Ipak, ona može da pospješi probleme adolescenta zbog simbiotske veze sa njim, koja ometa razvoj lične odgovornosti.

Karakteristike odnosa sa ocem

Iako prvu diskriminativnu funkciju koja maksimalno razdvaja grupu adolescenata sa problemima od kontrolne grupe određuje neadekvatan odnos sa ocem, na drugoj diskriminativnoj funkciji se ne pokazuje da je odnos sa ocem bitna odrednica razlika između grupe delinkvenata i grupe adolescenata sa problemima psihološke prirode. I na jednofaktorskoj nivou analize varijanse i na nivou diskriminativne analize delinkventi pokazuju znatno veće nekonzistentno disciplinovanje oca i fizičko kažnjavanje u odnosu na kontrolnu grupu, dok se na dimenziji kvalitet komunikacije sa ocem, pokazuju se manje razlike. Ono što je interesantno u rezultatima našeg istraživanja neslaganje rezultata iste grupe na dimenzijama disciplinovanja i komunikacije sa ocem. Iako je logično da osoba koja ima nepredvidivog roditelja ima i loš kvalitet odnosa sa njim, to se ne pokazuje kod grupe delinkvenata. Adolescenti sa problemima psihološke prirode, iako ne procjenjuju očevu disciplinovanje kao neadekvatno, procjenjuju postojanje izrazitih problema u komunikaciji sa njim. Razloge ovakvog neslaganja u okviru iste grupe možemo tražiti u mehanizmima odbrane (slika „jakog momka, manja sklonost ka samootkrivanju, kod delinkvenata) i (veća očekivanja od porodičnih odnosa, otvorenija ekspresija nezadovoljstva kod adolescenata sa problemima psihološke prirode), koja razlikuju grupu delinkvenata i grupu adolescenata sa problemima psihološke prirode. Osim toga, moguće je da je kod adolescenata sa problemima psihološke prirode aktuelno pogoršanje odnosa sa ocem nastalo zbog novih potreba karakterističnih za adolescenciju, dok je stanje kod delinkvenata hronično. Očevi adolescenata sa problemima psihološke prirode nisu spremni da udovolje novim očekivanjima mlade osobe. Delinkventi takva očekivanja nisu ni razvili zbog hronično poremećenog odnosa sa ocem.

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati strukturalne razlike između maloljetnih delinkvenata i adolescenata sa problemima psihološke prirode u procjeni porodičnog funkcionisanja. S obzirom na prethodno navedeni problem, u daljem će se tekstu komentarisati dobijeni rezultati.

Ovo istraživanje je pokazalo da su karakteristike porodičnog funkcionisanja visoko vezane za ispitivane psihosocijalne probleme adolescenata. Dobijeni rezultati istraživanja pokazuju da maloljetni delinkventi i adolescenti sa problemima psihološke prirode pokazuju više sličnosti nego razlika u procjeni porodičnog funkcionisanja u poređenju sa kontrolnom grupom. Najizrazitijim se pokazuju razlike ove dvije grupe sa kontrolnom grupom. Ove razlike adolescenata sa problemima i kontrolne grupe imaju nekoliko karakteristika. Na oba nivoa analize - univarijantnom i multivarijantnom, na dimenziji niska individualizacija se pokazuje najznačajnija razlika ove dvije grupe sa kontrolnom. Delinkventi predstavljaju sebe kao „čvrste“, momke koje emocije ne dotiču. Oni nalaze supstitute za neadekvatne porodične odnose u vršnjačkoj grupi, koja je zasnovana na istim principima pokazivanja snage i otpornosti i nepriznavanja ni sopstvenih, ni porodičnih slabosti (jer priznavanje porodičnih problema pokazuje osjetljivost adolescenta za te probleme). Za adolescente sa problemima psihološke prirode nije karakteristično udruživanje u vršnjačke grupe koji su supstituti neadekvatnih porodičnih odnosa, a koji podstiču modele „muškog ponašanja“, „Oni spoljašnju podršku nalaze u socijalnim službama koje stimulišu otvaranje pred problemima, uvid u porodičnu situaciju i negativne aspekte interakcije koji formiraju i održavaju probleme adolescenata.

U okviru analize međusobnog odnosa maloljetnih delinkvenata i adolescenata sa problemima psihološke prirode razmatrane su razlike u procjeni porodičnog funkcionisanja i karakteristikama dijadnih odnosa u porodici (odnosa sa majkom, odnosa sa ocem). Dobijeni rezultati pokazuju da se grupe sa problemima međusobno razlikuju.

Brojna istraživanja pokazuju značaj majke u razvoju poremećaja kod djece ali u suprotnom smjeru. Pozitivni odnosi sa majkom preventivni su faktor razvoja delinkventnog ponašanja. (Henggeller, 1989) Od nama dostupnih radova, samo je istraživanje na našoj populaciji (Hrnčić, 1996) ukazalo na postojanje čestih koalicija delinkventa sa majkom. U nekim istraživanjima porodica delinkvenata (Mann i saradnici, 1990) pokazuje se daje bolji odnos delinkventa sa majkom, nego sa ocem, što Mann i saradnici tumače „manje lošim“, a ne boljim odnosom sa majkom.

Adolescenti sa problemima psihološke prirode pokazuju manje otvorenosti i više problema u komunikaciji sa majkom od grupe delinkvenata. Kod njih se ispoljavaju izraženiji problemi u komunikaciji sa majkomi u poređenju sa kontrolnom grupom, gdje na univarijantnom nivou procjenjuju značajno veće zanemarivanje od strane majke, manje otvorenosti i više problema u komunikaciji sa majkom.

Slika koju dobijamo na osnovu rezultata našeg istraživanja istraživanjem može izgledati ovako : Majka adolescenata sa problemima psihološke prirode je emocionalno hladna u odnosima sa djecom i odbacujuća, indiferentna, nedovoljno vremena posvećuje svojoj djeci, ali ne i nekonzistentna u disciplinovanju, osoba koja produkuje i održava probleme adolescenata, ali takođe ne dozvoljava njegovo antisocijalno ponašanje. S druge strane, majka delinkventa sa njim ima prihvatajući odnos, ali je sklona kontroli adolescenta. Ipak, ona može da pospješi probleme adolescenta zbog simbiotske veze sa njim, koja ometa razvoj lične odgovornosti.

Adolescenti sa problemima psihološke prirode, iako ne procjenjuju očevo disciplinovanje kao neadekvatno, procjenjuju postojanje izrazitih problema u komunikaciji sa njim. Razloge ovakvog neslaganja u okviru iste grupe možemo tražiti u mehanizmima odbrane (slika „jakog momka,“ manja sklonost ka samootkrivanju, kod delinkvenata) i (veća očekivanja od porodičnih odnosa, otvorenija ekspresija nezadovoljstva kod adolescenata sa problemima psihološke prirode), koja razlikuju grupu delinkvenata i grupu adolescenata sa problemima psihološke prirode. Osim toga, moguće je da je kod adolescenata sa problemima psihološke prirode aktuelno pogoršanje odnosa sa ocem nastalo zbog novih potreba karakterističnih za adolescenciju, dok je stanje kod delinkvenata hronično. Očevi adolescenata sa problemima psihološke prirode nisu spremni da udovolje novim očekivanjima mlade osobe. Delinkventi takva očekivanja nisu ni razvili zbog hronično poremećenog odnosa sa ocem.

Posebna pažnja posvećena je možda najinteresantnijem nalazu našeg istraživanja izrazitoj vezanosti delinkventa za majku, gdje strah od gubitka majčine ljubavi ima latentno značenje emotivne vezanosti. Distanciranost oca iz porodice jača dijadu majka-sin. Međutim, veća emotivna vezanost sinova za majku ne znači manji konflikt sa majkom. Dobijeni rezultat našeg istraživanja ne potvrđuje se u većini stranih istraživanja. Ovaj rezultat ukazuje na kulturološke specifičnosti naše populacije delinkvenata, i zahtijeva dalje istraživanje kako u smislu provjere dobijenog, tako i u smislu analize njenog uzroka sa teorijskog i praktičnog stanovišta.

Nase istraživanje pokazuje da je transfer znanja između institucija mentalnog zdravlja i institucija krivično pravnog postupka ne samo opravdan već i potreban u radu sa adolescentima sa problemima. Ako se kod obje kategorije mladih pokazuje da je porodična dinamika značajno vezana za postojanje njihovih problema, i da je suštinski slična, onda je i transfer znanja između dvije vrste institucija u ovoj oblasti od vitalne važnosti za razrješenje njihovih problema. Dobijene razlike između grupa ukazuju na potrebu da se razviju specifični pristupi u tretmanu i prevenciji različitih vrsta problema omladine.

LITERATURA

- **Ackerman, N. (1987).** *Psihodinamika porodičnog života, dijagnoza i liječenje porodičnih odnosa*; Grafički zavod, Podgorica.
- **Bowlby, J. (1946).** *Forty-four Juvenile Thieves : Their Characters and Home-life*. London, Balliere, Tindall & Cox.
- **Bowlby, J. (1982).** *Attachment and Loss, Vol. 1 : Attachment*, 2nd ed. New York, Basic Books.
- **Barnes, G. M & Farrell, M. P. (1999).** *Parental suport and control as predictors of adolescent drinking, delinquency, and related problems behaviors*, Journal of Marriage and the family, 54, 763-776.
- **Buzov, I. (1988).** *Poremećaji ličnosti*, Jumena, Zagreb.
- **Berger, J. (1992).** Psihologija porodice - model stanja i odnosa RRRG Psihološka istraživanja 5: 11-47, Institut za psihologiju, Beograd.
- **Farrell, P. M. & Barnes, M. G. (1993).** Family systems and social support: A test of the effects of cohesion and adaptability on the functioning of parents and adolescents, *Journal of Marriage and Family*, Vol.55, No.1, retrieved July 10, 2007 from <http://www.jstor.org>
- **Gostečnik, C., Pahole, M., Ružić, M. (2000):** , Biti mladostnikom starši, Ljubljana, Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center, 2000.
- **Hawkins, J.D., Catalano, R.F., Miller, J.Y. (1992).** Risk and protective factors for alcohol and other drug problem in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112 (1), 64-105.
- **Hawkins, J., Catalano, R. & Artur, M. (2002).** Promoting science based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27, 951-976.
- **Henggeller, W. Scoot. (1989).** *Delinquency in Adolescence*, Sage Publication, Newbury Park.
- **intervention.** *Behaviour Change*, 9, 126-138.
- **Hrnčić, J. (1999).** *Delinkvent ili pacijent*, Zadužbina Andrejević, Beograd.
- **Hrnčić, J. (2007b).** Depresivnost kod institucionalizovanih mladih delinkventa, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 45 (3), 169-188.
- **Henggeler, S.W., Schoenwald, S.K., Borduin, C.M., Rowland, M.D., Cunningham, P.B. (1998).** *Multisystemic Treatment of Antisocial Behaviour in Children and Adolescents*. New York, The Guilford Press.
- **Kosiček, M. (1986).** *Antiroditelji*, Svjetlost, Sarajevo.
- **Kapor-Stanulović, N. (2007).** *Na putu ka odraslosti*, Zavod za udžbenike Beograd.
- **Marcia J.E. (1966).** Development and validation of ego identity status in *Journal of Personality and Social Psychology*, br. 3 str. 55-58.
- **Macuka., I (2007).** Uloga dječije percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema, Sveučilište u Zadru.
- **Mann B.J., Borduin C.M., Henggeler S.W., Blaske D.M., (1990).** An Investigation of Systemic Conceptualization of Parent Child Coalitions and Symptom Change, *Journal of Consulting and*

- **Clinical Psychology**, 58,3 str. 336-34 **Mitić, M. (1997)**. Porodica i stres, Beograd, Institut za psihologiju.
- **Olson, D (1996)**. Clinical Assessment and Treatment Interventions Using the Family Circumplex Model, u : Florence W. Kaslow, Handbook of relational diagnosis and dysfunctional family patterns, New York : John Wiley & Sons. Inc.
- **Olson, D.H (1999)**. Circumplex model of marital and family systems. Journal of Family therapy, 22, 144-
- **Olson, D. H, Killorine, E. (1985)**. Clinical Rating Scale for the Circumplex Model of Marital and Family Systems, Family Social Science, University of Minnesota.
- **Olson, D (1996)**. Clinical Assessment and Treatment Interventions Using the Family Circumplex Model, u : Florence W. Kaslow, Handbook of relational diagnosis and dysfunctional family patterns, New York : John Wiley & Sons. Inc.
- **Olson, D.H (1999)**. Circumplex model of marital and family systems. Journal of Family therapy, 22, 144-
- **Patterson, G. R., Reid, J. R., & Dishion, T. J. (1992)**. Antisocial Boys : A Social Interactional Approach, Vol. 4, Castalia Publishing Company, Eugene.
- **Popović-Čitić, B., Žunić – Pavlović, V. (2005)**. Prevencija prestupništva dece i omladine, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Pedagoško društvo Srbije, Beograd.
- **Vulić- Prtorić, A. (2003)**. Depresivnost u djece i adolescenata, Slap Jastrebarsko, Zagreb.
- **Vujović, T. (2006)**. Uticaj roditeljskog zlostavljanja i zanemarivanja djece na javljanje delinkventnog ponašanja, Magistarski rad, Filozofski fakultet Niš, Univerzitet Crne Gore.
- **Wenar C. (2003)**. Razvojna psihopatologija i psihijatrija : od dojenačke dobi do adolescencije, Jastrebarsko Olson, D. H, Killorine, E. (1985) : Clinical Rating Scale for the Circumplex Model of Marital and Family Systems, Family Social Science, University of Minnesota.

FAMILY DYSFUNCTION CAUSE OF DELINQUENCY IN ADOLESCENCE

Summary

The paper examines the structural differences between juvenile delinquents and adolescents with psychological problems in the assessment of family functioning as a risk factor for the development of psychosocial disorders in adolescents. The survey included

300 respondents aged 15 to 18 years. The research was conducted in three independent samples: a sample of 100 juvenile delinquents (experimental sample), a sample of 100 adolescents with psychological problems (experimental sample), and a sample of 100 adolescents socially acceptable behavior (control sample). To determine which variables of family functioning differentiate each juvenile and adolescents with psychological problems of adolescents and socially acceptable behavior scale of 28 variables from the questionnaire have been subjected to jednofaktorskoj analysis of variance, and discriminant analysis. Based on the scale of assessments of family functioning proved to be delinquents and adolescents with psychological problems differ. On the dimension of low individuation subjects of experimental group proved to be the most significant difference between the experimental group and the control group.

PRAVO

РЕОРГАНИЗАЦИЈА СТЕЧАЈНОГ ДУЖНИКА

Прейходно саопшћење

UDK 347.736/.739

Горан Маричић, МА

Служба за заједничке послове Владе Републике Српске
Бања Лука

Апстракт: Сечејни посуйак извршава се над дужником у два основна облика, а то су банкротство и реорганизација. За разлику од банкротства, реорганизација је иривредно досиа дезболнија јер задржава пословну способност иривредној друштва, али је инстиниуционално мноо комликованија. Дакле, реорганизација је једна од моућних начина сировођења сечејној посуйка и алшернаштва банкротству. Реорганизација иако законски дефинисана као алшернаштва банкротству не значи да је она увек моућа, ниши да се увек мора сироводити, чак се не мора ни окушати. У шоме је разлика између реорганизације и иринудној иоравнања које је било на снази ирема ранијим ироисима. Иринудно иоравнање је била једина моућност којом је сечејни дужник вршио санацију.

Кључне ријечи: сечејни дужник, реорганизација, илан реорганизације - *pre pack*

УВОД

Доношењем Закона о стечајном поступку („Службени гласник Републике Србије“ број: 84/04), који је почео да се примењује од 02.02.2005. године у пракси је по први пут уведена могућност спровођења стечајног поступка реорганизацијом стечајног дужника која се спроводи према Плану реорганизације. Законом о стечају („Службени гласник Републике Србије“ број: 104/09 од 16.12.2009. године) се дефинише и институт спровођења стечајног поступка реорганизацијом стечајног дужника према унапред припремљеном плану реорганизације (*pre pack*).

Сврха реорганизација стечајног дужника је да се на целисходан начин, њеним успешним сповођењем, стечајни дужник ревитализује како би се успешније намирили сви учесници стечајног поступка. Повериоци су у знатно бољем положају од оног у којем би се нашли да је спроведен банкрот и намирења по исплатним редовима из стечајне масе, док запослени код стечајног дужника виде наду да ће остати у радном односу, а власници капитала могућност за профитабилније пословање у будућности. „Реорганизација може водити спречавању банкротства, ако субјекти који имају највише интереса за такав исход реорганизације то прихвате као свој легитимни економски интерес који је снажнији од секундарног економског интереса који води банкротству. У ове субјекте спадају, пре свега, повериоци инсолвентног друштва, а делом и његови власници“ (Васиљевић, 2007: 19).

Реорганизација представља уговор инсолвентног дужника са већинским повериоцима, дајући му могућност економског опоравка, како би се избегло банкротство и омогућило повољније намирење оптраживања. Закон о стечају не садржи институт принудног поравнања, али реорганизација има велику сличност и замењује принудно поравнање, зато што се реорганизација може спровести и путем смањења или одлагања исплате дуговања, а што је неопходно за принудно поравнање. Реорганизација даје могућност трансформације дужника и то правноорганизационе, управљачке и финансијске (Дабић, 2006: 93).

ПОДНОШЕЊЕ ПЛАНА РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ

Реорганизација се спроводи у судском поступку са циљем рехабилитације привредног субјекта у финансијским невољама. Она се спроводи ако се тиме обезбеђују повољније намирење поверилаца у односу на банкротство, а посебно ако постоје економски оправдани услови за настанак дужникова пословања (Дукић-Мијатовић, 2010: 110).

Подношењем плана реорганизације иницира се даље спровођење самог поступка, који ће резултовати намирењем поверилаца и ревитализацијом стечајног дужника. План реорганизације се може поднети истовремено са предлогом за покретање стечајног поступка или након отварања стечајног поступка.

План реорганизације могу поднети:

- стечајни дужник,
- разлучни повериоци који имају најмање 30% обезбеђених потраживања у односу на укупна потраживања према стечајном дужнику,
- стечајни повериоци који имају најмање 30% необезбеђених потраживања у односу на укупна потраживања према стечајном дужнику,
- као и лица која су власници најмање 30% капитала стечајног дужника.

Трошкове сачињавања и подношења плана реорганизације сноси предлагач плана реорганизације и представљају трошак стечајног поступка.

План реорганизације подноси се стечајном судији најкасније 90 дана од дана отварања стечајног поступка. Стечајни судија може, уз сагласност одбора поверилаца, на захтев предлагача да одобри додатни рок од 60 дана. У стечајном поступку се примењују супсидијарно одредбе законона који уређује парнични поступак.

Предвиђено је да стечајни судија по службеној дужности одбацује предлог плана реорганизације ако нису поштоване одредбе закона о овлашћеним подносиоцима, садржини и року за подношење плана реорганизације, а недостаци се не могу отклонити нити нису отклоњени у примереном року, који је одредио стечајни судија и ако план није у складу са другим прописима. Дакле, стечајни судија улази у анализу предлога плана пре рочишта за гласање о плану, а његово разматрање плана је ограничено на процену постојања разлога за одбацивање плана.

Поверилачко рочиште одређује стечајни судија решењем о покретању стечајног поступка. Ако се на првом рочишту не изгласа банкрутство од стране скупштине поверилаца, приступа се изради реорганизације. План реорганизације се подноси стечајном судији најкасније 90 дана од дана отварања стечаја, овај рок судија може да продужи највише за 60 дана. Даља продужавање рока може да одобри судија само ако добије једногласну сагласност чланова одбора поверилаца. Ако план реорганизације није донет у прописаном року суд доноси одлуку о банкрутству.

План реорганизације садржи следеће елементе:

- кратак увод у којем су уопштено објашњени делатност коју стечајни дужник обавља и околности које су га довеле до финансијских тешкоћа,
- попис мера и средстава за реализацију плана, као и детаљан опис мера које треба предузети и начин на који ће се реорганизација спровести,
- детаљну листу поверилаца са поделом на класе поверилаца и критеријума на основу којих су класе формиране,
- висину новчаних износа или имовину која ће служити за потпуно или делимично намирење према класи поверилаца, укључујући и обезбеђене и необезбеђене повериоце, као и средства резервисана за повериоце оспорених потраживања, поступак за измирење и временску динамику плаћања,
- опис поступка продаје имовине, уз опис имовине која ће се продавати са заложним правом или без њега и намену прихода од такве продаје,
- рокови за извршење плана реорганизације и рокове за реализацију главних елемената плана реорганизације, ако их је могуће одредити,
- јасно назначење да се усвајањем плана реорганизације сва права и обавезе поверилаца из плана дефинишу искључиво у складу са одредбама усвојеног плана, укључујући и ситуацију у којој план није у потпуности извршен, односно у којој се извршење плана обуставља,

- списак чланова органа управљања и износ њихових накнада,
- списак стручњака који ће бити ангажовани износ накнада за њихов рад,
- име независног стручног лица које ће пратити спровођење плана у интересу свих поверилаца обухваћених планом и начин на који ће лице обавештавати повериоце о спровођењу плана реорганизације, као и износе и динамику исплате награде за његов рад,
- годишње финансијске извештаје за преходне три године са мишљењем ревизора ако су били предмет ревизије,
- финансијске пројекције, укључујући пројектовани биланс успеха, биланс стања и извештај о новчаним токовима за период извршења плана реорганизације,
- процену новчаног износа који би се добио уновчењем имовине спровођењем банкрутства,
- датум почетка примене плана реорганизације,
- рок спровођења плана који не може бити дужи од пет година,
- предлог за именовање стечајног управника и чланова одбора поверилаца ако је планом предвиђено њихово ангажовање.

УСВАЈАЊЕ И СПРОВОЂЕЊЕ ПЛАНА РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ

Гласање о плану реорганизације врши се у оквиру класа поверилаца. Право гласа имају сви повериоци сразмерно висини њиховог потраживања. У случају спорног потраживања стечајни судија ће извршити процену висине потраживања у сврху гласања.

Стечајни судија може наложити или одобрити формирање једне или више додатних класа у следећим случајевима:

- ако су стварне и суштинске карактеристике потраживања такве да је оправдано формирање посебне класе,
- ако су сва потраживања у оквиру предложене посебне класе формиране из административних разлога,
- ако на основу достављених доказа утврди да су повериоци који имају више од 30% потраживања у оквиру једне од класа лица повезана са лицем које је контролни члан или акционарили поседује значајно учешће капитала стечајног дужника, у смислу закона којим се уређују привредна друштва, потом правна лица у којима су лица директно или директно контролни чланови или акционари, односно поседује значајно учешће у капиталу, у смислу закона који уређује привредна друштва, те лица која са наведеним лицима делују заједно у смислу закона који уређује привредна друштва. Ова лица чине посебну класу поверилаца и не гласају о плану реорганизације.

Посебна административна класа може бити формирана из административних разлога, под условом да га суд одобри.

План реорганизације се сматра усвојеним у једној класи поверилаца ако су за план реорганизације гласали повериоци који имају обичну већину потраживања од укупних потраживања поверилаца у тој класи. Класа поверилаца чија потраживања према плану реорганизације требају бити у потпуности измирена пре примене плана реорганизације не гласају за план реорганизације, сматра се да је план реорганизације у тој класи усвојен. План реорганизације се сматра усвојеним ако га прихвате све класе поверилаца. Ако је поднешено више планова реорганизације, о њима се гласа редоследом, а усвојеним се сматра који је први изгласан.

Ако се план реорганизације не усвоји, над стечајним дужником се спроводи банкротство.

На рочишту за разматрање предлога плана реорганизације, стечајни судија доноси решење којим потврђује усвајање плана реорганизације или констатује да план није усвојен. По правоснажности решења о потврђивању усвајања стечајни поступак се обуставља и судија усвојени план доставља регистру привредних субјеката. Решење се објављује на огласној табли суда и доставља се стечајним и разлучним повериоцима, стечајном дужнику, а против овог решења жалбу могу изјавити стечајни дужник, стечајни управник, стечајни повериоци и разлучни повериоци. На овај начин решена је дилема која је постојала у пракси о томе да ли је после усвојеног плана реорганизације стечајни поступак окончан или је још у току. То је значајно између осталог, и за атракцију стварне надлежности за суђење у споровима поводом стечаја у корист трговинског-стечајног суда, односно привредног суда. Самим тим, након обуставе, сва потраживања настала пре отварања стечајног поступка дефинисана су усвојеним планом, и субјект реорганизације наставља да послује у редовном правном и привредном окружењу. Обавезе које настану након усвајања плана немају приоритетни статус, а усвојени план се не може мењати. Повериоцима стоје на располагању редовни начини намирања ван стечаја, укључујући и извршни поступак.

Не поступање по плану реорганизације је додатни стечајни разлог. Повериоци обухваћени усвојеним планом могу поднети предлог за покретање стечајног поступка и у случају да је план реорганизације издејствован на преваран или незаконит начин или ако стечајни дужник не поступа по плану или поступа супротно плану реорганизације, под условом да се тиме битно угрожава спровођење плана реорганизације. Битно угрожавање плана сматра се поступање које је довело до негативног одражавања на новчане токове, онемогућавање субјекта реорганизације у обављању пословне делатности или значајног угрожавања интереса једне или више класа поверилаца.

Као што је наведено, када је план реорганизације усвојен, стечајни поступак се обуставља, иако у правној теорији постоје и становишта да је потребно застати са поступком или га чак наставити. Реорганизација је само један од начина на који се поступак може водити. Када се проводи банкротство, имовина прода и повериоци намире, на завршном рочишту, стечајни

суд донеће решење о закључењу стечајног поступка и таква судска одлука биће основ за брисање стечајног дужника из регистра привредних субјеката, у складу са Законом о привредним друштвима („Службени гласник Републике Србије“ број: 36/2011 и 99/2011).

Мере за реализацију плана реорганизације су:

- предвиђање отплате у ратама, измена рокова доспелости, каматних стопа или других услова зајма, кредита или другог потраживања или инструмента обезбеђења,
- намирење потраживања,
- уновчење имовине са теретом или без њега или пренос такве имовине на име потраживања,
- затварање погона или промена делатности,
- раскид или измена уговора,
- отпис дуга,
- извршење, измена или одрицање од заложног права,
- давање у залог оптерећене или неоптерећене имовине,
- претварање потраживања у капитал,
- закључивање уговора о кредиту, односно зајму,
- оспоравање и побијање потраживања која нису правно ваљана,
- отпуштање запослених или ангажовање других лица,
- уступање неоптерећене имовине на име намирења потраживања,
- измене и допуне општих аката стечајног дужника и других докумената о основању или управљању,
- статусне промене,
- промене правне форме,
- пренос дела или целокупне имовине на једног или више постојећих или ново основаних субјеката,
- поништавање издатих или издавање нових хартија од вредности од стране стечајног дужника или било ког новоформираног субјекта,
- и друге мере од значаја за реализацију плана реорганизације.

Дакле, предвиђен је читав низ могућих метода или мера за реализацију плана реорганизације (затварање непрофитабилних делова, промена делатности, рескид и измена оптерећујућих уговора, одлагање отплате дуга, опрост дугова, конверзија-претварање потраживања у капитал, узимање новог кредита, отпуштање запослених или ангажовање других лица, статусне промене...), али и све друге мере, појединачно или комбиновано, које нису забрањене законом и које су у складу са самим планом реорганизације и поступком његовог одобравања.

Када је план реорганизације усвојен, потраживања и права поверилаца и других лица и обавезе стечајног дужника одређене планом реорганизације уређују се према условима из плана реорганизације.

Усвојени план реорганизације има снагу извршне исправе и сматра се новим уговором за измирење потраживања која су у њему наведена.

Правило је да се при реализацији плана реорганизације повериоци из нижег исплатног реда могу наплатити из деобне масе, само ако су сва потраживања повериоца из вишег исплатног реда у потпуности намирена, или ако су ти повериоци гласали да се третирају као да су повериоци нижег исплатног реда, у складу са планом реорганизације.

Планом реорганизације може се предвидети намирење у износу већем од номиналног износа првобитног потраживања, као накнада за продужење рока исплате.

Сви повериоци у току спровођења плана реорганизације, на које се односи план реорганизације, имају право на информисање и приступ актима субјекта реорганизације. Извршењем плана реорганизације којим је стечајни дужник испунио све обавезе предвиђене планом реорганизације престају потраживања поверилаца утврђена планом реорганизације.

Спровођење плана реорганизације се сматра угроженим ако је услед поступања по плану реорганизације или поступања супротно плану реорганизације дошло до негативних одражавања на новчане токове субјекта реорганизације, онемогућавање субјекта реорганизације да обавља своју делатност, као и значајног угрожавања интереса једне или више класа поверилаца. У том случају, стечајни судија може ангажовати стручно лице или именовати привременог стечајног управника ради утврђивања чињеница од значаја за оцену постојања стечајног разлога током предходног стечајног поступка.

Ако утврди постојање стечајног разлога, стечајни судија ће решењем о отварању стечајног поступка одредити да се стечајни поступак спроведе банкрутством стечајног дужника у складу са одредбама Закона о стечају („Службени гласник Републике Србије“ број: 104/2009, 99/2011).

УНАПРЕД ПРИПРЕМЉЕНИ ПЛАН РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ (*PRE PACK*)

Увођењем у правни и привредни живот могућност спровођења реорганизације стечајног дужника према унапред припремљеном плану реорганизације законодавац је исказао велики слух за привредна збивања и дао могућност стечајном дужнику да има активну улогу и нарочито иницијалну улогу да у преговорима са повериоцима нађе најбоље решење свог опстанка на тржишту уз измирење обавеза према повериоцима по најповољнијим условима, у дефинисаним роковима и са највећим могућим степеном намирења.

Унапред припремљени план реорганизације традиционално се примењује у америчкој пракси, гдје су примећени изузетно позитивни ефекти у правцу економског опоравка привредних субјекта.

Предходни закон који је регулисао стечај у Србији, прописивао је да се план реорганизације може поднети истовремено са подношењем предлога за покретање стечаја, као и да план реорганизације може бити поднет и од

стране стечајног дужника. Међутим, одредбе Закона о стечајном поступку нису омогућавале примену унапред припремљеног плана реорганизације. Стечајни дужник је могао да поднесе предлог за реорганизацију истовремено са предлогом за покретање стечајног поступка, а у другим ситуацијама није било могућности за подношење овог предлога због обавезе да се план поднесе најкасније 90 дана од дана отварања стечаја, а даном истицања огласа о покретању стечаја на огласну таблу суда сва корпоративна овлашћења прелазила су на стечајног управника. Дакле, такав поступак није се могао тумачити као унапред припремљен план реорганизације (Закон о стечајном поступку („Службени гласник Републике Србије“ број: 84/2004, 85/2005).

Ако се план реорганизације подноси истовремено са предлогом за покретање стечајног поступка, његов назив се мења у унапред припремљен план реорганизације. Поступак стечаја са унапред припремљеним планом реорганизације може покренути само стечајни дужник, ако уз то постоји неки од стечајних разлога. Стечајни дужник је дужан да уз предлог поднесе доказ о постојању неког стечајног разлога. Ако стечајни дужник истовремено са подношењем предлога за покретање стечајног поступка поднесе унапред припремљен план реорганизације, у предлогу се мора јасно назначити да се предлаже покретање стечајног поступка реорганизацијом, у складу са припремљеним планом реорганизације.

У поступку унапред припремљеног плана реорганизације нема пријављивања ни испитивања потраживања, будући да је унапред припремљен план реорганизације заснован на сагласности и подршци већинских поверилаца. Ипак, закон прописује низ одредаба којима је циљ да се што јасније утврде и потврде подаци из самог плана, као и да се пружи одговарајућа обезбеђења свим повериоцима.

План мора да садржи елементе прописане Законом о стечају, где се уочава рок од 5 година за спровођење плана, али и ограничења да се не односи на мере за реализацију плана реорганизације које се односе на предвиђање отплате потраживања у ратама, измене рокова доспелости, каматних стопа или других услова зајма узетог у току стечајног поступка или у складу са планом реорганизације, као ни на рокове доспелости дужничких хартија од вредности.

Да би се спровео унапред припремљен план реорганизације неопходна је и изјава ревизора или лиценцираног стечајног управника да је план изводљив, те је потребан и извјештај о очекиваним битним догађајима у пословању након сачињавања плана и преглед обавеза чије се доспеће очекује у наредних 90 дана, као и начин намирења тих обавеза.

Током предходног поступка стечајни судија може, на захтев заинтересованих лица или по службеној дужности, именовати привременог стечајног управника или ангажовати друга стручна лица у циљу утврђивања тачности података из унапред припремљеног плана реорганизације.

За привременог стечајног управника бира се лице са списка лиценцираних стечајних управника.

Стечајни судија ће одбацити предлог за покретање стечајног поступка и предлог унапред припремљеног плана реорганизације, ако:

- план није у складу са законом,
- планом нису обухваћени повериоци који би, да су обухваћени планом, могли да својим гласањем утичу на одлуку о усвајању плана,
- ако је план непотпун или неуредан, а нарочито ако нису поштоване одредбе закона о овлашћеним подносиоцима, садржини и року за подношење плана реорганизације, а недостаци се не могу отклонити у року који је одредио стечајни судија,
- ако утврди да не постоји стечајни разлог предвиђен Законом о стечају.

Ако унапред припремљен план реорганизације садржи отклоњиве недостатке или техничке грешке, стечајни судија може закључком наложити стечајном дужнику да у року од осам дана исправи грешке. У колико стечајни дужник не исправи грешке у предвиђеном року, стечајни судија ће одбацити предлог за покретање стечајног поступка у складу са унапред припремљеним планом реорганизације.

У року од три дана након подношења предлога стечајни судија доноси решење о покретању предходног поступка за испитивање испуњености услова за отварање поступка стечаја у складу са унапред припремљеним планом реорганизације, којим заказује и рочиште за одлучивање о предлогу и гласање о плану на које позива све познате повериоце.

Трошкове предходног поступка дужан је да предујми предлагач у износи који одреди суд, у року од три дана од дана добијања судског налога. У случају да предлагач не уплати предујам, стечајни судија обуставиће предходни поступак и предлог одбацити. Стечајни судија израђује и објављује оглас о покретању предходног поступка за испитивање испуњености услова за покретање стечајног поступка у складу са унапред припремљеним планом реорганизације. Оглас се објављује на огласној табли суда, у Службеном гласнику Републике Србије, као и у најмање три високотиражна дневна листа који се дистрибуирају на целој територији државе. Предходни поступак траје од 30 до 45 дана. Уколико постоје оправдани разлози, стечајни судија може овај рок продужити за највише 15 дана.

Стечајни судија може у року од пет дана, на предлог подносиоца плана одредити забрану извршења на имовини стечајног дужника.

Стечајни судија ће најкасније пет дана пре одржавања рочишта за гласање о унапред припремљеном плану реорганизације одбацити предлог за покретање поступка у случају да нису испуњени услови за отварање стечајног поступка у складу са унапред припремљеним планом реорганизације.

У случају усвајања унапред припремљеног плана реорганизације, стечајни судија истовремено, истим решењем, отвара стечајни поступак, потврђује усвајање унапред припремљеног плана реорганизације и обуставља стечајни поступак.

Pre packs или унапред припремљен план реорганизације омогућава преговарање дужника са повериоцима пре подношења пријаве за стечај и тра-

жење начелне сгласности за план реорганизације. Са унапред припремљеним планом реорганизације смањују се трошкови поступка и наставља се делатност друштва као и очување пословања.

УЛОГА И АКТИВНОСТИ СТЕЧАЈНОГ УПРАВНИКА У ПРОЦЕСУ РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ

О стечајном управнику као институту привредног права постојало је више различитих теорија.

Стечајни управник је орган стечајног суда, мишљење је присталица публицистичке теорије, јер стечајног управника именује суд и он делује на основу решења о постављењу. Теоретичари електичког схватања сматрају да је стечајни управник истовремено и орган стечајног дужника и орган стечајног поступка (Васиљевић, 2005). Стечајни управник је законски заступник стечајног дужника, мада у теорији постоје схватања да је стечајни дужник заступник стечајне масе.

Лиценцирање кандидата за стечајног управника уређено је Правилником о условима, програму и начину полагања стручног испита за обављање послова стечајног управника („Службени гласник Републике Србије“ број: 47/2010).

Стечајни управник у свом раду мора да буде независан и непристрасан.

Стечајног управника именује стечајни судија решењем о отварању стечајног поступка.

Позитивним стечајним законом делокруг стечајног управника је значајно проширен, међутим обзиром на тему овог рада, дефинисаћемо само активности стечајног управника у процесу реорганизације стечајног дужника.

Стечајни управник проверава и утврђује тачност података унетих у унапред припремљен план реорганизације. То је његов примарни задатак добијен од стечајног судије, међутим, стечајног управника ка том циљу се у пракси проширује и ставља га у позицију активног учесника у читавом процесу све до усвајања унапред припремљеног плана реорганизације.

Када се план реорганизације подноси у редовном поступку, стечајни управник је кроз активности које предходе изради извештаја о Економско - финансијском стању за прво поверилачко рочиште и каснијим активностима и сазнањима углавном у потпуности упознат са стањем код стечајног дужника и најчешће је и активан учесник у изради плана реорганизације, јер и сам може да пружи информације лицима ангажованим на његовој изради. Насупрот томе, у ситуацији када се стечајни поступак проводи по унапред припремљеном плану реорганизације задатак привременог стечајног управника је сложенији, јер већ има готов план са подацима са којима није упознат а чију истинитост треба да провери у краћем времену, што захтева његову предходну ширу стручност и брже деловање. За реализацију тог задатка, сем стручних квалификација, привремени стечајни управник

треба да поседује и комуникативност и организациону способност како би што брже успоставио контакт и сарадњу са стручним службама стечајног дужника и организовао рад на провери података унетих у план.

Основни послови и задаци које би стечајни управник требао да уради су следећи:

- упознавање са организационом структуром стечајног дужника, кратким историјатом и разлозима који су довели до отежаног пословања или његовог прекида,
- увидом у документацију добијену од књиговодства проверава да ли су у листу поверилаца унети сви комерцијални добављачи,
- увидом у документацију финансијске службе утврђује да ли су у служби књиговодства синхронизовано прокњижене обавезе према финансијским институцијама и фондовима осигурања и да ли су укључене у листу поверилаца,
- увидом у документацију добијену од правне службе, врши увид да ли су прокњижене све обавезе по судским одлукама и да ли су у целини унете у листу поверилаца, као и да ли су евидентиране све хипотеке стављене на непокретној имовини и решења о заложном праву на покретној имовини, те сходно томе да ли су унета у листу поверилаца и правилно коришћена за формирање класе или класа разлучних поверилаца,
- увидом у документацију врши увид дали су правилно обрачунате и прокњижене све обавезе према запосленим и бившим радницима на име зарада и накнада зарада,
- утврђује да ли су унете све обавезе према Пореској управи и другим државним органима,
- проверава власничку структуру акционарског друштва и тачност приказа промене власничке структуре у случају претварања потраживаења у капитал,
- проверава постојање поверилаца који су повезана правна лица са стечајним дужником,
- проверава приговоре поверилаца и доказе приложене уз приговоре да се уврсте у листу поверилаца,
- даје примедбе и упустава предлагачу унапред припремљеног плана реорганизације да отколни недостатке, изврши допуну и измену плана или да поједине одредбе прецизира,
- обавља и друге послове предвиђене законима и другим прописима.

У поступку спровођења стечаја над правним лицем које је у већинској државној или друштвеној својини, као и у случају када се у току стечајног поступка промени власничка структура стечајног дужника, тако да стечајни дужник постане правно лице у већинској државној својини, за стечајног управника стечајни судија именује Агенцију за приватизацију - Центар за стечај у Београду, када је у питању општи стечајни поступак, а када су у пи-

тању стечајни поступци који се проводе над банкама и друштвима за осигурање, тада је стечајни управник Агенција за осигурање депозита.

ЗАКЉУЧАК

Реорганизација је уведена јер је са становишта савременог права оцењено да принудно поравнање не води тоталном оздрављењу стечајног дужника већ само тренутном превазилажењу стечаја. Закључењем принудног поравнања отклањају се тренутне потешкоће стечајног дужника у превазилажењу стања неликвидности. То се врши кроз репрограмирање дугова и олакшица у плаћању које се вољом већинских поверилаца дају стечајном дужнику. Међутим, тим олакшицама се дужнику омогућава опстанак у пословном свету, без реалне претпоставке за његово будуће пословање. Према томе, једино сигурно и трајно решење за очување пословног субјекта се може остварити кроз поступак реорганизације.

Реорганизација је могућа само ако се кроз њу обезбеди већи проценат намирења поверилаца него што гарантује намирење продајом стечајног дужника у поступку банкротства. Због тога се стечајни повериоци морају мотивисати могућношћу бољег намирења њихових права, у противном реорганизација се неће спровести, јер су повериоци, а не суд, овлаштени да одлучују о прихватању плана реорганизације. С тога реорганизација се покушава ако постоји реална могућност за финансијски опоравак. Мора постојати стварни посао који може да функционише и који је могуће реорганизовати. Реорганизација у великом броју случајева није лака и банкротство је бољи пут за остваривање максималних резултата стечајног поступка, па с тим у вези у таквим пословним субјектима план реорганизације неће успети јер је унапред осуђен на пропаст.

За реорганизацију су углавном заинтересовани необезбеђени повериоци, јер кроз оживљавање пословања стечајног дужника могу да наплате потраживање у већем износу, него да је дошло до банкротства. За разлику од њих, различним повериоцима више одговара бржа наплата кроз продају предмета хипотеке или залог. Запосленима свакако више одговара реорганизација него банкротство, ради очувања радних места.

Како би се креирао још директнији подстицај за дужника да на време сигнализира да постоје проблеми у пословању и покуша да се договори са већинским повериоцима о начину њиховог превазилажења, као битна новина стечајног законодавства, уведен је институт унапред припремљеног плана реорганизације.

Дакле, циљ реорганизације јесте наставак пословања или дела пословања стечајног дужника, односно опстанак стечајног дужника као правног субјекта, а тиме и очување и отварање нових радних места.

ЛИТЕРАТУРА

- Васиљевић, М., 2005, *Компанијско право*, Београд.
- Васиљевић, М., 2007, "Скица за филозофију стечајног права", у: Зборник радова III Конференција одбора приступајућих земаља ИНСОЛ ЕУРО-ПЕ, Београд.
- Дабић Љ., 2006, Реорганизација стечајног дужника, *Правни живоиш*, том III, број II, Београд.
- Дукић-Мијатовић М., 2010, *Стечајно право*, Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе.
- Закон о привредним друштвима („Службени гласник Републике Србије“ број: 36/2011 и 99/2011).
- Закон о стечају („Службени гласник Републике Србије“ број: 104/2009, 99/2011).
- Закон о стечајном поступку („Службени гласник Републике Србије“ број: 84/2004, 85/2005).
- Правилник о условима, програму и начину полагања стручног испита за обављање послова стечајног управника („Службени гласник Републике Србије“ број: 47/2010).

THE REORGANIZATION OF BANKRUPTCY DEBTOR

Abstract

The Bankruptcy Proceeding is conducted against a debtor in two basic forms bankruptcy and reorganization. Unlike bankruptcy, reorganization is economically quite painless because it retains business capacity of the company but is institutionally more complicated. Therefore, reorganization is one of the possible ways of bankruptcy procedure and is alternative to bankruptcy. Reorganization, although legally defined as an alternative to bankruptcy, does not mean that it is always possible nor it must be always conducted, it does not need to be tried at all. That is the difference between the reorganization and forced settlement which was in force under the earlier rules. The forced settlement was the only possibility that the debtor has carried out repairs.

Key words: debtor, reorganization, reorganization plan - pre pack.

EKONOMIJA I MENADŽMENT

ANALIZA NIVOVA ZADOVOLJSTVA ZAPOSLENIH NA PRIMERU PREDUZEĆA MEŠOVITI HOLDING „ELEKTROPRIVREDA REPUBLIKE SRPSKE“ – MATIČNO PREDUZEĆE, A.D. TREBINJE

Pregledni rad

UDK 338.31:331.101.6(497.6 Trebinje)

mr Lazar Dreč¹

Javna ustanova „Dom mladih“ – Trebinje

Apstrakt: *Savremeno društvo zahteva od organizacije da konstantno poboljšava svoje poslovanje, zato se organizacije trude da povećaju efikasnost u poslovanju koja podrazumeva upotrebu minimuma resursa potrebnih za proizvodnju dobara i usluga. Tu efikasnost izražavamo kroz produktivnost. Produktivnost raste kada organizacija pod vođstvom menadžera nađe nove načine da sa manjom količinom resursa u upotrebi ostvari isti output. Zahvaljujući rastu produktivnosti menadžeri mogu smanjiti troškove, štedeti retke resurse i uvećati profit. Povećanje profita zauzvrat omogućava isplatu većih zarada, benificija i bolje uslove rada. Na menadžerima je da pronađu ravnotežu između zadovoljenja potreba zaposlenih sa jedne strane i ekonomskih efekata koji su važni za organizaciju sa druge strane.*

Ključne reči: *Zadovoljstvo poslom, mogućnosti za napredovanje, međuljudski odnosi.*

UVOD

Zadovoljstvo poslom predstavlja procenu od strane neke osobe njegovog ili njenog posla i radnog okruženja. To je ustvari vrednovanje uočenih karakteristika posla i emocionalnih iskustava pri radu. Zadovoljni zaposleni imaju blagonaklon stav prema njihovom poslu zasnovano na posmatranjima i emocionalnim iskustvima. Zadovoljstvo poslom je zapravo skup stavova o specifičnim aspekti-

¹ lazar.drec78@gmail.com

ma nekog posla. Zaposleni mogu biti zadovoljni sa nekim elementima posla a istovremeno nezadovoljni drugim.

Pojedini autori na različiti način definišu ovaj pojam. Neki od njih smatraju da je u pitanju "zadovoljno ili pozitivno emocionalno stanje koje je rezultat procene nečijeg posla, tj. iskustva na poslu." Ili, zadovoljstvo poslom je rezultat percepcije zaposlenih u kojoj meri njihov posao obezbeđuje one stvari koje se smatraju važnim.

Jedna od prostijih definicija bi mogla biti - Različiti stavovi koje ljudi imaju prema svom poslu nazivaju se zadovoljstvo poslom. Formalno, zadovoljstvo poslom je moguće definisati kao kognitivne, afektivne i evaluativne reakcije pojedinca na svoj posao. Ono inače predstavlja jedan od najviše istraživanih stavova prema radu.

Ovaj rad je posvećen zadovoljstvu poslom na primeru preduzeća MH „ERS“ – MP a.d. TREBINJE. Koliko su zaposleni u preduzeću MH „ERS“ – MP a.d. TREBINJE zadovoljni poslom biće prikazano iz rezultata upitnika koji je sproveden za potrebe ovog istraživačkog rada u tom preduzeću.

ANALIZA NIVOVA ZADOVOLJSTVA ZAPOSLENIH U MH „ERS“- MP A.D. TREBINJE

O značaju izgradnje zadovoljstva kod radnika se mnogo govori, jer se pretpostavlja da je raspoloženje bitno za funkcionisanje organizacija. Iako zadovoljstvo poslom zaista utiče na organizacije, taj uticaj nije toliko jak koliko bi se moglo očekivati. Sa stanovišta društva u celini, kao i sa stanovišta pojedinog radnika, zadovoljstvo poslom je poželjan ishod. Međutim, sa stanovišta pragmatičnog menadžmenta i organizacione efektivnosti, važno je znati kako se zadovoljstvo odražava na izvesne varijable. Upravo iz tog razloga opredelio sam se da ovoj problematici posvetim istraživački deo magistarske teze.

Zadovoljstvo poslom predstavlja procenu od strane neke osobe njegovog ili njenog posla i radnog okruženja. To je ustvari vrednovanje uočenih karakteristika posla i emocionalnih iskustava pri radu. Zadovoljni zaposleni imaju blagonaklon stav prema njihovom poslu zasnovano na posmatranjima i emocionalnim iskustvima. Zadovoljstvo poslom je zapravo skup stavova o specifičnim aspektima nekog posla. Zaposleni mogu biti zadovoljni sa nekim elementima posla a istovremeno nezadovoljni drugim. Na primer, možemo imati lepo mišljenje o našim saradnicima, ali pri tome biti manje zadovoljni sa radnim zadacima ili drugim aspektima posla.

Postoji pet dimenzija koje reprezentuju najvažnije karakteristike posla na koje ljudi emotivno reaguju. To su:

1. **Sam rad** - U kojoj meri posao zaposlenima obezbeđuje interesantne radne zadatke, mogućnosti za učenje i šansu da se prihvati odgovornost.
2. **Plata** - visina primljenje novčane nadoknade i stepen u kome se ona smatra pravičnom pri poređenju sa drugima u organizaciji.

3. **Mogućnosti za unapređenje** - šanse za napredovanjem u hijerarhiji
4. **Nadzor** - sposobnost nadređenih da obezbede tehničku pomoć i podršku
5. **Saradnici** - stepen u kome su kolege sa posla tehnički stručne i da li u socijalnom smislu pružaju podršku. (Baron, 1998, str.102)

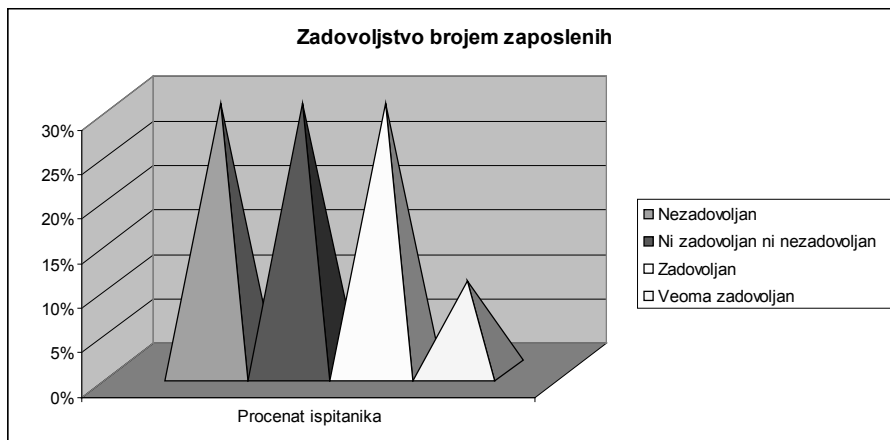
Nisu svi ljudi koji rade različite poslove jednako zadovoljni. Postoje izvesne grupe za koje su jasno utvrđeni specifični modeli zadovoljstva ili nezadovoljstva poslom. Dakle, ko je najzadovoljniji svojim poslom? „Evo nekih ključnih rezultata:

- Ljudi na rukovodećim mestima i stručnjaci su obično zadovoljniji poslom nego fizički radnici, fabrički radnici.
- Stariji ljudi su po pravilu zadovoljniji svojim poslom od mlađih. Zanimljivo je da zadovoljstvo ne raste ujednačenom stopom (brzinom). U svojim tridesetim godinama ljudi postaju zadovoljniji poslom (uporedno kako postaju uspešniji), uravnotežuju se u četrdesetim (kada izgube iluzije) i postaju zadovoljni ponovo u kasnim pedesetim godinama (kada prihvataju život onakav kakav jeste).
- Ljudi koji imaju duže iskustvo na poslu zadovoljniji su nego ljudi sa kraćim iskustvom. To ne treba da čudi, jer se od ljudi koji su veoma nezadovoljni svojim poslom može očekivati da nađu nov posao kada im se ukaže prilika. Štaviše, u saglasnosti sa idejom kognitivne disonance koja je ranije opisana, što duže neko ostane na poslu, to će se on više osećati u obavezi da opravda svoj mandat tako što će posao posmatrati u pozitivnom svetlu.
- Žene i članovi manjinskih grupa su nezadovoljniji svojim poslom nego muškarci i članovi većinskih grupa. To je izgleda zbog toga što postoji tenencija među žrtvama diskriminacije kod zapošljavanja da budu kanalisani na niža radna mesta i položaje sa ograničenim mogućnostima za napredovanje“ (Robbins, 1993, str.24).

Još jedno pitanje koje se nameće jeste kakva je veza između zadovoljstva poslom i radnog učinka? Da li je tačno da su srećni radnici produktivniji radnici? Postoji slaba ili zanemarljiva veza između zadovoljstva poslom i radnih performansi tj. učinka. Jedan od razloga za slabu međuzavisnost je taj što uopšteni stavovi (kao što je zadovoljstvo poslom) ne predviđaju konkretna ponašanja dovoljno dobro. Umesto toga oni utiču na različite ljude na različite načine. Pojedini nezadovoljni zaposleni mogu ulagati manji radni napor, a neki drugi mogu raditi produktivnije dok u isto vreme traže zaposlenje na nekom drugom mestu. Drugo objašnjenje je da radni učinak dovodi do zadovoljstva poslom (pre nego obrnuto), ali samo kada je učinak povezan sa vrednosnim (novčanim) nagradama. Radnici sa visokim performansama dobijaju veće nagrade i posledično su zadovoljniji nego zaposleni sa nižim učinkom koji dobijaju skromnije nagrade. Ova veza između zadovoljstva poslom i radnog učinka je slaba jer mnoge organizacije ne nagrađuju visoke učinke (vredne zaposlene).

Upravo zbog svega navedenog u ovom radu biće izvršena analiza nivoa zadovoljstva poslom zaposlenih u MH „ERS“- MP a.d. Trebinje.

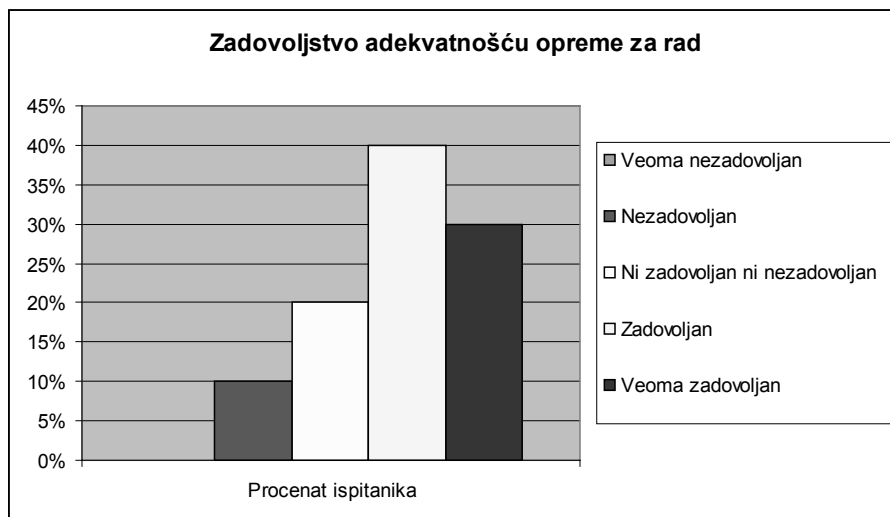
Grafikon 1 – Zadovoljstvo brojem zaposlenih

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Brojem zaposlenih u službi je 30% nezadovoljno, sa obrazloženjem da nedostaje radnika određenih profila. 30% nije ni zadovoljno ni nezadovoljno, 30% je zadovoljno a 10% veoma zadovoljno.

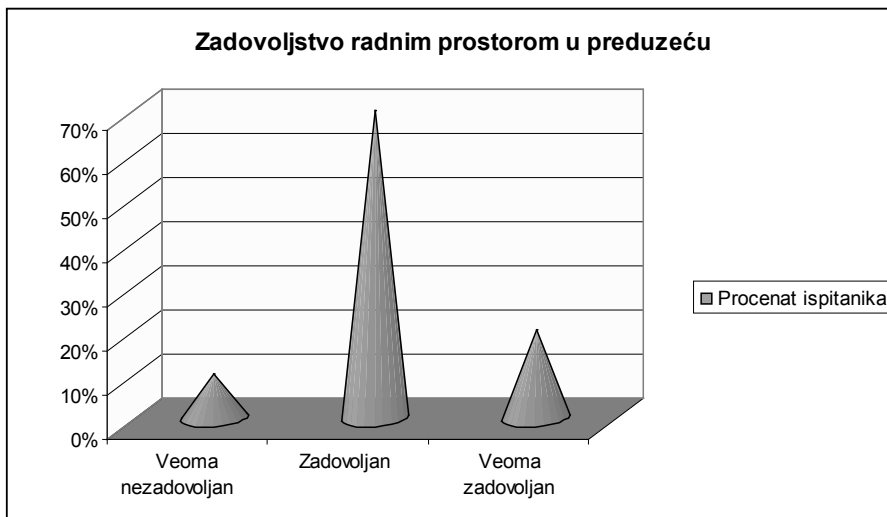
Grafikon 2 – Zadovoljstvo adekvatnošću opreme za rad

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Adekvatnošću opreme za rad je nezadovoljno svega 10%, 20% nema jasan stav, 40% je zadovoljno a 30% veoma zadovoljno. Te se može konstatovati da je adekvatnost opreme za rad na zadovoljavajućem nivou.

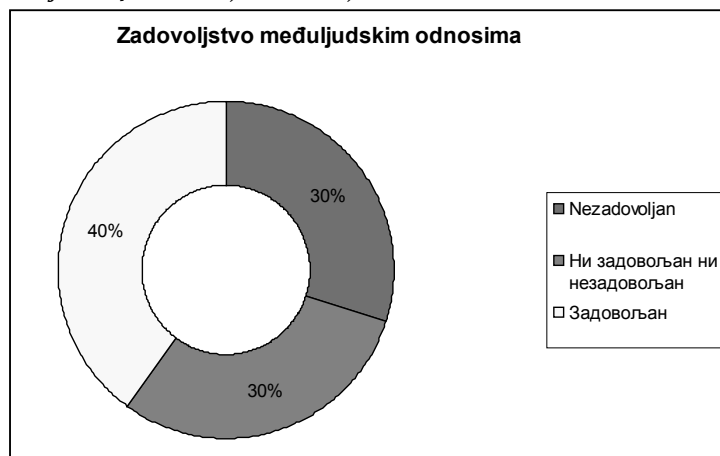
Grafikon 3 – Zadovoljstvo radnim prostorom u preduzeću

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Radnim prostorom u preduzeću je veoma nezadovoljno 10% ispitanika, 70% je zadovoljno i 20% veoma zadovoljno. Dakle, i radni prostor je na zadovoljavajućem nivou.

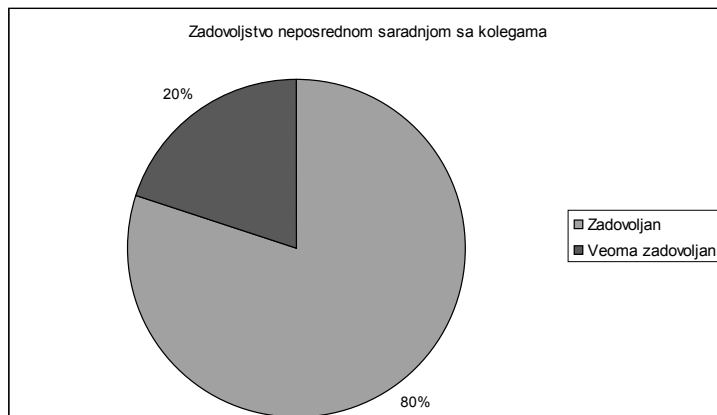
Grafikon 4 – Zadovoljstvo međuljudskim odnosima

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Međuljudskim odnosima je nezadovoljno čak 30% ispitanika, a 30% se izjasnilo kao ni zadovoljan ni nezadovoljan, a preostalih 40% je zadovoljno. Na ovom području što se tiče zadovoljstva zaposlenih, situacija nije alarmantna, ali bi trebalo da podstakne menadžera ljudskih resursa na razmišljanje a najpre porazgovara sa zaposlenima i vidi u čemu je problem, a zatim i preduzimanje odgovarajućih mera kako bi se otklonilo nezadovoljstvo.

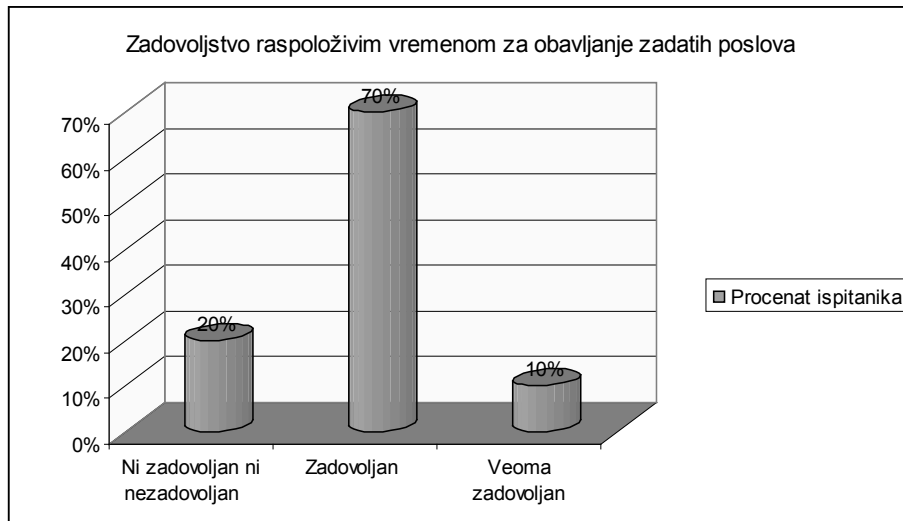
Grafikon 5 – Zadovoljstvo neposrednom saradnjom sa kolegama

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Neposrednom saradnjom sa kolegama je zadovoljno 80% i 20% veoma zadovoljno.

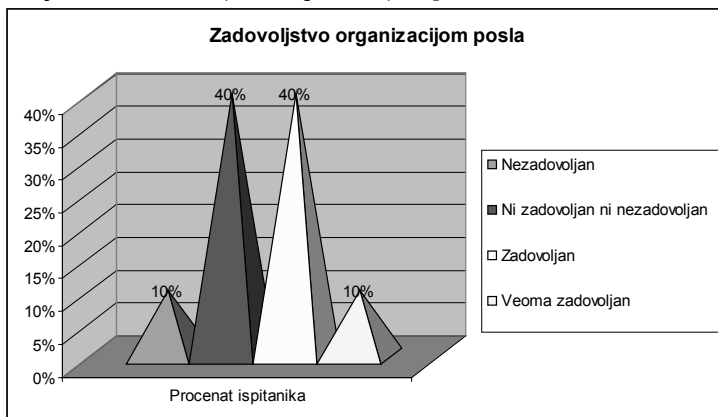
Grafikon 6 – Zadovoljstvo raspoloživim vremenom za obavljanje zadatih poslova

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Za **raspoloživo vreme za obavljanje zadatih poslova** 20% ispitanih nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, 70% je zadovoljno i 10% veoma zadovoljno. Može se konstatovati da radnici imaju dovoljno vremena za obavljanje zadatih poslova, a što je značajno kad je zadovoljstvo poslom u pitanju, jer u suprotnom mogla bi se stvoriti napetost kod zaposlenih.

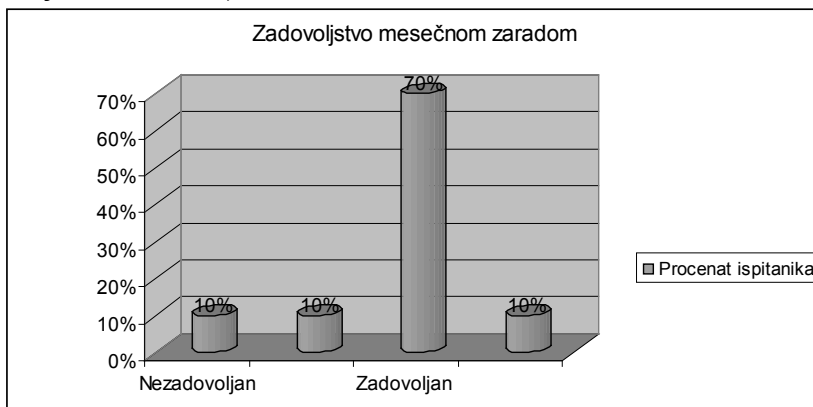
Grafikon 7 – Zadovoljstvo organizacijom posla

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Organizacijom posla je nezadovoljno 10% ispitanih radnika, 40% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, 40% je zadovoljno i 10% veoma zadovoljno. Na ovom polju, stanje je polovično, prokomentarisao bih to kao da „jesu zadovoljni, ali može i bolje“, te ne bi bilo loše poraditi po pitanju poboljšanja organizacije posla.

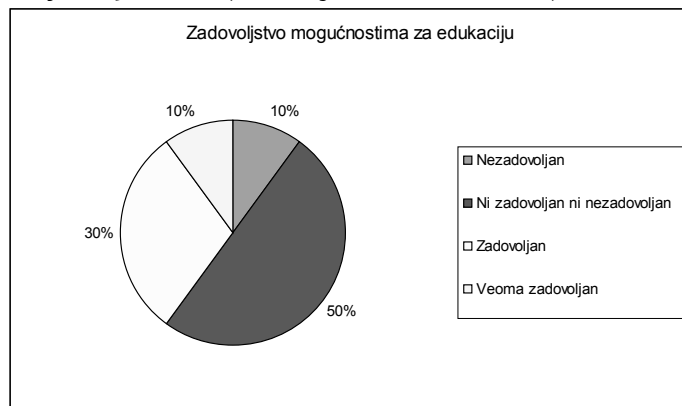
Grafikon 8 – Zadovoljstvo mesečnom zaradom

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Mesečnom zaradom je samo 10% nezadovoljno, 10% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, 70% je zadovoljno, i 10% veoma zadovoljno. Nivo zadovoljstva platom je na zadovoljavajućem nivou, a to je i za očekivati s obzirom na to da u poređenju sa drugim preduzećima, a pogotovo sa preduzećima iz privatnog sektora u MH „ERS“- MP a.d. Trebinje su plate prilično više.

Grafikon 9 – Zadovoljstvo mogućnostima za edukaciju

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

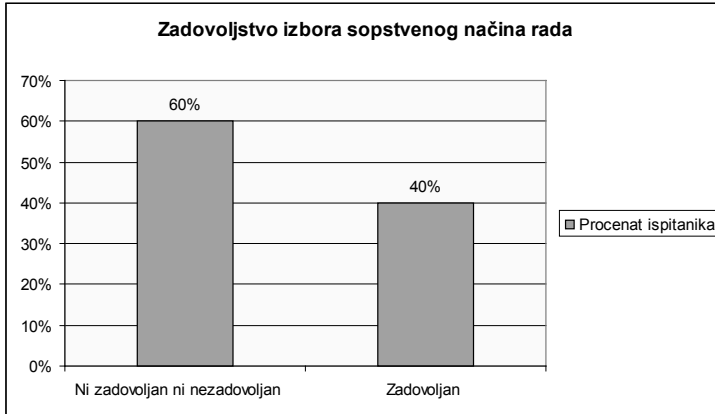
Čak 50% ispitanika nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni po pitanju **mogućnosti za edukaciju**, 10% je nezadovoljno, dok je svega 30% zadovoljno i 10% veoma zadovoljno. Iz ovoga se može zaključiti da menadžment u MH „ERS“- MP a.d. Trebinje ne pruža radnicima dovoljno mogućnosti za edukaciju. Pošto je i sa **mogućnostima za napredovanje** slična situacija: 60% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, 10% je nezadovoljno, a svega 30% zadovoljno, neophodno je nešto preduzeti kako bi se radnicima omogućila edukacija i napredovanje.

Grafikon 10 – Zadovoljstvo mogućnostima za napredovanje

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

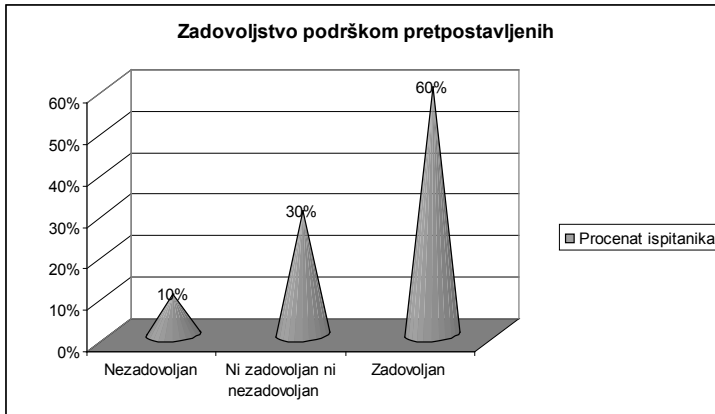
Grafikon 11 – Zadovoljstvo izbora sopstvenog načina rada

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Ni izbor **sopstvenog načina** se ne razlikuje puno od mogućnosti za napredovanje i edukaciju, jer čak 60% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, a svega 40% je zadovoljno. Neophodno je koliko god je to moguće ostaviti prostora radnicima da ukoliko postoji alternativa sami izaberu način na koji će odraditi neki posao jer time im se omogućava da ispolje kreativnost i da podignu nivo samopouzdanja.

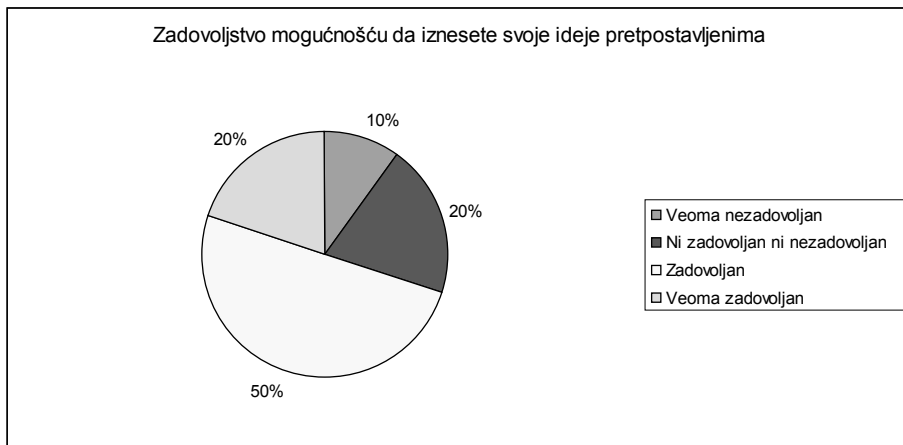
Grafikon 12 – Zadovoljstvo brojem zaposlenih

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Većina ispitanika, tačnije, 60% se izjasnilo kako su zadovoljni **podrškom pretpostavljenih**, a 10% su nezadovoljni, dok 30% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni.

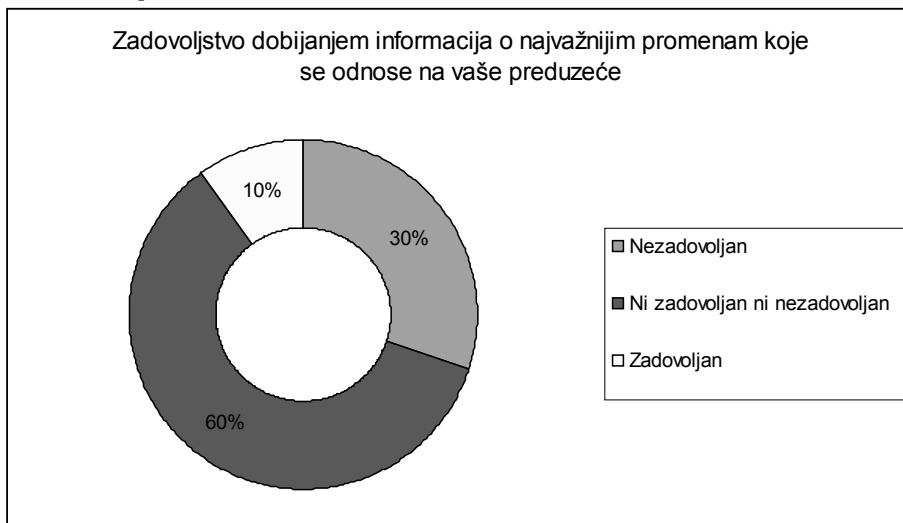
Grafikon 13 – Zadovoljstvo mogućnošću da iznesete svoje ideje pretpostavljenima

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

Mogućnošću da iznesu svoje ideje pretpostavljenima veoma je nezadovoljno 10% ispitanika, 20% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, dok je 50% zadovoljno i 20% veoma zadovoljno.

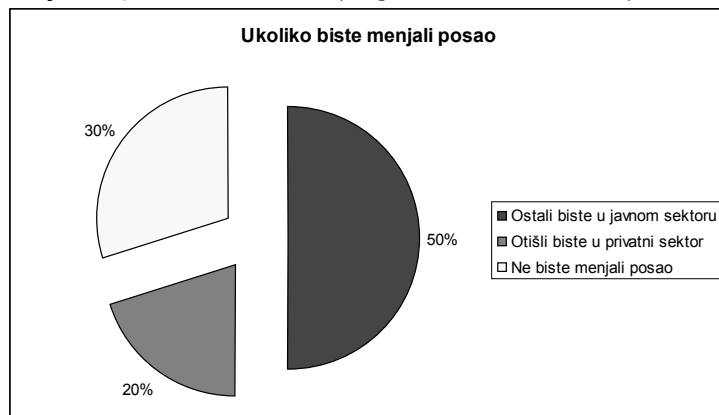
Grafikon 14 – Zadovoljstvo dobijanjem informacija o najvažnijim promenama koje se odnose na vaše preduzeće

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje

30% ispitanih radnika je nezadovoljno a 60% nema jasan stav tj. nisu ni zadovoljni ni nezadovoljni, a svega 10% je **zadovoljno dobijanjem informacija koje se odnose na njihovo preduzeće.**

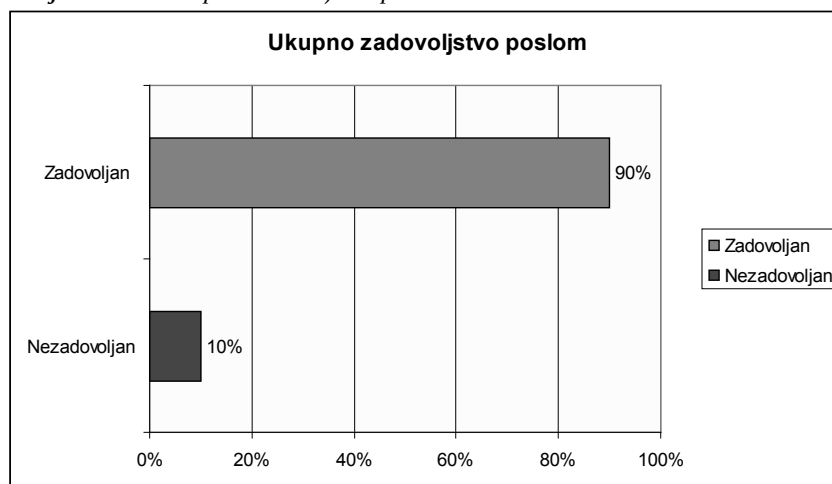
Grafikon 15 – Ukoliko biste menjali posao da li biste ostali u javnom sektoru

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Za slučaj da bi menjali posao iz bilo kog razloga 50% bi ostalo u javnom sektoru, 20% bi otišlo u privatni sektor, dok 30% ne bi menjalo posao uopšte, što opet ukazuje na zadovoljstvo zaposlenih uopšte u MH „ERS“- MP a.d. Trebinje, a ovo potkrepljuje i poslednje pitanje iz upitnika na koje je samo 10% odgovorilo da nisu zadovoljni, a 90% ispitanika su zadovoljni poslom koji sada obavljaju.

Grafikon 16 – Ukupno zadovoljstvo poslom

Izvor: Grafikon sačinjen od strane autora rada na osnovu rezultata upitnika sprovedenog u preduzeću MH „ERS“- MP a.d. Trebinje

Na osnovu prikazanih grafikona može se videti da su zaposleni u MH „ERS“-MP a.d. Trebinje u suštini zadovoljni. To potvrđuju podaci do kojih se došlo prilikom istraživanja.

Zadovoljstvo poslom je zaista važno. Za menadžere, zadovoljna radna snaga se odražava na veću produktivnost usled smanjenih poremećaja uzrokovanih absentizmom ili otkazima kvalitetnih radnika, kao i na niže troškove zdravstvenog i životnog osiguranja. Pored toga, i društvo u celini ima određenih koristi. Zadovoljstvo poslom se prenosi i na neradno vreme zaposlenih. Sve u svemu, cilj visokog zadovoljstva poslom zaposlenih se može braniti i po osnovu troškova, ali i sa stanovišta društvene odgovornosti.

S obzirom na negativne posledice nezadovoljstva poslom, razumno je da organizacije teže povećavati zadovoljstvo i sprečiti nezadovoljstvo poslom. Iako nezadovoljstvo pojedinca, zaposlenog, ne mora uticati na sve aspekte njegovog učinka, unapređenje zadovoljstva poslom je bitno ako ne iz drugih razloga onda da bi učinili zaposlene sretnim.

Prilikom popunjavanja upitnika zaposleni su dali nekoliko predloga koje bi po njihovom mišljenju doprinelo unapređenju kvaliteta rada i zadovoljstvu zaposlenih. Neki od tih preloga su: nabavka adekvatne opreme i softverskih programa za kvalitetno i stručno obavljanje posla i praćenja kvaliteta na tržištu. Iskorišćenje stručnog potencijala radnika za dalje osposobljavanje i sticanje prakse.

Zadovoljstvo je veće ako ljudi veruju da su njihovi šefovi kompetentni, da rade u njihovom interesu i prema njima se ponašaju dostojanstveno i sa poštovanjem, a ne kada rade suprotno. Komunikacija je drugi aspekt visokokvalitetne kontrole. S tim u vezi, ustanovljeno je da su ljudi zadovoljniji svojim poslom kada imaju više mogućnosti da komuniciraju sa svojim supervizorima.

Mnogi ljudi su zadovoljni poslom ako nisu ni previše ni premalo opterećeni poslom i ako je posao dovoljno zanimljiv i izazovan. Za razliku od onih koji svoj položaj smatraju privremenim i kratkoročnim, ovaj faktor uglavnom važi za one pojedince koji svoj posao posmatraju kao karijeru. S druge strane, oni koji nisu zainteresovani za karijeru po pravilu su najzadovoljniji prijatnim društvenim uslovima na poslu, a ne aspektima rada. To ne treba da iznenađuje, jer se samo od onih kojima je zaista stalo do karijere može očekivati da nađu zadovoljstvo u poslu kojim se bave.

Uopšteno govoreći, što je viši položaj jedne osobe u organizacionoj hijerarhiji, to će ta osoba biti zadovoljnija. Ovo zadovoljstvo se može, u izvesnoj meri, objasniti činjenicom da pojedinci na višem rangu obično uživaju bolje radne uslove i dobijaju veće nagrade nego ljudi sa nižim statusom. Štaviše, ljudi koji su zadovoljni svojim poslom teže da posao duže zadrže negoli oni koji su nezadovoljni. Ne treba da čudi da najnezadovoljniji radnici verovatno ne zadržavaju dovoljno dugo posao da bi u svojim organizacijama mogli da se popnu na više stepenice.

Iako možda nije lako da se unapredi i poveća zadovoljstvo zaposlenih, beneficije koje se ostvaruju time ukazuju da se taj trud sigurno isplati.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Svi teže ka stabilnosti i zadovoljstvu, to je u ljudskoj prirodi a u prirodi svakog sistema je da teži ka entropiji, svom propadanju. Ljudskim radom stvoreni sistemi kao što su razna preduzeća i kompanije mogu pravilnim rukovanjem da se kontrolišu. Kako oni uvek teže ka propadanju tako ljudi koji sa njima rukuju teže ka stabilnosti i zadovoljstvu.

Premda ljudi imaju različite stavove prema raznim aspektima svog posla, njih nije jednostavno izmeriti kao što bi se moglo pomisliti. Ne samo da stavove nije moguće direktno posmatrati, već na osnovu ponašanja ljudi ne možemo čak ni zaključiti da postoje. Dakle, u većini slučajeva, da bismo utvrdili stavove ljudi, moramo se osloniti na ono što nam kažu. Međutim, ljudi po pravilu nisu potpuno otvoreni u pogledu svojih stavova i svoja osećanja uglavnom zadržavaju za sebe. Štaviše, naši stavovi su ponekad tako složeni da ih je teško izraziti na logičan, sistematski način - čak i kada smo spremni da to učinimo. Imajući u vidu ove izazove, naučnici koji se bave društvenim naukama su naporno radili tokom poslednjih šezdeset godina na razvoju pouzdanih i validnih instrumenata kojima se sistematski meri zadovoljstvo poslom. Razvijeno je nekoliko korisnih tehnika, uključujući tu rejting skale ili upitnike, kritične događaje, intervjuje i pravce ponašanja.

Značaj visokog nivoa zadovoljstva poslom je očigledan. Menadžeri bi trebali biti zainteresovani za odgovarajući nivo zadovoljstva iz najmanje tri razloga: (1) postoje jasni dokazi da nezadovoljni radnici češće izostaju s posla i da imaju veću verovatnoću davanja otkaza; (2) pokazalo se da su zadovoljni radnici dugovečniji i boljeg zdravlja; i (3) zadovoljstvo poslom se prenosi i na druge aspekte života zaposlenog. Što se tiče odnosa između zadovoljstva i napuštanja organizacije, činjenice su prilično jasne. Zadovoljni zaposleni imaju niže stope fluktuacije, kao i absentizma. Ukoliko se ove dve vrste ponašanja posmatraju zasebno, može se reći da je odnos između zadovoljstva poslom i fluktuacije pouzdaniji. Konkretno, zadovoljstvo je snažno i konzistentno negativno povezano sa odlukom zaposlenih da napuste organizaciju. Finalna stavka u prilog značaja zadovoljstva poslom je njegov povratni uticaj na društvo u celini. Naime, kada su zaposleni zadovoljni sa svojim poslovima, to povećava kvalitet života u van radno vreme. Nasuprot tome, nezadovoljni zaposleni nose taj negativni stav i emocije u svoju kuću i porodicu. Zadovoljstvo poslom nije samo sebi cilj, već usled većeg zadovoljstva veća je i produktivnost u preduzeću. Ovo se može iskoristiti i kao jedan od razloga zbog kojih je istraživački deo magistarske teze posvećen upravo ovoj problematici.

Uopšte uzevši u obzir odgovore iz upitnika, zaposleni su generalno zadovoljni. Zadovoljni su **brojem zaposlenih, radnim prostorom, međuljudskim odnosima, neposrednom saradnjom sa kolegama, raspoloživim vremenom za obavljanje zadatah poslova, mesečnom zaradom**. S tim da postoji nekoliko područja na koje bi trebalo obratiti pažnju, a to su mogućnosti za napredovanje i edukaciju, kao i dobijanje informacija vezane za poslovanje

preduzeća. Od svega navedenog čime su zaposleni zadovoljni izdvojio bih zadovoljstvo platom, koje proizilazi iz činjenice da u poređenju sa drugim preduzećima, a pogotovo sa preduzećima iz privatnog sektora u MH „ERS“ - MP a.d. Trebinje su plate prilično više.

LITERATURA

- Baron, R., Grinberg, Dž. (1998). Organizaciono ponašanje: Razumevanje i upravljanje ljudskom stranom rada. Beograd: Želnid.
- Desler, G. (2007). Osnovi menadžmenta ljudskih resursa. Beograd: Data Status.
- Robbins, S., (1993). Organizational behavior (Concepts, controversies and applications. San Diego: State University.
- Šušnjar Štangl, G., Zimanji, V., (2005). Menadžment ljudskih resursa. Subotica: Ekonomski fakultet.

ANALYSIS OF EMPLOYEES' SATISFACTION LEVEL – CASE STUDIES OF “PUBLIC ELECTRIC COMPANY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA” – HOLDING COMPANY TREBINJE

Abstract

Modern society requires an organization to constantly improve their business; therefore organizations are trying to increase efficiency in business that involves the use of minimum resources needed to produce goods and services. This efficiency is expressed through productivity. Productivity increases when the organization the leadership find new ways to lower the amount of resources used achieve the same output. Thanks to productivity growth managers can reduce costs, save scarce resources and increase profits. Increased profits in return provides a higher salaries, benefits, and better working conditions. Managers are responsible to find a balance between meeting the needs of employees on the one hand and economic effects that are important to the organization on the other.

Key words: Job satisfaction, opportunities for advancement, interpersonal relations.

UPUTSTVO AUTORIMA

Zbornik radova objavljuje naučne članke (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili predhodno saopštenje, naučna kritika – odnosno polemika), i stručne članke (stručni rad, informativni prilog, prikazi) itd. i to na srpskom i apstrakte na engleskom jeziku. Svi radovi podliježu anonimnoj recenziji. Programski i uređivački odbor se obavezuje da će jedan primjerak recenziranog rada sa primjedbama recenzenata blagovremeno poslati autorima na ispravke.

Priprema rukopisa za štampu je veoma važna, zato molimo autore i naše saradnike da se pridržavaju svih uputstava:

- rukopis treba pripremiti računarski u novinskom proredu, veličina fonta 12, tip slova Times New Roman u latiničnom kodnom rasporedu (ne u takozvanom YUSCII kodnom rasporedu);
- naslov članka treba da bude jasan, sažet, da se iz njega vidi osnovna misao vodilja o kojoj se raspravlja;
- uz naslov članka treba da se navede ime i prezime autora, naučni i stručni stepen, naučno – nastavno, naučno – istraživačko, naučno ili stručno zvanje, puni naziv ustanove u kojoj autor radi, naziv radnog mjesta i kategorizacija članka: naučni članci (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili predhodno saopštenje, naučna kritika – odnosno polemika), i stručni članci (stručni rad, informativni prilog, prikazi) itd.;
- uz članak treba biti priložen apstrakt, koji treba da sadrži kratak presjek sadržaja o kojem će se govoriti, kao i cilj rada (na srpskom i engleskom jeziku);
- tekst treba biti lektorski obrađen;
- obim rada treba biti do 10 (deset) kucanih stranica;
- rukopis treba predati u dva jednaka originalna primjerka, kao i u elektronskom obliku.

Programski i uređivački odbor zbornika ima pravo izbora radova i priloga, a u obzir dolaze samo oni tekstovi koji dotad nigdje nisu bili objavljeni.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316(082)
37(082)
33(082)
34(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп “Допринос науке развоју друштава у
транзицији” (2015 ; Бања Лука)

Nauka - društvo - tranzicija : zbornik radova : sa međunarodnog
naučnog skupa na temu “Doprinos nauke razvoju društava u tranziciji”
održanog 29. i 30. maja 2015. godine u Banjoj Luci, a povodom Jubileja
18 godina Evropskog defendologija centra. III / [glavni i odgovorni
urednik Duško Vejnović ; urednici Nebojša Macanović, Velibor Lalić ;
prevod Tatjana Ponorac]. - Banja Luka : Evropski defendologija centar
za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka
i kriminološka istraživanja, 2015 (Banja Luka : Centar za profesionalnu
rehabilitaciju i zapošljavanje invalida). - VIII, 1240 str. : ilustr. ; 24 cm

Текст лат. и ćир. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз све радове. - Abstracts.

ISBN 978-99955-22-90-2

COBISS.RS-ID 5186328